

ปกิณกศิลปวัฒนธรรม เล่ม ๒๕

จังหวัดชัยภูมิ

กรมศิลปากร พิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๖๒

ปกิณกศิลปวัฒนธรรม เล่ม ๒๕

จังหวัดชัยภูมิ

กรมศิลปากร พิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๖๒

ปกิณกศิลป์วัฒนธรรม เล่ม ๒๕ จังหวัดชัยภูมิ

พิมพ์ครั้งแรก ๒,๐๐๐ เล่ม พุทธศักราช ๒๕๖๒

ลิขสิทธิ์ของกรมศิลปากร

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

ปกิณกศิลป์วัฒนธรรม เล่ม ๒๕ จังหวัดชัยภูมิ.-- กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๖๒.

๒๔๘ หน้า.

๑. วัฒนธรรม. ๒. ชัยภูมิ--ความเป็นอยู่และประเพณี. I. ชื่อเรื่อง.

๒๕๔.๓๑๓๕

ISBN : 978-616-283-475-2

ที่ปรึกษา

นายอนันต์ ชูโชติ

อธิบดีกรมศิลปากร

นางประนอม คลังทอง

รองอธิบดีกรมศิลปากร

นายอรุณศักดิ์ กิ่งมณี

รองอธิบดีกรมศิลปากร

นายพนมบุตร จันทรโชติ

รองอธิบดีกรมศิลปากร

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ

นักอักษรศาสตร์ทรงคุณวุฒิ

นางสาวอรสรา สายบัว

ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

นายจารึก วิไลแก้ว

ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา

คณะบรรณาธิการ

นางสาวอิสริย์ ชีระเดช

นายบัณฑิต ลัวชัยชาญ

นางสาวฉัตรภรณ์ จินดาเดช

นายภูวนารถ สังข์เงิน

นางสาวรุ่งนภา สงวนศักดิ์ศรี

นายทัตพล พูลสุวรรณ

นางสาวพลอยชมพู ยามะเพวัน

นางสาวกมลพรรณ บุญสุทธิ

ต้นเค้าเรียบเรียง

นายอรุณศักดิ์ กิ่งมณี

นายธีระ แก้วประจันต์

นางสาวอิสริย์ ชีระเดช

นายบัณฑิต ลัวชัยชาญ

นางสาวฉัตรภรณ์ จินดาเดช

นางศิวพร เฉลิมศรี

นายภูวนารถ สังข์เงิน

นางสาวรุ่งนภา สงวนศักดิ์ศรี

นายทัตพล พูลสุวรรณ

นางสาวพลอยชมพู ยามะเพวัน

นางสาวกมลพรรณ บุญสุทธิ

นายวรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อยุธยา

นายณกสินธุ์ บุญล้อม

ภาพประกอบ

นายนาวิ พงษ์กาญจนะ กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักบริหารกลาง

กลุ่มจารีตประเพณี สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย

เทศบาลตำบลคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

ศิลปกรรม

นางจิตรา กาญจนะคุหะ

กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี

ออกแบบและพิมพ์ที่

บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด

คำนำ

ปฏิทินกาลของทุกปี พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้าพระกฐินแก่กรมศิลปากรไปทอดถวาย ณ พระอารามหลวงทั่วพระราชอาณาจักรเพื่ออุปัถม์บำรุง และสืบทอดพระพุทธศาสนา ในปีนี้กรมศิลปากรได้รับพระราชทานผ้าพระกฐินไปทอดถวาย ณ วัดทรงศิลา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ กำหนดวันถวายผ้าพระกฐิน ในวันเสาร์ ที่ ๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๖๒

เนื่องในวาระดังกล่าว กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์หนังสือปกิณกศิลป์วัฒนธรรมตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๓๘ สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยมุ่งหวังให้เป็นหนังสือที่ระลึกในโอกาสที่กรมศิลปากร นำผ้าพระกฐินพระราชทานไปทอดถวาย ณ พระอารามหลวงนั้น ๆ อีกทั้งเพื่อเป็นประโยชน์ทางวิชาการ และเป็นวิทยาทานแก่ผู้สนใจศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ประเพณี และศิลปวัฒนธรรม สำหรับการจัดพิมพ์ในพุทธศักราช ๒๕๖๒ นั้นนับเป็นเล่มที่ ๒๕ มีเนื้อหาว่าด้วยวัดทรงศิลา ประวัติความเป็นมาของวัด ประวัติศาสตร์จังหวัดชัยภูมิ สถานที่สำคัญ เทศกาลงานประเพณี วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนภารกิจของกรมศิลปากรในเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ

กรมศิลปากรได้มอบหมายให้สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ โดยกลุ่มจาริตประเพณี ดำเนินการศึกษา ค้นคว้า สืบค้นพื้นที่ภาคสนาม เพื่อเรียบเรียงข้อมูลจัดทำต้นฉบับ และจัดพิมพ์หนังสือปกิณกศิลป์วัฒนธรรม เล่ม ๒๕ จังหวัดชัยภูมิ โดยการดำเนินงานครั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้องหลายฝ่ายอย่างดียิ่ง ได้แก่ พระครูโสภณภัทรกิจ เจ้าอาวาสวัดทรงศิลา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา รวมทั้งชาวจังหวัดชัยภูมิที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ และอำนวยความสะดวกในการจัดทำหนังสือครั้งนี้จนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ จึงขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

กรมศิลปากรหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือปกิณกศิลป์วัฒนธรรม เล่ม ๒๕ จังหวัดชัยภูมิ จะอำนวยความสะดวกและประโยชน์ทางวิชาการแก่ผู้ได้รับหนังสือเป็นอนิรันดชนานการ รวมทั้งผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปวัฒนธรรมโดยทั่วกัน

(นายอนันต์ ชูโชติ)

อธิบดีกรมศิลปากร

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

กันยายน ๒๕๖๒

สารบัญ

คำนำ	๓
กฐิน	๑๑
กำเนิดของกฐิน	๑๑
อานิสงส์ของกฐิน	๑๒
การทอดกฐินในประเทศไทย	๑๒
ประเภทของกฐิน	๑๓
ธงจระเข้กับการทอดกฐิน	๑๖
พระอารามหลวง	๑๗
การจัดชนิดของพระอารามหลวง	๑๘
วัดทรงศิลา	๒๑
ข้อมูลทั่วไป	๒๑
การยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง	๒๑
ประวัติความเป็นมาของวัดทรงศิลา	๒๒
ศาสนสถาน สถานที่ และสิ่งสำคัญภายในวัด	๒๓
ลำดับเจ้าอาวาส	๕๗
ประวัติเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน	๕๗
การศึกษาภายในวัด	๖๓
ข้อมูลทั่วไปของจังหวัดชัยภูมิ	๖๔
ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ : ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์ชาติในพัฒนาการท้องถิ่น	๗๐
ชัยภูมิ : ภาพรวมทางประวัติศาสตร์	๗๑
ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ สะท้อนประวัติศาสตร์ชาติ	๘๐
ใบเสมาขุดไฉ้ถึงปราสาทค์ : วัฒนธรรมแรกเริ่มในประวัติศาสตร์ไทย	๘๓
เมืองชัยภูมิ : ปริณพลาอำนาจของอาณาจักรอยุธยา	๘๖
เจ้าพ่อพญาแล : ภาพแทนความภักดีของหัวเมืองต่อรัฐส่วนกลางที่กรุงเทพฯ	๘๘
เมืองชัยภูมิสู่จังหวัดชัยภูมิ : พัฒนาการแห่งระบบบริหารราชการแผ่นดินของรัฐสยาม/ไทย	๙๑
จังหวัดชัยภูมิ : พื้นที่ความมั่นคงของรัฐ	๙๓
บทส่งท้าย	๙๘
ชื่อบ้านนามเมืองในจังหวัดชัยภูมิ	๙๙
ร่องรอย “คนมอญ” ในจังหวัดชัยภูมิหรือความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากชื่อบ้านนามเมือง	๙๙
การเปลี่ยนแปลง “ชื่อบ้านนามเมือง”	๑๐๐
บทสรุป	๑๐๓
ญัฮก : คนแห่งขุนเขา	๑๐๔
ญัฮก คือใคร	๑๐๔
ชื่อเรียกของชาวญัฮก	๑๐๔

ภาษาญ้อฮูกร	๑๐๕
นิทานของชาวญ้อฮูกร	๑๑๒
ประเพณีของชาวญ้อฮูกร	๑๑๔
ความเชื่อเรื่องผีและพิธีกรรม	๑๑๔
บทวิเคราะห์และสรุปผล	๑๑๕
สະບ້າ : การละเล่นและเกมกีฬาพื้นบ้าน	๑๒๐
การเล่นสະບ້າ	๑๒๐
ชาวไทคอนสารกับการเล่นสະບ້า	๑๒๓
ผ้าไหมบ้านเขว้า : ของดีอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ	๑๓๕
ประวัติความเป็นมา	๑๓๕
กรรมวิธีการผลิตผ้าไหมบ้านเขว้า	๑๓๖
ลวดลายของผ้าไหมบ้านเขว้า	๑๔๐
ผ้าไหมบ้านเขว้ากับวิถีชีวิต	๑๔๓
บทสรุป	๑๔๔
ศิลปะการตัดไม้ : ไม้ตัดที่บ้านแซ้	๑๔๖
“หม่า” สุดยอดภูมิปัญญาไทย ของดี OTOP จากชัยภูมิ	๑๕๙
ใบเสมาสมัยทวารวดีที่ชัยภูมิ	๑๗๑
ข้อมูลเบื้องต้นใบเสมาสมัยทวารวดี	๑๗๑
แหล่งที่พบใบเสมาทวารวดีที่ชัยภูมิ	๑๗๒
ใบเสมาสลักภาพเล่าเรื่องขึ้นสำคัญ (บางแผ่น) ของชัยภูมิ	๑๗๓
ท้ายบท	๑๗๖
เอกสารแนะนำอ่านเพิ่มเติม	๑๗๗
โบราณสถานสำคัญในจังหวัดชัยภูมิ	๑๘๓
แหล่งโบราณคดีที่สำคัญในจังหวัดชัยภูมิ	๑๘๔
โบราณสถานที่สำคัญในจังหวัดชัยภูมิ	๑๙๒
ภาพรวมภารกิจของกรมศิลปากร ในจังหวัดชัยภูมิที่ผ่านมา	๒๐๔
ทำเนียบโบราณสถานที่ยื่นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติในจังหวัดชัยภูมิ	๒๑๔
บรรณานุกรม	๒๑๘
ภาคผนวก	๒๒๕
อานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก	๒๒๖
รายชื่อพระอารามหลวงที่กรมศิลปากรนำผ้าพระกฐินพระราชทานไปถวาย	๒๓๖
พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๕๖๒	
ประกาศกรมศิลปากร	๒๔๐
เรื่อง กำหนดการถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของกรมศิลปากร	
ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒	
คำสั่งกรมศิลปากร ที่ ๖๕๕/๒๕๖๒	๒๔๑
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทานกรมศิลปากร	
ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒	

อธิบดีกรมศิลปากร (นายอนันต์ ชูโชติ) เดินทางมาถึงวัดมณีชลขันธ์ อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี เพื่อถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ในวันเสาร์ ที่ ๑๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๖๑

อธิบดีกรมศิลปากร (นายอนันต์ ชูโชติ) รับพระราชทานผ้าพระกฐินเบื้องหน้าพระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขบวนแห่ผ้าพระกฐินพระราชทานที่กรมศิลปากรนำไปทอดถวายประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๑
ณ วัดมณีชลขันธ์ จังหวัดลพบุรี

อธิบดีกรมศิลปากร (นายอนันต์ ชูโชติ) ถวายผ้าพระกฐินพระราชทานประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๑
ณ วัดมณีชลขันธ์ จังหวัดลพบุรี

คณะสงฆ์วัดมณีชลขันธ์พิจารณาผ้าพระกฐินพระราชทาน ที่กรมศิลปากรนำไปทอดถวาย

อธิบดีกรมศิลปากร (นายอนันต์ ชูโชติ) ถวายเครื่องอัฐบริขาร แก่พระครูวิมลญาณอุดม (ธรรมบุญ จิตวฑฺฒโน)
รักษาการเจ้าอาวาสวัดมณีชลขันธ์ จังหวัดลพบุรี

การแสดงสมโภชองค์พระกฐินพระราชทาน ณ วัดมณีชลขันธ์ จังหวัดลพบุรี

ผ้าพระกฐินพระราชทานที่กรมศิลปากรทอดถวายประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๑
ณ วัดมณีชลขันธ์ จังหวัดลพบุรี

กฐิน*

กฐิน มาจากภาษาบาลี ว่า กฐินฺ แปลว่า ไม่สะดึง กรอบไม่สะดึง หมายถึง ไม้ที่เป็นแบบสำหรับตัดเย็บผ้า การตัดเย็บจีวรก็ต้องใช้ไม้สะดึง ในสมัยพุทธกาล การตัดเย็บจีวรจึงเป็นงานใหญ่ พระมหาเถระ พระเถระ ตลอดจนพระภิกษุสามเณรต้องมาช่วยกันตัดเย็บ อุบาสก อุบาสิกาที่มาช่วยกันปฏิบัติพระสงฆ์เป็นงานที่ต้องร่วมมือกันอย่างพร้อมเพรียง

คำที่คู่กับกฐิน คือ กราน มาจากภาษาเขมรว่า กราล ซึ่งแปลว่าปูหรือลาด กรานกฐิน คือการซึ่งไม้สะดึงให้ตั้งเป็นกรอบในการตัดเย็บให้สะดวก เมื่อตัดเย็บสำเร็จแล้วจึงนำไปย้อม เรียกผ้าที่ทำสำเร็จโดยการใช้น้ำสะดึงว่า กฐินจีวร หรือ ผ้ากฐิน ในสมัยพุทธกาล การตัดเย็บ ย้อม ตัดเนา และทำพินทุกปะ (การทำจุดเครื่องหมายที่ผ้าตามพระวินัยบัญญัติ) ต้องเสร็จภายในวันเดียว เมื่อเสร็จแล้วจึงบอกแก่พระสงฆ์ ยกผ้ากฐินถวายพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง

ปัจจุบัน พระภิกษุไม่ต้องตัดเย็บจีวรใช้เอง อุบาสกอุบาสิกาंनाผ้าสำเร็จรูปไปถวาย แต่ยังเรียกผ้านั้นว่า ผ้ากฐิน จึงเกิดประเพณีการถวายผ้าพระกฐินขึ้น เรียกว่า การถวายผ้าพระกฐิน หรือการทอดกฐิน คือการนำผ้าที่จะถวายไปวางไว้ต่อหน้าพระสงฆ์ที่กำหนดจำนวนอย่างน้อย ๕ รูป แล้วให้พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่ได้รับมอบหมายจากสงฆ์เป็นเอกฉันท์ให้เป็นผู้รับผ้ากฐิน

กำเนิดของกฐิน

มูลเหตุที่ทำให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติเรื่องกฐินเป็นสังฆกรรม กล่าวว่าพระภิกษุชาวเมืองปาฐา จำนวน ๓๐ รูป เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ วัดเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ขณะนั้นใกล้วันเข้าพรรษา จึงพากันจำพรรษาที่เมืองสาเกต ตลอดเวลาที่เข้าพรรษาเหล่านั้นมีความตั้งใจที่จะเฝ้าพระพุทธเจ้า ครั้นออกพรรษาแล้ว ขณะนั้นฝนยังไม่หายสนิท พระภิกษุเหล่านั้นเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ระหว่างการเดินทางจีวรต่างเปียกชุ่มเปื้อนโคลน พระพุทธองค์เห็นถึงความยากลำบากของพระภิกษุเหล่านั้น จะหาจีวรมาเปลี่ยนก็ไม่มี จึงทรงอนุญาตให้ตัดเย็บผ้ากฐินหรือผ้าที่เย็บด้วยการซึ่งไม้สะดึง เพื่อให้พระภิกษุได้ใช้นุ่งห่มตามระยะเวลาที่กำหนด คือระหว่างวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ นางวิสาขามหาอุบาสิกา เมื่อทราบพุทธประสงค์แล้วได้นำผ้ากฐินถวายพระพุทธองค์เป็นประธาน นางวิสาขาจึงเป็นคนแรกที่ได้ถวายผ้ากฐินในพระพุทธศาสนา

* นายธีระ แก้วประจันทร ข้าราชการบำนาญ กรมศิลปากร ค้นคว้าเรียบเรียง ตีพิมพ์ครั้งแรกใน กรมศิลปากร, **ปณิกกิลปวัฒนธรรม เล่ม ๒๒ จังหวัดนครศรีธรรมราช** (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๕๗), ๑๑ - ๑๕.

อานิสงส์ของกฐิน

อานิสงส์ของกฐิน มีทั้งของผู้รับกฐินและคฤหัสถ์ผู้ทอดกฐินถวาย

อานิสงส์ของกฐินสำหรับพระสงฆ์ พระภิกษุผู้อยู่จำพรรษาครบ ๓ เดือน ตามกำหนดจะมีสิทธิ์ได้รับกฐิน ได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ คือ

๑. ไปมาไม่ต้องบอกลา หมายความว่า พระภิกษุจะออกจากวัดไปทีใดต้องบอกลาภิกษุที่อยู่ในวัดก่อน แต่ถ้าได้รับกฐินหรืออนุโมทนากฐินแล้วได้รับการยกเว้น ไม่ต้องบอกลาพระภิกษุที่อยู่ในวัด

๒. ไม่ต้องถือจีวรไปครบ ตามปกติพระภิกษุมีย่าม่วงห่ม ๓ ผืน เรียกว่า ไตรจีวร คือ อุตราสงค์ หมายถึงผ้าสำหรับห่ม คือ จีวร อันตราสก หมายถึงผ้าห่ม คือ สบง สังฆาฏิ คือ ผ้าสำหรับห่มซ้อนป้องกันความหนาว พระภิกษุต้องอยู่โดยมีจีวรครบทั้ง ๓ ผืน แต่เมื่อรับกฐินแล้วได้รับอนุญาตไม่ต้องถือเอาไปครบทั้ง ๓ ผืน

๓. ฉันทณโภชนได้ คือ รับนิมนต์ไปรับประเคนฉันเป็นหมู่พร้อมกันได้

๔. เก็บอธิเรกจีวรไว้ได้ตามต้องการ ตามพุทธบัญญัติให้พระภิกษุมิไ้ไตรจีวรไว้ใช้อย่างละผืน ผ้าส่วนเกินที่มีผู้ถวาย เรียกว่า อติเรกจีวร ปกติพระภิกษุจะเก็บอธิเรกจีวรไว้ได้ไม่เกิน ๑๐ วัน หากเกิน ๑๐ วัน ต้องทำวินัยกรรมที่เรียกว่า วิกัป คือ ขอให้ภิกษุรูปอื่นเป็นเจ้าของร่วมกับตน แต่เมื่ออนุโมทนากฐินแล้ว สามารถเก็บอธิเรกจีวรไว้ได้เกิน ๑๐ วัน

๕. จะได้จีวรที่เกิดขึ้น ณ ที่นั้น หมายถึง อนุญาตให้รับปัจจัยฉะฉา คือ จีวร หรือสิ่งอื่นๆ ที่มีผู้มาถวายได้

อานิสงส์ของผู้ทำบุญทอดกฐิน การทำบุญทอดกฐิน ถือว่าเป็นการทำบุญได้กุศลมาก เพราะทำในช่วงเวลาจำกัดตามพุทธบัญญัติ สรุปความได้ว่า อานิสงส์ของผู้ทำบุญทอดกฐิน ได้แก่

๑. เป็นที่รักของชนหมู่มาก

๒. เป็นผู้มีจิตใจแจ่มใส

๓. มีเกียรติยศชื่อเสียงขจร

๔. มีสติมั่นคง

๕. ตายแล้วไปสู่สุคติ

การทอดกฐินในประเทศไทย

การทอดกฐิน ตามพุทธบัญญัติให้ปฏิบัติได้ ๑ เดือน หลังจากวันออกพรรษา คือ นับตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ การทอดกฐินในประเทศไทยปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานในจารึกหลักที่ ๑ จารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ความตอนหนึ่งกล่าวถึงการทอดกฐินว่า

“...คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน
พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ทั้งท่วยบัว
ท่วยนาง ลูกเจ้า ลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ผู้งท่วย
มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษา
กรานกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกฐินมีพนมเบญจ มีพนมหมาก
มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนนอนบริวารกฐินโอยทาน...”

คำว่า**ทอดกฐิน** การทำบุญกฐินมักเรียกว่า ทอดกฐิน เพราะเมื่อถวายผ้ากฐินแล้วต้องถือเป็นเรื่องของพระสงฆ์ สุดแต่จะเห็นสมควรถวายผ้ากฐินแต่พระภิกษุรูปใดเป็นองค์ครอง จึงนิยมเรียกการทำบุญกฐินว่าทอดกฐิน ซึ่งถ้าเป็นพระกฐินพระราชทาน เรียกว่า ทอดผ้ากฐินพระราชทาน หรือ ถวายผ้ากฐินพระราชทาน

ประเภทของกฐิน

กฐินทาน หรือการทอดกฐิน แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ กฐินหลวง และกฐินราษฎร์ กล่าวคือ

๑. กฐินหลวง

พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นพุทธมามกะและเอกอัครศาสนูปถัมภก เมื่อถึงเทศกาลกฐินได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐินทุกปี ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด จึงเรียกว่า กฐินหลวง ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑.๑ พระกฐินหลวงที่กำหนดเป็นพระราชพิธี คือ พระกฐินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน ณ พระอารามหลวงต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง หรือพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จแทนพระองค์

พระอารามหลวงที่สำคัญซึ่งมีหมายกำหนดการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐินเป็นประจำนั้น ปัจจุบันมีจำนวน ๑๖ พระอาราม ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด

พระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร ๑๒ พระอาราม ได้แก่

- (๑) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
- (๒) วัดอรุณราชวราราม
- (๓) วัดราชโอรสาราม
- (๔) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม
- (๕) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
- (๖) วัดบวรนิเวศวิหาร
- (๗) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
- (๘) วัดสุทัศนเทพวราราม

(๙) วัดเทพศิรินทราวาส

(๑๐) วัดมกุฏกษัตริยาราม

(๑๑) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

(๑๒) วัดราชาธิวาส

พระอารามหลวงในต่างจังหวัด ๔ พระอาราม ได้แก่

(๑) วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

(๒) วัดสุพรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

(๓) วัดนิเวศธรรมประวัติ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

(๔) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

๑.๒ พระกฐินต้น คือพระกฐินหลวงที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดราชวรฯ และมีได้เสด็จฯ เป็นทางการหรือเป็นพระราชพิธี แต่เป็นการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐินเป็นการส่วนพระองค์

การเสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐินเป็นการส่วนพระองค์ที่เรียกว่า พระกฐินต้น นั้น ส่วนใหญ่เป็นวัดในต่างจังหวัด และวัดที่เสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินต้นนั้น มีหลักเกณฑ์ดังนี้

- เป็นวัดที่ยังไม่เคยเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินมาก่อน
- ประชาชนมีความเลื่อมใสศรัทธาในวัดนั้นมาก
- ประชาชนในท้องถิ่นนั้นไม่ค่อยมีโอกาสได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปจะได้มีโอกาสเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอย่างใกล้ชิด

ดังปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จฯ ไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐินต้น ณ วัดแก้วพิจิตร จังหวัดปราจีนบุรี เมื่อวันจันทร์ ที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๗

๑.๓ กฐินพระราชทาน คือ พระกฐินหลวงซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้าพระกฐินให้แก่ผู้ขอพระราชทานเพื่อนำไปถวาย ณ พระอารามหลวงต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด ทั้งนี้ในประเทศไทยมีพระอารามหลวงเป็นจำนวนมาก จึงทรงเปิดโอกาสให้หน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ องค์กรเอกชน ตลอดจนประชาชนขอรับพระราชทานเพื่อนำไปถวาย ณ พระอารามหลวงในเทศกาลกฐินแต่ละปี โดยกรมการศาสนาเป็นหน่วยงานที่ดำเนินการขอพระราชทานให้

๒. กฐินราษฎร์

หมายถึง กฐินที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปร่วมกันไปทอดถวาย ณ วัดราษฎร์ ในเทศกาลกฐิน แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๒.๑ มหากฐิน แปลว่า กฐินใหญ่ เนื่องจากคณะเจ้าภาพจัดบริวารกฐินจำนวนมากเป็นกองใหญ่ ทั้งไทยธรรมและปัจจัยถวายจัดบำรุงการก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานภายในวัด นอกจากนี้ยังมีการถวายสิ่งของต่าง ๆ ตามวัด เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เป็นต้น และยังรวมถึงการจัดหาสิ่งของบริจาคแก่วัด อุบาสก อุบาสิกา เป็นการบำเพ็ญกุศลให้ยิ่งใหญ่มากขึ้น มหากฐินหรืออีกนัยหนึ่งคือกฐินสามัคคีจึงมีเจ้าภาพหลายคนร่วมกันจัดขึ้น

๒.๒ จุลกฐิน แปลว่า กฐินเล็ก คือกฐินที่มีเวลาเตรียมงานน้อย บริวารกฐินน้อย บางท้องถิ่นเรียกว่า กฐินเล่น เนื่องจากผู้ร่วมทำจุลกฐินต้องทำทุกอย่างด้วยความเร่งรีบทุกขั้นตอน แบ่งงานกันทำแข่งกับเวลา เชื่อกันมาแต่โบราณว่าการร่วมจุลกฐินจะได้ผลบุญมาก จุลกฐินส่วนมากจะทำในวันสุดท้ายของเทศกาลกฐิน คือวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๒ เมื่อพุทธศาสนิกชนรู้ว่าวัดใดยังไม่มีใครจองกฐินจะรีบชักชวนญาติมิตร ช่วยกันทำจุลกฐินไปทอดถวาย เชื่อกันว่าได้กุศลแรง

๒.๓ กฐินสามัคคี หมายถึงกฐินที่เปิดโอกาสให้ผู้มีทุนทรัพย์น้อยได้มีโอกาสร่วมบุญเป็นการสร้างความสมัครสมานสามัคคีในหมู่พุทธศาสนิกชน

นอกจากกฐินราษฎร์ทั้ง ๓ ประเภทแล้ว ยังมีกฐินอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า กฐินตกค้าง คือกฐินที่นำไปทอดถวายที่วัดยังไม่มีเจ้าภาพจองกฐินจนใกล้จะสิ้นเทศกาลกฐิน เมื่อพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาทราบก็จะร่วมกันจัดกฐินไปทอดถวาย จึงเรียกกฐินประเภทนี้ว่า กฐินตกค้าง หรือ กฐินตก ลักษณะสำคัญของการทอดกฐินตกค้างนี้ ต้องไม่บอกกล่าวให้วัดที่จะไปทอดถวายทราบแต่อย่างใด เมื่อไปถึงวัดแล้วจึงค่อยแจ้งให้ทราบ เป็นลักษณะจุใจจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กฐินโจร การทอดกฐินลักษณะดังกล่าวนี้ถือว่าได้กุศลแรง เพราะได้ทอดถวายแก่วัดที่ตกค้างเกือบจะไม่ได้รับกฐิน

บางครั้งผู้มีจิตศรัทธาเตรียมข้าวของไปทอดกฐินหลายวัด แต่เมื่อทอดกฐินเสร็จแล้ว ยังมีเครื่องไทยธรรมเหลืออยู่ ก็จะเอาเครื่องไทยธรรมเหล่านั้นจัดเป็นผ้าป่าไปถวายวัด เรียกว่า ผ้าป่าแถมกฐิน

ธงจระเข้กับการทอดกฐิน

วัดใดประดับธงจระเข้ไว้บริเวณวัด เป็นเครื่องหมายให้ผู้พบเห็นทราบว่าวัดนั้นได้รับกฐินแล้ว ธงจระเข้เป็นเครื่องหมายของการทอดกฐินเพราะสาเหตุใดไม่ปรากฏแน่ชัด คงมีแต่เรื่องเล่าต่อกันมาหลายเรื่อง กล่าวคือ

เรื่องที่ได้ยินได้ฟังกันบ่อยคือนิทานโบราณเล่าต่อกันมาว่า อุบาสกผู้หนึ่งพร้อมด้วยญาติมิตร นำเครื่องกฐินแห่ไปทางเรือเพื่อทอดถวายยังวัดแห่งหนึ่ง มีจระเข้ตัวหนึ่งอยากทำบุญด้วยจึงว่ายน้ำตามเรือขบวนกฐินไป แต่ยังไม่ถึงวัดก็อ่อนแรงว่ายน้ำตามไปไม่ไหว จึงบอกอุบาสกว่าเหนื่อยเต็มที่แล้ว คงว่ายน้ำตามไปไม่ไหว ขอความเมตตาให้วาดรูปตนเองไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าได้ไปทำบุญกฐินด้วย อุบาสกจึงเขียนธงรูปจระเข้ปักไว้ ณ วัดที่ทอดกฐิน และปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน

อีกเรื่องหนึ่งกล่าวว่าในสมัยโบราณต้องอาศัยดาวจระเข้เป็นเครื่องหมายในการเดินทาง เพราะดาวจระเข้จะขึ้นในเวลาจวนรุ่ง การเดินทางในสมัยก่อนไม่สะดวกเหมือนปัจจุบัน ต้องออกเดินทางแต่เช้า มีดจึงต้องอาศัยดาวจระเข้เป็นเครื่องหมายบอกเวลาในตอนแรกคงมีธงประดับกระบวนเพื่อความสวยงาม ต่อมาได้เพิ่มธงจระเข้ไว้เป็นเครื่องหมาย หมายถึง ดาวจระเข้ และต่อมาได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของการทอดกฐิน

ส่วนอีกเรื่องหนึ่งกล่าวว่า ในสมัยโบราณการทอดกฐินมักเดินทางโดยทางเรือ จระเข้ซึ่งเป็นสัตว์ดุร้ายมาหนุนเรือและทำร้ายผู้เดินทางไปร่วมบุญทอดกฐิน จึงมีผู้คิดทำธงจระเข้ประดับเรือไว้เพื่อให้รู้ว่า ขบวนเรือนี้เป็นขบวนเรือทอดกฐิน เพื่อตลกร้ายสัตว์ร้ายต่าง ๆ ในลำน้ำโดยเฉพาะจระเข้ให้มีจิตใจอ่อนลง ไม่ทำร้ายผู้ไปประกอบบุญกุศล ธงจระเข้จึงเป็นเครื่องหมายของการทอดกฐินในเวลาต่อมา

พระอารามหลวง*

พระอารามหลวง หมายถึง วัดของพระมหากษัตริย์ ในสมัยอยุธยามีนามปรากฏอยู่ในทำเนียบสมณศักดิ์ของเก่า เป็นวัดที่พระมหากษัตริย์โปรดให้สร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ทั้งสิ้น ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นเวลาที่ต้องเร่งสร้างบ้านเมืองให้รุ่งเรือง มีการสร้างวัดจำนวนมาก พระอารามหลวงจึงมีทั้งวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างหรือบุคคลอื่น เช่น เจ้านาย ขุนนาง หรือผู้มีฐานะบูรณปฏิสังขรณ์แล้วถวายเป็นพระอารามหลวง ในสมัยรัชกาลที่ ๑ - ๒ พระอารามหลวงยังมีน้อย จนถึงรัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้างพระอารามหลวงขึ้นหลายแห่ง รวมทั้งทรงสนับสนุนให้พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางสร้างวัด วัดใดสร้างได้สวยงามดีก็ทรงรับเป็นพระอารามหลวง ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ - ๕ มีพระอารามหลวงมากแล้ว จึงมีใครทรงรับวัดที่ผู้อื่นสร้างเป็นพระอารามหลวงอย่างรัชกาลก่อน

การกำหนดแบ่งชนิดของพระอารามหลวงมีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ แบ่งพระอารามหลวงเป็น ๓ ชั้น คือ พระอารามหลวงชั้นเอก โท และตรี

พระอารามหลวงชั้นเอก แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ

๑. ราชวรมหาวิหาร
๒. ราชวรวิหาร
๓. วรมหาวิหาร

พระอารามหลวงชั้นโท แบ่งเป็น ๔ ระดับ คือ

๑. ราชวรมหาวิหาร
๒. ราชวรวิหาร
๓. วรมหาวิหาร
๔. วรวิหาร

พระอารามหลวงชั้นตรี แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ

๑. ราชวรวิหาร
๒. วรวิหาร
๓. สามัญ (ไม่มีสร้อยนามต่อท้ายชื่อวัด)

* นายธีระ แก้วประจันต์ ข้าราชการบำนาญ กรมศิลปากร ค้นคว้าเรียบเรียง พิมพ์ครั้งแรกใน กรมศิลปากร, **บันทึกศิลปวัฒนธรรม เล่ม ๒๒ จังหวัดนครศรีธรรมราช** (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๕๗), ๑๖ - ๑๗.

การจัดชนิดของพระอารามหลวง

การจัดระดับของวัด แบ่งโดยพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๑. **ราชวรวิหาร** คือวัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระอัครมเหสี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างหรือปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ หรือวัดที่โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์

๒. **วรวิหาร** คือวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์แล้วพระราชทานเป็นเกียรติยศแก่วัดเอง รวมทั้งวัดที่ผู้อื่นสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์แล้วทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์

๓. **ราชวรมหาวิหาร** คือวัดชนิดราชวรวิหารที่เป็นพระอารามใหญ่โต

๔. **วรมหาวิหาร** คือวัดชนิดวรวิหารที่เป็นพระอารามใหญ่โต และมีศาสนสถานสำคัญ

๕. **สามัญ** คือวัดราษฎร์ที่สำคัญและต่อมาโปรดให้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง

พระครูโสภณภัทรกิจ (ธงชาติ ลีริจนโท) ป.ธ. ๓
เจ้าอาวาสวัดทรงศิลา เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๑ อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

วัดทรงศิลา*

ข้อมูลทั่วไป

วัดทรงศิลา พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งอยู่ ณ เลขที่ ๑๗๔ หมู่ที่ ๑ (บ้านหินตั้ง) ถนนราชทัณฑ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ มีเนื้อที่ทั้งสิ้น ๘ ไร่ ๒ งาน ๗๐ ตารางวา ปัจจุบันมีพระครูโสภณภัทรกิจ (ธงชาติ สิริจินโท ป.ธ.๓) เป็นเจ้าอาวาส มีพระภิกษุจำพรรษาทั้งสิ้น ๑๓ รูป สามเณร ๑๒๐ รูป (ข้อมูล ณ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๒) นอกจากนี้ภายในวัดทรงศิลายังเป็นที่ตั้งของโรงเรียนพุทธธรรมศึกษา (โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญและแผนกบาลี ระดับมัธยมศึกษา) การสัญจรภายในวัดมีประตูทางเข้าวัด ๒ ด้าน คือ ด้านทิศเหนือและทิศใต้ ซึ่งเป็นด้านหน้าวัด

วัดทรงศิลา มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดถนนยุติธรรม
ทิศตะวันออก	ติดบ้านพักของทางราชการ และอาคารพาณิชย์ของเอกชน
ทิศตะวันตก	ติดถนนวัดทรงศิลา
ทิศใต้	ติดถนนราชทัณฑ์

การยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง

วัดทรงศิลา เดิมเป็นวัดราษฎร์สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ ปรากฏหลักฐานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙๐๐ ตอนที่ ๗ หน้า ๒๖๗ ลงวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๖^๑ ความว่า

* นายภูวนารถ สังข์เงิน นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มจารีตประเพณี สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ค้นคว้าเรียบเรียง

^๑"แจ้งความกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๑๐๐, ตอนที่ ๗ (๑๘ มกราคม ๒๕๒๖): ๒๖๗.

แจ้งความกระทรวงศึกษาธิการ

เรื่อง ขกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขกวัดทรงศิลา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ เป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ ตั้งแต่วันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้นไป

แจ้งความ ณ วันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๒๕

เกษม ศิริสัมพันธ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ประวัติความเป็นมาของวัดทรงศิลา

ไม่ปรากฏหลักฐานว่าวัดทรงศิลาส่งขึ้นเมื่อใด พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองชัยภูมิ เพียงว่า “...ครั้นจุลศักราช ๑๒๒๕ (พ.ศ. ๒๕๐๖) พระยากำแหงสงคราม (เมฆ) เจ้าเมืองนครราชสีมา ได้แต่งตั้งกรมการออกสืบสวนเหตุการณ์ยังเมืองชัยภูมิ ก็ได้ความว่ายังมีบุตรหลานผู้เป็นขุนนางเก่าคงอยู่คือ หลวงวิเศษภักดี (ที) บุตรพระยาภักดีชุมพล (แล) หลวงยกกระบัตร (บุญจันทร์) บุตรพระภักดีชุมพล (เกต) หลวงขจรนพคุณ บุตรพระยาภักดีชุมพล (เปี้ยว) จึงได้พาตัวเข้าทูลละอองธุลีพระบาทในรัชกาลที่ ๔ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงวิเศษภักดี (ที)

เป็นพระภิกษุชุมพล เจ้าเมืองชัยภูมิสืบต่อ ให้หลวงยกกระบัตร (บุญจันทร์) เป็นหลวงปลัด ให้หลวง
ขจรนพคุณ เป็น หลวงยกกระบัตร คณะกรรมการเมืองชัยภูมิ ต่อไป พระภิกษุชุมพล (ที) ได้ย้าย
เมืองชัยภูมิมาตั้งที่บ้านหินตั้ง รัชการอยู่ได้ ๑๒ ปีก็ถึงแก่กรรม..”^๒

จึงมีผู้สันนิษฐานโดยยกร่วงเวลาการตั้งเมือง ณ บ้านหินตั้ง ดังกล่าวนี้นับเป็นข้อสันนิษฐาน
ถึงการสร้างวัด เช่น อุทัย ปราบคเชนทร์ เสนอว่าวัดทรงศิลาน่าจะสร้างในสมัยของพระภิกษุชุมพล (ที)
เป็นเจ้าเมืองชัยภูมิ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๖ - ๒๔๑๘ อย่างไรก็ดี ยังไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ใด ๆ
ที่สนับสนุนแนวคิดดังกล่าว เป็นเพียงข้อสันนิษฐานโดยยึดโยงกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เท่านั้น

วัดทรงศิลา สันนิษฐานว่าเดิมชื่อ “วัดหินตั้ง” เปลี่ยนเป็นวัดทรงศิลาเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน
คาดว่าเปลี่ยนชื่อวัดโดยอาศัยรูปศัพท์เดิมเพื่อให้ไพเราะขึ้น

พระภิกษุชุมพล (แสง) ได้ชักชวนชาวเมืองชัยภูมิก่อสร้างอุโบสถขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๒๔
ใช้เสากระเบื้องรอบทั้ง ๔ ด้าน กั้นกระดานแนวเสาระเบียง ถมดินยกพื้นสูง ๑ ศอก แล้วสร้างตัวอาคาร
ตรงกลาง กั้นฝาไม้กระดานเข้าลิ้นแน่นหนา พื้นอุโบสถถมดินสูงประมาณ ๒ ศอก ๑ คืบกั้นดินด้วยกระดานฝา
หลังคาอุโบสถมุงด้วยกระเบื้องไม้ เช่นเดียวกับหลังคาระเบียง

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๗ พระยาภูมิพิชัย (เฮง ศรีไชยันต์) เจ้าเมืองชัยภูมิ หลวงบรรจงวิชาเขต
(เขย สาคลิขานนท์) ธรรมการจังหวัด พร้อมด้วยชาวบ้านได้รื้ออุโบสถหลังเก่าออก แล้วก่อสร้าง
อุโบสถหลังใหม่ขึ้นแทน เมื่ออุโบสถแล้วเสร็จ จึงสร้างหลวงพ่อดำเป็นพระประธานประจำอุโบสถซึ่งได้
ประดิษฐานมาจนถึงปัจจุบัน อุโบสถดังกล่าวได้ใช้ประกอบศาสนกิจของวัดทรงศิลามาถึง พ.ศ. ๒๕๑๖
จึงได้รื้อลงและก่อสร้างอุโบสถหลังปัจจุบันขึ้นแทน ณ ตำแหน่งเดิม แล้วเสร็จเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๒

ศาสนสถาน สถานที่ และสิ่งสำคัญภายในวัด

๑. พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดทรงศิลาสร้างแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒ บริเวณพระอุโบสถหลังเดิมที่ทรุดโทรม
ทำพิธีวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ สมัยพระราชชัยมุนี (พรม ญาณวโร) เป็น
เจ้าอาวาส โดยตามแบบแปลนเดิมกำหนดก่อสร้างเป็นอาคาร ๒ ชั้น เพดานปูนยกเสาสูงจากพื้นดิน
๒ เมตร มีลานรอบอาคาร พร้อมด้วยศาลารายทั้ง ๔ ทิศ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๙ พระราชพรหมจริยคุณ
(ชาลี อตถกโม) เจ้าอาวาสรูปต่อมามีดำริที่ยกเลิกแบบแปลนเดิมเนื่องจากติดขัดในงบประมาณ
ก่อสร้าง โดยดัดแปลงเป็นแบบแปลนตามที่ปรากฏในปัจจุบัน

^๒เดิม วิชาญพจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพฯ : สามลดา, ๒๕๕๗), ๑๘ - ๑๙.

พระอุโบสถด้านหลัง

พระอุโบสถด้านหน้า

ภายในพระอุโบสถวัดทรงศิลา

หลวงพ่อดำ พระประธานวัดทรงศิลา

พระอุโบสถกว้าง ๗ เมตร ยาว ๑๐ เมตร ภายในประดิษฐานหลวงพ่อดำ พระพุทธรูปปางมารวิชัย เป็นพระประธานของวัด เบื้องหลังพระประธานประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยไม่ปรากฏนาม ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง ด้านหลังพระประธานเขียนรูปต้นพระศรีมหาโพธิ์รับกับพระประธาน ตามเรื่องราวในพุทธประวัติตอนตรัสรู้ ด้านล่างเป็นพุทธประวัติตอนแสดงปฐมเทศนา เบื้องซ้ายพระประธานเป็นรูปพุทธประวัติ ๗ ตอน เรียงตามลำดับดังนี้

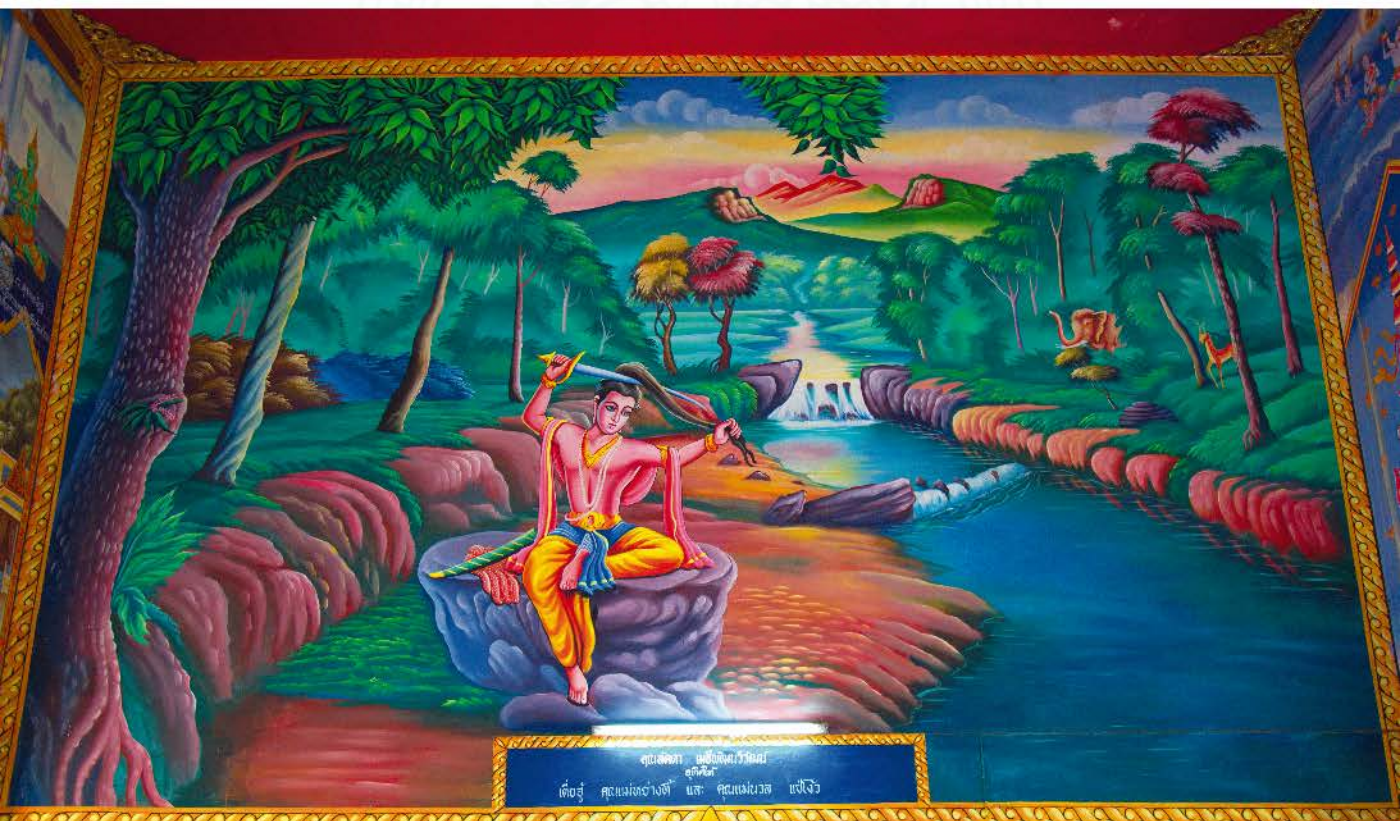
ภาพจิตรกรรมฝาผนังเบื้องหลังของพระประธาน

๑. มาราดิเร เหตุการณ์พระพุทธองค์ทรงทรมานอาฬวกะยักษ์ เสนาบดีของท้าวเวสสุวรรณ
๒. นาคาคิริ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทรมานช้างนาคาคิริ
๓. อุกกิตตะชาติ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทรมานองคสีมาล
๔. กัถวานะกัฏฐ์ พระอินทร์แปลงเป็นหนูลงมาทำลายค้ำกล่าวร้ายกลับเกลี้ยง
๕. สัจจวิหา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทรมานสัจจะกะมิตรต์
๖. นันโทปะนันทะ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทรมานพระยานันโทปะนันทะนาคราช
๗. ทศคาหะทิกฐิ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงโปรดพุกพรหม

ถัดลงมาด้านล่างเป็นจิตรกรรมภาพทศชาติชาดก เรียงตามลำดับดังนี้

๑. พระเทมีย์
๒. พระมหาชนก
๓. พระสุวรรณสาม
๔. พระเนมิราช
๕. พระมหุสธบันฑิต
๖. พระภริทัต
๗. พระจันทกุมาร
๘. พระพรหมนารถ
๙. พระวิชูรบันฑิต
๑๐. พระเวสสันดร

เบื้องหน้าของพระประธานเป็นจิตรกรรมพุทธประวัติตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม
เบื้องขวาของพระประธานเป็นภาพจิตรกรรมเรื่องราวทศชาติชาดกตอนพระสุวรรณสาม และเรื่องราว
ตามวรรณคดีพระมาลัยคำหลวง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเบื้องหน้าของพระประธาน

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเบื้องขวาของพระประธาน

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเบื้องซ้ายของพระประธาน

พระอุโบสถมีช่องหน้าต่างทั้งหมด ๑๐ ช่อง บานหน้าต่างด้านหน้าเป็นลายดอกโบตั๋น ด้านหลังทาสีแดง มีประตูทางเข้าด้านหน้า ๒ ประตู ด้านหลัง ๒ ประตู ด้านหน้าบานประตูเป็นรูปดอกโบตั๋น ด้านหลังบานประตูเป็นรูปทวารบาลเหมือนกันทั้งประตูด้านหน้าและด้านหลัง ซุ้มประตูประดับประติมากรรมปูนปั้นลายกระหนก หน้าบันด้านหน้าประดับประติมากรรมปูนปั้นนูนสูงปางมารวิชัย หน้าบันด้านหลังประดับประติมากรรมปูนปั้นนูนสูงปางห้ามแก่นจันทน์ ล้อมรอบด้วยซุ้มใบเสมา ๘ ซุ้ม ใบเสมาทำด้วยหินชนวน

บานหน้าต่าง

ด้านหน้าบ้านประตู่

ด้านหลังบานประตู

ชุ่มใบเสมา

ใบเสมา

พระอุโบสถและพระวิหารเฉลิมพระเกียรติ

๒. พระวิหารเฉลิมพระเกียรติ

พระวิหารเฉลิมพระเกียรติ

เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กชั้นเดียวหลังคาทรงไทยประยุกต์ กว้าง ๘.๓๐ เมตร ยาว ๒๓.๒๗ เมตร สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒ หน้าบันมีประติมากรรมปูนต้ำรูปเทพนม ๑๑ หน้า ประดับลายพันธุ์พฤกษา ตรงกลางประดับตราสัญลักษณ์พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๒ ทั้งสองด้าน ด้านหน้าอาคารมีประตูทางเข้า ๓ ประตู บานประตูทำด้วยกระจก ด้านหลังมีประตูทางเข้า ๒ ประตู หน้าต่าง ๑ ช่อง บานประตูและหน้าต่าง ทำด้วยกระจก มีช่องหน้าต่างด้านละ ๗ ช่อง บานหน้าต่างทำด้วยกระจก ภายในอาคารปูพื้นด้วย หินอ่อน ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปชินราชจำลอง

ภายในพระวิหารเฉลิมพระเกียรติ

หน้าบันพระวิหารเฉลิมพระเกียรติ

ซุ้มหน้าต่างรูปนักษัตรปีเถาะ อันเป็นนักษัตรพระบรมราชสมภพ
ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

๓. ศาลาการเปรียญ

เป็นอาคารไม้ ๗ ห้อง ยกใต้ถุนสูงด้วยเสาไม้ทั้งต้น จำนวน ๓๒ ต้น สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ ภายในศาลาการเปรียญด้านทิศตะวันตกยกพื้นเป็นอาสนสงฆ์ ประตูทางเข้าบานเฟี้ยม เหนือประตูประดับบานกระฉกเป็นช่องแสงเข้าสู่ภายในอาคาร ผนังอาคารเป็นผนังไม้ลายฝาปะกน มีหน้าต่าง ๑๘ ช่อง ใต้ถุนใช้เป็นหอฉันของวัดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ศาลาการเปรียญใช้เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสามเณรวัดทรงศิลา

ศาลาการเปรียญวัดทรงศิลา

ภายในศาลาการเปรียญ

ใต้ถุนศาลาการเปรียญ ปัจจุบันใช้เป็นหอฉันของพระภิกษุสามเณรในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๔. หอเฉลิมพระเกียรติ

เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙ ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาว ด้านละ ๖ เมตร หลังคาทรงจตุรมุขยอดปราสาท หน้าบันเป็นประติมากรรมนูนสูงรูปเทพนม ประดับด้วยลายพันธุ์พฤกษา ตัวอาคารตั้งเป็นฐานเขียงย่อมุมถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ มีทางขึ้น ๓ ด้าน บันไดทางขึ้นด้านละ ๔ ขั้น ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปจำลอง ด้านหลังพระพุทธรูปจำลองประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิ

รอยพระพุทธรูปจำลองในหอเฉลิมพระเกียรติ

หอเฉลิมพระเกียรติ

๕. หอระฆัง

เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น หลังคาทรงมณฑปซ้อนชั้น ๔ ชั้น ชั้นบนใช้เป็นหอระฆัง ตั้งบนฐานเพียงถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ย่อมุม ชั้นล่างเป็นบันไดทางขึ้นสู่หอระฆัง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ โดยนายเลิศ - นางนงเยาว์ สัมพันธ์รักษ์

หอระฆัง

๖. ประตුවัด

วัดทรงศีลามีประตูทางเข้าวัด ๓ ประตู คือ

ประตูด้านทิศใต้ฝั่งตะวันออก

๖.๑ ประตูด้านทิศใต้ฝั่งตะวันออก เป็นประตูทางสัญจรหลักของวัด ชุ่มประตูหลังคาทรงไทย หน้าบันมีประติมากรรมนูนสูงพุทธประวัติตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณี ถัดลงมาเป็นข้อความชื่อวัดว่า “วัดทรงศีลา” ตัวอักษรสีทอง บนพื้นสีน้ำเงิน

ประตูด้านทิศใต้ฝั่งตะวันตก

๖.๒ ประตูด้านทิศใต้ฝั่งตะวันตก ชุมประตูลังคาทรงไทย หน้าบันเป็นประติมากรรมนูนสูง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิ (ปางสมาธิ) ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ถัดลงมาเป็นข้อความชื่อวัดว่า “วัดทรงศิลา” ตัวอักษรสีทอง บนพื้นสีน้ำเงิน ปัจจุบันประตูนี้ไม่ได้เปิดใช้สัญจร

ประตูด้านทิศเหนือ

๖.๓ ประตูด้านทิศเหนือ ชุมประตูลี้หลังคาทรงไทย หน้าบันเป็นประติมากรรมปูนต้ำ พุทธประวัติ ตอนโปรดองคุลีมาล ถัดลงมาเป็นข้อความชื่อวัดว่า “วัดทรงศิลา” ตัวอักษรสีทอง บนพื้นสีน้ำเงิน

๗. โรงเรียนพุทธธรรมวิทยา

เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สูง ๓ ชั้น สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑ เพื่อทดแทนอาคารหลังเดิมที่ถูกเพลิงไหม้ หลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ ชั้นล่างเป็นอาคารสำนักงานของโรงเรียน และห้องพักครูผู้สอน ชั้นที่สองและชั้นที่สามเป็นห้องเรียนของโรงเรียนพุทธธรรมวิทยา

อาคารโรงเรียนพุทธธรรมวิทยา

การเรียนการสอนในแผนกสามัญศึกษา

การเรียนการสอนในแผนกธรรมบาลีศึกษา

๘. กลุ่มอาคารกุฎิ

๘.๑ กุฏิเจ้าอาวาส เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น หลังคามุงกระเบื้อง สร้างโดย ร.ต.ท. มุข - นางภาณี ประเสริฐวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙ และบูรณะเมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๑

กุฏิเจ้าอาวาส

๘.๒ กุฏิรชนิกร จิรตณวัชเดช เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น มีมุขยื่นด้านหน้า หลังคามุงกระเบื้อง ปัจจุบันเป็นกุฏิผู้ช่วยเจ้าอาวาส และกุฏิผู้อำนวยการโรงเรียนพุทธธรรมวิทยา สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙

กุฏิรชนิกร จิรตณวัชเดช

๘.๓ กุฏิศูนย์ครูพระปริยัตินิเทศก์

เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น ผังอาคารเป็นรูปตัว L หลังคามุงกระเบื้อง ปัจจุบันเป็นกุฏิสามเณร

กุฏิศูนย์ครูพระปริยัตินิเทศก์

๘.๔ กุฏิคณะศรัทธาสามัคคี เป็นอาคารครึ่งปูนครึ่งไม้ ๒ ชั้น ชั้นบนเป็นอาคารไม้ ชั้นล่างเป็นอาคารคอนกรีต มุงหลังคากระเบื้อง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ ใช้เป็นกุฏิสามเณร ทั้งหมด ๑๕ ห้อง แบ่งเป็นชั้นบน ๑๐ ห้อง ชั้นล่าง ๕ ห้อง นอกจากนี้ชั้นล่างส่วนหนึ่งใช้เป็นโรงครัวของวัดทรงศิลา

กุฏิคณะศรัทธาสามัคคี

๘.๕ กุฏิที่โอทีประชาสรรค์ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๔ ชั้น มีมุขยื่นด้านหน้าใช้เป็นบันไดทางขึ้นอาคาร หลังคาทรงไทยประยุกต์ สร้างขึ้นโดยงบประมาณจากการถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของบริษัท ทีโอที จำกัด (มหาชน) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๙ ชั้นที่ ๒ ถึงชั้นที่ ๔ ใช้เป็นกุฏิของสามเณรจำนวน ๓๐ ห้อง แบ่งเป็นชั้นละ ๑๐ ห้อง ชั้นล่างใช้เป็นที่ทำการของพุทธสมาคมจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งก่อตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๕ ปัจจุบันมีนายคุณ สวยสม เป็นนายกสมาคม นอกจากนี้ยังใช้เป็นห้องประชุม สะอาด - วิชา เสรีรัตน์ ที่ทำการกองทุนชุมชนหินตั้ง - โพนงาม และส่วนหนึ่งใช้เป็นห้องสมุดของโรงเรียนพุทธธรรมวิทยา

กุฏิที่โอทีประชาสรรค์

๙. กลุ่มอาคารฌาปนสถาน

๙.๑ ฌาปนสถาน เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๔ เมตร ยาว ๖ เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘ ติดตั้งระบบฌาปนกิจศพด้วยระบบไฟฟ้า

ฌาปนสถาน

๙.๒ ศาลาอนุสรณ์ ๒๕๔๗ เรียกกันโดยสามัญว่า “พลับพลาหน้าเมรุ” เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กชั้นเดียว หลังคาทรงจตุรมุขซ้อนชั้น ๒ ชั้น มุงกระเบื้องสีแดง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗

ศาลาอนุสรณ์ ๒๕๔๗

๙.๓ ศาลาเนกประสงค์ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กยกใต้ถุนสูง หลังคาทรงไทยประยุกต์ ตั้งอยู่ด้านหลังศาลาอนุสรณ์ ๒๕๔๗ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑ ใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลศพ

ศาลาเนกประสงค์

ลำดับเจ้าอาวาส

วัดทรงศีลานั้นนับตั้งแต่ก่อสร้างวัดจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับรายชื่อเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ที่ปกครองวัด เท่าที่ปรากฏหลักฐานมีดังนี้

๑. พระอาจารย์โท ไม่ปรากฏหลักฐานปีที่ เป็นเจ้าอาวาส จนถึง พ.ศ. ๒๔๓๘
๒. พระครูจรรยาธิโรธกิจ (จุม) พ.ศ. ๒๔๓๘ - ๒๔๕๘
๓. พระปลัดคลี่ พ.ศ. ๒๔๕๘ - ๒๔๖๑
๔. พระครูวิจิตรนิโรธคุณ (โพธิ์) พ.ศ. ๒๔๖๑ - ๒๔๖๘
๕. พระครูวิจิตรนิโรธคุณ (โชติ) พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๘๐
๖. พระมหาศิริ เขมโก พ.ศ. ๒๔๘๑ - ๒๔๘๔
๗. พระครูวิจิตรนิโรธคุณ (พระมหาจันทร์) พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๘๗
๘. พระราชชัยมุนี (พรม ญาณวโร) พ.ศ. ๒๔๘๗ - ๒๕๑๙
๙. พระราชพรหมจริยคุณ (ชาลี อตถกโม) พ.ศ. ๒๕๑๙ - ๒๕๓๗
๑๐. พระสิทธิชัยมุนี (ประสิทธิ์ วรคุโณ) พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๕๓
๑๑. พระครูโสภณภัทรกิจ (ธงชาติ สิริจินโท) พ.ศ. ๒๕๕๔ ถึงปัจจุบัน

ประวัติเจ้าอาวาสปัจจุบัน

พระครูโสภณภัทรกิจ นามเดิม ธงชาติ คำเวียง เกิดเมื่อวันศุกร์ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะเส็ง ตรงกับวันศุกร์ ที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๖ ณ บ้านเลขที่ ๕๑ หมู่ที่ ๒ บ้านโนนทัน ตำบลโนนทัน อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น โยมบิดาชื่อ นายทา คำเวียง โยมมารดาชื่อ นางก้อม คำเวียง

บรรพชาและอุปสมบท

บรรพชาเมื่อวันพุธ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๗ ปีชาล ตรงกับวันที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ ณ วัดสว่างอารมณ์ ตำบลโนนทัน อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น โดยมีพระครูสันติสารธรรม วัดดาวเรือง ตำบลบ้านเม็ง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น เป็นพระอุปัชฌาย์และอุปสมบท ในวันเดียวกัน ณ วัดสว่างอารมณ์ ตำบลโนนทัน อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น โดยมีพระครูสันติสารธรรม วัดดาวเรือง ตำบลบ้านเม็ง อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอธิการ อดิเรก อดิเรกโม วัดดาวเรือง เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระอธิการบัวทอง ปณณวฑฺฒโน วัดดาวเรือง เป็นพระอนุสาวนาจารย์ มีฉายาว่า “*สิริจินโท*” แปลว่า ผู้มีสิริตจพระจันทร์

วิทยฐานะ

ด้านการศึกษามัธยมศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๑๒ สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากโรงเรียนประชาบาล
บ้านโนนทัน ตำบลโนนทัน อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๑๒ สำเร็จการศึกษาระดับ ๔ (มัธยมศึกษาปีที่ ๓) โรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่
วัดนครบาล ตำบลผักกั้ง อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ
- พ.ศ. ๒๕๑๘ สำเร็จการศึกษาชั้นประกาศนียบัตรพิเศษมัธยม (พ.ม.) กรมการฝึกหัดครู
กระทรวงศึกษาธิการ
- พ.ศ. ๒๕๔๑ สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาการสอนภาษาไทย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๔๗ สำเร็จการศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) สาขาการบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ด้านการศึกษบาลี

- พ.ศ. ๒๕๑๐ สอบไล่ภุชฌมชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดขอนแก่น วัดศรีชุมขึ้น
ตำบลโนนทัน อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น
- พ.ศ. ๒๕๓๑ สอบไล่บาลีประโยค ๑-๒ สำนักเรียนคณะจังหวัดชัยภูมิ วัดทรงศิลา
ตำบลโนนเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
- พ.ศ. ๒๕๔๐ สอบไล่เปรียญธรรม ๓ ประโยค สำนักเรียนคณะจังหวัดชัยภูมิ
วัดทรงศิลา ตำบลโนนเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

งานการปกครอง

- พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดทรงศิลา
- พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นพระอุปัชฌาย์ (วิสัณฐ) วัดทรงศิลา
- พ.ศ. ๒๕๔๑ เป็นเจ้าคณะตำบลโนนเมือง เขต ๑ อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
- พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดทรงศิลา
- พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นเจ้าอาวาสวัดทรงศิลา

พระครูโสภณภทฺทกิจ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดทรงศิลา เจ้าคณะตำบลโนนเมือง เขต ๑ นอกจากนี้ท่านเป็นพระวินยาธิการ คณะสงฆ์มหานิกายจังหวัดชัยภูมิ ได้กำหนดแนวทางและพัฒนาระบบการปกครองคณะสงฆ์ภายในวัดทรงศิลา ให้ตระหนักถึงการศึกษาเป็นหลัก การเคารพพระผู้ใหญ่ การทำวัตรสวดมนต์ การรักษาความสะอาดของสถานที่ภายในวัด ตลอดจนการรักษาความสามัคคีธรรมภายในวัด มีการอบรมพระภิกษุสามเณรให้อยู่ในระเบียบวินัย การรักษาศาสนสมบัติของวัด การรักษาโบราณวัตถุของวัด และการวางระเบียบปกครองของวัดทรงศิลา กล่าวคือ

๑. พระภิกษุสามเณรภายในวัดจะแบ่งการปกครองออกเป็นเจ้าคณะภิกษุ รองเจ้าอาวาส และเจ้าอาวาสตามลำดับ

๒. พระภิกษุสามเณรที่จะมาจำพรรษาที่วัดทรงศิลา ต้องมีผู้ปกครองนำมาฝาก

๓. เป็นผู้ใฝ่รู้ต่อการศึกษาและพระธรรมวินัย

๔. เคารพปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง กฎหมายปกครองสงฆ์ รวมถึงประกาศ คำสั่ง ระเบียบ และกฎหมายอาญา

๕. กำหนดให้พระภิกษุสามเณรต้องลงทำวัตรสวดมนต์เช้า - เย็น

๖. มีการทำอุโบสถกรรม (สวดพระปาฏิโมกข์) ตลอดทั้งปี มีพระภิกษุผู้ทรงพระปาฏิโมกข์ ๑ รูป

๗. หากพระภิกษุสามเณรมีกิจต้องจาริกค้างคืน ต้องบอกลาเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะภิกษุ

๘. พระภิกษุสามเณรต้องนุ่งห่มไตรจีวรถูกต้องตามพระวินัยบัญญัติ (หม่มตอง)

๙. กำหนดกิจวัตรประจำวันของพระภิกษุสามเณรวัดทรงศิลา ดังนี้

๐๕.๐๐ น. ตีระฆังปลุกเพื่อปฏิบัติศาสนกิจ

๐๖.๐๐ น. ออกรับบิณฑบาต

๐๗.๐๐ น. ฉันทตาดอาหารเช้า

๐๘.๐๐ น. ทำวัตรเช้า

๐๘.๓๐ น. เรียนพระปริยัติธรรม (แผนกธรรม - บาลี - สามัญ)

๑๑.๐๐ น. ฉันทตาดอาหารเพล

๑๓.๐๐ น. เรียนพระปริยัติธรรม (แผนกธรรม - บาลี - สามัญ)

๑๗.๐๐ น. ทำวัตรเย็น

๑๘.๐๐ น. ปฏิบัติกิจส่วนตัว พักผ่อนตามอัธยาศัย

๑๐. พระภิกษุสามเณรในวัดจะไปศึกษาที่สำนักอื่นไม่ได้หากไม่มีความจำเป็น

นับแต่ที่พระครูโสภณภัทรกิจได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดทรงศิลา ยังไม่มีอธิกรณ์เกิดขึ้นภายในวัด

งานการศึกษา

พระครูโสภณภัทรกิจ ถือเป็นพระภิกษุที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรภายในวัดทรงศิลาโดยตลอด โดยปฏิบัติงานด้านการศึกษาที่ผ่านมา ดังนี้

การปฏิบัติหน้าที่ด้านการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๒๔ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม สำนักศาสนศึกษาวัดทรงศิลา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นผู้ช่วยเจ้าสำนักศาสนศึกษาวัดทรงศิลา

พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โรงเรียนพุทธธรรมวิทยา วัดทรงศิลา

พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนพุทธธรรมวิทยา

พ.ศ. ๒๕๕๑ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนพุทธธรรมวิทยา

พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นเจ้าสำนักศาสนศึกษาวัดทรงศิลา

การส่งเสริมการศึกษา

๑. จัดทัศนศึกษาเกี่ยวกับความรู้ด้านพระพุทธศาสนาตามสถานที่สำคัญต่าง ๆ ภายในจังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดใกล้เคียง

๒. จัดให้นักเรียนได้เข้าแข่งขันทดสอบความรู้ในภาควิชาพระพุทธศาสนากับองค์กรหรือวัดต่าง ๆ ที่จัดให้มีการแข่งขันตอบปัญหาธรรมะ เป็นการวัดระดับความรู้และการเรียนการสอนให้กับนักเรียน

๓. จัดมอบรางวัลให้แก่นักเรียนที่เรียนดี มีความประพฤติเรียบร้อย และมีความสามารถพิเศษ

๔. สนับสนุนและส่งเสริมพระภิกษุสามเณรที่มีความประสงค์จะศึกษาต่อโดยมอบเป็นทุนการศึกษา และ/หรือมอบค่าวัสดุอุปกรณ์การศึกษาให้ และมอบรางวัลแก่ผู้ที่สอบได้เพื่อเป็นขวัญกำลังใจต่อไป

๕. จัดฉลองสมโภชผู้สอบได้และผู้ได้รับรางวัลจากการแข่งขันทักษะทางวิชาการ และจัดหาทุนและมอบทุนการศึกษาแก่ผู้สอบได้ ผู้เรียนดี ผู้มีความประพฤติดี ส่งเสริมและสนับสนุนให้ศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

๖. ส่งครูผู้สอนเข้ารับการอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพทางการศึกษาและสนับสนุนให้ครูได้ศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

งานเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑. พ.ศ. ๒๕๒๙ เป็นประธานศูนย์การพระพุทธศาสนาชัยภูมิ (หน่วยเผยแผ่ศีลธรรม) วัดทรงศิลา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

๒. พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดทรงศิลา

๓. พ.ศ. ๒๕๔๒ - ปัจจุบัน เป็นประธานอำนวยการจัดโครงการเฉลิมพระเกียรติ ๕ ธันวาคมมหาษตวรรษ วัดทรงศิลา

๔. พ.ศ. ๒๕๔๔ - ปัจจุบัน เป็นประธานหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะ วัดทรงศิลา และกรรมการตรวจ/ให้คะแนน การจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาวันวิสาขบูชา จังหวัดชัยภูมิ

๕. พ.ศ. ๒๕๔๔ - ปัจจุบัน เป็นประธานพระนักเทศน์รุ่น ๑ ประจำจังหวัดชัยภูมิ ตามโครงการฝึกอบรมพระนักเทศน์ของคณะสงฆ์ชัยภูมิ

๖. พ.ศ. ๒๕๕๑ - ปัจจุบัน ริเริ่มโครงการปฏิบัติธรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การทำบุญตักบาตรพระสงฆ์และเจริญจิตภาวนาในช่วงเช้า ช่วงเย็นประกอบพิธีเวียนเทียนในวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา และวันอาสาฬหบูชา

๗. จัดอบรมพระภิกษุสามเณร ดังนี้

- อบรมศาสนพิธีว่าด้วยการเทศน์ การเจริญพระพุทธมนต์ การชุมนุมเทวดา
- อบรมขนบธรรมเนียมพระภิกษุสามเณรที่ควรประพฤติเป็นกิจวัตร
- อบรมการครองตนด้วยหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา
- อบรมการศึกษาพระธรรมวินัย
- อบรมเรื่องเสขยวัตร และเรื่องอื่น ๆ ตามที่เห็นสมควรเป็นประจำหลังจากทำวัตรเย็น

ในวันธรรมสวนะ

๘. จัดอบรมศีลธรรม ตามโอกาสต่าง ๆ ดังนี้

- จัดโครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรม นักเรียนศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ทุกวันอาทิตย์แรกของทุกเดือน ณ วัดทรงศิลา
- จัดให้มีการอบรมเทศนาในงานมงคล (งานมงคลสมรสงานอุปสมบท งานขึ้นบ้านใหม่)
- จัดอบรมความรู้และปฏิบัติกรรมฐานแก่อุบาสก อุบาสิกา ทุกวันธรรมสวนะในช่วงเช้าพรรษา ณ วัดทรงศิลา
- อบรมนักเรียนโรงเรียนสตรีชัยภูมิก่อนสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ และระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ เป็นประจำทุกปี

๙. จัดกิจกรรมเผยแพร่พระพุทธศาสนาเนื่องในวันสำคัญของชาติ

๙.๑ กิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

- จัดให้มีการปฏิบัติธรรม “สติปัฏฐาน” แก่พระภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไป ในช่วงเช้าพรรษาเป็นประจำทุกปี
- จัดให้มีการสมათานศีล ๕ ศีลอุโบสถ ทำบุญตักบาตร ฟังพระธรรมเทศนา ทำวัตร สวดมนต์เย็น ประกอบพิธีเวียนเทียนในวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา และวันอาสาฬหบูชา
- นำเยาวชนแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
- จัดประกวดแข่งขันจัดโต๊ะหมู่บูชา ระหว่างนักเรียนระดับมัธยมศึกษา และหน่วยงานของรัฐบาล ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชัยภูมิ ณ ศาลากลางจังหวัดชัยภูมิ
- จัดแสดงนิทรรศการประวัติความเป็นมาของวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ให้ประชาชนศึกษาค้นคว้า
- จัดให้มีการสนทนาธรรม ปาฐกถาธรรมในบางโอกาสในช่วงเช้าพรรษาระหว่างพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป

๙.๒ กิจกรรมในวันเฉลิมพระชนมพรรษา

- จัดให้มีการทำบุญตักบาตร สมათานศีล สวดมนต์สรรเสริญพระรัตนตรัย จัดนิทรรศการแสดงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ ตอบปัญหาธรรมะ ประกวดคำขวัญ จัดบรรยายธรรมอบรมแก่เยาวชน จุดเทียนชัยถวายพระพรเพื่อถวายเป็นพระราชกุศล

- ประกอบพิธีเนื่องในวันพ่อแห่งชาติ และวันแม่แห่งชาติ เป็นประจำทุกปี

๙.๓ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีสำคัญของไทย

- จัดให้มีการสมโภชเทียนพรรษา รัชกาลที่ ๑๐ ทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์สวดธรรมในวันขึ้นปีใหม่
- จัดพิธีสงฆ์และรดน้ำขอพรผู้สูงอายุเนื่องในวันสงกรานต์
- จัดให้มีการถวายสังฆทาน ถวายสลากภัต ฟังธรรมเทศนาปุจฉา-วิสัชนา ๒

ธรรมาสันในวันสารทเป็นประจำปี

ปัจจุบันพระครูโสภณภัทรกิจดำรงตำแหน่งทางคณะสงฆ์ ดังนี้

๑. เจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดทรงศิลา
๒. พระอุปัชฌาย์
๓. เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต ๑ อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
๔. เจ้าสำนักศาสนศึกษาวัดทรงศิลา
๕. ผู้จัดการโรงเรียนพุทธธรรมวิทยา พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
๖. พระวินยาธิการ
๗. พระปริยัตินิเทศ
๘. ประธานหน่วยสังเคราะห์พุทธมามกะวัดทรงศิลา
๙. ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาพระพุทธรูปศาสนาวันอาทิตย์ วัดทรงศิลา
๑๐. อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๒๙ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรตั้งสมณศักดิ์ในโอกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๒๙ ให้เป็นพระสัญญาบัตรที่ “พระครูโสภณภัทรกิจ”^๔

พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ชั้นเอก (ผจล.ขอ.) ในราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๕๕๕ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้าอาวาสพระอารามหลวง ชั้นเอก (จล.ขอ.) ในราชทินนามเดิม

^๔ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง พระราชทานสัญญาบัตรตั้งสมณศักดิ์." **ราชกิจจานุเบกษา** ฉบับพิเศษ เล่ม ๑๐๓, ตอนที่ ๒๑๑ (๑ ธันวาคม ๒๕๒๙): ๖.

การศึกษาภายในวัด

วัดทรงศิลาเป็นที่ตั้งของโรงเรียนพุทธธรรมวิทยา ซึ่งเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาและแผนกบาลี เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑ - ๖ ควบคู่กับการเรียนการสอนธรรมบาลี ก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๐๒ เพื่อเป็นสถานศึกษาสำหรับสามเณรในจังหวัดชัยภูมิ ได้มีการอาคารเรียนขึ้นบริเวณด้านทิศใต้ของวัดใน พ.ศ. ๒๕๓๙ ต่อมาเกิดเพลิงไหม้อาคารเรียนได้รับความเสียหายทั้งหมดใน พ.ศ. ๒๕๔๓ จึงย้ายมาสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ด้านทิศเหนือของที่ตั้งเดิม อันเป็นที่ตั้งในปัจจุบัน

ปัจจุบันโรงเรียนพุทธธรรมวิทยาได้เปิดจัดการศึกษาโดยไม่คิดมูลค่าให้กับสามเณร มีครูอาจารย์ทั้งฆราวาสและบรรพชิต ๑๔ คน/รูป มีสามเณรศึกษารวมทั้งสิ้น ๑๕๐ รูป โดยจำพรรษาที่วัดทรงศิลา ๑๒๐ รูป และจำพรรษาที่วัดอื่น ๆ ๓๐ รูป ประกอบด้วยหลักสูตร

๑. ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑ - ๖ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๕๑
๒. ระดับธรรมศึกษาชั้นตรี ถึงชั้นเอก ตามหลักสูตรธรรมสนามหลวง
๓. แผนกบาลี ชั้นบาลีไวยากรณ์ ถึง ป.ธ. ๙ ตามหลักสูตรบาลีสนามหลวง
๔. ระดับธรรมศึกษาชั้นตรี ถึงชั้นเอก ของพระภิกษุสามเณร ตามหลักสูตรธรรมสนามหลวง

นอกจากนี้วัดทรงศิลายังมีโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์อีกด้วย

ข้อมูลทั่วไปจังหวัดชัยภูมิ^๑

คำขวัญประจำจังหวัด

“ชัยภูมิ เมืองผู้กล้า พญาแล”

คำขวัญเพื่อการท่องเที่ยวจังหวัดชัยภูมิ

“ทิวทัศน์สวย รวยป่าใหญ่ มีช้างหลาย ดอกไม้งาม
ลือนามวีรบุรุษ สุดยอดผ้าไหม พระใหญ่ทวารวดี”

ตราประจำจังหวัด

รูปธงสามชาย หมายถึง ธงสามเหลี่ยมมุมฉาก ปลายธงมี ๓ แฉก เป็น ๓ ชายลดหลั่นกัน
เชื่อว่าเป็นธงที่นำมาซึ่งสิริมงคล มักใช้นำริ้วกระบวนทัพ เพื่อมุ่งหวังให้ได้รับชัยชนะ สอดคล้องกับนาม
เมืองที่แปลความได้ว่า “แผ่นดินแห่งชัยชนะ”

^๑เรียบเรียงจาก แผนพัฒนาจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. ๒๕๖๑ - ๒๕๖๔ (ชัยภูมิ : คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ
จังหวัดชัยภูมิ (ก.บ.จ.), ๒๕๖๑), ๑ - ๕๐.

พรรณไม้ประจำจังหวัด

ต้นไม้ประจำจังหวัด : ต้นขี้เหล็กบ้าน

ดอกไม้ประจำจังหวัด : ดอกกระเจียว

ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดชัยภูมิตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือบริเวณใจกลางของประเทศ เส้นรุ้งที่ ๑๕ องศาเหนือ เส้นแวงที่ ๑๐๒ องศาตะวันออก สูงจากระดับน้ำทะเล ๖๓๑ ฟุต ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถยนต์ ๓๓๒ กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ ๑๒,๗๘๘.๓ ตารางกิโลเมตร หรือ ๗,๙๘๖,๔๒๙ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๗.๖ ของพื้นที่ทั้งหมดของภาค และร้อยละ ๒.๕ ของพื้นที่ทั้งประเทศ มีเนื้อที่ใหญ่เป็นอันดับ ๓ ของภาค และใหญ่เป็นอันดับ ๗ ของประเทศ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ จังหวัดขอนแก่น และเพชรบูรณ์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ จังหวัดขอนแก่น และนครราชสีมา
ทิศใต้	ติดต่อกับ จังหวัดนครราชสีมา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ จังหวัดลพบุรี และเพชรบูรณ์

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปประกอบด้วยป่าไม้และภูเขาร้อยละ ๕๐ ของพื้นที่จังหวัด นอกนั้นเป็นที่ราบสูง บริเวณตอนกลางของจังหวัดเป็นพื้นที่ราบ มีพื้นที่ป่าไม้และเทือกเขาตั้งเรียงรายจากทิศตะวันออกสู่ทิศตะวันตก ประกอบด้วยเทือกเขาสำคัญ ได้แก่ ภูอิเฒ่า ภูแลนคา และภูพังเหย

จังหวัดชัยภูมิ สามารถแบ่งภูมิประเทศของจังหวัดออกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

พื้นที่ราบในฝั่งแม่น้ำ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ๐ - ๓๐๐ เมตร ได้แก่บริเวณพื้นที่ราบเรียบ ความลาดเอียงของพื้นที่อยู่ระหว่างร้อยละ ๐ - ๒ ซึ่งมีพื้นที่ประมาณร้อยละ ๑๓ ได้แก่ พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำชี ในเขตอำเภอเมืองชัยภูมิ อำเภอกอนสวรรค์ อำเภอบ้านเขว้า อำเภอบำเหน็จณรงค์ อำเภอจัตุรัส อำเภอเนินสง่า บริเวณนี้จะเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง

พื้นที่ลูกคลื่นลอนต่ำ อยู่ตอนกลางของพื้นที่จังหวัด เป็นแนวยาวตามทิศเหนือ - ใต้ ตามแนวเทือกเขาตงพญาเย็น มีความสูงประมาณ ๓๐๐ - ๕๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลางได้แก่ พื้นที่บางส่วนในเขตอำเภอเมืองชัยภูมิ อำเภอหนองบัวระเหว อำเภอบ้านเขว้า อำเภอแก้งคร้อ อำเภอเทพสถิต อำเภอบำเหน็จณรงค์ อำเภอเกษตรสมบูรณ์ และอำเภอบ้านแท่น

พื้นที่สูงและภูเขา สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ลอนลึกและภูเขา ในเขตเทือกเขาตงพญาเย็น ได้แก่ พื้นที่บางส่วนของอำเภอหนองบัวระเหว อำเภอเทพสถิต อำเภอคอนสาร อำเภอเกษตรสมบูรณ์ อำเภอหนองบัวแดง อำเภอภูเขียว อำเภอแก้งคร้อ อำเภอภักดีชุมพล อำเภอซับใหญ่ และพื้นที่ทางตอนเหนือของอำเภอเมืองชัยภูมิ

สภาพภูมิอากาศ

จังหวัดชัยภูมิมีลักษณะอากาศร้อนชื้น อยู่ในภูมิอากาศแบบมรสุมเขตร้อน โดยระยะเวลาในแต่ละฤดูอาจคลาดเคลื่อนไปตามสภาพดินฟ้าอากาศของแต่ละปี ดังนี้

ฤดูหนาว	ประมาณเดือน พฤศจิกายน - กุมภาพันธ์
ฤดูร้อน	ประมาณเดือน มีนาคม - พฤษภาคม
ฤดูฝน	ประมาณเดือน มิถุนายน - ตุลาคม

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จังหวัดชัยภูมิมีแหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำชลประทานที่สำคัญ สรุปได้ดังนี้

๑. แหล่งน้ำธรรมชาติ จังหวัดชัยภูมิเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธารและลำน้ำย่อยหลายสาย ที่ก่อให้เกิดลำน้ำสำคัญ ได้แก่

(๑.๑) ลำน้ำชี ต้นน้ำอยู่บริเวณเทือกเขาพญาฝ่อในเขตอำเภอนองบัวแดงไหลผ่านอำเภอนองบัวระเหว บ้านเขว้า จัตุรัส เนินสง่า เมืองชัยภูมิ คอนสวรรค์

(๑.๒) ลำน้ำพรม ต้นน้ำอยู่บริเวณเทือกเขาพญาฝ่อ ในเขตอำเภอกอนสาร ไหลผ่านอำเภอกอนสาร เกษตรสมบูรณ์ ภูเขียว และอำเภอบ้านแท่น ไหลลงเขื่อนอุบลรัตน์ เป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างจังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดขอนแก่น

(๑.๓) ลำคันฉู ไหลผ่านอำเภอบำเหน็จณรงค์ จัตุรัส และอำเภอมืองชัยภูมิ

(๑.๔) ลำน้ำเชิญ ไหลผ่านอำเภอกอนสาร และอำเภอกูเชิญ

(๑.๕) ลำชีลอง ไหลผ่านอำเภอมืองชัยภูมิ และอำเภอบ้านเขว้า

(๑.๖) ลำปะทาว ไหลผ่านอำเภอมืองชัยภูมิ

(๑.๗) ลำสามหมอ ไหลผ่านอำเภอแก้งคร้อ และอำเภอกอนสวรรค์

(๑.๘) ลำน้ำกล้า ไหลผ่านอำเภอกอนสวรรค์ ไปลงลำน้ำชี

๒. แหล่งน้ำชลประทาน แหล่งน้ำชลประทานที่อยู่ภายในจังหวัด ประกอบด้วย

(๒.๑) เขื่อนเพื่อประโยชน์ด้านพลังงานและเกษตรกรรม

- เขื่อนจุฬาภรณ์ ตั้งอยู่ในเขตอำเภอกอนสาร
- เขื่อนลำปะทาว ตั้งอยู่ในเขตอำเภอมืองชัยภูมิ และอำเภอแก้งคร้อ
- เขื่อนหินทิ้งห้วยกุ่ม ในเขตอำเภอเกษตรสมบูรณ์

(๒.๒) ชลประทานขนาดกลาง (อ่างเก็บน้ำ) เพื่อการเกษตรและการบริโภค - อุดมโชค มีจำนวน ๑๔ แห่ง ในเขตอำเภอมืองชัยภูมิ จัตุรัส บ้านเขว้า ภูเขียว เกษตรสมบูรณ์ บำเหน็จณรงค์ เทพสถิต และอำเภอซับใหญ่

(๒.๓) ชลประทานขนาดเล็ก (อ่างเก็บน้ำหรือฝายน้ำล้น) ได้แก่ โครงการอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก เหมือง ฝายน้ำล้น ที่กระจายอยู่ทั่วจังหวัดตามแหล่งน้ำธรรมชาติ

จังหวัดชัยภูมิมีทรัพยากรป่าไม้ประเภทต่าง ๆ ดังนี้ ป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า นอกจากนี้จังหวัดชัยภูมียังมีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและอุทยานแห่งชาติ จำนวน ๖ แห่ง สภาพป่าไม้ของจังหวัดชัยภูมิถือได้ว่ามีสภาพป่าที่สมบูรณ์แห่งหนึ่งของประเทศไทย และเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำสายสำคัญ เช่น แม่น้ำชี แม่น้ำเซียว ลำสะพุง ลำปะทาว เป็นต้น

ทรัพยากรดิน วัตถุดิบกำเนิดบริเวณจังหวัดชัยภูมิส่วนใหญ่เป็นดินที่เกิดจากตะกอนที่ถูกน้ำพัดพามาทับถมกันนาน และมีการเปลี่ยนแปลงทางธรณีสัณฐานโดยกระบวนการชะล้างและปรับระดับพื้นที่ส่งผลให้พื้นที่มีความสูงแตกต่างกัน ดินบางส่วนเกิดจากการพังและสลายตัวของหิน ส่วนใหญ่เป็นบริเวณภูเขาและที่ลาดเชิงเขา

การปกครอง การบริหาร และประชากร

จังหวัดชัยภูมิ มีรูปแบบการปกครองและการบริหารราชการ ๓ ส่วน คือ

๑. ราชการบริหารส่วนกลาง มีส่วนราชการส่วนกลางตั้งหน่วยงานปฏิบัติหน้าที่ในจังหวัด จำนวน ๔๖ หน่วยงาน

๒. ราชการบริหารส่วนภูมิภาค มีส่วนราชการส่วนภูมิภาคประจำจังหวัด จำนวน ๓๕ หน่วยงาน แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๖ อำเภอ ๑๒๔ ตำบล ๑,๖๑๗ หมู่บ้าน ๒๘ ชุมชน ประกอบด้วย

- (๑) อำเภอเมืองชัยภูมิ
- (๒) อำเภอภูเขียว
- (๓) อำเภอจัตุรัส
- (๔) อำเภอแก้งคร้อ
- (๕) อำเภอเกษตรสมบูรณ์
- (๖) อำเภอหนองบัวแดง
- (๗) อำเภอกอนสาร
- (๘) อำเภอบ้านเขว้า
- (๙) อำเภอกอนสวรรค์
- (๑๐) อำเภอบำเหน็จณรงค์
- (๑๑) อำเภอเทพสถิต
- (๑๒) อำเภอบ้านแท่น
- (๑๓) อำเภอหนองบัวระเหว
- (๑๔) อำเภอภักดีชุมพล

(๑๕) อำเภอเนินสง่า

(๑๖) อำเภอซับใหญ่

๓. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน ๑๔๓ แห่ง ประกอบด้วย

๓.๑ องค์การบริหารส่วนจังหวัด ๑ แห่ง

๓.๒ เทศบาล ๓๖ แห่ง

- เทศบาลเมือง ๑ แห่ง

- เทศบาลตำบล ๓๕ แห่ง

๓.๓ องค์การบริหารส่วนตำบล ๑๐๖ แห่ง

จังหวัดชัยภูมิประกอบด้วยประชากรหลากหลายเชื้อชาติหรือหลายชาติพันธุ์ แต่กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดชัยภูมิที่มีจำนวนมากมีอยู่สองกลุ่มใหญ่คือ ลาว (หรือไทยอีสาน) ซึ่งมีอยู่ทั่วไปทั้ง ๑๖ อำเภอและไทย (หรือเรียกอีกอย่างว่า ไทยโคราช) บางส่วน คือ ในเขตอำเภอเนินสง่า อำเภอบำเหน็จณรงค์ อำเภอจัตุรัส และอำเภอหนองบัวระเหว ไทคอนสารซึ่งมีภาษาเป็นเอกลักษณ์ และมีสำเนียงคล้ายกับคนจังหวัดเลย ในเขตอำเภอคอนสาร อำเภอภูเขียว อีกกลุ่มคือญ้อหรือ หมายถึงชุมชนที่ใช้ภาษามอญโบราณ โดยเฉพาะที่จังหวัดชัยภูมิ อยู่ในเขตอำเภอเทพสถิต หนองบัวระเหว และอำเภอจัตุรัส กลุ่มชนดังกล่าวเรียกตนเองว่า “ญ้อหรือ” (Nyah - Kur) แปลว่า “คนภูเขาวง” คนไทยในเมืองเรียกชนกลุ่มนี้ว่า “ชาวบน” และยังมีเชื้อชาติอื่น ๆ อีก เช่น จีน ญวน และแขก โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายในเขตเมืองซึ่งมีอยู่ประปรายในเขตอำเภอต่าง ๆ ทั่วไป

ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. ๒๕๖๑ - ๒๕๖๔

๑. เป็นฐานการผลิตและศูนย์กลางสินค้าเกษตรที่เข้มแข็งและยั่งยืน
๒. เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียง
๓. เป็นเมืองแห่งความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี
๔. เป็นเมืองที่สังคมมีคุณภาพมั่นคงและปลอดภัย

ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ : ภาพสะท้อนประวัติศาสตร์ชาติในพัฒนาการท้องถิ่น*

งานเขียนว่าด้วยพัฒนาการบ้านเมืองในอาณาบริเวณที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่า “ประวัติศาสตร์จังหวัด” มีลักษณะร่วมอันสำคัญซึ่งถือเป็นรูปแบบในการนำเสนอ งานเขียนประเภทนี้ กล่าวคือ “ประวัติศาสตร์จังหวัด” จะเริ่มต้นการลำดับเรื่องราวนับตั้งแต่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์หากปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่บ่งชี้ว่าจังหวัดนั้น ๆ มีพัฒนาการย้อน ไปถึงช่วงเวลาดังกล่าว ครั้นล่วงเข้าถึงสมัยประวัติศาสตร์ก็จะลำดับเรื่องราวตามการจัดแบ่งยุคสมัย ทางประวัติศาสตร์กระแสหลัก เช่น สมัยวัฒนธรรมทวารวดี สมัยวัฒนธรรมเขมรโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเข้าสู่ยุค “ราชธานีของไทย” นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยสืบเนื่องถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ถือเป็น แก่นโครงทางประวัติศาสตร์พื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการเรียบเรียงงานเขียนประเภทนี้

การลำดับเรื่องราวในลักษณะดังกล่าวนับเป็นขนบนิยมในการเรียบเรียงงานเขียนว่าด้วย พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแต่ละจังหวัดที่แพร่หลาย อาจเป็นเพราะทำให้ผู้อ่านเข้าใจภาพรวม ทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่นั้น ๆ ได้ง่ายขึ้น เนื่องจากเป็นการอธิบายผ่านเค้าโครงประวัติศาสตร์ ชาติที่คุ้นเคยจากแบบเรียน รวมถึงสื่ออื่นทั้งต่าง ๆ แต่ในขณะเดียวกันขนบการผลิตงานเขียนทาง ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่ผูกโยงอยู่กับกรอบความคิดทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ กลับสะท้อนให้เห็น พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เป็นเส้นตรง (Linear History) อันเป็นภาพจำทางประวัติศาสตร์ของ ชาติให้เด่นชัดยิ่งขึ้น มากกว่าที่จะแสดงพัฒนาการของบ้านเมืองนั้น ๆ ที่มีลักษณะอันหลากหลายซึ่ง เกิดจากการปฏิสังสรรค์ภายใต้บริบทอันซับซ้อนในแต่ละช่วงเวลา

บทความชิ้นนี้ต้องการตั้งข้อสังเกตว่างานเขียนเรื่องด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของ จังหวัดต่าง ๆ อันมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงภาพความเป็นไปของท้องถิ่นนั้น ในอีกแง่มุมหนึ่งได้ฉายาให้เห็นเรื่องราวความเป็นไปของประวัติศาสตร์ชาติ ทั้งนี้จะทำการลำดับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ของจังหวัดชัยภูมิซึ่งมีผู้ค้นคว้าเรียบเรียงและศึกษาไว้แล้วเป็นกรณีศึกษา เพื่อชี้ให้เห็นว่านิยามของ “ประวัติศาสตร์จังหวัด” มีปริมณฑลทับซ้อนอยู่กับนิยามของคำว่า “ประวัติศาสตร์ชาติ” อย่างไร ทั้งยังอาจจะทำให้เกิดความเข้าใจต่อ “ความคิด” ที่ “ซ่อน” อยู่ระหว่างบรรทัดในงานเขียนว่าด้วย พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแต่ละจังหวัดมากยิ่งขึ้น

* นายทัตพล พูลสุวรรณ นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มจารีตประเพณี สำนักวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ค้นคว้า เรียบเรียง

ชัยภูมิ : ภาพรวมทางประวัติศาสตร์ *

ชัยภูมิเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานตอนล่าง ตั้งอยู่บริเวณชายขอบด้านตะวันตกของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่ราบสูงโคราช เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนในภาคอีสาน ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในพื้นที่หลายแห่งของจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของสังคมแบบเกษตรกรรม นอกจากนี้ ยังมีการค้นพบเครื่องประดับสำริดและเครื่องมือที่ทำจากเหล็ก แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการใช้โลหะด้วย รวมทั้งมีการค้นพบภาพเขียนสีรูปมนุษย์กับสุนัขตามผนังถ้ำในเขตอำเภอกอนสาร ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับภาพเขียนที่พบบริเวณเพิงหินที่เขาคันทรงาม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าอาณาบริเวณจังหวัดชัยภูมิเคยเป็นชุมชนโบราณที่มีความเจริญมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์

ต่อมาเมื่อชุมชนโบราณเมืองชัยภูมิได้มีการติดต่อกับชุมชนโบราณในพื้นที่ภาคกลางบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำป่าสัก ก่อให้เกิดการแพร่กระจายวัฒนธรรมทวารวดีจากดินแดนดังกล่าวเข้ามาในอาณาบริเวณนี้ โดยมีการนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทเช่นเดียวกับวัฒนธรรมทวารวดี ดังปรากฏหลักฐานแสดงถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมดังกล่าวในจังหวัดชัยภูมิ เช่น ชุมชนโบราณนครกาหลง อำเภอกอนสวรรค์ที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ พระพุทธรูป และเสมาหิน เมืองโบราณหามทอก อำเภอบ้านเขว้า ปรากฏคูน้ำคันดินล้อมรอบมีโบราณสถานก่อด้วยอิฐ เศษภาชนะดินเผาแบบทวารวดี รวมถึงใบเสมาที่บ้านกุดไผ่ อำเภอมืองชัยภูมิ และบ้านโนนฆ้อง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ เป็นต้น

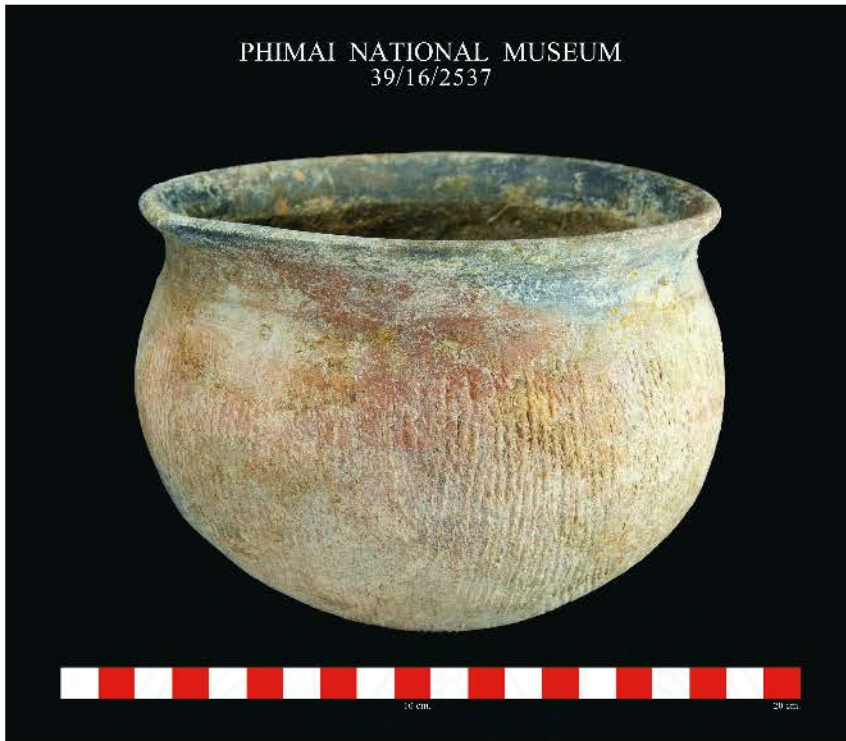
นอกจากนี้ พื้นที่เมืองชัยภูมียังพบหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร ซึ่งได้แพร่เข้าสู่พื้นที่อีสานตอนใต้ในเขตดินแดนที่เรียกว่าแอ่งโคราช โดยในส่วนของพื้นที่เมืองชัยภูมินั้น สันนิษฐานว่าวัฒนธรรมเขมรได้แพร่เข้ามาทางลำน้ำสะพาดเป็นสำคัญ ดังปรากฏโบราณสถานโบราณวัตถุเนื่องในวัฒนธรรมเขมร เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ปรางค์กู๋ เป็นต้น

*ดูงานเขียนเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชัยภูมิอย่างละเอียดในเอกสารต่าง ๆ เช่น คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, "พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น," ใน **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดชัยภูมิ** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔, คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒), ๓๙ - ๕๑.

เดิมวิภาคย์พจนกิจ, "บทที่ ๑ เมืองนครราชสีมาและชัยภูมิ," ใน **ประวัติศาสตร์อีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), ๑ - ๒๕. และ "ภาค ๕ การปกครองและการปฏิรูปการปกครองมณฑลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ," ใน **เรื่องเดียวกัน**, ๒๘๙ - ๕๖๘.

บุษดี เวทยานกร, "พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความสำคัญของเมืองชัยภูมิสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๔ - ๒๓๙๔)," (สารนิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙).

สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ, "ประวัติความเป็นมาและเหตุการณ์สำคัญ," ใน **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดชัยภูมิ** (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดมิตรเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๖), ๒๓ - ๑๓๘.

โบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ขุดพบในเขตจังหวัดชัยภูมิ เช่น ภาชนะดินเผาก้นกลม มีลายเชือกทาบ (บน) และ ลูกปัดทำด้วยหินอะเกต (ล่าง) เป็นตัวอย่างหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดชัยภูมิ ในขณะเดียวกันได้เน้นย้ำให้เห็นถึงความเก่าแก่ของดินแดนประเทศไทยด้วย

พระพิมพ์ดินเผาศิลปะทวารวดี ทำเป็นพระพุทธรูป ๓ องค์ ประทับนั่งอยู่ในซุ้ม
ได้มาจากบ้านนาเลียว จังหวัดชัยภูมิ

PHIMAI
NATIONAL MUSEUM
39/8/2558

พระโกษชัยคุรุไวฑูรยประภา ศิลปะลพบุรี
พบจากการขุดแต่งโบราณสถานปรางค์กู๋ อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ

PHIMAI
NATIONAL MUSEUM
39/9/2558/1

พระโพธิสัตว์วชิรปาณี ศิลปะลพบุรี
พบจากการขุดแต่งโบราณสถานปรางค์กู๋ อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ

เมืองชัยภูมิปรากฏเรื่องราวเด่นชัดขึ้นในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่ได้ทรงขยายอิทธิพลเข้ามาในภาคอีสาน และโปรดเกล้าฯ ให้พระยายมราช (สังข์) มาตรการเมืองนครราชสีมาในฐานะหัวเมืองชั้นเอก ซึ่งขณะนั้นเมืองนครราชสีมาเมืองขึ้นอยู่แล้ว ๕ เมือง คือ เมืองจันทัก เมืองชัยภูมิ เมืองพิมาย เมืองบุรีรัมย์ และเมืองนางรอง หลังจากนั้นจึงได้ตั้งเมืองใหม่อีก ๙ เมือง คือ เมืองจัตุรัส เมืองบำเหน็จณรงค์ เมืองเกษตรสมบูรณ์ เมืองภูเขียว เมืองพุทไธสง เมืองประโคนชัย เมืองรัตนบุรี เมืองปักธงชัย และเมืองชนบท ให้ขึ้นกับเมืองนครราชสีมาทั้งหมดรวม ๑๔ หัวเมือง เมืองชัยภูมิและเมืองต่าง ๆ ในบริเวณพื้นที่จังหวัดชัยภูมิในปัจจุบันเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา ปรากฏกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐

ถึงแม้ว่าใน สมัยธนบุรี จะไม่ปรากฏบทบาทเมืองชัยภูมิอยู่ในเอกสารสมัยนี้เด่นชัดนัก แต่เมื่อพิจารณาว่าในช่วงระยะเวลานั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงขยายอาณาเขตจนถึงราชอาณาจักรลาว รวมถึงเมื่อมีการกล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองนครราชสีมา ที่สำคัญคือเหตุการณ์เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงยกทัพไปปราบปรามชุมนุมเจ้าพิมาย จึงเข้าใจได้ว่าน่าจะหมายรวมถึงเมืองชัยภูมิด้วย เนื่องจากเมืองชัยภูมิอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองนครราชสีมา ด้วยเหตุนี้เมื่อปราบปรามชุมนุมดังกล่าวลงได้แล้วเมืองชัยภูมิจึงยังคงขึ้นตรงต่อเมืองนครราชสีมาเช่นเดิมตลอดสมัยธนบุรี

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองชัยภูมินั้นถูกปล่อยทิ้งไว้เป็นเมืองร้างเนื่องจากราษฎรถูกกวาดต้อนไปทำสงคราม และอพยพออกไปตั้งหลักแหล่งทำมาหากินที่อื่น แต่ก็ยังคงอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของเมืองนครราชสีมาเช่นเดียวกับในสมัยอยุธยา

การก่อตั้งเมืองชัยภูมิเริ่มต้นขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๖๐ เมื่อท้าว (นาย) แล ชาวลาวข้าราชสำนักเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ ได้อพยพบ้านเรือนมาตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านน้ำขุนหนองอีจาน (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา) ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒ ได้อพยพไปตั้งหลักแหล่งใหม่ที่บ้านโนนน้ำอ้อม และใช้ชื่อเมืองตามเดิมตั้งแต่สมัยอยุธยาว่า “เมืองไชยภูมิ” ปรากฏมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานจำนวนมากถึง ๑๓ หมู่บ้าน คือ

๑. บ้านสามพัน	๒. บ้านบุงคล้า
๓. บ้านกุดตัม	๔. บ้านบ่อหลบ
๕. บ้านบ่อแก	๖. บ้านนาเสียว (บ้านเสี้ยว)
๗. บ้านโนนโพธิ์	๘. บ้านโนนน้ำอ้อม
๙. บ้านโพธิ์หญ้า	๑๐. บ้านหนองใหญ่
๑๑. บ้านหลบโพธิ์	๑๒. บ้านกุดไผ่
๑๓. บ้านโนนโพธิ์	

พ.ศ. ๒๓๖๕ ท้าวแลพิจารณาเห็นว่าที่ตั้งหลักแหล่งเดิมแออัดและคับแคบเกินไป เนื่องจากมีผู้คนอาศัยอยู่มากขึ้นและกันดารน้ำ จึงอพยพผู้คนและครอบครัวมาตั้งหลักแหล่งใหม่ที่บ้านหลวง ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๖๗ ชุมชนบ้านเมืองชัยภูมิมีจำนวนหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อยู่ฐานะ “บ้านหลวง” เป็น “เมืองชัยภูมิ” และแต่งตั้งท้าวแลเป็น “พระยาภักดีชุมพล” เจ้าเมืองชัยภูมิคนแรก โดยขึ้นกับเมืองนครราชสีมา และต้องส่งส่วยทองคำให้แก่กรุงเทพฯ

เหตุการณ์สำคัญอันเป็นที่รับรู้เกี่ยวกับบ้านเมืองชัยภูมิ คือ เหตุการณ์ครั้งเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ยกทัพเข้ามาเพื่อตีกรุงเทพมหานคร โดยเคลื่อนทัพผ่านเมืองภูเขียว เมืองชัยภูมิ เมืองสีมม และเกลี้ยกล่อมให้เจ้าเมืองทั้งสามช่วยยกทัพไปตีกรุงเทพมหานคร หากแต่ด้วยความจงรักภักดีของเจ้าเมืองภูเขียว คือ พระยาไกรสีหนาท และเจ้าเมืองชัยภูมิ คือ พระยาภักดีชุมพล (แล) ที่มีต่อพระมหากษัตริย์สยามจึงไม่ยอมเข้าสวามิภักดิ์กับทัพเจ้าอนุวงศ์เป็นเหตุให้ถูกประหารชีวิตในที่สุด วิจารณ์ครั้งนั้นเป็นที่มาของการยกย่องพระยาภักดีชุมพลเป็น “เจ้าพ่อพญาแล” ผู้ที่ชาวชัยภูมิยุคต่อมาถือว่าเป็นวีรบุรุษของบ้านเมือง

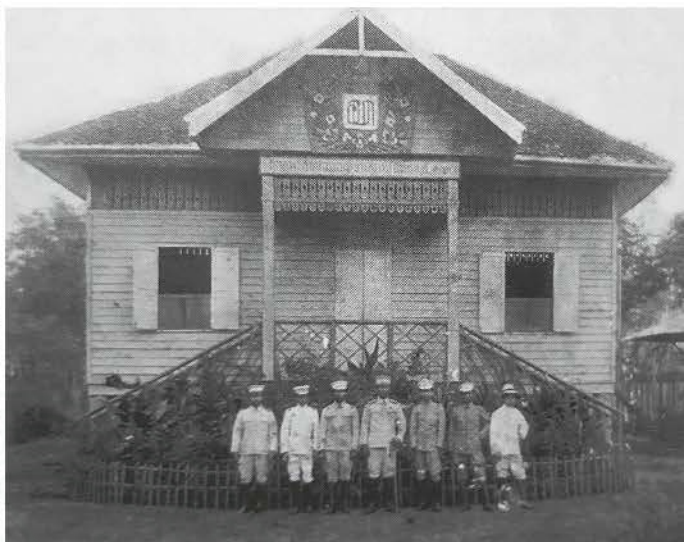
ในช่วงเวลาที่บ้านเมืองเกิดระส่ำระสายเนื่องจากขาดหัวหน้าปกครองนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายเกตเป็นเจ้าเมืองชัยภูมิ พระราชทานบรรดาศักดิ์ที่พระภักดีชุมพล มีการย้ายเมืองจากที่ตั้งเดิมมาตั้งอยู่ที่ “บ้านโนนปอปิด” หลังจากนั้น ได้มีเจ้าเมืองปกครองสืบต่อมาโดยลำดับ ได้แก่ พระยาภักดีชุมพล (เปี้ยว) พระยาภักดีชุมพล (ทิ) พระยาภักดีชุมพล (บุญจันทร์) และพระยาภักดีชุมพล (แสง)

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๔๓๓ โปรดเกล้าฯ ให้จัดการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินโดยในเขตหัวเมืองอีสานนั้นจัดแบ่งออกเป็น ๔ ฝ่าย คือ หัวเมืองฝ่ายตะวันออก หัวเมืองฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ หัวเมืองฝ่ายเหนือ และหัวเมืองฝ่ายกลาง โดยส่งข้าหลวงใหญ่จากส่วนกลางมากำกับดูแลแต่ละฝ่าย ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๖ เปลี่ยนจากฝ่ายเป็นมณฑล ได้แก่ มณฑลอีสาน มณฑลอูตร และมณฑลนครราชสีมา

ในส่วนบริเวณเมืองชัยภูมิอันประกอบด้วย เมืองชัยภูมิ เมืองจัตุรัส เมืองบำเหน็จณรงค์ เมืองภูเขียว และเมืองเกษตรสมบูรณ์ ได้รวมกันขึ้นต่อเมืองชัยภูมิ ซึ่งขึ้นตรงต่อมณฑลนครราชสีมา ต่อมาหลังจากเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ซึ่งก่อให้เกิดข้อพิพาทเรื่องดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดระบบการปกครองใหม่ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ ส่งผลให้เมืองจัตุรัส (สีมม) เมืองภูเขียว เมืองบำเหน็จณรงค์ และเมืองเกษตรสมบูรณ์ ถูกยุบให้มีฐานะเป็นอำเภอ และขึ้นตรงต่อเมืองชัยภูมิ

อนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ตั้งอยู่กลางเมืองเชียงใหม่

พระยากำแหงสงครามรามภักดี (จันทร์ อินทรกำแหง)
ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมาถ่ายภาพร่วมกับหมู่ข้าราชการ
(ที่มา : เดิม วิภาคย์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, ๓๙๕)

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตราพระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๕๗ และได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่า “เมือง” เป็น “จังหวัด” เมืองชัยภูมิจึงเปลี่ยนเป็นจังหวัดชัยภูมินับแต่นั้นเป็นต้นมา ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาลลงมาเป็นจังหวัดและอำเภอ

ลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดชัยภูมิลำดับจากนั้นปรากฏในงานศึกษาบางเรื่อง ลักษณะเชิงประวัติศาสตร์ร่วมสมัยซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นประเด็นเชื่อมโยงอยู่กับเหตุการณ์ความเป็นไปของประเทศเป็นสำคัญในฐานะจังหวัดที่มีคุณูปการต่อรัฐ เช่น เมื่อเกิดเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ ๒ จังหวัดชัยภูมิเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์หนึ่งในปฏิบัติการของกลุ่มเสรีไทย และเมื่อเกิดเหตุการณ์อันเกี่ยวเนื่องกับการแพร่หลายของแนวความคิดคอมมิวนิสต์ จังหวัดชัยภูมิเป็นพื้นที่สนองนโยบายของรัฐในการต่อต้านแนวความคิดดังกล่าว

ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ สะท้อนประวัติศาสตร์ชาติ

การสำรวจเนื้อหาทางานเขียนว่าด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดชัยภูมิข้างต้น ประเด็นที่สังเกตได้คือการปรากฏคำสำคัญที่เชื่อมโยงถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ซึ่งได้นำมาใช้เสมือนหมุดหมายในการลำดับเรื่องราวความเป็นมาของเมืองชัยภูมิ (และอาจหมายรวมถึงทุกจังหวัด ยกเว้นบางกรณีที่เป็นจังหวัดซึ่งมีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างเป็นเอกเทศ และมีพลวัตของตนเองที่ค่อนข้างเด่นชัด เช่น จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งอาจมีการลำดับเค้าโครงเรื่องที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างออกไปบ้างในบางประเด็น) ได้แก่ ชื่อของกลุ่มวัฒนธรรมในยุคแรกเริ่มในประวัติศาสตร์ไทยประกอบด้วยวัฒนธรรมทวารวดีและวัฒนธรรมเขมรโบราณ จากนั้นจึงลำดับเรื่องราวผ่านยุคสมัยของราชธานีสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย คือ อโยธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์^๒

ตารางแสดงการนำเสนอเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ชัยภูมิ ที่สัมพันธ์อยู่กับโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติที่ปรากฏในงานวิจัยทางประวัติศาสตร์^๓

สมัย	พ.ศ./เหตุการณ์
สุโขทัย	ชัยภูมิเป็นดินแดนติดต่อระหว่างอาณาจักรสุโขทัยกับเวียงจันทน์
กรุงศรีอยุธยาตอนต้น	ชัยภูมิรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมอาณาจักรล้านช้าง และเริ่มมีการตั้งเมืองชัยภูมิ
พระมหาธรรมราชา	ชัยภูมิเป็นเส้นทางเดินทัพไทย ยกกองทัพไปตีเวียงจันทน์ พ.ศ. ๒๑๑๗
พระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑)	ชัยภูมิเป็นหัวเมืองขึ้นจัตวาขึ้นกับเมืองนครราชสีมาหัวเมืองโทภาคอีสาน ในขณะนั้น
เสียกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๓๑๐)	ชัยภูมิกลายเป็นเมืองร้าง ราษฎรอพยพหนีภัยสงครามไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น

^๒เข้าใจได้ว่าการเรียบเรียงประวัติศาสตร์จังหวัดจำเป็นต้องอาศัยประวัติศาสตร์ชาติเป็นเค้าโครงในการเรียบเรียงซึ่งเหตุผลสำคัญประการหนึ่งคือ จังหวัดต่าง ๆ ล้วนเป็นหน่วยการปกครองที่อยู่ในระบบบริหารราชการของประเทศไทย ดังนั้น ประวัติศาสตร์จังหวัดจึงต้องพยายามถ่ายทอดพัฒนาการจังหวัดของตนโดยสัมพันธ์กับโครงเรื่องของประวัติศาสตร์ชาติ อย่างไรก็ตามก็ดี อิทธิพลของโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติมิได้มีอิทธิพลเฉพาะงานเขียนประวัติศาสตร์จังหวัดเท่านั้น หากแต่มีอิทธิพลต่องานเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วย

ในงานศึกษาของธงชัย วินิจจะกูล เรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาติไทยกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (เคยๆ) กล่าวถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวว่า งานเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในลักษณะนี้มีไม่ใช่ว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่แท้จริง หากแต่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาติไทย กล่าวคือ แม้ว่าท้องถิ่นนั้น ๆ จะเฉลิมฉลองความสำเร็จ อำนาจ และวัฒนธรรมอันงดงามยิ่งใหญ่ของตน แต่ที่ขาดไม่ได้คือต้องเน้นความสำเร็จและผลดีของการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศสยาม

^๓ปรับปรุงจาก ตารางเหตุการณ์สำคัญเมืองชัยภูมิตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยปฏิรูปการปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน บุชดี เวทยากร, "พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความสำคัญของเมืองชัยภูมิ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๔ - ๒๓๙๔)," ๒๗ - ๒๙.

สมัย	พ.ศ./เหตุการณ์
พระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕)	สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพไทยผ่านชัยภูมิไปโจมตีเวียงจันทน์และได้อัญเชิญพระพุทธมหายานรัตนปฏิมากรและพระบางมายังกรุงธนบุรีโดยผ่านเมืองชัยภูมิมายังสระบุรีและกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๓๒๑
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๒)	- มีเมืองขนาดเล็กเกิดขึ้นในชัยภูมิ ดังนี้ ๑. เมืองภูเขียว ขึ้นตรงต่อราชธานีไทย ๒. เมืองคอนสาร ขึ้นตรงต่อราชธานีไทย - พระภริยาไกรภักดี เจ้าเมืองภูเขียวถวายช้างเผือกสำคัญ คือ พระอินทโอยรา และพระเทพกฤษณ ใน พ.ศ. ๒๓๓๗ และ พ.ศ. ๒๓๔๔
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. ๒๓๕๒ - ๒๓๖๗)	- พ.ศ. ๒๓๖๒ ท้าวแล ชาวเวียงจันทน์ อพยพครัวเรือนมาตั้งถิ่นฐานที่โนนน้ำอ้อม บ้านสีลอง - พ.ศ. ๒๓๖๕ ท้าวแลอพยพราษฎรมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหลวง ขึ้นตรงต่อเมืองนครราชสีมา ท้าวเมืองเอนในภาคอีสาน ชัยภูมิส่งส่วยเร็ว (สมุนไพรใช้ทำยา) แก่ราชธานีไทย - พ.ศ. ๒๓๖๖ พบทองคำก้อนใหญ่ที่บ่อโซโหล์ (อำเภอหนองบัวแดง) - พระนรินทรสงคราม เจ้าเมืองสัหมม ย้ายมาตั้งถิ่นฐานพื้นที่อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ ในปัจจุบัน
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔)	- พ.ศ. ๒๓๖๗ ท้าวแล นำทองคำก้อนใหญ่ที่พบที่บ่อโซโหล์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับบรรดาศักดิ์ เป็น พระภักดีชุมพล (แล) เจ้าเมืองชัยภูมิคนแรก - ชัยภูมิส่งส่วยทองคำแก่ราชธานีไทย - พ.ศ. ๒๓๖๙ เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ยกทัพเข้ามาตีกรุงเทพฯ กวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินกลับเวียงจันทน์ - พระภักดีชุมพล (แล) พระไกรสิงหนาท (เจ้าเมืองภูเขียว) ไม่รวมสงครามกับเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ พยายามถ่วงเวลาไม่รับแรงในการอพยพผู้คนไปยังเวียงจันทน์ จึงถูกเจ้าอนุวงศ์จับและสั่งให้นำไปประหารชีวิต พ.ศ. ๒๓๖๙ - พ.ศ. ๒๓๗๔ พระภักดีชุมพล (เกตุ) เจ้าเมืองชัยภูมิคนที่ ๒ ย้ายจากบ้านหลวงมาตั้งบ้านเรือนใหม่ที่บ้านโนนปอปิด หรือบ้านหนองบัว เมืองเก่า - พระภักดีชุมพล (เบี้ยว) เจ้าเมืองคนที่ ๓ เกิดข้าวยากหมากแพง ราษฎรอพยพหนีจากชัยภูมิไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น - ชัยภูมิขอส่งส่วยเงินแทนทองคำปีละ ๔,๐๐๐ บาท เพราะการส่งส่วยทองคำเริ่มขัดสน - พ.ศ. ๒๓๘๖ เมืองชัยภูมิ ค้างส่งส่วยทองคำจึงต้องกระป๋องไปขายที่เมืองลพบุรีเพื่อนำเงินมาใช้แทนค่าส่วยทองคำที่ค้างส่ง

สมัย	พ.ศ./เหตุการณ์
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๕ - ๒๔๑๑)	พระภักดีชุมพล (ที) เจ้าเมืองคนที่ ๕ ย้ายจากบ้านโนนโป่งมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านหินตั้งและฟื้นฟูเมืองชัยภูมิ ส่งคนไปเกลี้ยกล่อมให้ราษฎรอพยพกลับเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่ชัยภูมิใหม่
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓)	- พระภักดีชุมพล (บุญจันทร์) เจ้าเมืองคนที่ ๕ ส่วยค่าส่งมากโปรดฯ ให้เก็บส่วยเงินแทนในอัตราคนละ ๔ บาท - รัชกาลที่ ๕ ปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค พ.ศ. ๒๔๓๓ - พระภักดีชุมพล (แสง) เจ้าเมืองชัยภูมิคนที่ ๖ เมืองชัยภูมิขึ้นตรงต่อมณฑลลาวกลาง พ.ศ. ๒๔๓๖ - พระภักดีชุมพล (แสง) ลาออกจากราชการ และสิ้นสุดการปกครองระบบกินเมือง ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ - พระพุทธย (บัว) ผู้ว่าราชการเมืองชัยภูมิคนแรก ใน พ.ศ. ๒๔๔๓ บรรดาเมืองเล็ก ๆ ถูกยุบลงมีฐานะเป็นอำเภอขึ้นกับเมืองชัยภูมิ คือ ๑. อำเภอเมืองชัยภูมิ ๒. อำเภอเกษตรสมบูรณ์ ๓. อำเภอภูเขียว ๔. อำเภอจัตุรัส ๕. อำเภอบำเหน็จณรงค์

การนำเสนอพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิดังกล่าวนี้นสะท้อนให้เห็นถึงกรอบความคิดที่ว่าปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความเป็นไปของเมืองชัยภูมิล้วนแต่เป็นผลสืบเนื่องจากปัจจัยภายนอก ในขณะที่การอธิบายด้วยปัจจัยภายในในฐานะพลังผลักดันวิธีแห่งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองชัยภูมิแทบไม่ปรากฏในงานเขียนประเภทนี้^๔ จึงอาจกล่าวได้ว่างานเขียนในลักษณะนี้เป็นงานเขียนที่ยังเสริมสร้างหรือย้ำเตือนภาพจำ “แบบ” ของประวัติศาสตร์ชาติให้ปรากฏเด่นชัดมากกว่าจะแสดงพัฒนาการของเมืองชัยภูมิที่ครอบคลุมปรากฏการณ์ต่าง ๆ อย่างรอบด้าน โดยลำดับถัดไปจะได้หยิบยกเนื้อหาจากงานเขียนประวัติศาสตร์ชัยภูมิในแต่ละช่วงเวลาเทียบเคียงกับเนื้อหาในกรอบเค้าโครงประวัติศาสตร์ชาติ เพื่อแสดงให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ชัยภูมิที่ถูกนำเสนอ นั้นสะท้อนให้เห็นโครงเรื่องของประวัติศาสตร์ไทยในประเด็นใดบ้าง

^๔ แนวความคิดในการอธิบายว่าปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่หนึ่งเกิดจากปัจจัยภายนอกนั้นสะท้อนให้เห็นชัดเจนในงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคแรกเริ่มที่งานศึกษาส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลแนวคิดของยุคอาณานิคมภายใต้กรอบคิดที่เชื่อว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีพัฒนาการทางวัฒนธรรมจากอิทธิพลภายนอกทำให้เกิดกรอบแนวคิดที่ว่าพัฒนาการทางวัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดขึ้นมาจากอิทธิพลการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมโดยกระบวนการของ "การกลายเป็นแบบอินเดีย" (Indianization) และ "การกลายไปเป็นแบบจีน" (Sinitization) ซึ่งลักษณะงานเขียนดังกล่าวหากเทียบเคียงกับงานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์ปริมณฑลต่าง ๆ ของรัฐไทยสังเกตได้ว่ามีกลิ่นอายในลักษณะอาณานิคมอยู่มาก

ใบเสมากรุโดงถึงปรากฏ : วัฒนธรรมแรกเริ่มในประวัติศาสตร์ไทย

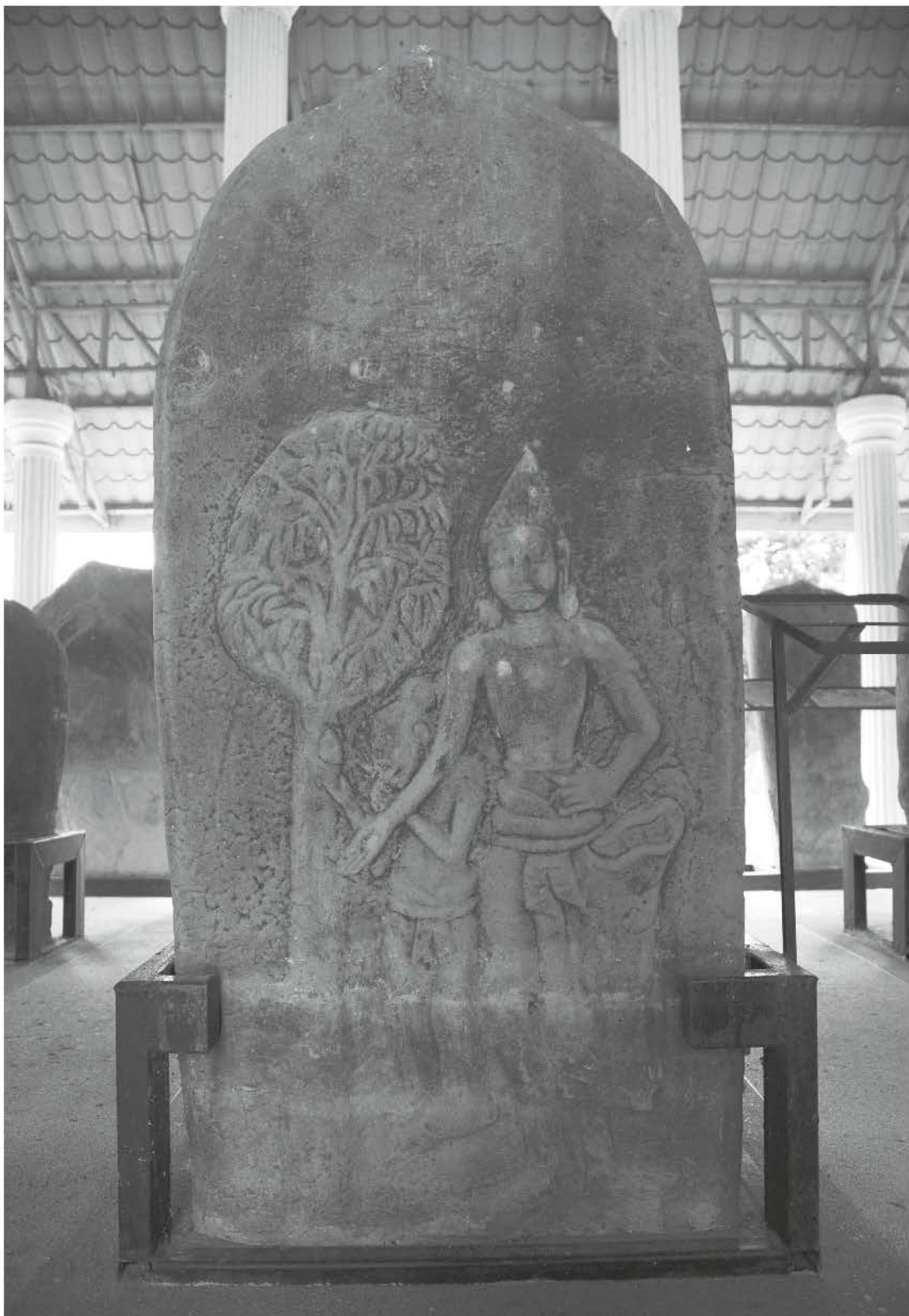
หากกล่าวถึงโบราณวัตถุสถานสำคัญที่ปรากฏในเขตจังหวัดชัยภูมิแล้ว “เสมาหินบ้านกรุโดง” รวมถึงโบราณสถานอันเนื่องด้วยวัฒนธรรมเขมร เช่น “ปรากฏบ้านหนองบัวเมืองเก่า” นับเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าเมืองชัยภูมิมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มวัฒนธรรมสำคัญในดินแดนแถบนี้ คือ กลุ่มวัฒนธรรมทวารวดีและกลุ่มวัฒนธรรมเขมรตามลำดับ ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่ส่งผลต่อการเรียบเรียงประวัติศาสตร์จังหวัดชัยภูมิในช่วงเวลาแรกเริ่มของประวัติศาสตร์ ในขณะเดียวกัน ประวัติศาสตร์ยุคต้นของเมืองชัยภูมิได้ฉายให้เห็นถึงพัฒนาการบ้านเมืองชัยภูมิเท่านั้น หากแต่นับเป็นประจักษ์พยานที่ยืนยันความเก่าแก่ของประวัติศาสตร์รัฐไทยด้วย

ในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย เรื่องราวเกี่ยวกับ “ทวารวดี” เกิดขึ้นภายใต้สำนึกการสืบหาอดีตอันเก่าแก่ของชาติให้ไกลกว่าสมัยอยุธยา ดังปรากฏงานเขียนยุคแรกเริ่มเกี่ยวกับ “ทวารวดี” เช่น พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่อง *แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม และตำนานพุทธเจดีย์สยาม* ที่กล่าวถึง “ทวารวดี” ในประเด็นต่าง ๆ ซึ่งล้วนมุ่งเน้นให้เห็นว่า “ทวารวดี” เป็นอาณาจักรแรกของประวัติศาสตร์ไทย^๕

หลังจากนั้นประวัติศาสตร์นิพนธ์ “ทวารวดี” ได้มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ ตามกระแสการศึกษาประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลา โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงหลังทศวรรษ ๒๕๐๐ เป็นต้นมา ที่มีการเน้นแง่มุมทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมทำให้เกิดคำอธิบายว่า “ทวารวดี” น่าจะมีลักษณะของการเป็นกลุ่มวัฒนธรรมมากกว่าการมีสถานะเป็นอาณาจักรทางการเมือง แนวความคิดดังกล่าวนี้ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในงานศึกษาของศรีศักร วัลลิโภดม และธิดา สาระยา ซึ่งได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเวลาต่อมา

การค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีในระยะต่อ ๆ มาทำให้มุมมองที่มีต่อ “ทวารวดี” มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ “ทวารวดี” ยังคงเป็นชื่อแคว้นแคว้นหรือวัฒนธรรม และเป็นชื่อของรูปแบบศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนา “ทวารวดี” นับเป็นรอยต่อของสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ทั้งในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงมีรูปแบบของศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน เช่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือนิยมทำเสมาหิน ในขณะที่ภาคกลางนิยมทำธรรมจักร

^๕ดูรายละเอียดใน “๒.๒.๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพให้กำเนิดอาณาจักรทวารวดีเป็นอาณาจักรแรกของประวัติศาสตร์ไทย,” ใน นววรรณ มีลักษณะ, “ทวารวดีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘), ๓๗ - ๒๕.

เสมาหินบ้านกุดโง้งสลักรูป เรื่อง “อัมพชาดก” ศิลปะทวารวดี

จากพัฒนาการประวัติศาสตร์นิพนธ์ว่าด้วยเรื่อง “ทวารวดี” ชี้ให้เห็นว่า การเขียนประวัติศาสตร์ทวารวดีแม้จะพัฒนาไปในแนวทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระยะหลังแล้วก็ตาม กระนั้นการคงอยู่ของสมัยทวารวดีในทางประวัติศาสตร์ยังคงผูกติดกับการเขียนประวัติศาสตร์ชาติ กล่าวคือ “ทวารวดี” ยังคงมีสถานะเป็นรอยต่อระหว่างสมัยก่อนประวัติศาสตร์กับอาณาจักรสุโขทัยและอยุธยา ความคิดดังกล่าวอาจสังเกตได้จากชื่องานเขียนชิ้นสำคัญของธิดา สาระยา เรื่อง “(ศรี) ทวารวดีประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ”^๖

นอกจากวัฒนธรรมทวารวดีแล้ว วัฒนธรรมเขมรโบราณนับเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมสำคัญที่แพร่หลายในอาณาบริเวณนี้ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งมีอิทธิพลเด่นชัดขึ้นภายหลังจากที่วัฒนธรรมทวารวดีได้ลดความสำคัญลงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ วัฒนธรรมเขมรโบราณมีลักษณะสำคัญคือเป็นวัฒนธรรมที่นับถือศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู และพุทธศาสนานิกายมหายาน ปรากฏหลักฐานเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมนี้ทั้งในเขตภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออก จนกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเขมรโบราณนี้ถือเป็นอีกรากฐานหนึ่งนำไปสู่การพัฒนาเป็นสยามประเทศหรือชาติไทยในเวลาต่อมา^๗

ปรางค์กู่ บ้านหนองบัว ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ
เป็นหนึ่งในหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นการแพร่กระจายของวัฒนธรรมขอมในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

^๖ธิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๓๘)

^๗กรมศิลปากร, "ลพบุรี หรือเขมรในประเทศไทย," ใน แผ่นดินไทยในอดีต. (๑), (นครปฐม : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๖๑), ๖๑.

การปรากฏหลักฐานอันเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมเขมรในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิได้ถูกนำมาเรียบเรียงในงานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิ ในฐานะประวัติศาสตร์ยุคแรกเริ่มเช่นเดียวกับวัฒนธรรมทวารวดี อย่างไรก็ตามปฏิเสธไม่ได้ว่าวัฒนธรรมทั้งสองนี้ไม่ได้เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงพัฒนาการเฉพาะเมืองชัยภูมิต่างนั้น เนื่องจากจังหวัดชัยภูมิเป็นส่วนหนึ่งในหน่วยบริหารราชการของประเทศไทย อันส่งผลให้มีสถานะเป็น “ท้องถิ่นของชาติไทย” ดังนั้น ยุคแรกเริ่มทางประวัติศาสตร์ของชัยภูมิจึงเป็นหลักฐานยืนยันความเก่าแก่ของดินแดนประเทศไทย โดยฉายให้เห็นว่าอาณาบริเวณแห่งนี้มีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมสืบเนื่องมาตั้งแต่ยุคเริ่มแรกทางประวัติศาสตร์

เมืองชัยภูมิ : ปริณพจน์อำนาจของอาณาจักรอยุธยา

ภายหลังจากการดำเนินเรื่องพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในช่วงวัฒนธรรมทวารวดี และวัฒนธรรมเขมรโบราณแล้ว ประวัติศาสตร์ชัยภูมิปรากฏเด่นชัดมากขึ้นในสมัยอยุธยา โดยนำเสนอให้เห็นในแง่การเป็นเมืองภายใต้อิทธิพลการเมืองการปกครองของรัฐอยุธยา งานประวัติศาสตร์นิพนธ์เมืองชัยภูมิให้รายละเอียดในส่วนนี้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลการจัดแบ่งเมืองต่าง ๆ ตามลำดับการบังคับบัญชา

ประวัติศาสตร์อยุธยานับเป็นช่วงเวลาสำคัญอย่างยิ่งในงานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย เนื่องจากนับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ อยุธยาได้กลายเป็นอาณาจักรที่มีอำนาจมากที่สุด ในบรรดาอาณาจักรไทยทั้งหมด ทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม กระทั่งนักวิชาการบางกลุ่มชี้ให้เห็นว่า อยุธยาเป็นราชธานีแห่งแรกของสยาม^๔

ประเด็นสำคัญที่สะท้อนให้เห็นจากงานเขียนดังกล่าว คือ อิทธิพลของกรุงศรีอยุธยาในฐานะราชธานีสำคัญของประวัติศาสตร์ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องการเมืองการปกครอง ซึ่งมีพัฒนาการโดดเด่นสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ทรงปฏิรูปการปกครองให้มีลักษณะเป็นระบบราชการมากขึ้น เพื่อความเหมาะสมสอดคล้องกับการขยายตัวของอาณาจักรผนวกกับความคิดเรื่องการแผ่พระราชอำนาจของกษัตริย์อยุธยาซึ่งสัมพันธ์อยู่กับคติความเชื่อบางประการ เช่น จักรพรรดิราช รวมถึงการแสวงหาดินแดนเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดการแผ่ขยายอิทธิพลอำนาจครอบคลุมดินแดนต่าง ๆ โดยรอบมากขึ้นกว่ายุคก่อนหน้า

อนึ่ง ควรตระหนักว่าอิทธิพลของอยุธยาที่แผ่ไปยังปริณพจน์ต่าง ๆ โดยรอบนั้นไม่ได้คงที่แน่นอนอยู่เสมอ ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะสำคัญของดินแดนแถบภูมิภาคนี้ในยุคก่อนหน้าที่จะมีความคิดเรื่องเขตแดนที่แน่นอน เป็นเหตุให้ปริณพจน์อำนาจของอาณาจักรต่าง ๆ มีพื้นที่ทับซ้อนกัน กระทั่งนำไปสู่การอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนที่มีการทับซ้อนนั้น และเป็นภาวะที่ทำให้เกิด “เมืองสองฝ่ายฟ้า - เมืองสามฝ่ายฟ้า”

^๔ ศรัศักร วัลลิโภดม, *กรุงศรีอยุธยาของเรา*, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๘), ๔.

แผนที่โบราณของชาวตะวันตกแสดงที่ตั้งของอาณาจักรสำคัญในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สมัยศตวรรษที่ ๑๗ อันเป็นช่วงเวลาที่ความคิดเรื่องเขตดินแดนที่แน่นอนยังไม่เกิดขึ้นในสำนึกของผู้คนในอาณาบริเวณนี้ (ที่มา : <http://si.piniimg.com/originalse0bc40e0bc4032e45398c2ce3213accbf2f3bb.jpg>)

“มโนภาพที่รู้จักกันดีในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คืออำนาจการปกครองของพระมหากษัตริย์ในศูนย์กลางหนึ่ง ๆ เป็นเหมือนดวงเทียน ที่ถูกจุดขึ้นในห้องมืด แสงสว่างหรือพระราชอำนาจมีอย่างเข้มข้นแต่เพียงในอาณาบริเวณที่ใกล้กับองค์พระมหากษัตริย์หรือดวงเทียนนั้น ยิ่งไกลออกไปเพียงไรแสงเทียนหรือพระราชอำนาจยิ่งสลัวลงจนกว่าจะไปเผชิญกับดวงเทียนอีกดวงหนึ่งที่จุดสว่าง ณ อีกที่หนึ่ง แสงสลัวจากเทียนดวงแรกจึงค่อย ๆ สว่างขึ้นเมื่อเข้าใกล้เทียนดวงที่สองและตรงที่ซึ่งแสงสลัวของเทียนสองดวงชนกันนั้น คืออาณาเขตที่บอกไม่ได้แน่ชัดว่าเป็นของใคร หรือใครเป็นนายอย่างแท้จริง”^๙

^๙ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "จากรัฐชายขอบถึงมณฑลเทศาภิบาล: ความเสื่อมสลายของกลุ่มอำนาจเดิมในเกาะภูเก็ต," ใน **กรุงแตก พระเจ้าตาก และประวัติศาสตร์ไทย : ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์**, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๘), ๑๖๓ - ๑๖๔.

อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเข้มข้นของอำนาจอยุธยาที่มีต่อหัวเมืองต่าง ๆ อันมีที่มาจากอำนาจทางทหารของกษัตริย์อยุธยาที่มีมากกว่า นอกจากนี้ กษัตริย์อยุธยา ยังเป็นผู้อุปถัมภ์เจ้าผู้ครองเมืองตลอดจนผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วยการพระราชทานยศบรรดาศักดิ์ รวมทั้งที่ดิน ข้าคน ยานพาหนะ และสิ่งของเครื่องใช้ จึงอาจกล่าวได้ว่างานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์ ชัยภูมิในช่วงระยะเวลานี้ไม่ได้นำเสนอเฉพาะพัฒนาการเมืองชัยภูมิอันสัมพันธ์กับเมืองอยุธยาเท่านั้น หากแต่เป็นหลักฐานเน้นย้ำให้เห็นถึงประวัติศาสตร์อยุธยาในฐานะศูนย์กลางราชอาณาจักร “สยาม” ซึ่งได้แผ่ขยายปริมณฑลแห่งอำนาจไปในดินแดนต่าง ๆ โดยรอบ

เจ้าพ่อพญาแล : ภาพแทนความรักดีของหัวเมืองต่อรัฐส่วนกลางที่กรุงเทพฯ

ภายหลังการล่มสลายของราชอาณาจักรอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐ ตลอดช่วงธนบุรีถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังคงปรากฏภาวะสงครามระหว่างสยามกับดินแดนโดยรอบอยู่เป็นระยะ สงครามครั้งสำคัญซึ่งเหมือนว่าจะยืดโยงท้องถิ่นอีสานให้มีปฏิสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ชาติอย่างเด่นชัด คือ สงครามเจ้าอนุวงศ์ซึ่งเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๖๙ - ๒๓๗๑ ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นประวัติศาสตร์ช่วงสำคัญทั้งในประวัติศาสตร์ไทยและในประวัติศาสตร์ลาว ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีคำอธิบายต่อเหตุการณ์นี้แตกต่างกันไป กล่าวคือ ในประวัติศาสตร์ไทยถือว่าสงครามครั้งนี้เป็นสงครามของกบฏ ส่วนในประวัติศาสตร์ลาวถือว่า สงครามเจ้าอนุวงศ์เป็นสงครามที่ควรยกย่อง เพราะเป็นสงครามปลดแอกลาวให้พ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของสยาม^{๑๐}

งานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิสัมพันธ์อยู่กับเหตุการณ์ “สงครามเจ้าอนุวงศ์” ดังปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับวีรบุรุษอย่างพระยาภักดีชุมพล (แล) โดยการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับพระยาภักดีชุมพลเป็นไปในลักษณะที่แสดงให้เห็นว่า พระยาภักดีชุมพลนั้นมีความจงรักภักดีต่อราชสำนักไทยอย่างยิ่งวด ดังการบรรยายเหตุการณ์เมื่อพระยาภักดีชุมพลไม่ยอมเข้าร่วมกับเจ้าอนุวงศ์ และถูกนำตัวไปประหารนั้น

“...พระยาภักดีชุมพลได้จุดเทียนบูชาพระรัตนตรัย หันหน้าไปทางกรุงเทพฯ อธิษฐานระลึกถึงพระมหากษัตริย์ และเทพเจ้าเหล่าเทวดาผู้ศักดิ์สิทธิ์ให้รับทราบ พร้อมกล่าวคำสัตย์ว่า เราเจ้าเมืองชัยภูมิ รักษาชาติเท่าชีวิต ไม่ยอมเป็นกบฏเด็ดขาด ยอมสละชีวิตเพื่อความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และชาติบ้านเมือง เราไม่ผิดมันฆ่าเราให้มันได้รับความทรमानถูกฆ่าตายเช่นกัน...”^{๑๑}

^{๑๐} อุดมพร ชีระวิริยะกุล, “จาก ‘ประวัติศาสตร์ชาติ’ สู่ ‘ประวัติศาสตร์ประชานิยมอาเซียน’ : ศึกษากรณีประวัติศาสตร์ไทยในมิติที่มีต่อความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน,” *วารสารมนุษยศาสตร์ ฉบับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง* ๔, ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๘) : ๗๙.

^{๑๑} กรมศิลปากร, *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชัยภูมิ*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), ๒๑๗.

ด้วยกรอบความคิดที่สะท้อนให้เห็นผ่านคำอธิบายในลักษณะดังกล่าว จึงปรากฏการสร้างอนุสรณ์รำลึกวีรกรรมของพระยาภักดีชุมพล เช่น อนุสาวรีย์ซึ่งตั้งอยู่ใจกลางเมืองชัยภูมิ ศาลเจ้าพ่อพญาแลริมฝั่งหนองปลาเฒ่า รวมถึงเนื้อความที่ปรากฏในคำขวัญประจำจังหวัด เป็นต้น สมกับที่ท่านเป็นบรรพบุรุษของเยาวชนลูกหลานชัยภูมิ^{๑๒}

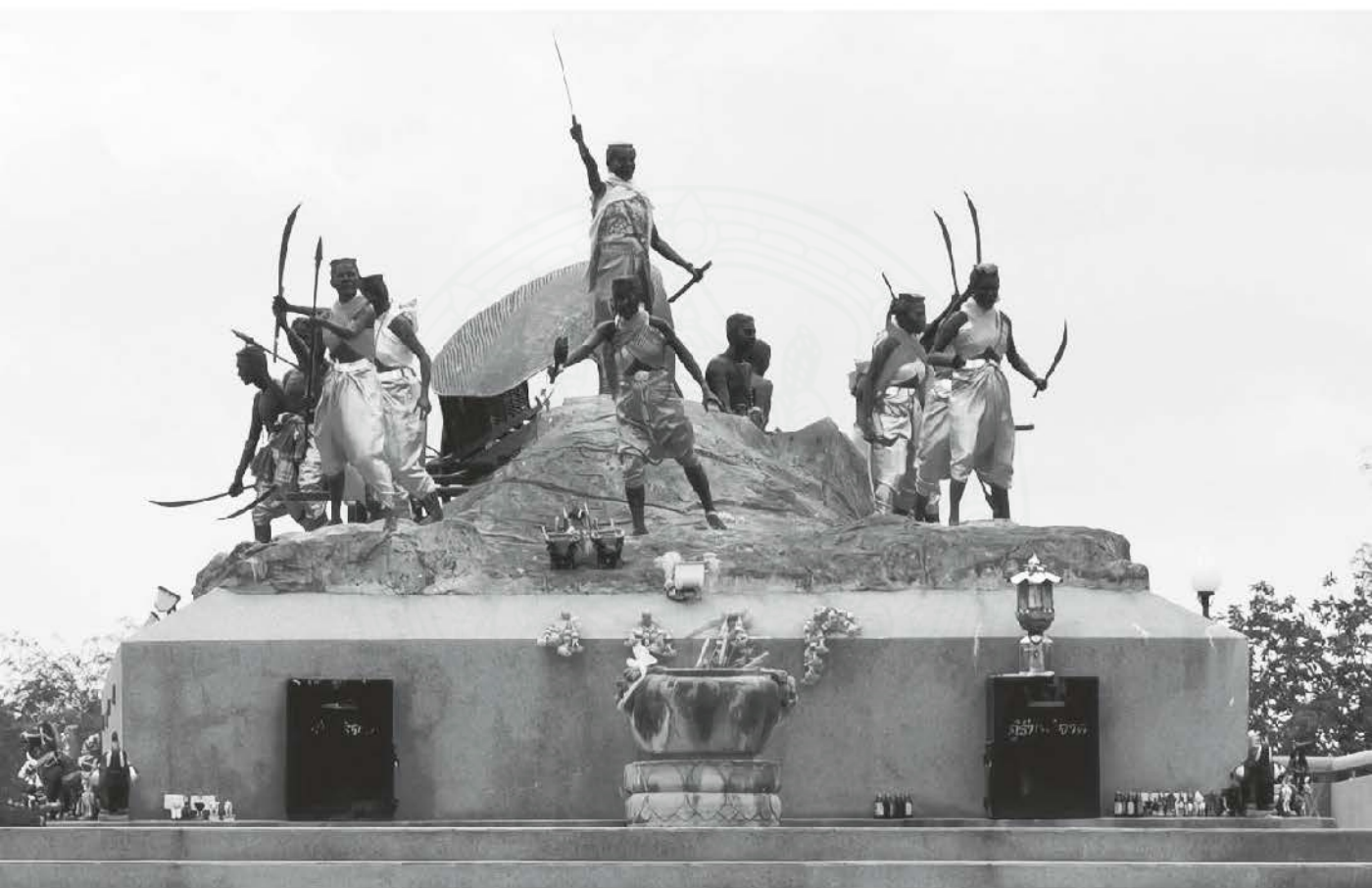
งานเขียนในลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับศูนย์กลางกรุงเทพฯ อย่างเห็นได้ชัด โดยขบขันให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพลังผลักดันสำคัญที่ก่อให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ซึ่งในกรณีของพระยาภักดีชุมพล คือเหตุผลในการยอมเสียสละชีวิตตนเองแทนที่จะเข้าร่วมกับกบฏ (ในความคิดของสยาม) ซึ่งการให้เหตุผลในลักษณะที่ยึดโยงกับความจงรักภักดีกับชาตินี้อาจสังเกตได้ในกรณีอื่น ๆ เช่น กรณีวีรกรรมทุ่งสำริดของท้าวสุรนารี^{๑๓}

ศาลเจ้าพ่อพญาแลริมฝั่งหนองปลาเฒ่า สร้างเป็นอนุสรณ์ถึงพระยาภักดีชุมพล (แล)
ซึ่งชาวเมืองชัยภูมิเคารพสักการะมาตราบถึงปัจจุบัน

^{๑๒} กรมศิลปากร, *วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดชัยภูมิ*, ๒๕๔๘.

^{๑๓} ดูการวิเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของท้าวสุรนารีซึ่งมีปฏิสัมพันธ์อยู่กับบริบททางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมใน สายพิน แก้วงามประเสริฐ, "ภาพลักษณ์ท้าวสุรนารีในประวัติศาสตร์ไทย," (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗)

อนุสรณ์สถานวีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์สะท้อนให้เห็นภาพจำทางประวัติศาสตร์
เกี่ยวกับบทบาทของท้าวสุรนารีในเหตุการณ์สงครามเจ้าอนุวงศ์
(ที่มา : <https://aec-tv-online1.com/?p=57249>)

ข้อสังเกตหนึ่งจากการศึกษางานเขียนประเภทนี้คือ ไม่ปรากฏงานเขียนที่อธิบายเหตุผล การเข้าร่วมกับฝ่ายไทยด้วยเหตุผลอื่น ๆ ที่เด่นชัดนัก นอกเหนือจากประเด็นเรื่องความรักภักดี ช่องว่างทางประวัติศาสตร์ตรงนี้นับว่ามีสำคัญต่อการเขียนประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิ^{๑๔} ดังนั้น การศึกษาความเป็นไปของเมืองชัยภูมิในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจำเป็นต้องศึกษาร่วมกับบริบททาง ประวัติศาสตร์ ที่อาจเป็นปัจจัยส่งผลต่อการตัดสินใจของพระยาภักดีชุมพลรวมทั้งวีรบุรุษคนอื่น ๆ อันจะนำไปสู่การทำความเข้าใจเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ลักษณะสมเหตุสมผลและมีมิติมากขึ้น^{๑๕}

เมืองชัยภูมิสู่จังหวัดชัยภูมิ :

พัฒนาการแห่งระบบบริหารราชการแผ่นดินของรัฐสยาม/ไทย

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนับเป็นช่วงเวลาสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลง ทางสภาพสังคมและวัฒนธรรมของสยามอย่างเห็นได้ชัดจากรัฐแบบจารีตสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาการบริหารบ้านเมืองในดินแดน อาณานิคมของประเทศอังกฤษ คือ สิงคโปร์ ซาบาห์ และอินเดียน การเสด็จพระราชดำเนินเยือน ต่างประเทศดังกล่าวนี้ ผนวกกับการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก นับเป็นมูลเหตุสำคัญ ประการหนึ่งที่น่าไปสู่การปฏิรูปประเทศครั้งใหญ่ในเวลาต่อมา โดยได้ดำเนินนโยบายในการปรับปรุง ประเทศทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

ด้านการเมืองการปกครองทรงเห็นว่าการปกครองทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นยังไม่มี ประสิทธิภาพ จึงทรงดำเนินการปฏิรูปการปกครองทุกส่วนให้รัดกุม โดยในส่วนการปกครองหัวเมืองนั้น ได้ยกเลิกการจัดหัวเมืองเป็นชั้นเอก โท ตรี จัตวา เปลี่ยนเป็นการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล คือ การรวมหัวเมืองหลายเมืองเข้าเป็นมณฑลหนึ่ง มีข้าหลวงเทศาภิบาล ซึ่งต่อมาเรียกว่า สมุหเทศาภิบาล เป็นผู้ปกครองมณฑลขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

^{๑๔} กรณีเช่นนี้อาจศึกษาเทียบเคียงได้กับกลุ่มชาวบ้านบางระจัน ซึ่งในงานเขียนทางประวัติศาสตร์กระแสหลักต่างให้ภาพ ในลักษณะ “บรรพบุรุษ” ที่อุทิศชีวิตปกป้องผืนแผ่นดินไทยสมควรที่อนุชนจะระลึกบุญคุณและยึดถือเป็นแบบอย่าง กระนั้น งานเขียนอีกกลุ่มหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าเหตุผลสำคัญของชาวบ้านบางระจันในการต้านทานข้าศึกคือเรื่องการปกป้องท้องถิ่นอันเป็นที่อยู่อาศัยมากกว่าอย่างอื่น จากกรณีข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าเหตุการณ์ในอดีตจะมีความหมายอย่างไรเกิดจากการให้คุณค่าในปัจจุบันเป็นสำคัญ ซึ่งคำอธิบายเกี่ยวกับ ชาวบ้านบางระจันข้างต้นสะท้อนให้เห็นการปะทะทางความคิดเรื่อง ชาตินิยม กับ ท้องถิ่นนิยม อย่างเห็นได้ชัด

^{๑๕} การถ่ายทอดลักษณะบุคคลในงานเขียนประวัติศาสตร์กระแสหลัก เมื่อพิจารณาจากมุมมองทฤษฎีวรรณกรรมมักให้ภาพ ในแง่ตัวละครแบบแบน (Flat Character) มากกว่าตัวละครแบบกลม (Round Character) ดูตัวอย่างการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาในลักษณะ ดังกล่าวจากคำอธิบายเกี่ยวกับพฤติกรรมของสมเด็จพระมหาธรรมราชา ใน ธงชัย วินิจจะกูล, “ผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทย กรณีพระมหา ธรรมราชา : ผู้ร้ายกลับใจหรือถูกใส่ความโดย plot ของนักประวัติศาสตร์,” ใน **ไทยคดีศึกษา : รมบทความทางวิชาการเพื่อแสดงมุขิตาจิต อาจารย์พันเอกหญิง คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา** (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดงานแสดงมุขิตาจิต ครบรอบ ๖๐ ปี อาจารย์ พันเอกหญิง คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ๒๕๓๓), ๑๗๓ - ๑๙๖.

ตราประจำแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
กึ่งกลางผูกกลายเป็นรูปอาร์มซึ่งแบ่งเป็น ๓ ช่อง แต่ละช่องสื่อความถึงอาณาเขตของประเทศสยามในเวลานั้น
อันประกอบด้วย สยามเหนือ - สยามกลาง - สยามใต้ ประเทศราชลาว ล้านช้าง และหัวเมืองประเทศราชมลายู
(ที่มา : [http://scommons.wikimedia.org/wiki/File:Coat_of_Arms_of_Siam_\(Royal_Gazette\).svg](http://scommons.wikimedia.org/wiki/File:Coat_of_Arms_of_Siam_(Royal_Gazette).svg))

การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลนี้เป็นการรวมอำนาจการควบคุมข้าราชการการคลัง การทหาร และการบริหารหัวเมืองต่าง ๆ เข้าไว้ที่ส่วนกลาง โดยพยายามสร้างระบบใหม่นี้ให้เป็นไปอย่างรัดกุมและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น กระทรวงมหาดไทยได้จัดให้มีการประชุมข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นประจำทุกปี เพื่อรายงานผลการดำเนินงานของตนในแต่ละรอบปี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๘ เป็นลำดับมา และสิ้นสุดลงเมื่อมีการยกเลิกมณฑลเทศาภิบาล ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นต้น และด้วยการดำเนินนโยบายดังกล่าว ส่งผลให้เมืองต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในพระราชอาณาเขตสยามถูกผูกโยงเข้ากับระบบการบริหารราชการแผ่นดินแบบใหม่ ดังกรณีของเมืองชัยภูมิที่มีพัฒนาการจากเมืองในมณฑลนครราชสีมา กระทั่งท้ายที่สุดเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

จากรายละเอียดงานเขียนประวัติศาสตร์ชัยภูมิในยุคสมัยใหม่นับตั้งแต่มีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดิน ประเด็นสำคัญที่สะท้อนให้เห็นจากงานเขียนนี้คือ ภาพการก่อกำเนิดขึ้นของรัฐสมัยใหม่ที่ส่งผลให้พัฒนาการของพื้นที่ต่าง ๆ ในอาณาเขตประเทศไทยดำเนินไปตามนโยบายของรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ อันเป็นผลจากกลไกในระบบราชการซึ่งกระจายอำนาจลงมาเป็นลำดับขึ้น เมืองชัยภูมิจึงมีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยาม/ไทยที่ถูกสถาปนาขึ้นในช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ และดำรงสถานภาพนี้มาจนถึงปัจจุบันเช่นเดียวกับพื้นที่อื่น ๆ ในดินแดนประเทศไทย

จังหวัดชัยภูมิ : พื้นที่ความมั่นคงของรัฐ

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไทยประกาศเข้าร่วมกับกองทัพญี่ปุ่น โดยเป็นที่เข้าใจกันว่าการกระทำดังกล่าว มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อมุ่งประโยชน์สูงสุดคือการดำรงรักษาไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยของไทย และป้องกันไม่ให้กองทัพไทยต้องถูกปลดอาวุธ อย่างไรก็ตาม การเข้าร่วมกับญี่ปุ่นดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อไทยในทางเศรษฐกิจมากกว่าด้านอื่น ๆ ที่สำคัญการให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่นของจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มสมาชิกคณะราษฎรสายพลเรือนส่วนใหญ่ ซึ่งนำโดยนายปรีดี พนมยงค์ เหตุการณ์ดังกล่าวนำมาซึ่งการจัดตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อต่อต้านอำนาจของญี่ปุ่น

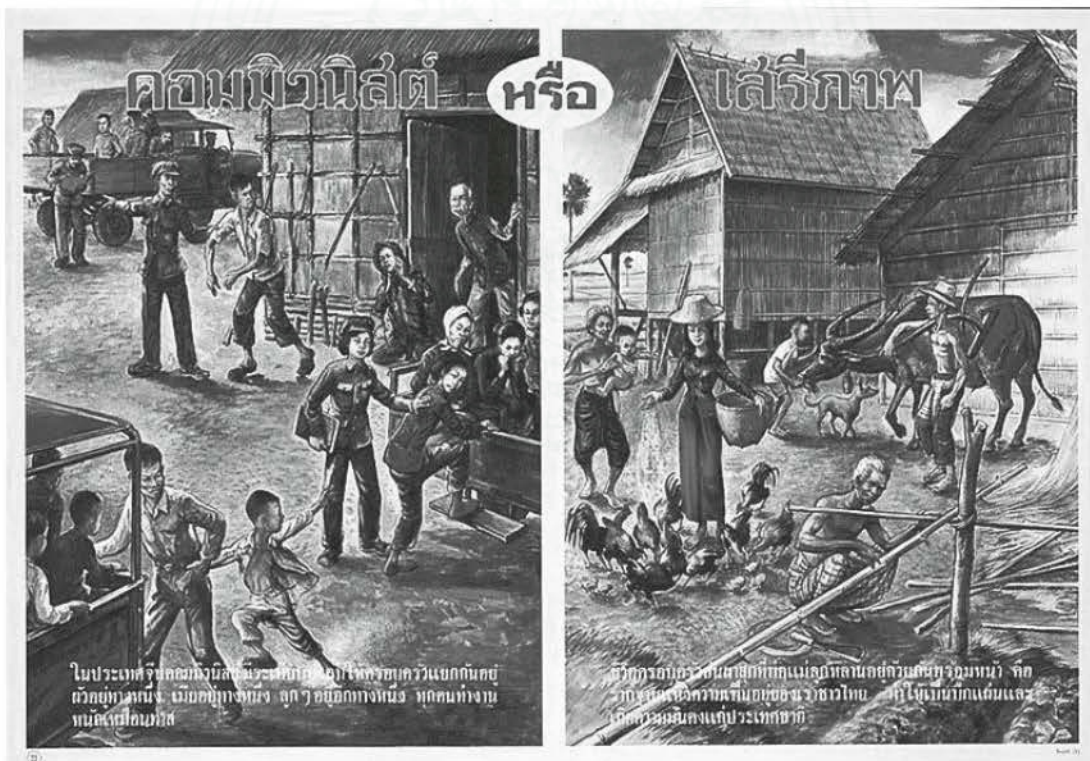
“เสรีไทย” ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นวีรบุรุษของชาติในยุคสงครามโลกครั้งที่ ๒ เนื่องจากปฏิบัติการของสมาชิกทำให้ไทยไม่ต้องตกอยู่ในสถานะผู้แพ้สงคราม และสามารถเดินเคียงป่าเคียงไหล่กับฝ่ายสัมพันธมิตรได้ภายหลังที่สงครามยุติลง
(ที่มา : <http://sboard.postjung.com/921129>)

บทบาทของขบวนการเสรีไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้น นับว่ามีส่วนสำคัญในการช่วยผ่อนคลายสภาพของประเทศไทยหลังสงคราม มีให้อยู่ในฐานะประเทศผู้แพ้สงครามอย่างสิ้นเชิง ซึ่งทำให้ประเทศไทยกลับสู่ภาวะปกติได้โดยเร็ว โดยงานเขียนว่าด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชัยภูมิที่สะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างขบวนการเสรีไทยกับพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ คือ ช่วงที่มีการปฏิบัติการของเสรีไทยนั้นจังหวัดชัยภูมิเป็นหนึ่งในฐานที่มั่นในการหลบภัยเพื่อซ่อนสมุสเสปียงและเชื้อเพลิง ตลอดจนหลบซ่อนยุทธโธปกรณ์ อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของจังหวัดชัยภูมิในช่วงระยะเวลานั้น ส่งผลให้พัฒนาการทางประวัติศาสตร์จังหวัดชัยภูมิถูกผูกโยงเข้ากับโครงเรื่องประวัติศาสตร์ไทยในฐานะเป็นพื้นที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของชาติ

ช่วงตั้งแต่ทศวรรษ ๒๔๙๐ ถึงต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ ประเด็นเรื่องการเผยแพร่แนวความคิดคอมมิวนิสต์นับเป็นประเด็นสำคัญที่รัฐให้ความสนใจ เนื่องจากกรอบคิดว่าอุดมการณ์ดังกล่าวส่งผลเสียหายต่อความมั่นคงของรัฐ จึงปรากฏการปราบปรามการแพร่ขยายความคิดนี้ในรูปแบบต่าง ๆ นับเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏอยู่ในโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติในฐานะ “ศัตรู” ของรัฐไทย โดยในส่วนของงานเขียนว่าด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดชัยภูมิในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ได้ยึดโยงอยู่กับประเด็นนี้ในฐานะพื้นที่ตอบสนองนโยบายการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของรัฐ เช่น การจัดตั้งหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) การจัดชุดข่าวสารเคลื่อนที่ (ขสท.) การจัดการฝึกอบรบไทยอาสาป้องกันชาติ (ทสปช.) เป็นต้น

บทสรุปสำคัญในการเรียบเรียงงานเขียนพัฒนาการทางประวัติศาสตร์จังหวัดชัยภูมิที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์นี้ คือ การระบุถึง “วีรบุรุษ” ในการสู้รบกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ที่อุทิศชีวิตในเหตุการณ์ครั้งนั้น ซึ่งควรบันทึกนามไว้เป็นเกียรติยศในฐานะวีรบุรุษของจังหวัด รวมถึงเนื้อความกล่าวถึงผลสำเร็จของจังหวัดในการดำเนินตามนโยบายของรัฐเพื่อความมั่นคงทางการเมือง

^{๑๖}สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ, "ประวัติความเป็นมาและเหตุการณ์สำคัญ," ใน ประวัติมทไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดชัยภูมิ,

ภาพบางส่วนจากหนังสือ “ตีจากฝ่ามือราช” และแผ่นโปสเตอร์นำเสนอสภาพสังคมที่นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ เปรียบเทียบกับวิธีชีวิตแบบ “ไทย” มีภาพลักษณ์ที่มีภาพลักษณ์เชื่อมโยงไปด้วยเสรีภาพ ล้วนสื่อให้เห็นถึงอันตรายของลัทธิคอมมิวนิสต์ (ที่มา : <http://blog.etcpool.com20161107anti-communist-poster-in-thailand-and-the-history>)

**ตารางแสดงความเชื่อมโยงระหว่างโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ
กับงานเขียนประวัติศาสตร์ชัยภูมิ**

ยุคสมัยทางประวัติศาสตร์	ประวัติศาสตร์ชาติ	ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ
ทวารวดี เขมรโบราณ	แม้ว่าเค้าโครงหลักในงานเขียนประวัติศาสตร์ชาติจะเริ่มต้นที่สุโขทัย อย่างไรก็ตาม การแสดงลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของรัฐ นิยมไล่เรียงตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ กระทั่งเริ่มต้นสมัยประวัติศาสตร์ โดยกลุ่มวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลในภูมิภาคนี้ คือ กลุ่มวัฒนธรรมทวารวดี และวัฒนธรรมเขมรโบราณ	ชัยภูมิ ปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการแพร่ขยายอิทธิพลของวัฒนธรรมทั้งสอง เช่น ใบเสมาในวัฒนธรรมทวารวดี และศาสนสถานศิลปะเขมรโบราณ ดังนั้น พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิ จึงสะท้อนให้เห็นความเก่าแก่ของดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน
อยุธยา	ยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของสยามทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เป็นยุคสมัยที่นักวิชาการบางกลุ่มเชื่อว่ามีสถานะเป็นราชธานีแห่งแรกในประวัติศาสตร์ไทย	งานเขียนทางประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิ แสดงให้เห็นว่า พัฒนาการของเมืองนี้ สัมพันธ์อยู่กับการแผ่ขยายปริมณฑลอำนาจของราชอาณาจักรอยุธยา ดังปรากฏเด่นชัดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ธนบุรี	ยุคสมัยช่วงสั้น ๆ ในประวัติศาสตร์ไทย แต่ทว่ามีความสำคัญยิ่งในงานเขียนประวัติศาสตร์ไทย เนื่องจากเป็นสมัยที่ได้รับการนำเสนอให้เห็นถึงพระบรมเดชาณาภาพ และพระมหากษัตริย์ ธิคุณของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้กอบกู้ “เอกราช”	ประวัติศาสตร์ชัยภูมิในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ถูกนำเสนอว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเผยแผ่พระราชอำนาจของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่สำคัญคือปรากฏวีรกรรมของชาวเมืองชัยภูมิที่ร่วมสมรภูมิการกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เช่น พระนรินทร์สงคราม

ยุคสมัยทางประวัติศาสตร์	ประวัติศาสตร์ชาติ	ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ
รัตนโกสินทร์ ตอนต้น	ยุคสมัยนี้เป็นช่วงเวลาการก่อสร้างสร้างเมือง ปรากฏสงครามกับดินแดนรอบข้างอยู่เสมอ นับตั้งแต่มีการสถาปนากรุง ทั้งการสงครามกับพม่า ลาว ญวน	พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชัยภูมิ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว คือการปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับวีรกรรมของชาวเมืองชัยภูมิ ที่แสดงออกให้เห็นถึงความจงรักภักดีที่ท้องถิ่นมีต่อพระมหากษัตริย์สยาม ดังกรณีของพระยาภักดีชุมพล (แล)
รัฐสมัยใหม่ (ปฏิรูปประเทศ สมัยรัชกาลที่ ๕ - การอภิวัฒน์ ๒๔๗๕ - ปัจจุบัน)	ช่วงเวลาที่สยามปรับเปลี่ยนจากรัฐจารีตเข้าสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ ผ่านการปฏิรูปทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ส่งผลให้ปริบทพลที่อยู่ภายในเขตแดนของรัฐสยามถูกปรับเปลี่ยนตามนโยบายของรัฐส่วนกลาง	งานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์ชัยภูมิ สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของเมืองชัยภูมิที่วิวัฒน์ไปตามกระแสการปฏิรูปของรัฐส่วนกลาง โดยเน้นความสำคัญไปยังรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบการปกครอง หรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับรัฐลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะร่วมสำคัญที่ปรากฏในทุกพื้นที่ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม / ไทย
ร่วมสมัย	การเรียบเรียงประวัติศาสตร์ชาติในระบอบเวลานี้ โดยมากเป็นการหยิบยกเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นนโยบายของรัฐ เช่น สงครามโลกครั้งที่ ๒ การต่อต้านการเผยแพร่แนวความคิดคอมมิวนิสต์	การดำเนินเรื่องในประวัติศาสตร์ชัยภูมิ มีลักษณะเกี่ยวกับการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ในช่วงรัฐสมัยใหม่ กล่าวคือแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ตามการมอบหมายของรัฐที่สำคัญคือการแสดงให้เห็นความสำคัญของจังหวัดที่ยึดโยงอยู่กับการดำรงอยู่ของชาติ

บทส่งท้าย

งานเขียนว่าด้วยพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยมีลักษณะร่วมสำคัญประการหนึ่งคือ การลำดับเรื่องราวผ่านการจัดแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุคสมัยที่เรียกว่า “ยุคราชธานี” คือ สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ซึ่งเมื่อพิจารณางานเขียน “ประวัติศาสตร์ชัยภูมิ” พบว่ามีการลำดับเรื่องราวตามลักษณะดังกล่าวข้างต้น

การวางโครงเรื่องประวัติศาสตร์จังหวัดชัยภูมิในลักษณะดังกล่าว นับว่าเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านโดยรวม เนื่องจากเป็นวิธีการหนึ่งในการเรียบเรียงเนื้อหาประวัติศาสตร์ที่มีช่วงเวลายาวนาน โดยจัดให้อยู่ภายใต้กรอบโครงเรื่องใดโครงเรื่องหนึ่ง อันจะทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพรวมทางประวัติศาสตร์ที่มีพัฒนาการมาโดยลำดับ ซึ่งกรอบโครงเรื่องที่นิยมนำมาใช้ในงานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์จังหวัด คือ “โครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ”

การลำดับเนื้อหาโดยอาศัย “โครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ” นี้ ส่งผลให้ภาพลักษณ์เกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดนั้น ๆ มีลักษณะหยุดนิ่ง เนื่องจากเนื้อหาดำเนินไปตามกรอบคิดทางประวัติศาสตร์ที่ถูกจัดวางไว้แล้ว ที่สำคัญพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดต่าง ๆ ที่ถูกถ่ายทอดในลักษณะเช่นนี้ ล้วนแต่เป็นหลักฐานยืนยันถึงการดำรงอยู่ของชาติไทยในอาณาบริเวณนี้มาช้านาน ดังนั้น เมื่อทำการศึกษาหรืออ่านงานเขียนว่าด้วยประวัติศาสตร์จังหวัด สิ่งหนึ่งที่เป็นต้องตระหนักคือ “ขณะที่เรากำลังอ่านประวัติศาสตร์จังหวัด เรากำลังอ่านประวัติศาสตร์ชาติอยู่ด้วย”

ชื่อบ้านนามเมืองในจังหวัดชัยภูมิ*

ชื่อบ้านนามเมือง เป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงเรื่องราวของชุมชนและบ้านเมืองต่าง ๆ ทั้งกลุ่มผู้คนที่อยู่อาศัย ลักษณะสภาพภูมิศาสตร์ และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งโลกทัศน์ของชนชั้นปกครองในแต่ละช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงชื่อบ้านนามเมือง วัตถุประสงค์ของบทความนี้ เพื่อแสดงให้เห็นกลุ่มคน ความคิด และโลกทัศน์ของรัฐที่ส่งผลต่อชื่อบ้านนามเมืองและความรับรู้ของผู้คนในสมัยปัจจุบัน อย่างไรก็ตามก็ดี หลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรอาจนำไปสู่การตีความที่ผิดพลาดได้ในบางครั้งอันเกิดจากความเข้าใจคลาดเคลื่อนในภาษาไทยถิ่นที่ใช้ในการสื่อสารแตกต่างจากภาษาไทยมาตรฐานของผู้รู้จากส่วนกลางในการจดบันทึกก็เป็นได้

ร่องรอย “คนมอญ” ในจังหวัดชัยภูมิ หรือความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากชื่อบ้านนามเมือง

ชื่อบ้านนามเมืองในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิมีชื่อหมู่บ้านแห่งหนึ่ง คือ “บ้านมอญ” ซึ่งอาจจะทำให้เข้าใจว่าเป็นหมู่บ้านของ “คนมอญ” หมู่บ้านแห่งนี้อยู่ในตำบลบ้านแท่น อำเภอบ้านแท่น ในอดีต “บ้านมอญ” เป็นชื่อตำบลอีกด้วย ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้เปลี่ยนชื่อ “ตำบลบ้านมอญ”^๑ เป็น “ตำบลสามสวน” ปัจจุบัน “บ้านมอญ” จึงเป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลบ้านแท่น อำเภอบ้านแท่น

หากพิจารณาชื่อบ้านนามเมืองจากเอกสารทางราชการยิ่งทำให้เห็นร่องรอยสำคัญว่าในพื้นที่ดังกล่าวคงมี “คนมอญ” อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก แต่จากการตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นก็ไม่พบหลักฐานว่าในปัจจุบัน “ชาวมอญ” อาศัยอยู่ที่ “บ้านมอญ”

อนึ่ง ตำบลบ้านแท่นนี้ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตำบลสามสวน^๒ ประวัติของตำบลสามสวน ระบุแต่เพียงว่า เดิมบ้านสามสวนมีเพียงหมู่บ้านเดียว คือบ้านสามสวน หมู่ที่ ๔ ภายหลังเมื่อมีผู้คนมากขึ้น จึงได้ยกฐานะเป็นตำบล “สามสวน” ส่วนสาเหตุที่ได้ชื่อว่า “สามสวน” เนื่องจากมีผู้คนสามกลุ่มมาอยู่อาศัยร่วมกัน เริ่มจากผู้คนได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มน้ำพรม ซึ่งมีต้นเพ็ก อยู่ในบริเวณนั้นจึงได้ชื่อว่า “บ้านโพ้นเพ็ก” ภายหลังได้อพยพลงมาทางลุ่มน้ำพรม จึงตั้งถิ่นฐานที่อยู่ใหม่และเปลี่ยนชื่อบ้านเป็น “บ้านโพธิ์งาม” เนื่องจากมีต้นโพธิ์ที่สวยงาม และเด่นเป็นสง่าอยู่บริเวณวัดศรีสะอาด และศาลแม่ย่าหลวงในปัจจุบัน หลังจากนั้นราษฎรจากบ้านมะเกลือเก่า อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา และจากเมืองสองคอน จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือน ผู้คนจึงแบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่ม^๓

*นายบัณฑิต ลีชัยชาญ นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มประวัติศาสตร์ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ค้นคว้าเรียบเรียง

^๑“พระราชกฤษฎีกา เปลี่ยนนามอำเภอ กิ่งอำเภอ และตำบลบางแห่ง พุทธศักราช ๒๔๘๒,” *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม ๕๖ (๒๕ กันยายน ๒๔๘๒) : ๘๗๙.

^๒องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแท่น อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ, *สภาพทั่วไป* เข้าถึงเมื่อ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๒, เข้าถึงได้จาก <https://www.banthaen-sao.go.th/condition.php>

^๓องค์การบริหารส่วนตำบลสามสวน อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ, *ประวัติและข้อมูลสภาพทั่วไป* เข้าถึงเมื่อ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๒, เข้าถึงได้จาก <http://samsuan.go.th/public/texteditor/data/index/menu/๒๓๗>

นอกจากนี้ นายบุผา ชำนาญพล นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแท่นได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติที่มาและประชากรของ “บ้านมอญ” ว่าไม่มี “คนมอญ” อาศัยอยู่ที่ “บ้านมอญ” อีกทั้งวัฒนธรรมประเพณีของคนบ้านมอญก็เป็นแบบชาวอีสานโดยทั่วไป ไม่ปรากฏร่องรอยประเพณีวัฒนธรรมของชาวมอญแต่อย่างใด^๔

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าชื่อ “บ้านมอญ” ที่ปรากฏในเอกสารทางราชการและใช้เป็นชื่อบ้านนามเมืองของ “ตำบลบ้านมอญ” สืบเนื่องยาวนานมานับร้อยปี อาจจะเกิดจากความเข้าใจคลาดเคลื่อนของผู้บันทึกเสียงพูดของชาวอีสานในการออกเสียงคำว่า “หม่อน” ซึ่งออกเสียงเป็น “มอน” และจดบันทึกเป็นเอกสารทางราชการว่า “มอญ” ความจริงแล้วชื่อหมู่บ้านคือ “บ้านหม่อน” แต่ออกเสียงเป็น “บ้านมอน” หมายถึงหมู่บ้านที่ปลูกหม่อน ไม่ได้หมายถึง “บ้านมอญ” ซึ่งเป็นหมู่บ้านของคนมอญแต่อย่างใด

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่า ได้พบหลักฐานการประกาศเปลี่ยนชื่อตำบลในจังหวัดขอนแก่น คือ “ตำบลสวนมอญ” เป็น “ตำบลสวนหม่อน”^๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ด้วย

การเปลี่ยนแปลง “ชื่อบ้านนามเมือง”

การเปลี่ยนแปลง “ชื่อบ้านนามเมือง” มีเหตุผลที่แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา เช่น ชื่อเดิมเป็นภาษาถิ่น ไม่ใช่เพราะสละสลวยจึงเปลี่ยนเป็นภาษาบาลี - สันสกฤต เปลี่ยนชื่อตำบลและอำเภอให้สอดคล้องกับชื่อหมู่บ้านซึ่งเป็นที่ตั้งของตำบลและอำเภอนั้น ๆ รวมทั้งเหตุผลด้านชาตินิยม

ในอดีตนอกจากการเปลี่ยนแปลง “ชื่อบ้านนามเมือง” แล้ว ยังมีการยกบ้านเป็นเมืองอีกด้วย ซึ่งชื่อบ้านนามเมืองใหม่นี้ มีทั้งที่ชื่อที่มีความหมายสอดคล้องกับชื่อบ้านนามเมืองเดิม และเปลี่ยนแปลงความหมายไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง ส่งผลให้เมื่อเวลาผ่านไปความรู้เกี่ยวกับชื่อบ้านนามเมืองบางชื่อ ซึ่งเป็นชื่อดั้งเดิมได้สืบทอดไปจากผู้คนในปัจจุบัน เช่น ในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดให้ยก “ด่านหนุมาน” เป็น “เมืองกระบิลบุรี” ซึ่งก็พอจะมีความหมายสอดคล้องกับชื่อเดิม ส่วน “บ้านหินแร่” ยกเป็น “เมืองอรัญประเทศ” ซึ่งไม่อยู่ในความรับรู้ของคนในปัจจุบัน และบางชื่อยังมีปัญหาว่า ชื่อเดิมที่ถูกต้องเป็นอย่างไร ตัวอย่างเช่น “เมืองวัฒนานคร” จะมีชื่อเดิมว่า “บ้านทุ่งแขก” หรือ “บ้านทุ่งแซ” เนื่องจากการเว้นวรรคในเอกสารทางประวัติศาสตร์ ความว่า

“...เมืองมหาดไทย บ้านกบแจะยกขึ้นเป็นเมืองประจันตคาม ๑ ยกด่านหนุมานขึ้นเป็นเมืองกระบิลบุรี ๑ บ้านหินแร่ยกเป็นเมืองอรัญประเทศ ๑ บ้านทุ่งแขกขึ้นเป็นเมืองวัฒนานคร ๑ บ้านสวายเป็นเมืองศรีโสภณ ๑ บ้านซ้อเป็นเมืองอำนาจเจริญ ๑...”^๖

^๔สัมภาษณ์ บุผา ชำนาญพล, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแท่น อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ.

^๕พระราชกฤษฎีกา เปลี่ยนนามอำเภอ กิ่งอำเภอ และตำบลบางแห่ง พุทธศักราช ๒๔๘๓, “ราชกิจจานุเบกษา” เล่ม ๕๗ (๓๐ กรกฎาคม ๒๔๘๓) : ๒๖๔.

^๖เจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๗), ๑๔๙.

ชื่อบ้านนามเมืองในจังหวัดชัยภูมิ ได้รับการเปลี่ยนจากชื่อพื้นถิ่นเป็นภาษาบาลี - สันสกฤต เช่นเดียวกับชื่อบ้านนามเมืองในท้องที่อื่น ๆ ของไทย ส่วนหนึ่งของชื่อบ้านนามเมืองที่รับรู้กันในปัจจุบัน จึงไม่น่าจะเป็นชื่อดั้งเดิม เช่น “*วัดทรงศิลา*” ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานประวัติความเป็นมาและชื่อเดิมของ พระอารามแห่งนี้ แต่ผู้รู้ในสมัยหลัง เช่น อุทัย ปราบคเชนทร์ สันนิษฐานว่า วัดทรงศิลา น่าจะสร้างขึ้นในสมัยพระภักดีชุมพล (ที) เป็นเจ้าเมืองชัยภูมิ (พ.ศ. ๒๔๐๖ - ๒๔๑๘) โดยเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ หลวงวิเศษภักดี (ที) เป็นพระภักดีชุมพล เจ้าเมืองชัยภูมิสืบต่อจากพระยาภักดีชุมพล (แล) บิดา ภายหลัง พระภักดีชุมพล (ที) จึงให้ย้ายเมืองชัยภูมิมาตั้งที่ “*บ้านหินตั้ง*”^๗ ซึ่งคำว่า “*หินตั้ง*” นี้ มีความหมายที่ คล้ายคลึงกับคำว่า “*ทรงศิลา*” นามพระอารามในปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาจากความหมายของหมายของคำว่า “*ทรงศิลา*” เป็นไปได้ที่พระอารามแห่งนี้ มีชื่อดั้งเดิมว่า “*วัดหินตั้ง*” ตามชื่อหมู่บ้านที่ตั้งเมืองชัยภูมิในปัจจุบัน อนึ่ง คำว่า “*หินตั้ง*” นี้ น่าจะเป็น “*ใบเสมา*” สมัยทวารวดีดังที่พบในหลายพื้นที่ของจังหวัดชัยภูมิ เช่น บ้านเมืองเก่า อำเภอเมือง ชัยภูมิ บ้านกุดโง้ง ตำบลบุงคล้า อำเภอเมืองชัยภูมิ และในเขตอำเภอเกษตรสมบูรณ์ ฯลฯ^๘ แสดงให้เห็นว่า พื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยทวารวดี

อย่างไรก็ดี ชื่อ “*วัดหินตั้ง*” คงได้รับการเปลี่ยนชื่อเป็น “*วัดทรงศิลา*” มานานดังปรากฏใน ราชกิจจานุเบกษา พ.ศ. ๒๔๕๕ เรียกพระอารามแห่งนี้ว่า “*วัดทรงศิลา*”^๙ และในราชกิจจานุเบกษา พ.ศ. ๒๔๗๑ ยังคงเรียกว่า “*วัดทรงศิลา*”^{๑๐} สืบมาจนถึงปัจจุบัน จนกระทั่งผู้คนในปัจจุบันไม่ทราบถึง ชื่อดั้งเดิมแล้ว

นอกจากการเปลี่ยนชื่อบ้านนามเมืองจากภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ แล้ว ทางราชการในแต่ละช่วงเวลาได้เปลี่ยนชื่อบ้านนามเมืองมาตามลำดับเพื่อความเหมาะสมแก่ท้องถิ่นนั้น ๆ หรือเป็นการแสดง อัตลักษณ์ของท้องถิ่นตัวอย่างเช่น ในจังหวัดอุบลราชธานี เปลี่ยนชื่อ “*อำเภอบุรพาศูบล*” เป็น “*อำเภอเมืองอุบลราชธานี*” “*อำเภอทักษิณอุบล*” เป็น “*อำเภวารินทร์ชำราบ*” “*อำเภออุดรอุบล*” เป็น “*อำเภอเกษมสิมา*” “*อำเภอปัจฉิมอุบล*” เป็น “*อำเภอตระการพืชผล*”^{๑๑} เป็นต้น

^๗ ใต้หม วิกาศย์พจนกิจ, *ประวัติศาสตร์อีสาน*, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพฯ : สามลดา, ๒๕๕๗), ๑๘ - ๑๙.

^๘ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทความ เรื่อง “ใบเสมาสมัยทวารวดีที่ชัยภูมิ” ของอรุณศักดิ์ กิ่งมณี

^๙ “พแนกกรมสังฆการี เรื่อง ถวายหนังสือพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ไว้สำหรับวัดทรงศิลา จังหวัดชัยภูมิ,” *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม ๔๕ (๑๕ กันยายน ๑๓๑) : ๑๓๗๘.

^{๑๐} “แจ้งความกระทรวงธรรมการ แผนกกรมธรรมการ เรื่อง ข้อมและสร้างกฎวัดทรงศิลา จังหวัดชัยภูมิ,” *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม ๔๕ (๑๕ กรกฎาคม ๒๔๗๑) : ๑๒๒๐.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน “เรื่องเปลี่ยนชื่ออำเภอ,” *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม ๓๐ (๑๒ ตุลาคม ๒๔๕๖) : ๑๕๓๖ - ๑๕๓๗.

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่า “เมือง” เรียกว่า “จังหวัด” “ผู้ว่าราชการเมือง” เรียกว่า “ผู้ว่าราชการจังหวัด” และอำเภอให้เรียกตามชื่อที่ตั้งตำบลนั้น ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๔๖๐ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศชื่ออำเภอ ทั้งที่คงชื่อเดิมและเปลี่ยนชื่อใหม่^{๑๒} ซึ่งในส่วนของจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งอยู่ในมณฑลนครราชสีมา มีรายละเอียดดังนี้

จังหวัดชัยภูมิ^{๑๓} รายชื่ออำเภอที่เปลี่ยนใหม่

ชื่อเดิม	ชื่อที่เปลี่ยนใหม่
อำเภอเมือง	อำเภอเมืองชัยภูมิ
กิ่งบำเหน็จณรงค์	กิ่งบ้านชนน
อำเภอภูเขียว	อำเภอผักปัง
กิ่งเกษตรสมบูรณ์	กิ่งบ้านยาง
อำเภอจตุรัส	คงเรียกอำเภอจตุรัส

อนึ่ง ภายหลังกระทรวงมหาดไทยได้แก้คำว่า กิ่ง เป็นกิ่งอำเภอ ทุก ๆ แห่งให้ถูกต้อง^{๑๔} ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ เพื่อประโยชน์และความสะดวกแก่ประชาชนและราชการ กับเพื่อรักษาไว้ซึ่งประวัติศาสตร์แห่งท้องถิ่นจึงได้เปลี่ยนชื่อ “กิ่งอำเภอบ้านชนน” เป็น “กิ่งอำเภอบำเหน็จณรงค์” และ “อำเภอผักปัง” เป็น “อำเภอภูเขียว” ดังเดิม^{๑๕} ซึ่งเป็นชื่อที่ใช้ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนเหตุผลด้านชาตินิยมปรากฏชัดเจนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้มีการเปลี่ยนชื่อนามเมืองเป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่าง พระราชกฤษฎีกา เปลี่ยนนามอำเภอ กิ่งอำเภอ และตำบลบางแห่ง พุทธศักราช ๒๔๘๒ เช่น ตำบล/อำเภอ โนนลาว จังหวัดนครราชสีมา เปลี่ยนชื่อเป็น ตำบล/อำเภอ โนนไทย ตำบลนามอญเหนือ และตำบลนามอญใต้ จังหวัดสุโขทัย เปลี่ยนเป็น ตำบลบ้านนา และตำบลคลองจำลอง ตามลำดับ

^{๑๒}ดูรายละเอียดใน “ประกาศเรื่องเปลี่ยนชื่ออำเภอ,” **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๓๔ (๒๙ เมษายน ๒๔๖๐) : ๔๐ - ๖๘.

^{๑๓}“ประกาศเรื่องเปลี่ยนชื่ออำเภอ,” **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๓๔ (๒๙ เมษายน ๒๔๖๐) : ๔๘.

^{๑๔}“บอกแก้,” **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๓๔ (๑๗ มิถุนายน ๒๔๖๐) : ๘๕๘.

^{๑๕}“พระราชกฤษฎีกา เปลี่ยนนามอำเภอ กิ่งอำเภอ และตำบลบางแห่ง พุทธศักราช ๒๔๘๒,” **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๕๖ (๑๗ เมษายน ๒๔๘๒) : ๓๕๕, ๓๕๗.

พระราชกฤษฎีกา เปลี่ยนนามอำเภอ กิ่งอำเภอ และตำบลบางแห่ง พุทธศักราช ๒๔๘๓ เช่น ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้เปลี่ยนชื่อ “**ตำบลประตูจีน**” เป็น “**ตำบลประตูชัย**” “**ตำบลบางมอญ**”^{๑๖} เป็น “**ตำบลบางนา**” “**ตำบลโพสาว**” เป็น “**ตำบลบ้านโพ**” “**ตำบลบ้านหอม**” เป็น “**ตำบลวัดยม**” เป็นต้น ตัวอย่างข้างต้นสะท้อนให้เห็นกระบวนการชาตินิยมของรัฐที่ใช้ “**ชื่อบ้านนามเมือง**” เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ กระบวนการสร้างชาตินิยมยังสอดคล้องสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของชาติอีกด้วย ดังตัวอย่างความรู้ของชาวชัยภูมิเกี่ยวกับชื่อบ้านนามเมืองจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับศึกเจ้าอนุวงศ์เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น “**เมืองบำเหน็จณรงค์**” ซึ่งในปัจจุบันเป็นชื่ออำเภอในจังหวัดชัยภูมิ มีประวัติความเป็นมาระบุว่า

“...เมื่อเสร็จศึกจากการปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์แล้ว ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานบำเหน็จความชอบให้ขุนพลนายด่านชวนเป็นที่ “**พระฤทธิอาชัย**” ยกบ้านชวนขึ้นเป็น “**เมืองบำเหน็จณรงค์**...”^{๑๗}

อย่างไรก็ดี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ระบุว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านเป็นเมือง ๓๘ เมือง^{๑๘} ซึ่งไม่ปรากฏชื่อ “**เมืองบำเหน็จณรงค์**” รวมทั้ง “**เมืองชัยภูมิ**” แต่ในหนังสือ**ปุมประวัติเมืองชัยภูมิ** ระบุว่า “...ในรัชกาลที่ ๓ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านหลวงขึ้นเป็น เมืองชัยภูมิ ตั้งให้ขุนภักดีชุมพล (แล) เป็น “**พระยาภักดีชุมพล**” เจ้าเมืองชัยภูมิคนแรก...”^{๑๙} อีกด้วย

บทสรุป

ชื่อบ้านนามเมืองในจังหวัดชัยภูมิมีลักษณะเช่นเดียวกับชื่อบ้านนามเมืองในพื้นที่อื่นของไทย ที่มีการเปลี่ยนชื่อไปตามโลกทัศน์ของผู้ปกครองในแต่ละช่วงเวลา ชื่อเดิมบ่งบอกถึงลักษณะสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ ส่วนชื่อใหม่บางชื่อยังคงมีร่องรอยของชื่อดั้งเดิมอยู่ บางชื่อมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของชาติ อีกทั้งชื่อบ้านนามเมืองบางชื่ออาจจะเป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อนของคนส่วนกลางเมื่อบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์สำคัญ อันจะทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนสืบมาจนถึงปัจจุบัน หากขาดการวิเคราะห์ตีความอย่างถ่องแท้

^{๑๖}พระราชกฤษฎีกา เปลี่ยนนามอำเภอ กิ่งอำเภอ และตำบลบางแห่ง พุทธศักราช ๒๔๘๓, “**ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๕๗ (๓๐ กรกฎาคม ๒๔๘๓) : ๒๖๕.

^{๑๗}สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ, “ประวัติเจ้าพ่อพระฤทธิอาชัย (พล) เจ้าเมืองบำเหน็จณรงค์” ใน **ปุมประวัติเมืองชัยภูมิ** (กรุงเทพฯ : บริษัท เอกพิมพ์ไทย จำกัด, ๒๕๕๘), ๓๒.

^{๑๘}เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค)**, ๓๘.

^{๑๙}สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ, “ความเป็นมาเมืองชัยภูมิ” ใน **ปุมประวัติเมืองชัยภูมิ** (กรุงเทพฯ : บริษัท เอกพิมพ์ไทย จำกัด, ๒๕๕๘), ๙.

ญัฮกุก : คนแห่งขุนเขา*

ญัฮกุก คือใคร

ญัฮกุก ออกเสียงว่า “ยะ - กุร” เป็นชื่อเรียกกลุ่มคนชาติพันธุ์หนึ่งที่อาศัยอยู่แถบเขาพังเหย มีอาณาบริเวณคาบเกี่ยวสามจังหวัดคือเพชรบูรณ์ ชัยภูมิ และนครราชสีมา^๑ มีภาษาพูดเป็นของตนเอง เรียกว่า “ภาษาญัฮกุก” ซึ่งนักภาษาศาสตร์หลายคนให้ความเห็นว่าคล้ายกับภาษามอญในจารึกสมัยทวารวดี นอกจากนี้ยังเล่ากันว่าชาวญัฮกุกผู้มีถิ่นฐานอยู่บนที่สูงอันเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอันสวยงามคือกลุ่มคนที่ค้นพบทุ่งดอกกระเจียวในจังหวัดชัยภูมิ

ชื่อเรียกของชาวญัฮกุก

คำว่า “ญัฮ” แปลว่า “คน” ส่วนคำว่า “กุร” แปลว่า “ภูเขา” เป็นชื่อที่คนญัฮกุกใช้เรียกตนเองตามถิ่นที่อยู่อาศัย^๒ และเป็นคำที่ใช้เรียกคนกลุ่มนี้อย่างเป็นทางการในปัจจุบัน

ในอดีตชาวญัฮกุกเป็นที่รู้จักในชื่อต่าง ๆ อีก เช่น ชาวบน ชาวดง คนดง ญัฮกุก หรือ เนียะกูร^๓ หรือละว้า (เฉพาะกลุ่มที่อยู่จังหวัดเพชรบูรณ์)^๔

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ อธิบายว่า “ละว้า” เป็นนามที่ชาวไทยภาคกลางใช้เรียกชาวป่าเขาเขาเผ่าหนึ่ง ซึ่งชาวภาคเหนือเรียก “ลัวะ” ชาวจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิและเพชรบูรณ์เรียกว่า “ชาวบน”^๕

จันทบูรณ์ สุทธิ และสมเกียรติ จำลอง อธิบายในการศึกษาเรื่องลัวะว่า ในประเทศไทยมีลัวะอาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน เชียงราย อุทัยธานี ลำปาง และสุพรรณบุรี สำหรับ “ชาวอูด” ที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำแม่กลองตอนบนของจังหวัดกาญจนบุรีและ “ชาวบน” จังหวัดเพชรบูรณ์ก็ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มชาวลัวะเช่นกัน^๖

* พลอยชมพูยามะเพวัน นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มจารีตประเพณี สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ค้นคว้าเรียบเรียง
๑ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ และคณะ, ประวัติศาสตร์ของบ้านไร่ ชาวญัฮกุกแห่งอำเภอเทพสถิต (ม.ป.ท, ๒๕๕๖), ๑.

๒ เรื่องเดียวกัน, ๑.

๓ สุรศักดิ์ บุญคง, “ชาวบน : พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบศตวรรษ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖), ๖.

๔ สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, คู่มือระบบเขียนภาษาญัฮกุกอักษรไทย ฉบับราชบัณฑิตยสภา (กรุงเทพฯ : สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ๒๕๕๗), ๑.

๕ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, “ลัวะ,” ใน ชาวเขาในไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : พิษณุพร พริ้นติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๘), ๑๐๑.

๖ จันทบูรณ์ สุทธิ และ สมเกียรติ จำลอง, “ลัวะ และวัน เดือน ปี,” ใน วันเดือนปีชาวเขา เล่มที่ ๑ กระเหรี่ยง ไป๋ ขมุ ข่า เย้า ลัวะ และอีโก (เชียงใหม่ : หจก. นันทกานต์ กราฟฟิคการพิมพ์ เชียงใหม่, ๒๕๓๒), ๑๗๑.

เหตุที่กลุ่มชาติพันธุ์นี้มีชื่อเรียกหลายชื่อ คงเนื่องมาจากคนนอกวัฒนธรรมเรียกต่างกัน บางกลุ่ม เช่น บ้านน้ำลาด จังหวัดชัยภูมิ จะถูกเรียกว่า “ชาวตง”^๙ ส่วนที่เพชรบูรณ์เรียก “ชาวบน” ตรงกับความหมายของคำว่า “ญ้อฮูกร” ที่คนกลุ่มนี้ใช้เรียกตนเอง ซึ่งชื่อเรียกทั้ง ๒ โดยเฉพาะ “ชาวบน” ที่แปลตรงกับคำว่าญ้อฮูกรนั้นยังเป็นชื่อที่คนในพื้นที่รับรู้ และมีปรากฏในงานวิชาการเมื่อมีการสื่อถึงชาวญ้อฮูกร แต่ชื่อ “ละว้า” มีกล่าวถึงในเอกสารโดยใช้เรียกเฉพาะกลุ่มที่อยู่ในจังหวัดเพชรบูรณ์เท่านั้น ซึ่งในปัจจุบันได้หันมาเรียกคนกลุ่มนี้ว่า “ญ้อฮูกร” อย่างแพร่หลายมากกว่าชื่ออื่น ๆ

ภาษาญ้อฮูกร

ชาวญ้อฮูกรมีภาษาพูดเป็นของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากภาษาไทยภาคกลางและไทยอีสานที่เป็นภาษาที่คนส่วนใหญ่ในพื้นที่ใช้สื่อสารกันเรียกว่า “ภาษาญ้อฮูกร” หรือ “ภาษาบน” หรือ “ภาษาตง” อยู่ในตระกูลออสโตรเอเชียติก ที่เชื่อกันว่าเป็นภาษาดั้งเดิมในเอเชียอาคเนย์โดยจัดอยู่ในกลุ่มมอญ - เขมร กลุ่มย่อยโมนิค ซึ่งนักภาษาศาสตร์พบว่าภาษาของญ้อฮูกรมีลักษณะคล้ายคลึงกับภาษามอญโบราณ ในศิลาจารึกมากกว่าภาษามอญปัจจุบัน จึงได้ตั้งสมมติฐานว่าพวกชาวญ้อฮูกรที่ยังมีหลงเหลืออยู่ในประเทศไทยไม่กี่พันคนน่าจะเป็นกลุ่มคนที่สืบเชื้อสายมาจากกลุ่มคนในสมัยอาณาจักรทวารวดี^{๑๐}

ทอมัส และเฮดลีย์ (Thomas and Headley, 1970 อ้างถึงในสำนักงานราชบัณฑิตยสภา) จัดให้ภาษาญ้อฮูกรอยู่ในตระกูลออสโตรเอเชียติก สาขามอญ - เขมร สาขาย่อยมอญ ทั้งนี้เพราะภาษามอญ และภาษาญ้อฮูกรมีคำศัพท์พื้นฐานที่ใช้ร่วมกันถึงร้อยละ ๖๐^{๑๑} เอช แอล ชอร์ต (H.L. Shorto, 1979 อ้างถึงในสำนักงานราชบัณฑิตยสภา) นักภาษาศาสตร์ชาวอังกฤษกล่าวว่า ชาวญ้อฮูกรอาจสืบเชื้อสายมาจากมอญสมัยทวารวดี^{๑๒} นอกจากนี้ยังมีความเห็นที่สอดคล้องกัน เมื่อฌ็อง-ฌัก ดีโฟล (Gérard Diffloth, 1984 อ้างถึงในสำนักงานราชบัณฑิตยสภา) เห็นว่าชาวญ้อฮูกรอาจเป็นพลเมืองดั้งเดิมของมอญสมัยทวารวดี ดีโฟลได้ศึกษาภาษาญ้อฮูกรและพบว่ามีคำศัพท์ใกล้เคียงกับภาษามอญโบราณสมัยทวารวดี ที่ปรากฏในจารึกจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มาของคำว่า “ญ้อฮูกร” ซึ่งเป็นชื่อที่บุคคลเหล่านี้ใช้เรียกตนเอง คำว่า “ญ้อ” ที่แปลว่า “คน” ในภาษาญ้อฮูกร มอญปัจจุบันใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๓ เรียกผู้ชายซึ่งเป็นที่เคารพยกย่อง เช่น สามีหรือผู้ที่อาวุโสกว่า ไม่ได้ใช้ในความหมายว่า “คน” แต่ในจารึกมอญโบราณยังใช้คำนี้ในความหมายว่า “คน” ส่วนคำว่า “กูร” ซึ่งหมายถึง “ภูเขาว” ไม่พบในภาษามอญปัจจุบัน ทั้งนี้เขาให้ความเห็นว่า คำว่าภูเขาวในภาษามอญปัจจุบันเป็นคำยืมจากภาษาพม่า และคำนับจำนวนภาษาญ้อฮูกรเหมือนกับภาษามอญโบราณ นอกจากนี้ยังพบว่าคำในภาษาญ้อฮูกรมีเสียง ร และ ล ทำยพยางค์ ซึ่งสัมพันธ์กับพยัญชนะสะกด ร และ ล ในจารึกมอญโบราณ ความคล้ายคลึง

^๙สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, คู่มือระบบเขียนภาษาญ้อฮูกรอักษรไทย ฉบับราชบัณฑิตยสภา, ๑.

^{๑๐}สุรศักดิ์ บุญคง, “ชาวบน : พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบศตวรรษ”, ๓๙.

^{๑๑}สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, คู่มือระบบเขียนภาษาญ้อฮูกรอักษรไทย ฉบับราชบัณฑิตยสภา, ๒.

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน, ๒.

กันทางภาษานี้เป็นหลักฐานแสดงว่าภาษาญ้อกรสืบเชื้อสายมาจากมอญโบราณสมัยทวารวดี แต่มีความแตกต่างกับมอญในปัจจุบัน^{๑๑} นอกจากนี้ยังพบข้อความจากตีโพล (อ้างถึงในสุรศักดิ์ บุญคง) ว่าข้อมูลภาษาญ้อกรได้มาจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม และจากข้อมูลภาคสนามแสดงให้เห็นว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงระบบสระในภาษานี้เหมือนอย่างภาษามอญในปัจจุบัน และญ้อกรมีทั้งสระสั้นและยาวเป็นจำนวนมากกว่าที่ปรากฏในจารึกมอญโบราณ (ประมาณคริสต์วรรษที่ ๖) แต่อย่างไรก็ตาม ยังเห็นได้ชัดว่าเป็นภาษาในกลุ่มมอญของตระกูลมอญ - เขมร”^{๑๒}

จารึกทวารวดีที่นักภาษาศาสตร์และนักประวัติศาสตร์นิยมยกขึ้นมาเปรียบเทียบกับภาษาญ้อกร คือจารึกสมัยทวารวดีที่พบที่วัดโพธิ์ร้าง จังหวัดนครปฐม กำหนดอายุของจารึกให้อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒

จารึกวัดโพธิ์ร้าง จังหวัดนครปฐม^{๑๓}

คำแปล
คำแปล : ยอร์ช เซเดส์ (พ.ศ.๒๔๙๕)
แผ่นที่ ๑
๑. หุโปห (เจ็ด), จวส (สิบ) (หมายถึง ๗๐)
๒. โมย (หนึ่ง), โทวน (แถว) (หมายถึง แถวหนึ่ง)
๓. หาง (-), กลม (ร้อย), ตี (แผ่นดิน), เทย (ใน)
๔. สรง (สร้าง), กุยาก (เทวดา, พระ), วิหาร (วิหาร)
แผ่นที่ ๒
๑. ล (-), อูร (โถ), สรญ (เงิน), จู (-) (หมายถึง แจกเงิน)
๒. โทง (-), บาร (สอง), อโว'(สิ่งนี้)
๓. ร (-), ต่ (ต้น), พรวาว (มะพร้าว), พินาร (วิหาร)

^{๑๑}สำนักราชบัณฑิตยสภา, คู่มือระบบเขียนภาษาญ้อกรอักษรไทย ฉบับราชบัณฑิตยสภา, ๒.

^{๑๒}สุรศักดิ์ บุญคง, "ชาวบน : พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบศตวรรษ", ๒๓ - ๒๔.

^{๑๓}พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ และคณะ, ประวัติศาสตร์ของบ้านไร่ ชาวญ้อกรแห่งอำเภอเทพสถิต, ๔.

ตัวอย่างภาษาญ้อกรูที่เปรียบเทียบกับจารึกในภาษาทวารวดี^{๑๔}

คำในจารึกทวารวดี	การออกเสียงในภาษาญ้อกรู	คำแปลไทย
โมย	มวย	๑
บาร	บาร	๒
ป้อย	ปี?	๓
หุโปห	ฮิป้อฮ	๗
ปอญจาน	ฮี้จาม	๘
จวส	จัช	๑๐
กุตม	กรอม	ที่ต่ำ
ติ	ตี	แผ่นดิน
ตัม	ตัม	ต้น
วู๋	อ้อ / โอ	นี้
ชะม้อจ	ชะม้อะ	อะไร
คะเจียะ	คะเจ็ด	ตาย
อัว	แวย	ฉัน/ ผม/ ดิฉัน
ปะละ	คะลัฮ	ปล่อย
ร่าญ	ราญ	ซื้อ
เต็ง	เต็ง	ถือ
แต็ก	ทัก?	ผูก, มัด
มาง	ฮมาง	สามี่/ ผัว

มีข้อสังเกตว่า จารึกสมัยทวารวดีใช้ **ติ** ญ้อกรูออกเสียงว่า **ตี** แปลว่า แผ่นดิน ภาษาจีนกลางออกเสียงว่า **ตี้** (Dì) แปลว่า พื้นดิน ส่วนแผ่นดิน ใช้ **ถู่ตี้** (Tǔdì) ไทยคล้ายคำว่า **ที่** หรือ **พื้นที่** หรือ **ที่ดิน**

คำว่า **ชะม้อจ** ในจารึกสมัยทวารวดี ญ้อกรูออกเสียงว่า **ชะม้อะ** แปลว่า อะไร ภาษาจีนกลางออกเสียงว่า **เฉินมะ** (Shénme) แปลว่า อะไร

คำว่า **อัว** ในจารึกสมัยทวารวดี ญ้อกรูออกเสียงว่า **แวย** แปลว่า ฉัน/ ผม/ ดิฉัน ภาษาจีนกลางออกเสียงว่า **หว่อ** (Wǒ) ส่วนในภาษากวางตุ้งออกเสียงว่า **หงอ** (ngóh) ภาษาแต้จิ๋วออกเสียงว่า **อัว** (ua) ส่วนในภาษาทิเบตและภาษาพม่า ใช้ว่า **ง้า** (nga) ซึ่งมีเสียงใกล้เคียงกัน

^{๑๔}พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ และคณะ, *ประวัติศาสตร์ของบ้านไร่ ชาวญ้อกรูแห่งอำเภอเทพสถิต*, ๘.

นอกจากนี้ คำในภาษาญ้อกรที่ใช้ตรงกับภาษามอญปัจจุบันยังมีเสียงที่คล้ายภาษาทิเบต ซึ่งตรงกับภาษาพม่าในปัจจุบันด้วย เช่น คำว่ากินข้าว ภาษาญ้อกรใช้ว่า **จาโป้ง** มอญ ใช้ **เจียปิง** หรือ **เจือโป้ง** ซึ่งคำว่า กิน ญ้อกรออกเสียงว่า **จา** ส่วนภาษาทิเบตออกเสียงว่า **ซะ** (sa) เช่นเดียวกับภาษาพม่า ที่ออกเสียงว่า **ซ่า** (harr) ในขณะที่ภาษาจีนกลางออกเสียงว่า **ชือ** (Chi) ภาษากว๋างตุ้งออกเสียงว่า **เซ็ก** (sihk) ภาษาแต้จิ๋วออกเสียงว่า **เจียะ** (chiah) แต่การเรียงไวยากรณ์นั้นทั้งมอญและญ้อกร เรียงเหมือนภาษาจีนและไทยมากกว่าภาษาทิเบตคือใช้ว่า **จาโป้ง** (กินข้าว) จีนกลางใช้ว่า **ชือฟาน** กว๋างตุ้งใช้ว่า **เซ็กฟาน** แต้จิ๋วใช้ว่า **เจียะปิง** ซึ่งใช้คำว่ากินแล้วต่อด้วยคำว่าข้าว คือใช้กริยาแล้วตามด้วยกรรม แต่ในภาษาทิเบตใช้ว่า **คาลา ซะ** คือ อาหาร กิน หมายถึง กินอาหาร ซึ่งเรียงกรรมก่อนตามด้วยกริยา

คำว่า ปลา ในภาษาญ้อกร ใช้ **ก้า** เช่นเดียวกับภาษามอญ ซึ่งคล้ายกับการออกเสียงว่าคำว่า ปลาในภาษาทิเบตออกเสียงว่า **เงียะ** (ngar) (เสียงนาสิก) ภาษาภาษาพม่าออกเสียงว่า **หงา** (nharr)

ทั้งนี้ คำในภาษาญ้อกรที่คล้ายกับคำในจารึกสมัยทวารวดีและภาษามอญปัจจุบันมีเสียงใกล้เคียงกับภาษาจีน ภาษาทิเบต และภาษาพม่านั้นจะเป็นคำยืมที่ใช้ร่วมกันในภูมิภาค หรือมีความสัมพันธ์กับกลุ่มภาษาตระกูลจีนทิเบตและทิเบตพม่าอย่างไร คงเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาค้นคว้าต่อไปในอนาคต

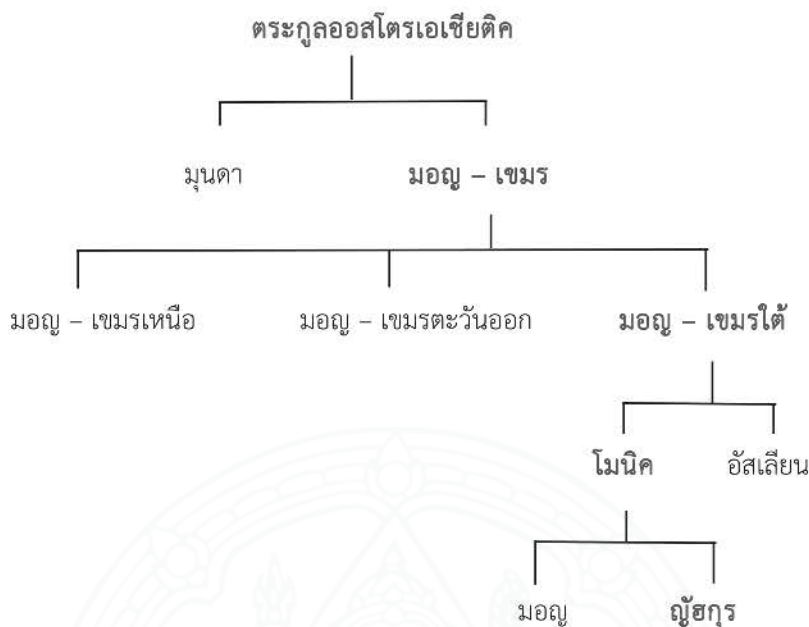
พงศ์เกษม สนธิไทย ค้นคว้าเรื่องภาษามอญโบราณ สันนิษฐานว่า ภาษาญ้อกรน่าจะเป็นภาษามอญสมัยกลางที่เพี้ยนเสียงมา ส่วนภาษาลัวะหรือละว้าคล้ายกับภาษามอญมาก ซึ่งชาวลัวะหรือละว้าน่าจะเป็นชาวป่า คนละกลุ่มกับชาวมอญที่น่าจะมาจากอินเดีย แต่คงจะเข้ากันได้ดีทำให้มีการยืมภาษามอญมาใช้ผสมผสานกับภาษาของตนเอง^{๑๕} แสดงให้เห็นว่าแม้ในปัจจุบันทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์นี้จะอยู่กันคนละภูมิภาคแต่่น่าจะมีความสัมพันธ์กันมานานก่อนที่จะคมโดยรอบจะเปลี่ยนไปใช้ภาษาถิ่นภาคเหนือและภาษาถิ่นอีสาน

บริเวณถิ่นที่อยู่ในปัจจุบันของชาวญ้อกรคือจังหวัดเพชรบูรณ์ ชัยภูมิ และนครราชสีมา นั้นเป็นแหล่งที่พบจารึกภาษามอญโบราณและเป็นแหล่งวัฒนธรรมทวารวดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำเภอสรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ที่เป็นศูนย์กลางอารยธรรมทวารวดีที่สำคัญแห่งหนึ่ง ส่วนจังหวัดนครราชสีมาพบจารึกมอญโบราณ สมัยทวารวดีพุทธศตวรรษที่ ๑๒ และที่จังหวัดชัยภูมิพบจารึกมอญโบราณสมัยทวารวดีพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕^{๑๖} แสดงให้เห็นว่าผู้คนกลุ่มที่สร้างเมืองโบราณแถบนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวรู้จักภาษามอญโบราณในจารึกแล้ว ถึงกระนั้น แม้มีการศึกษาภาษาญ้อกรแล้วพบว่ามีความใกล้เคียงกับภาษามอญในจารึกสมัยทวารวดีที่พบร่องรอยอารยธรรมเดียวกันบริเวณนี้ ก็ไม่สามารถสรุปได้ว่ากลุ่มคนที่พูดภาษาญ้อกรจะสืบเชื้อสายมาจากชาวมอญในสมัยทวารวดีจริงหรือไม่ แต่อาจเป็นไปได้ว่ามีการ “สืบทอด” มาจากมอญทวารวดี

^{๑๕} สัมภาษณ์, พงศ์เกษม สนธิไทย, อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดงใหญ่, คณะอนุกรรมการพิจารณาจารึกที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ไทยในคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๕ กันยายน ๒๕๖๒.

^{๑๖} สำนักราชบัณฑิตยสภา, **คู่มือระบบเขียนภาษาญ้อกรอักษรไทย ฉบับราชบัณฑิตยสภา**, ๒ - ๓.

แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างภาษาญ้อกับภาษาอื่น ๆ^{๑๗}

ที่มา : อภิญา บัวสรวง และสุวิไล เปรมศรีรัตน์, (๒๕๔๑) อ้างในสุรศักดิ์ บุญคง, (๒๕๔๖)

สุรศักดิ์ บุญคง อ้างถึงผลการศึกษาวิจัยที่กล่าวว่าชาวญ้อเดิมเป็นกลุ่มชนเร่ร่อนไม่ติดที่ อาศัยอยู่ในป่าบริเวณเทือกเขาพังเหยที่มีเขตคาบเกี่ยว ๓ จังหวัด คือ เพชรบูรณ์ ชัยภูมิ และ นครราชสีมา ภาษาที่ใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวันจะใช้ภาษาญ้อเพียงอย่างเดียว ส่วนภาษาไทยอีสาน ภาษาไทยโคราช และภาษาไทยภาคกลาง จะมีชาวบ้านที่น่าจะเป็นผู้นำชุมชนหรือหัวหน้าหมู่บ้านเพียงไม่กี่คนใช้สื่อสารกับทางการ หรือสื่อสารกับพ่อค้าต่างถิ่นเพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าสิ่งของจำเป็น ต่อมาเมื่อสามารถปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศทางธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปจึงหยุดการเร่ร่อนและอยู่ติดที่รวมกลุ่มตั้งเป็นหมู่บ้าน มีการติดต่อกับทางราชการบ่อยครั้ง อีกทั้งมีกลุ่มคนภายนอกต่างชาติพันธุ์ เช่น ไทยอีสาน ไทยโคราช ไทยลพบุรี เข้าไปอยู่อาศัยปะปนมากขึ้น การใช้ภาษาญ้อในชีวิตประจำวันเพียงภาษาเดียวจึงน้อยลง และจำเป็นต้องเรียนรู้การใช้ภาษาอื่นเพิ่มเติม เพื่อประโยชน์ในการสื่อสารร่วมกันในชุมชน^{๑๘}

เปลี่ยน เย็นจัตรัส อายุ ๗๓ ปี ชาวญ้อที่บ้านไร่เล่าว่าชาวญ้อที่บ้านไร่อยู่ที่นี่มาหลายชั่วคนแล้ว และสื่อสารกันด้วยภาษาญ้อ โดยใช้พูดทั้งกับคนในหมู่บ้านและชาวญ้อจากที่อื่น ซึ่งแต่ละที่อาจจะมีสำเนียงแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย นอกจากนี้ยังมีชาวมอญเข้ามาที่บ้านไร่ และได้ลองพูดคุยกันก็พบว่าสามารถสื่อสารเข้าใจกันบ้างเป็นบางคำเท่านั้น^{๑๙}

^{๑๗} สุรศักดิ์ บุญคง, “ชาวนน : พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบศตวรรษ”, ๔๐.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, ๔๐ - ๔๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์, เปลี่ยน เย็นจัตรัส, เกษตรกรชาวญ้อหมู่บ้านไร่, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

พนม จิตรจ่านอง อายุ ๔๗ ปี ชาวญ้อกรหมู่บ้านบ้านไร่เสริมว่า ภาษาญ้อกรเป็นเพียงภาษาพูดที่ไม่มีอักษรตัวเขียน ปัจจุบันประชากรในหมู่บ้านมีการใช้ภาษาผสมผสานกันอย่างหลากหลายเนื่องจากมีคนหลายกลุ่มเข้ามาอยู่อาศัยและชาวบ้านต้องสื่อสารกันจึงใช้ภาษาไทยอีสาน ไทยโคราช และไทยภาคกลางมากขึ้น ชาวบ้านที่ยังพูดภาษาญ้อกรได้อย่างคล่องแคล่วจะเป็นผู้สูงอายุ ทำให้ชุมชนเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ภาษาญ้อกร^{๒๐} ทั้งนี้มีเครือข่ายชาวญ้อกรบางส่วนได้ร่วมงานกับนักภาษาศาสตร์จากสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล ทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นโดยชาวญ้อกรเอง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๔ จึงทำให้เกิดแนวคิดที่จะพัฒนาระบบตัวเขียนภาษาญ้อกรอักษรไทยเพื่อใช้ในการบันทึกเรื่องราวและองค์ความรู้ต่าง ๆ โดยมีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการหลายครั้งเพื่อพัฒนาตัวเขียน ที่ประชุมประกอบด้วยผู้รู้ภาษาญ้อกรจากถิ่นต่าง ๆ และได้ตกลงให้ภาษาญ้อกรสำเนียงถิ่นชัยภูมิเป็นสำเนียงกลางเพื่อสร้างระบบการเขียนภาษาญ้อกรด้วยอักษรไทยขึ้นมาชุดหนึ่ง และได้ทดลองให้เขียนนิทานพื้นบ้าน สื่อการเรียนการสอน บันทึกข้อพิพาทพื้นบ้าน คณะกรรมการจัดทำระบบเขียนภาษาญ้อกรด้วยอักษรไทยเสนอต่อสำนักงานราชบัณฑิตยสภาเพื่อให้ระบบเขียนภาษาญ้อกรด้วยอักษรไทยมีมาตรฐานและได้รับการเผยแพร่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น^{๒๑}

ตัวอย่างคำและประโยคที่เขียนด้วยอักษรไทยฉบับราชบัณฑิตยสภา

คำซ้ำที่มีความหมายเพิ่มขึ้นหรือเน้น^{๒๒} เช่น

เมาะ	=	สวย	เมาะเมาะ	=	สวยมาก
วัย	=	เร็ว	วัยวัย	=	เร็ว ๆ

คำซ้ำที่มีความหมายกว้างขึ้น^{๒๓} เช่น

กวน	=	ลูก	กวนกวน	=	เด็ก
เพร่า	=	เมีย	เพร่าเพร่า	=	ผู้หญิง

ตัวอย่างคำและประโยคในภาษาญ้อกร^{๒๔}

นายแก่น : อีวัน.

นางวัน

“นางวัน”

^{๒๐} สัมภาษณ์, พนม จิตรจ่านอง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑ ตำบลบ้านไร่ ประชาชนบ้าน, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๒๑} สำนักราชบัณฑิตยสภา, คู่มือระบบเขียนภาษาญ้อกรอักษรไทย ฉบับราชบัณฑิตยสภา, ๓.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, ๑๓.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, ๑๓.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, ๑๓ - ๑๔.

นางวัน : อะโมะ
อะไร
“อะไร”

นายแก่น : ฮรุง^๑ เพื่อ^๒ นัฮ อัร พะโน้ว.
พรุ่งนี้^๓ แกะ จะ ไป ไหน
“พรุ่งนี้แกจะไปไหน”

นางวัน : แว้ย^๑ ตี นัฮ อัร คะมะ อี้แจ้ว. เพื่อ นัฮปาวนาน.
ฉันว่า จะ ไป ไร้อี้แจ้ว แกะ จะ ทำไม
“ฉันว่าจะไปไร้อของนางแจ้ว แกะจะทำไม”

นายแก่น : เดิม^๑ นีบ^๒ ตี เพื่อ กุฮ อัร พะโน้ว.
ทีแรก นีก็ ว่า แกะ ไม่ ไป ไหน
“ทีแรกนี่ก็ว่าแกจะไม่ไปไหน”

แว้ย ตี นัฉ จวล เพื่อ บัช ปะแกว.
แก ว่า จะ จ้าง แกะ เก็บ พริก
“ฉันว่าจะจ้างแกเก็บพริก”

นางวัน : เพื่อ นัฮ จวล จี ญ้อ.
ฉันว่า จะ ก็ คน
“แกจะจ้างกี่คน”

นายแก่น : แว้ย ตี นัฮ จวล ป้อ ชุน เตรา ญ้อ.
ฉันว่า จะ จ้าง สัก ๕ ๖ คน
“ฉันว่าจะจ้างสัก ๕ - ๖ คน”

นางวัน : ญ้องคือฮ แว้ย อัร ขวย เพื่อ บัช กอ โคะ.
อย่างนั้น ฉัน ไป ช่วย แกะ เก็บ ก็ ได้
“ถ้าอย่างนั้นฉันไปช่วยแกเก็บก็ได้”

นายแก่น : เออ เทา ญ้องคือฮ ฮรุง นังแรือ^๑ แว้ย นัฮ เจียต รด โล่ง รับ นังฮือาบ.
ตกลง ถ้า อย่างนั้น พรุ่งนี้ ตอนเช้า ฉัน จะ เอา รถ มา รับ ตอนเช้ามีด
“ถ้าอย่างนั้นตอนเช้าฉันจะเอารถมารับ”

นางวัน : เออ เออ.
ตกลง ตกลง
“ตกลง”

นิทานของชาวญ้อ

ชาวญ้อกรกล่าวว่าไม่ทราบที่มาของตนเอง ไม่มีเรื่องเล่าที่บอกว่าตนมาจากไหน และเหตุใดจึงอยู่มาอยู่ที่นี่ รู้เพียงว่าอยู่มาตั้งแต่ปู่ย่าตายายแล้ว ในขณะที่นักวิชาการที่เข้าไปศึกษาวิจัยได้วิเคราะห์เรื่องเล่าที่ชาวญ้อมักเล่าสืบต่อกันมาว่าเป็นการสะท้อนประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์ญ้อ เช่น

นิทานเรื่องกลอย นิทานเรื่องข้าว และนิทานเรื่องเตี๋ย

เปลี่ยน เียนจตุรัส เล่าว่า กลอยเป็นแม่ ถ้าทำไม่ติดจะโดนแม่ตี ส่วนเตี๋ยและข้าวนั้นเลี้ยงลูกไม่ดี ลูกไม่สบาย ออกเลยแตกตาย มีรอยแตกตรงกลาง และเตี๋ยมี ๒ ชนิด คือที่ไว้กินและเตี๋ยหินที่ไว้ทำเครื่องประดับ^{๒๔}

ยายคำ จันทิม (อ้างใน ประวัติศาสตร์ของบ้านไร่ ชาวญ้อแห่งอำเภอเทพสถิต) เล่าว่า กลอยเป็นแม่ตัว แต่ข้าวเป็นแม่เลี้ยง ถ้ากินกลอยแล้วทำไม่ติดจะโดนแม่ตีกลับหนัก ส่วนข้าวที่เป็นแม่เลี้ยงเป็นคนที่เจ็บป่วยบ่อย และวิเคราะห์ว่า นิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าในสมัยก่อนชาวญ้อมักกินกลอยเป็นอาหารหลักก่อนที่จะรู้จักเพาะปลูกข้าว ส่วนเรื่องลูกเตี๋ยและข้าวก็เล่าเช่นเดียวกัน โดยวิเคราะห์ว่าในอดีตชาวญ้อคงกินเตี๋ยเป็นอาหารหลักอีกอย่าง และสมัยที่กินลูกเตี๋ยประชากรในหมู่บ้านคงมีไม่มากนัก ตอนหลังจึงได้รู้จักการปลูกข้าว ซึ่งประชากรในหมู่บ้านคงเพิ่มขึ้นด้วย^{๒๕}

จากเรื่องเล่าดังกล่าวซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่คนอายุ ๘๐ ปีขึ้นไปรู้จักและกล่าวว่าพ่อแม่เล่าให้ฟังต่อ ๆ กันมา แสดงว่าเรื่องเล่านี้ต้องรู้จักมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ของคนเล่า ซึ่งหากนับย้อนขึ้นไปคงเก่าไปถึงร้อยปี ซึ่งกลอยคงมีความสำคัญกับชาวญ้อจริง เนื่องจากในปัจจุบันชาวบ้านยังคงไปหากกลอยในป่ามาปรุงอาหาร โดยนำไปแช่น้ำ ตากแดด แล้วนำมาต้มใส่น้ำตาลไว้กิน เป็นอาหารที่ให้พลังงานได้มากเช่นเดียวกับข้าว ดังนั้นกลอยที่ขึ้นอยู่ทั่วไปในป่าจึงน่าจะเป็นแหล่งอาหารสำคัญที่ทำให้ชาวญ้อสามารถดำรงชีวิตอยู่ในบริเวณที่ไกลเขาแห่งนี้มาได้อย่างยาวนาน นิทานเรื่องนี้จึงสะท้อนว่าชาวญ่อน่าจะเป็นกลุ่มวัฒนธรรมข้าวไร่เช่นเดียวกับกลุ่มที่อยู่บนพื้นที่สูงทางภาคเหนือของไทย

นิทานเรื่องชาวญ้อถูกล้วงคนไทยจับเอาเล็บไปทำหลังคา

เดิม โย้จตุรัส (อ้างใน ประวัติศาสตร์ของบ้านไร่ ชาวญ้อแห่งอำเภอเทพสถิต) เล่านิทานที่เคยได้ยินมาว่า เมื่อเจอนคนไทยให้รับหนีเพราะคนไทยจะจับตัวเอาไปแล้วเอาเล็บไปทำหลังคาปราสาท และวิเคราะห์ว่านิทานเรื่องนี้ยากที่จะกำหนดอายุสมัยทางประวัติศาสตร์ อาจเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งเป็นช่วงที่กลุ่มคนไทยตั้งรัฐขึ้นและคงมีการเกณฑ์แรงงานไพร่ในสมัยก่อน^{๒๖}

^{๒๔} สัมภาษณ์, เปลี่ยน เียนจตุรัส, เกษตรกรชาวญ้อหมู่บ้านบ้านไร่, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๒๕} พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ และคณะ, *ประวัติศาสตร์ของบ้านไร่ ชาวญ้อแห่งอำเภอเทพสถิต*, ๑๕ - ๑๖.

^{๒๖} *เรื่องเดียวกัน*, ๑๗.

เรื่องนี้ชาวบ้านที่พบไม่ได้เล่าให้ฟัง คงเพราะนึกไม่ออกว่ามีนิทานเรื่องใดบ้างเนื่องจากการเล่านิทานคงไม่ใช่สิ่งที่ทำบ่อยครั้งอย่างในอดีตจึงนึกไม่ค่อยออกว่าตนเคยฟังเรื่องใดมาบ้าง แต่หากวิเคราะห์จากข้อมูลนิทานที่เล่าว่าชาวญ้อถูกรักแล้วคนไทยจับไป แสดงให้เห็นว่าชาวญ้อในสมัยนั้นไม่คิดว่าตนเป็นกลุ่มเดียวกับคนไทย และคนไทยต้องมีอำนาจมากในพื้นที่จึงสามารถจับชาวญ้อไปสร้างปราสาทที่เป็นสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ได้ และการเล่าว่าจะนำไปทำหลังคาอาจหมายความว่ารูปแบบศิลปกรรมของหลังคาอาจจะเป็นเกสิดคล้ายทรงของเล็บคน อาจจะเป็นหลังคามุงกระเบื้องหรือไม่ ก็ยังไม่สามารถระบุได้ แต่น่าจะเป็นยุคที่เก่ากว่าเรื่องการช่วยยาโมกู้ชาติ เพราะเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าชาวญ้อยังไม่ได้รู้สึกว่าเป็นกลุ่มก้อนเดียวกับชาวไทย

ชาวญ้อกรน้ำกลอยมาตากแดด
ก่อนนำไปปรุงอาหาร

นิทานเรื่องนี้จึงสะท้อนว่าชาวญ้อในยุคนั้นคงเป็นคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่อยู่ร่วมสมัยกับกลุ่มวัฒนธรรมไทยซึ่งมีอิทธิพลทางการเมืองมากกว่า และเป็นคนละกลุ่มกับชาวไทยอย่างชัดเจน

นิทานเรื่องชาวญ้อถูกร่วมรบกับยาโม

ชาวญ้อเชื่อว่ามีความสัมพันธ์ร่วมกันกับยาโม โดยเล่าว่าสมัยที่ยาโมถูกจับเป็นเชลย ชาวญ้อเดินทางไปช่วยโดยการนำน้ำกลอยไปผสมกับเหล้าให้ทหารลาวดื่ม เนื่องจากกลอยที่ปรุงไม่ดีจะกินแล้วเมา ดังนั้นเมื่อทหารลาวกินเหล้าผสมน้ำกลอยจะยิ่งเมา ยาโมและทหารจากลพบุรีที่ขึ้นมาสมทบจึงเอาชนะทหารลาวได้ง่ายขึ้น^{๒๘} ซึ่งชาวญ้อยังคงเล่าขานกันถึงปัจจุบัน

เรื่องนี้วิเคราะห์ได้น่าจะเล่าขึ้นในสมัยหลังที่มีการเริ่มเล่าเรื่องยาโมและยกย่องให้เป็นวีรสตรีกู้ชาติ ซึ่งในตอนนั้นชาวญ้อคงมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันกับชาวไทยแล้ว จึงแสดงออกผ่านนิทานว่ากลุ่มชาติพันธุ์ญ้อหรือนั้นเป็นก็เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การกู้ชาติในตำนานท้องถิ่น โดยใช้พืชถิ่นซึ่งเป็นอาหารหลักอย่างหนึ่งของชุมชนที่มีคุณสมบัติทำให้มีเมาได้อย่าง “กลอย” มาเป็นสัญลักษณ์แทนชาวญ้อ เนื่องจากคนไทยจะกินข้าวเป็นหลัก คนอีสานและลาวกินข้าวเหนียวเป็นหลัก ส่วนญ้อน่าจะกินกลอยเป็นหลัก และได้นำมาใช้ผสมเหล้าจนทหารลาวกินแล้วเมา จนแพ้ทหารไทยในที่สุด กลอยในนิทานเรื่องนี้จึงน่าจะเป็นสัญลักษณ์ที่หมายถึงญ้อที่อยู่ข้างเดียวกับชาวไทยและสามารถใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยยาโมและทหารไทยกู้ชาติจนสำเร็จ

^{๒๘} พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ และคณะ, ประวัติศาสตร์ของบ้านไร่ ชาวญ้อกรแห่งอำเภอเทพสถิต, ๑๗.

นิทานเรื่องนี้สะท้อนว่าชาวญ้อกรในยุคนั้นยังเป็นกลุ่มวัฒนธรรมเล็กในวัฒนธรรมใหญ่ ที่ต้องการมีส่วนร่วมทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการกู้ชาติ คล้ายกับตำนาน ที่มอญสร้างขึ้นเรื่องการช่วยพระนเรศวรรบกับพม่าเพื่อแสดงถึงความเป็นพวกพ้องเดียวกันกับ กลุ่มวัฒนธรรมหลักในพื้นที่

ประเพณีของชาวญ้อกร

ประเพณี ๑๒ เดือนของชาวญ้อกรนั้นส่วนใหญ่จะเป็นการเข้าป่าล่าสัตว์ เผาป่า ทำไร่ ทำนา เกี่ยวข้าวตามฤดูกาล

คติดั้งเดิมที่น่าจะมีก่อนรับพุทธศาสนาเข้ามา เช่น เดือน ๔ (มีนาคม) จะทำพิธีจองป่า เสียหาย ด้วยการไปนอนหลับ ถ้าฝันดีแสดงว่าเหมาะสม ชาวบ้านจะทำไม้เป็นสัญลักษณ์รูปกากบาทเพื่อจองป่า หลังจากนั้นจะถางป่าดงดิบเพื่อเตรียมพื้นที่ไว้ทำไร่ เวลาถางป่าจะถางเป็นรูปวงกลมไม่ทำเป็นแปลง สี่เหลี่ยม^{๒๙}

ส่วนประเพณีทางพุทธศาสนา คือ การฟังเทศน์มหาชาติและงานบุญในเดือน ๓ (กุมภาพันธ์) นอกจากนี้ในงานสงกรานต์ที่จัดขึ้น ๒ ครั้ง คือ สงกรานต์น้อย ตรงกับเดือน ๔ (มีนาคม) แรม ๑๕ ค่ำ จะห้ามไปทำงานที่ไร่และสวน และเล่นสงกรานต์ ๗ วัน ส่วนสงกรานต์ใหญ่ ตรงกับเดือน ๕ (เมษายน) แรม ๑๕ ค่ำ วันแรกจะมีการแห่ดอกผึ้งและช่วยกันติดดอกผึ้ง และทำขนมเลี้ยง วันที่ ๒ จะละลายขี้ผึ้ง และช่วยกันติดดอกผึ้ง วันที่ ๓ เริ่มแห่ดอกผึ้ง มีการทำพิธีทางสงฆ์ สรงน้ำพระ และมีการเล่นสงกรานต์ มีการเล่นชักกะเย่อ มีพระสงฆ์มาเล่นด้วย และจะเล่นน้ำสงกรานต์กันทั้งเดือน ซึ่งประเพณีต่าง ๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา^{๓๐}

ความเชื่อเรื่องผีและพิธีกรรม

ชาวญ้อกรเชื่อเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติว่าสามารถให้คุณให้โทษได้ เริ่มจากการเกิดจะมีการฝังรกไว้ที่ข้างบันไดบ้านแล้วจะก่อไฟบนหลุมรกอีกที จากนั้นหมอด้ายจะเซ่นผีและรับขวัญเด็ก นอกจากนี้ยังมีการนับถือผีปู่ตาโดยการตั้งศาลประจำหมู่บ้าน มีการเสี่ยงทายโดยถามหมอดูเวลา ต้องการถามปัญหาต่าง ๆ โดยการแกว่งหมาก^{๓๑} และที่ชาวญ้อกรยังเล่าสู่กันฟังจนกระทั่งทุกวันนี้คือ เรื่องผีตีนเดียวว่าเป็นผีที่น่ากลัวมาก มักจะมาหลอกเวลาเข้าป่าล่าสัตว์ และมาเขย่าต้นไม้

ส่วนพิธีกรรมฝังศพนั้นเป็นสิ่งที่ชาวญ้อกรผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมร่วมกับพุทธศาสนา วิธีการห่อศพของชาวญ้อกรจะทำด้วยฟากไม้ไผ่ใช้เถาวัลย์มัดบริเวณหัว กลางลำตัว และเท้า จากนั้นจะรื้อฝายบ้านเพื่อนำศพออกจากบ้านโดยจะไม่ทามศพลงบันไดเด็ดขาด เนื่องจากมีความเชื่อว่าผีจะแรง

^{๒๙} พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ และคณะ, ประวัติศาสตร์ของบ้านไร่ ชาวญ้อกรแห่งอำเภอเทพสถิต, ๒๖.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, ๒๖ - ๒๗.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, ๓๔.

จากนั้นจะนำศพไปฝังที่ป่าช้า โดยจะแยกเป็นป่าช้าเด็กและผู้ใหญ่ ในอดีตเมื่อยังไม่มีพระและไม่มีวัด จะนำศพไปฝังเองในป่าช้า หากมีพระสงฆ์จะนำศพวางบนหินก้อนใหญ่เพื่อให้พระสวด จากนั้นชาวบ้าน จะขุดหลุมลึกประมาณ ๑.๕ เมตร เพื่อฝังโดยจะวางศพคว่ำหน้าลงบนเสื่อหยาและหันหัวไปทาง ทิศตะวันตก แล้วเอาดินกลบ เอาไม้ปูทับ และทำการสะกดวิญญาณ สาดข้าวสาร เอาดินกลบ และ เอาหนามวางด้านบนสุดป้องกันสัตว์มาคุ้ย หลังจากฝังไว้ ๓ - ๕ ปี ถ้ามีพระธุดงค์ผ่านมาก็จะนิมนต์ มาทำพิธีขุดกระดูกและนำขึ้นมาเก็บไว้เพื่อทำบุญ ถ้าไม่มีพระก็จะขุดกระดูกมาเก็บใส่หม้อธาดูปไว้ ที่ถ้าขั้วหยาซึ่งเชื่อว่าเป็นป่าช้าของชาวญ้อกร และมีการนำสิ่งของเครื่องใช้เครื่องประดับของผู้ตาย มาใส่หรือวางไว้ข้าง ๆ ซึ่งเครื่องประดับนั้นลูกหลานจะสามารถมายืมกลับไปใช้ในงานเทศกาลต่าง ๆ ได้ แล้วเมื่อพ้นเทศกาลก็นำกลับมาคืน ซึ่งในอดีต เมื่อมีคนตายชาวญ้อกรจะทำการย้ายบ้านหนี โดย จะนำผ้าบ้าน โครงหลังคา และพื้นบ้านไปด้วยโดยทิ้งเสาเรือนไว้เพราะเชื่อว่าจะนำความหายนะมาสู่ ครอบครัว ต่อมาเมื่อมีวัดและมีการสร้างเมรุจึงได้ยกเลิกการย้ายบ้านและการฝังศพในที่สุด^{๓๖}

บทวิเคราะห์และสรุปผล

จากการวิเคราะห์เอกสารที่มีผู้ศึกษาเรื่องญ้อกร ลัวะ ละว้า และมอญนั้น สันนิษฐานว่า ชาวญ้อกรน่าจะเป็นกลุ่มคนที่สืบทอดวัฒนธรรมชนเผ่าเร่ร่อนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ซึ่งอาจจะเป็น คนละกลุ่มวัฒนธรรมกับชาวทวารวดี และอาจจะไม่ใช่กลุ่มเดียวกันกับลัวะที่อยู่ทางภาคเหนือของไทย แต่เป็นกลุ่มคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่พูดภาษามอญโบราณและอยู่ในภูมิภาคนี้มานานแล้ว

แม้ภาษาพูดของญ้อกรจะเทียบได้กับคำหลายคำในจารึกภาษามอญในสมัยทวารวดี แต่ยังไม่เพียงพอให้สรุปว่าชาวญ้อกรคือผู้สืบเชื้อสายชาวทวารวดี เนื่องจากวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความเชื่อของชาวญ้อกรนั้น ไกล่เคียงกับคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ คนเผ่าเร่ร่อนที่ย้ายถิ่นที่อยู่ไปเรื่อย ๆ สะท้อนจากการไม่รู้จักรากการทอผ้า พิธีกรรมฝังศพและนำกระดูกไปบรรจุในภาชนะแล้วนำข้าวของ เครื่องใช้ผู้ตายพร้อมภาชนะบรรจุกระดูกไปเก็บไว้ในถ้ำ หรือการย้ายบ้านหนีเมื่อมีคนตาย การกินกลอย กินลูกเต๋อย และกินข้าวไร่ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของกลุ่มคนก่อนประวัติศาสตร์ที่ยังไม่ได้รับพุทธศาสนาเข้ามา ต่างจากวัฒนธรรมทวารวดีที่รับเอาพุทธศาสนาเข้ามาแล้วอย่างชัดเจน ศาสนาจึงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่บอก ประวัติของชนชาติ หากตั้งสมมติฐานว่าชาวญ้อกรเป็นกลุ่มเดียวกับชาวทวารวดีนั้น ก็มีหลายสิ่งที่เป็น คำถาม เนื่องจากวัฒนธรรมทวารวดีเป็นวัฒนธรรมยิ่งใหญ่ในภูมิภาค ที่พบหลักฐานทางโบราณคดี ในคติทางพุทธศาสนา และน่าจะแสดงให้เห็นว่ามีชุมชนตั้งอยู่อย่างถาวร มีคูน้ำคันดิน และมีการนำหิน ขนาดใหญ่มาแกะสลักและปักไว้จำนวนมากในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะเสาหินที่สลักภาพเล่าเรื่องพุทธ ประวัติและชาดก ซึ่งน่าจะเป็นการบ่งบอกเขตสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธ ชาวทวารวดีในขณะนั้น จึงน่าจะเป็นผู้มีอารยธรรมสูงในพื้นที่ จึงไม่น่าจะย้ายถิ่นง่าย ๆ เพียงเพราะมีคนตายเท่านั้น ซึ่งพบชุมชน เก่าที่มีลักษณะการวางผังคูน้ำคันดินและใบเสมาทวารวดีบนที่ลุ่มกระจายอยู่หลายแห่งในประเทศไทย

^{๓๖} พิชฌน์ กระเจาะจันทร์ และคณะ, *ประวัติศาสตร์ของบ้านไร่ ชาวญ้อกรแห่งอำเภอกะทู้*, ๓๔ - ๓๖.

และประเทศเพื่อนบ้าน จึงเป็นไปได้ที่วัฒนธรรมทวารวดีจะส่งอิทธิพลอย่างสูงให้กับกลุ่มชนต่าง ๆ ในภูมิภาค ซึ่งบรรพบุรุษของญัฮกุรอาจเป็นหนึ่งในกลุ่มคนร่วมสมัยกับกลุ่มชาวทวารวดีในขณะนั้น ที่รับเอาภาษาของทวารวดีไปใช้

การที่ชาวญัฮกุรถูกเรียกว่า “คนดง” ที่หมายถึงคนที่อยู่ในดงหรือในป่า และอีกชื่อคือ “ชาวบน” ที่หมายถึงคนอยู่บนที่สูงหรือบนเขา บ่งบอกว่าชาวญัฮกุรอยู่บนพื้นที่สูงในป่าทางไกลชุมชนมานานแล้ว ซึ่งสถานที่เหล่านี้คงถูกสังคมภายนอกมองได้น้อยทำให้ยังสามารถสืบทอดภาษาพูดและวิถีชีวิตดั้งเดิมหลายสิ่งมาได้ถึงปัจจุบัน ชื่อเรียกที่ญัฮกุรใช้เรียกตนเองนั้นก็น่าจะสะท้อนได้อย่างหนึ่งว่า ญัฮกุรมีถิ่นที่อยู่บนที่สูงหรือในป่า ไม่ใช่คนเมือง และไม่น่าจะเป็นคนเมืองที่หนีเข้าป่าเนื่องจากวิถีชีวิตหลายอย่างของชาวญัฮกุรต่างจากวัฒนธรรมของคนเมือง เช่น ไม่รู้จักการทอผ้า ไม่ตั้งศาสนสถาน ไม่ประดิษฐ์ตัวอักษร

ประเพณีทางพุทธศาสนาที่หมู่บ้านญัฮกุรบ้านไร่ น่าจะรับจากชาวไทยอีสานซึ่งถูกกวาดต้อนมาจากลาวเมื่อไม่เกิน ๓๐๐ ปีมานี้ นอกจากนี้ยังไม่มีประเพณีใดที่สัมพันธ์กับประเพณี ๑๒ เดือนอย่างไทยนอกจากประเพณีสงกรานต์ สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าประเพณีความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ชาวญัฮกุรรับเข้าไปน่าจะไม่ได้เก่าแก่มาก ซึ่งอาจหมายความว่าชาวญัฮกุรไม่ได้นับถือพุทธศาสนา มาแต่แรกและไม่มีการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับศาสนาร่วมกับคนกลุ่มอื่นในภูมิภาค แต่เพิ่งมารับเอาพุทธศาสนาเข้าไปในสมัยที่มีการกวาดต้อนคนจากลาวเข้ามาสู่ดินแดนไทยในสมัยธนบุรี ถึงต้นรัตนโกสินทร์นี้เอง

ชาวญัฮกุรจึงน่าจะเป็นคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่ยังคงสืบทอดคติความเชื่อมาจากวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ ที่รับเอาภาษาของคนกลุ่มวัฒนธรรมทวารวดีไปใช้ แต่ยังคงใช้ชีวิตในป่า ไม่ได้ออกมาอยู่ในเมือง จึงไม่มีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงภาษาพูดและคติความเชื่อทางศาสนาเท่าที่ควร ต่างจากกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนเมืองที่มีกรับเอาวัฒนธรรมและภาษาจากกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมืองเหนือกว่า เข้าไปมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน เนื่องจากในอดีตกลุ่มที่มีอำนาจน้อยกว่ามักจะถูกกวาดต้อนไปใช้ประโยชน์ทางด้านแรงงานในเมืองหรือหัวเมืองหลัก และถูกวัฒนธรรมหลักในยุคสมัยนั้นละลายให้กลายเป็นเนื้อเดียวกัน ขณะที่กลุ่มคนที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจทางการเมืองจะยังคงดำเนินชีวิตแบบเดิมต่อไปได้โดยไม่ได้อิทธิพลจากระแสหลักภายนอกมากนัก ทำให้สามารถรักษาวีถีชีวิตดั้งเดิมไว้ได้โดยแทบไม่เปลี่ยนแปลง จนกระทั่งมีการติดต่อกับคนนอกวัฒนธรรมและถูกผนวกเข้ามาอยู่ในวัฒนธรรมเดียวกันจึงได้เริ่มเปลี่ยนแปลง และคงเป็นการผนวกเมื่อไม่กี่ชั่วคนมานี้ ภาษาและคติความเชื่อเก่า ๆ จึงยังคงอยู่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงจากการยอมรับเอาวัฒนธรรมหลักของชาติในปัจจุบันเข้าไปผสมผสานอาจส่งผลให้ในอนาคตอันใกล้วัฒนธรรมเก่าแก่ของชาวญัฮกุรอาจกลายเป็นวัฒนธรรมเดียวกันกับวัฒนธรรมไทยในชัยภูมิอย่างแยกไม่ออก

อย่างไรก็ดี หากเชื่อว่าชาวญัฮกุรเป็นกลุ่มเดียวกับชาวทวารวดีจริง ก็คงเป็นกลุ่มที่ไม่ใช่ผู้ปกครองรัฐ นักบวช หรือช่างฝีมือ เนื่องจากกลุ่มเหล่านี้น่าจะถูกฆ่าหรือฆ่าตัวไปใช้งานต่อเมื่ออำนาจทางการเมืองใหม่เข้ามาหรืออาจสันนิษฐานได้อีกประการว่าชาวญัฮกุรไม่ได้อยู่ในบริเวณชุมชนใหญ่

แต่อยู่แยกออกไปตั้งแต่แรก จึงไม่ได้ถูกกวาดต้อนหรือไปอยู่ปะปนกับคนนอกวัฒนธรรม จึงไม่ได้รับเอาวัฒนธรรมชั้นสูงจากผู้ปกครองรัฐไปใช้ ทำให้กลุ่มที่แยกออกมาแล้วยังอยู่อย่างอิสระและอยู่กับกลุ่มตนเองอย่างเดียว ภาษาและความเชื่อดั้งเดิมจึงยังอยู่ได้โดยไม่ถูกรบกวนจนกระทั่งเมื่อมีคนนอกเข้าไปเมื่อไม่นานมานี้

ปัจจุบัน หมู่บ้านชาวญ้อกรบ้านไร่คงตระหนักถึงสิ่งนี้ จึงได้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ในอดีตมาจัดแสดง และจัดทำหนังสือนิทานของชาวญ้อกรเพื่อบอกต่อเรื่องเล่าของบรรพบุรุษและเป็นการสอนภาษาญ้อกรที่เริ่มมีคนพูดน้อยลงเรื่อย ๆ ให้แก่เด็กและเยาวชนในหมู่บ้านได้เรียนรู้ นอกจากนี้คนในชุมชนยังได้ร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ จัดทำเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนและวิถีชีวิตชาวญ้อกรเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น ทั้งนี้การศึกษาเรื่องเกี่ยวกับชาวญ้อกรยังคงมีหลายสิ่งให้ค้นหา ซึ่งสมมติฐานเรื่องที่มาของชาวญ้อกรในบทความนี้เกิดจากการวิเคราะห์จากเอกสารที่มีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้แล้ว และจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านกลุ่มเล็ก ๆ ในหมู่บ้านญ้อกรบ้านไร่ อำเภอเทพสถิตเท่านั้น หากในอนาคตมีการค้นพบหลักฐานอื่น ๆ มากขึ้น เราอาจเข้าใจที่มาของชาวญ้อกรมากกว่าปัจจุบัน และคงตอบคำถามที่สงสัยได้ว่า ชาวญ้อกรแท้จริงแล้วเป็นใครมาจากไหนและเกี่ยวพันอย่างไรกับอารยธรรมทวารวดี

บ้านเรือนของชาวญ้อกรที่สร้างจากไม้ไผ่

ของหวานทำจากกล้วยที่ผ่านการปรุงสุกนำมาโรยน้ำตาล

เสื้อและกระเป๋าสะพายที่มีเอกลักษณ์ของชาวญ้อ

สละ : การละเล่นและเกมกีฬาพื้นบ้าน*

การเล่นสละ

การเล่นเกิดขึ้นพร้อมกับการที่มนุษย์ใช้ชีวิตร่วมกันเป็นสังคม เป็นกิจกรรมบันเทิงเพื่อผ่อนคลาย สอดแทรกความสนุกสนาน มีหลากหลายประเภทครอบคลุมทั้งการแสดง มหรสพ กีฬา และนันทนาการ การเล่นมีทั้งที่เป็นของเด็ก ของผู้ใหญ่ และไม่จำกัดวัย ทั้งนี้ การเล่นของเด็กมักมีรูปแบบ การเล่นเรียบง่าย ๆ มุ่งเพื่อความสนุกสนาน ส่วนการเล่นของผู้ใหญ่มักมีความมุ่งหมายซับซ้อนกว่าเพียงเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงในยามว่าง โดยอาจเป็นการเล่นเพื่อบวงสรวงเนื่องในพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อแต่ละท้องถิ่น หรือเพื่อการเฉลิมฉลอง หรือเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ หรือเพื่อสมโภชเนื่องในงานของศาสนา หรือเพื่อความสนุกสนานตามเทศกาลประเพณี

การเล่นพื้นบ้าน เป็นการเล่นที่เล่นกันในแต่ละท้องถิ่น มีเอกลักษณ์ของตนเอง อันปรากฏจากวิธีการ ทำทาง การร่ายรำ คำร้อง ดนตรี การแต่งกาย ฯลฯ ทั้งนี้ มักมีที่มาจากวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ คติความเชื่อและศาสนาในท้องถิ่น*

การเล่นสละจัดว่าเป็นการเล่นพื้นบ้านประเภทกีฬาและนันทนาการชนิดหนึ่งที่มีมาแต่อดีต สามารถพบเห็นอยู่ทั่วไปแถบภูมิภาคเอเชีย แต่นิยมเล่นกันมากในชนชาติตระกูลภาษาขามอญ - เขมร รวมทั้งไทย ลาว พม่า ไทใหญ่ กะเหรี่ยง ลาหู่ มลายู ลัวะ หรือแม้แต่เกาหลี

* นางสาวฉัตรภรณ์ จินดาเดช นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มจารีตประเพณี สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ค้นคว้าเรียบเรียง

“ผะอบ โปะะกฤษณะ และสุมน อมรวิวัฒน์, "การเล่นของไทย," **สาขานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ๓ (๒๕๓๒) : ๑๖๑ - ๒๐๑.

สายไหม จบกสิทติก, "การเล่นพื้นเมือง," **สาขานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ๒๓ (๒๕๔๑) : ๗๐ - ๙๑.

การเล่นสะบ้า
 ที่มา ภาพล่าง : เทศบาลตำบลคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

ส่วนเหตุที่เรียกการละเล่นนี้ว่า *สะบ้า* ก็เพราะนิยมนำเอาเมล็ดสะบ้ามาใช้เป็นอุปกรณ์ในการเล่น เนื่องจากสะบ้าเป็นพรรณไม้ในท้องถิ่นทวีปเอเชีย เป็นพืชไม้เลื้อยขึ้นตามป่าดงดิบ คนเอเชียนิยมนำผลแก่ของสะบ้ามาใช้เครื่องยาสำหรับรักษาโรคทั่วไป เมล็ดสะบ้าจึงเป็นสิ่งที่ง่าย เป็นวัสดุตามธรรมชาติใกล้ตัว

ต้นสะบ้า ผลสะบ้า และเมล็ดสะบ้า

เกี่ยวกับการเล่นสะบ้า นักวิชาการยังไม่อาจหาหลักฐานแน่ชัดได้ว่ามีมาตั้งแต่ครั้งใด และชนชาติใดริเริ่มนำมาเล่นก่อน พบแต่ว่าแต่ละชนชาติจะมีรูปแบบวิธีการเล่นที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งอาจเป็นเพราะการละเล่นต่าง ๆ มักถ่ายทอดวิธีการเล่นต่อกันมาด้วยการจำหรือปฏิบัติไม่ค่อยมีการบันทึก จึงไม่สามารถหาหลักฐานบ่งบอกลำดับสมัยของการละเล่นแต่ละอย่างได้ชัดเจน

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลที่บันทึกในกฎหมายเฑียรบาลซึ่งเป็นเอกสารสมัยอยุธยาได้กล่าวถึงการละเล่นสมัยนั้นว่า มีการแข่งวัวควาย แข่งเกวียนเทียมวัวควาย แข่งช้างชนกัน ทัวลั่นชนกัน ต่อยมวยตีไก่ กัดปลา และเล่นสะบ้า ทำให้เห็นหลักฐานว่ามีการเล่นสะบ้าในไทยมาตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยา และยังคงมีการเล่นสะบ้าในทุกภาคของไทยสืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ แต่กระนั้น ในแต่ละท้องถิ่นของไทยก็มีวิธีการเล่นสะบ้าในแบบฉบับของตนเอง บางแห่งเน้นเล่นกันเพื่อความสนุกสนาน บางแห่งเน้นการแข่งขัน บางแห่งเน้นการร่ายรำ โดยมีดนตรีประกอบระหว่างการเล่นสะบ้า เป็นต้น^๒ ลักษณะเฉพาะตัวในการเล่นสะบ้าพื้นบ้านดังกล่าวจึงเสมือนเป็นผลิตผลอันเกิดจากความคิดและจินตนาการของมนุษย์ที่สะท้อนภูมิปัญญาบรรพชนในท้องถิ่นนั้น ๆ

^๒ องค์ บรรจุน, *สะบ้า : เกมกีฬาของมอญ เขมร และอื่น ๆ*, เข้าถึงเมื่อ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๒, เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_10854

ชาวไทคอนสารกับการเล่นสบบ้า

มีบันทึกกล่าวถึงความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานของชาวไทคอนสารในบริเวณพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ สรุปลงไปได้ว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีนายภูมิ (ต้นตระกูล *ภูมิคอนสาร*) ชาวบ้านเขาแหลม เมืองนครไทย (ปัจจุบันอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดพิษณุโลก) ได้เข้ารับราชการที่เมืองเพชรบูรณ์ มีตำแหน่งเป็น หลวงวิจิตรสงคราม (ที่ฐานอนุสาวรีย์จารึกว่า หลวงพิชิตสงคราม) ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี มีหน้าที่ในการหาของป่า คือ งาช้าง สัตว์ และดินประสิว แต่เพราะไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการทำงานและถูกกดขี่^๓ จึงปรึกษาทหารีกับพรรคพวก คือ ขุนจงอาสาและขุนชำนาญไพรสนธ์ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ด้านสมุนไพรและเป็นพรานใหญ่ชำนาญการเดินป่า พวกกันออกหาทำเลตั้งบ้านเมืองในบริเวณพื้นที่ครั้งที่เคยออกหาของป่า แล้วรวบรวมงาช้าง สัตว์ และดินประสิว ซึ่งในสมัยนั้นเป็นของป่าหายาก นำไปเป็นเครื่องราชบรรณาการขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปรากฏเป็นความดีความชอบ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เป็นหมื่นอรรักษ์แห่ง^๔ มีตำแหน่งเป็นนายหมวด มีหน้าที่รักษาป่าฝิ่นและถ้ำมูลค้ำควา บริเวณทุ่งตะโหนด น้ำพุ ลำซุง ทุ่งพระตลอดจนแขวงลำภูหนอง ภูเขียว และภูเวียง ซึ่งสมัยนั้นเป็นเมืองร้าง เพื่อนำส่งไว้ใช้ในราชการเป็นประจำทุกปี พร้อมกับได้พระราชทานท้องตราราชสีห์เป็นตราภูมิคุ้มห้าม และตามระเบียบเมื่อได้รับท้องตราจะต้องเชิญพานแว่นฟ้าไว้ที่ระต๋อบอกจนถึงที่พัก แต่ด้วยระยะทางที่ห่างไกล หมื่นอรรักษ์แห่ง^๕ จึงใช้ไม้ตะพดทำเป็นไม้คานคอนใส่สารตราเดินทางมาจนถึงเขตป่าฝิ่น ทุ่งตะโหนด และเนื่องจากพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งพืชพรรณของป่าและลำห้วยหลายสาย จึงถือเอาศุภนิมิตนี้เรียกชื่อพื้นที่บริเวณดังกล่าวว่า *บ้านคอนสาร* แล้วได้ชักชวนญาติมิตรจากเมืองนครไทยซึ่งเป็นถิ่นฐานบ้านเดิมมาตั้งรกรากทำมาหากินอาศัยอยู่ด้วยกันตั้งแต่นั้นมา อย่างไรก็ตาม อาณาเขตของเมืองคอนสารมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย จนเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นรูปแบบจังหวัด เมืองคอนสารจึงถูกยุบเลิกแล้วจัดตั้งเป็น *ตำบลคอนสาร* ขึ้นกับอำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๑ ได้แยกเป็น *กิ่งอำเภอคอนสาร* ขึ้นกับจังหวัดชัยภูมิ กระทั่งถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะเป็น *อำเภอคอนสาร* มาจนถึงปัจจุบัน และเนื่องจากบรรพบุรุษของชาวคอนสารอพยพมาจากเมืองนครไทย ทำให้ชาวคอนสารมีประเพณีและความเชื่อบางอย่าง การแต่งกาย รวมทั้งภาษาพูด และสำเนียงคล้ายกับภาษาของชาวนครไทยและหล่มสักต่างจากชาวชัยภูมิท้องถิ่นอื่น ๆ นอกจากนี้ การรับเอาอิทธิพลวัฒนธรรมข้างเคียงจากชาวไทยอีสานมาผสมผสานจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง ทำให้คนท้องถิ่นอื่นและชาวคอนสารเอง เรียกชาวคอนสารว่า *ไทคอนสาร*^๖

^๓บางแห่งว่า นายภูมิเข้ารับราชการในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็น หมื่นอรรักษ์แห่ง ต่อมาภายหลังจึงเลื่อนยศเป็น หลวงพิชิตสงคราม

^๔บางแห่งว่า หมื่นอรรักษ์แห่ง

^๕จินนา เพ็ญนาง และคนอื่น ๆ, *การปรับตัวของชุมชนไทคอนสารในที่ราบเชิงเขาหินปูนและความหลากหลายของพืชพรรณ*, เข้าถึงเมื่อ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๒, เข้าถึงได้จาก http://www.dnp.go.th/dnpresearch1/Website-Knowledge/Media&Publications/Book/Book-Thaisan/20151026_001.pdf

ตราประจำเมืองคอนสาร ซึ่งได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ที่มา : หนังสือ ๕๐ ปี อำเภอคอนสาร

อนุสาวรีย์ท้าวพิชัยสงคราม

ลวดลายผ้าและการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทคอนสาร

การเล่นสบบ้า ในงานบุญเดือน ๔ ประเพณีไทคอนสาร จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาของผู้เฒ่าผู้แก่ในท้องถิ่นว่ากันว่าการละเล่นสบบ้าเป็นประเพณีดั้งเดิมของชาวคอนสาร แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเริ่มมีการเล่นสบบ้ากันมาแต่ครั้งไหน เล่าว่าเห็นปู่ย่าตายายเล่นกันมาและเคยเล่นมาตั้งแต่เด็ก ทำให้สันนิษฐานว่าคงมีการเล่นชนิดนี้กันมาแต่แรกตั้งเมืองคอนสาร โดยอาจถือขนบธรรมเนียมและวิธีการเล่นตามถิ่นเดิมที่อพยพมา

การแข่งขันการเล่นสบบ้าพื้นเมือง ในงานบุญเดือน ๔ ประเพณีไทคอนสาร
ที่มา : เทศบาลตำบลคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

การเล่นสบบ้าดังกล่าว ชาวคอนสารนิยมเล่นกันในช่วงตั้งแต่ต้นเดือน ๔ ซึ่งเป็นฤดูแล้ง หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว และเล่นกันอย่างจริงจังในเทศกาลบุญเดือน ๔ ซึ่งกำหนดจัดระหว่างวันขึ้น ๑ - ๓ ค่ำ เดือน ๕ แล้วก็หยุดเล่นกันไป หมุนเวียนไปอย่างนี้โดยไม่มีการนัดหมาย อย่างเป็นทางการใด ๆ การเล่นสบบ้าพื้นบ้าน ก็เคยถูกลืมเลือนจนแทบจะหาคนเล่นไม่ได้ไประยะหนึ่ง จนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๘ ครั้งที่ชาวคอนสารร่วมกันสร้างอนุสาวรีย์หมื่นอร่ามกำแพง ในงานเปิดอนุสาวรีย์ คณะกรรมการดำเนินการจัดงานมีมติเห็นว่าควรให้มีการรื้อฟื้นประเพณีการละเล่นสบบ้าพื้นบ้านขึ้นเพื่อให้เยาวชนได้ชม จึงได้มอบหมายให้นายบุญเกิด แพงจันทร์ รวบรวมกติกาละเล่นสบบ้าจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยเล่น และร่วมกันประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้ชาวคอนสารมาเล่นสบบ้ากัน โดยจัดให้มีการแข่งขันและมอบรางวัล ปรากฏว่าได้รับความสนใจอย่างมาก มีทีมสบบ้าจากตำบลและหมู่บ้านต่าง ๆ เข้าร่วมสมัคร

แข่งขันหลายสิบทีม ในปีต่อ ๆ มาจึงได้จัดการแข่งขันอย่างเป็นทางการจริงจัง เพื่อเป็นการอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมของชาวคอนสารให้สืบทอดต่อไป ปัจจุบันนี้ยังคงกำหนดให้จัดงานในวันขึ้น ๑ - ๓ ค่ำ เดือน ๕ ของทุก ๆ ปี เช่นในอดีต^๖

การเล่นสะบ้าของไทคอนสาร ตั้งแต่โบราณมานั้นมีการเล่นอยู่ ๒ ประเภทด้วยกัน คือ

๑. สะบ้าโกบโก๊ เป็นการเล่นสะบ้าขาเดียว ในการเล่นจะมี ๔ ขั้นตอนเหมือนกับสะบ้ายิง คือ ชัด โคน และ และเชิง แต่วิธีการเล่นแต่ละขั้นไม่เหมือนกับสะบ้ายิง เช่น

๑. ขั้นชัด ต้องเขย่งขาเดียวไปแล้วนำสะบ้าไว้ในอุ้งมือทั้งสองประกบกันแล้วเขย่งขาเดียวไปวางให้ถูกสะบ้าคู่ต่อสู้ให้ล้ม

๒. ขั้นโคน นำสะบ้าใส่ไว้บริเวณขาพับแล้วเขย่งขาเดียวไปวางให้ถูกสะบ้าคู่ต่อสู้ให้ล้ม

๓. ขั้นและ นำสะบ้าใส่บริเวณข้อศอกพับแล้วเขย่งขาเดียวไปวางสะบ้าให้ถูกสะบ้าคู่ต่อสู้ให้ล้ม

๔. ขั้นเชิง วางสะบ้าที่เท้าข้างที่อ้าวไม่ให้ถูกดินแล้วเขย่งขาเดียวไปวางสะบ้าให้ถูกสะบ้าคู่ต่อสู้ให้ล้ม

ปัจจุบันการเล่นสะบ้าโกบโก๊ไม่เป็นที่นิยมเล่น

๒. สะบ้ายิง เป็นสะบ้าที่นิยมเล่นในปัจจุบันนี้ และใช้เล่นแข่งขันกันในงานบุญเดือน ๔ ประเพณีไทคอนสาร เป็นประจำทุกปี

สถานที่เล่น สถานที่สำหรับเล่นสะบ้าสามารถเล่นได้ทุกที่ไม่ว่าจะเป็นลานบ้าน ลานวัด ลานโรงเรียน แต่บริเวณที่เล่นต้องเป็นลานเรียบไม่มีหญ้าหรือหิน ขนาดพื้นที่ยาวประมาณ ๑๕ เมตร หรือตามแต่จะตกลงกัน

ขั้นตอนในการเล่น ก่อนการเล่นต้องจัดหาสถานที่ซึ่งเหมาะสมสำหรับการเล่นสะบ้าและเตรียมอุปกรณ์การเล่น โดยต้องมีลูกสะบ้าคนละ ๑ ลูก มีผู้เล่นตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป

ก่อนการเล่นทุกครั้ง ทั้งสองฝ่ายจะต้องทำความตกลงกันก่อนในเรื่องลำดับการเล่นก่อนหลัง (นิยมใช้การจับไม้สั้นไม้ยาวเสี่ยงทาย) และกำหนดระยะห่างจากจุดตั้งหรือระยะขอบเขตความไกลในแต่ละขั้นของการเล่นสะบ้าให้ชัดเจน นอกจากนี้ ยังต้องมีการตรวจสอบขาของผู้เข้าแข่งขันว่ามีการฉีกฉีก (หลุด) หรือไม่ ป้องกันการได้เปรียบเสียเปรียบในการแข่งขัน

การเล่นสะบ้า มีขั้นตอนการเล่นอยู่ ๔ ขั้นตอน ในแต่ละขั้นตอนมีวิธีการเล่นไม่เหมือนกัน และมีศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการแข่งขันเป็นภาษาท้องถิ่น

^๖อีสานเดลี ออนไลน์, รร.บ้านนาเกาะจัดแข่งขันโยนสะบ้า เพื่อสืบสานอนุรักษ์การเล่นพื้นบ้าน, เข้าถึงเมื่อ ๓ สิงหาคม ๒๕๖๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.esandailyonline.com/2099?FBCLID=IWAR1OYJ1IF38G2Y7SN9P1ZYMSB0NJGW-2CL38MX-GM6PG8MMVJQSCZ7YBE>

๑. **การช้ด** หรือ การใช้นิ้วมือช้ดกับสะบ้า เป็นการเล่นขั้นแรกของการแข่งขัน โดยผู้เล่นจะต้องใช้นิ้วชี้เกี่ยวสะบ้าตามความกว้างของสะบ้าอยู่ที่หรือจุดเริ่มต้นการเล่น ช้ดแล้วบ้นให้สะบ้าหมุนออกมา เมื่อสะบ้าหยุดที่จุดใดให้เริ่มยิงสะบ้าที่จุดนั้น โดยนั่งลงวางสะบ้าบนเข่า แล้วใช้มือดึ่งนิ้วชี้หรือนิ้วกลาง ที่ถนัดวางด้านหลังสะบ้า แล้วปล่อยนิ้วให้ตีดสะบ้าออกจากเข่าให้ไปถูกสะบ้าคู่ต่อสู้แรง ๆ ให้กระเด็นออกจากจุดตั้งตามที่กำหนดไว้ เรียกว่า ได้ (ผ่าน) แต่ถ้าถูกสะบ้าคู่ต่อสู้แล้วกระเด็นออกจากจุดตั้งไม่ถึงจุดที่กำหนดไว้ เรียกว่า ตาย (ไม่ผ่าน) ต้องรอผู้ร่วมทีมว่ายิงได้หรือตาย ถ้ายิงได้มีสิทธิ์เล่นต่อไปได้ทั้งทีม และต้องยิง **สะบ้าใช้** อยู่ตรงไหนต้องยิงตรงนั้น ถ้าทั้งทีมยิงได้ทุกคนแล้วก็จะเล่นในขั้นที่ ๒ คือ ขันโคน ต่อไป

การช้ด

๒. การไค่น หรือ การเล่นสะบ้าบนเข่า เป็นการเล่นขั้นที่ ๒ เมื่อผู้เล่นทุกคนเล่นขั้นซัดได้ทุกคนแล้ว จะเริ่มเล่นที่เมมไค่น โดยจะนั่งไค่นหรือยืนไค่นก็ได้ นำสะบ้าวางบนเข่าแล้วยิงสะบ้า ถ้าสะบ้าตกที่จุดใดให้ยิงสะบ้าจากจุดนั้น (เหมือนยิงขั้นซัดทุกประการ) จนเมื่อทุกคนผ่านในขั้นนี้แล้ว จึงเริ่มเล่นขั้นที่ ๓ คือ ขั้นแกะ

การไค่น

๓. *การแกะ* หรือ การเล่นสะบ้าบนฝ่ามือ เป็นขั้นการเล่นที่ ๓ เมื่อได้ชิ้นโคนกันมาทุกคนแล้ว จะเริ่มเล่นที่เมมแกะ จะยีนหรือนั่งแกะก็ได้ วิธีการเล่น หายฝ่ามือข้างหนึ่ง แล้ววางสะบ้าบนฝ่ามือ ใช้นิ้วชี้หรือนิ้วที่ถนัดของมืออีกข้างหนึ่งวางไว้หลังสะบ้า แล้วใช้หัวแม่มือของมือที่ใช้วางสะบ้า งอรั้งนิ้วมือที่จะยิงไว้ ปล่อย่นิ้วมือออกไปตีดสะบ้าให้กระแทกกับสะบ้าคู่ต่อสู้ ออกจากจุดตั้ง ตามกำหนด อย่าให้เป็น *สะบ้าตาย* เมื่อทุกคนยิงได้ครบแล้ว จึงเล่นในขั้นที่ ๔ คือ *ขึ้นเชิง* ซึ่งเป็น ขั้นสุดท้ายในการเล่น

การแกะ

๔. การเซ็ง หรือ การใช้เท้าเล่นสะบ้า เป็นขั้นการเล่นขั้นสุดท้าย ขั้นนี้จะใช้เท้าในการเล่น ตลอดการแข่งขัน เริ่มเล่นโดยยืนอยู่ที่เมมเซ็ง แล้วนำสะบ้าวางไว้ที่เท้าตรงไหนก็ได้ไม่จำกัด แต่ส่วนใหญ่ มักวางตรงร่องนิ้วเท้า เพราะสะบ้าไม่ค่อยหลุดออกจากเท้า จากนั้นก้าวเท้าข้างที่ไม่มีสะบ้าออกไปหนึ่งก้าว แล้วยกเท้าหรือสไลด์เท้าที่มีสะบ้าไปตามร่องสะบ้า ให้สะบ้าหลุดออกจากเท้าไปถูกสะบ้า คู่ต่อสู้ ให้กระเด็นออกจากจุดตั้งตามกำหนด ถ้าในระหว่างยกเท้าหรือสไลด์เท้าสะบ้าหลุดจากเท้า แต่ยังไม่ถึงหัวสะบ้าตั้งคู่ต่อสู้ (เมมตั้ง) เรียกว่า “*สะบ้าอนทวง*” ให้เริ่มใหม่ได้ไม่เกิน ๓ ครั้ง ถ้าสะบ้า ไปถูกสะบ้าคู่ต่อสู้แต่ไม่ออกจากจุดตั้งตามที่กำหนด ถือเป็น *สะบ้าตาย* ผู้ที่จะมาหรือเล่นแทนใช้เรียกว่า *เสาะหอย* ในการเสาะหอยผู้เล่นไม่จำเป็นต้องยืนที่เมมเซ็งก็ได้

ชั้นเซ็ง

ที่มา : เทศบาลตำบลคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

เมื่อผู้เล่นทุกคนเล่นครบทั้ง ๔ ขั้นตอนแล้วเรียกว่าได้ ๑ เมม (set) แล้วจะมีสิทธิ์เล่นต่อ ในเมมที่ ๒ ไปจนกว่าจะชนะในเมมที่ ๒ หรือถ้ามีการเล่นผิดกติกา หรือเล่นในขั้นตอนนั้น ๆ ไม่ผ่าน เสียสิทธิ์ทั้งทีม ทำให้คู่ต่อสู้มีสิทธิ์ในการเล่นต่อไป จะสลับการเล่นอย่างนี้จนกว่าจะมีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด เล่นได้ผ่าน ๒ เมมก่อนจะเป็นผู้ชนะในการแข่งขัน (ในการจัดการแข่งขันสะบ้านิยมกำหนดการแข่งขัน ๓ เมม กำหนดให้ชนะ ๒ ใน ๓ เมม)

นิยามศัพท์การเล่นสบบ้า^๗

ขัด หมายถึง ขั้นการเล่นสบบ้าขั้นแรก เล่นโดยใช้นิ้วมือขัดกับสบบ้า

โคน หมายถึง ขั้นการเล่นในขั้นที่ ๒ โดยเล่นสบบ้าบนเข่า

แกะ หมายถึง ขั้นการเล่นสบบ้าขั้นที่ ๓ โดยเล่นสบบ้าบนฝ่ามือ

เชิง หมายถึง ขั้นการเล่นสบบ้าขั้นที่ ๔ โดยใช้เท้าเล่นสบบ้า

ลู หมายถึง การเริ่มเล่นสบบ้า แล้วสบบ้ากลิ้งไปถูกสบบ้าคนอื่นที่ไม่ใช่คู่ของตนเองล้มลง จะเสียสิทธิ์การเล่นทั้งทีม

พรวน หมายถึง การเริ่มเล่นสบบ้าในขั้นขัด โคน และ แกะ เมื่อยิงสบบ้าแล้วสบบ้ากลิ้งไปถูกสบบ้าคู่ของตนเองล้มลงถือว่า **ได้ (ผ่าน)** ในขั้นเล่นนั้น ๆ ของตนเอง

ข้ามช่วง เมื่อเราเล่นได้ในขั้นนั้นแล้วผู้ร่วมทีมคนอื่นเล่นไม่ได้ เรามีสิทธิ์เล่นแทนผู้ร่วมทีม (**ใช้**) ต้องใช้สบบ้าคู่ที่อยู่ใกล้ก่อนจะข้ามไปใช้คู่อื่นที่อยู่ไกลไม่ได้ มิฉะนั้นถือว่า **ข้ามช่วง** ทำให้เสียสิทธิ์การเล่นทั้งทีม

สบบ้าตาย หมายถึง การยิงสบบ้าคู่ต่อสู้ออกจากจุดตั้งไม่มากกว่าระยะที่กำหนด เรียกว่า **สบบ้าตาย** จะไม่ได้ขั้นการเล่นนั้น

สบบ้าตายตั้ง หมายถึง สบบ้าฝ่ายตั้งตาย (ไม่ผ่าน) แต่เจ้าตัวจำไม่ได้จึงตั้งสบบ้าให้เล่น ฝ่ายผู้เล่นสามารถใช้สบบ้าตนเองมาตีสบบ้าที่ตั้งให้ล้มจะได้ในขั้นการเล่นนั้น

เมม หมายถึง เมื่อเล่นได้คือผ่านทุกขั้นการเล่นทุกคนแล้วเรียกว่าชนะแล้ว ๑ เมม (set) การแข่งขันนิยมกำหนดชนะ ๒ ใน ๓

เมมเชิง, เมมโคน, เมมขัด, เมมตั้ง และเมมเชิง หมายถึง ระยะความไกลของเขตการเล่นของแต่ละขั้น

ห้อง หมายถึง ร่องเสาหอย เป็นการเชิงสบบ้าที่ตาย จะยืนเล่นตรงไหนก็ได้ไม่จำเป็นต้องอยู่ที่เมมเชิง

จับไม้สั้นไม้ยาว เป็นการเสี่ยงทายว่าทีมไหนจะเป็นผู้เล่นก่อน

สบบ้าใช้ หมายถึง จุดที่สบบ้าฝ่ายเล่นยิงไปปะทะสบบ้าฝ่ายตั้งออกจากจุดตั้งไปเกินระยะที่กำหนด (ศอก) แล้วถือว่าได้หรือผ่าน แล้วสบบ้าฝ่ายยิงกลิ้งออกไปเป็นระยะเท่าใด ระยะนั้นเป็นระยะของบ้าใช้

^๗อานวย พุ่มราช, แบบบันทึกข้อมูลรากวัฒนธรรม "ของดีบ้านฉัน : ศิลปะการแสดง," รายงานโครงการ รากวัฒนธรรมของดีบ้านฉัน พื้นที่อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ (ชัยภูมิ : สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอคอนสาร, ๒๕๕๘) : ไม่ระบุเลขหน้า.

แหล่ หมายถึง คำเรียกผู้เล่นที่เอาเปรียบ ถ้าเขตกำหนด เช่น เข้าแหล่, มือแหล่, เท้าแหล่
ฝ่อ หมายถึง การสกัดกั้น ไม่ให้ไปไกล

สะบ้าไท่ หมายถึง สะบ้าในหนึ่งฝักมีลูกเดียว **ไท่** หมายถึง หนึ่ง

สะบ้าอนทาง เกิดขึ้นในชั้นการเล่นเชิงเท่านั้น เป็นช่วงที่ยกเท้าหรือสไลด์เท้าไปตามร่องสะบ้า แล้วสะบ้าหลุดจากเท้า แต่ยังไม่ถึงเมมตั้ง

ขึ้น หมายถึง การได้สิทธิ์เป็นฝ่ายเล่น โดยผู้เล่นสามารถยิงสะบ้าคู่ต่อสู้ออกจากที่ตั้ง มากกว่ากำหนด เรียกว่า ได้ (ผ่าน)

ยิงแห่ หมายถึง ในการแข่งขันผู้แข่งขันมีคะแนนเท่ากัน จะหาทีมที่จะเข้ารอบต่อไปโดยการยิงแห่ โดยใช้เกณฑ์เดียวกับการยิงลูกโทษของฟุตบอล คือ ตั้งสะบ้าห่างจากจุดยิงระยะ ๓ เมตร ให้แต่ละฝ่ายสลับกันยิงสะบ้าคู่ต่อสู้คนละ ๑ ครั้ง ทีมใดยิงถูกมากกว่าเป็นผู้ชนะ

สะบ้าดู หมายถึง สะบ้าที่ยิงออกมาแล้วทุกชั้นตอนก็ไปถูกสะบ้าฝ่ายตั้งที่ไม่ใช่คู่ของตนเอง

สะบ้าล้มลง เรียกว่า **สะบ้าดู** จะเสียสิทธิ์การเล่นทั้งทีม

การอนุรักษ์ส่งเสริมการเล่นสะบ้าไท่คอนสาร ปัจจุบันนี้ หน่วยงาน องค์การท้องถิ่น สถานศึกษา ราษฎรวิสาหกิจ เอกชน และชุมชนชาวอำเภอคอนสาร ต่างตระหนักถึงคุณค่าของการละเล่นสะบ้าพื้นบ้าน จึงได้ร่วมกันจัดให้มีแข่งขันสะบ้าพื้นบ้านในบุญเดือน ๔ ประเพณีไท่คอนสาร เป็นประจำทุกปี เพื่อสืบสานส่งเสริมและอนุรักษ์ การละเล่น ประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น โดยกำหนดให้มีการแข่งขันเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๑. ประเภทนักเรียน (ตั้งแต่ชั้น ป.๖ ลงมา)
๒. ประเภทเยาวชน (จบชั้น ป.๖ - อายุ ๒๕ ปี)
๓. ประเภทประชาชน (อายุ ๒๖ - ๕๕ ปี)
๔. ประเภทอาวุโส (อายุ ๖๐ ปี ขึ้นไป)

ทั้งนี้ การแข่งขันในประเภททีม ในแต่ละทีมต้องมีผู้เล่น จำนวน ๕ คน ชาย ๒ คน หญิง ๓ คน สำรองชาย ๑ คน หญิง ๒ คน

ทุกทีมที่เข้าร่วมการแข่งขันต้องแต่งกายเป็นเอกลักษณ์ชาวไท่คอนสาร โดยกำหนดให้ผู้ชาย นุ่งโจง สวมเสื้อขาวผ้าฝ้ายคอนสาร ผ้าขาวม้า ผู้หญิงนุ่งซิ่นควบไหม สวมเสื้อขาวผ้าฝ้ายคอนสาร พาดสไบเฉียง ซึ่งหากแต่งกายไม่ถูกต้องตามกำหนด คณะกรรมการจะไม่อนุญาตให้ลงแข่งขัน

นอกจากนี้ การที่หน่วยงาน องค์กรท้องถิ่น เริ่มหันมาสนับสนุนให้มีการเรียนการสอน การเล่นสะบ้าพื้นบ้านในโรงเรียนท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความสามัคคีและน้ำใจนักกีฬา เพื่อให้ได้ใช้เวลาว่างเป็นประโยชน์ทางไกลยาเสพติด และเพื่อฝึกสมรรถนะร่างกาย นับว่าเป็นการสืบสานมรดก ประเพณีในท้องถิ่นตั้งแต่ระดับเยาวชน ซึ่งเรื่องนี้ได้รับการตอบรับจากเยาวชนในท้องถิ่นอย่างยิ่ง มีเยาวชนสนใจลงสมัครแข่งขันการเล่นสะบ้าพื้นบ้านจำนวนมากทุกปี

การแข่งขันการเล่นสะบ้า
ที่มา : เทศบาลตำบลคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

ผ้าไหมบ้านเขว้า : ของดีอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ*

จังหวัดชัยภูมิเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีผ้าไหมคุณภาพดี มีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ จะเห็นได้จากคำขวัญประจำจังหวัดชัยภูมิที่มีการกล่าวถึงผ้าไหมว่า

“ชัยภูมิทิวทัศน์สวย รวยป่าใหญ่

มีช้างหลาย ดอกไม้งาม

ลือนามวีรบุรุษ สุดยอดผ้าไหม

พระใหญ่ทวารวดี”^๑

จังหวัดชัยภูมิมีการทอผ้าไหมในหลายพื้นที่ เช่น ผ้าไหมบ้านนาเสียว อำเภอมืองชัยภูมิ ผ้าไหมอำเภอคอนสวรรค์ แต่ผ้าไหมที่เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงของจังหวัดชัยภูมิ คือ ผ้าไหมบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ทำให้เกิดการเรียกผ้าไหมของแหล่งอื่นๆ ในจังหวัดชัยภูมิว่า “ผ้าไหมบ้านเขว้า” ไปด้วย^๒ ในบทความนี้จึงขอนำเสนอเน้นไปที่ผ้าไหมบ้านเขว้า ของอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

ประวัติความเป็นมา

อำเภอบ้านเขว้าเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตผ้าไหมบ้านเขว้า การทอผ้าไหมของที่นี่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน โดยมีการกล่าวว่าช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้เกิดเหตุการณ์ที่พระยาภักดีชุมพล (แล) เจ้าเมืองชัยภูมิคนแรก และท่านท้าวบุญมี ผู้เป็นภรรยา ซึ่งทั้งสองท่านเป็นชาวเมืองเวียงจันทน์ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดชัยภูมิ^๓ พระยาภักดีชุมพล (แล) รับราชการในสำนักเจ้าอนุวงศ์ มีตำแหน่งเป็นพี่เลี้ยงราชบุตรของเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งขณะนั้นเจ้าอนุวงศ์เป็นเจ้าประเทศราช อยู่ภายใต้การปกครองของสยาม ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเหตุใดพระยาภักดีชุมพล (แล) เจ้าเมืองชัยภูมิคนแรก

*นางสาวรุ่งนภา สงวนศักดิ์ศรี นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ กลุ่มจารีตประเพณี สำนักวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ค้นคว้าเรียบเรียง

^๑กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชัยภูมิ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๘, ๑๙๗.

^๒เรื่องเดียวกัน, ๒๐๕.

^๓สมสนุก ฅนายอด, "แบบบันทึกข้อมูล รากวัฒนธรรม "ของดีบ้านฉัน : การแต่งกาย", "ใน รายงานตัวชี้วัดและค่าเป้าหมาย ระดับบุคคลของวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ ระดับความสำเร็จของการจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้รากวัฒนธรรมเพื่อใช้ประเมินผลการปฏิบัติราชการในรอบการประเมิน ครั้งที่ ๑ (๑ ตุลาคม ๒๕๕๗ – ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๘) (ชัยภูมิ : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ, ๒๕๕๘), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

และครอบครัว พร้อมบริวารจึงได้อพยพมาจากเวียงจันทน์ การอพยพในครั้งนี้ เชื่อกันว่าท่านท้าวบุญมี ได้สอนสตรีชาวเมืองชัยภูมิทอผ้าเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม เนื่องจากท่านมีความชำนาญในการเลี้ยงไหม สาวไหม และทอผ้าไหม ท่านจึงสอนสตรีชาวชัยภูมิให้ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้า เช่น ผ้ายกขิด ผ้าไหมมัดหมี่ การทำขึ้นคัน การทอผ้าฝ้าย เป็นต้น^๔

ผ้าไหมบ้านเขว้าเริ่มเป็นที่รู้จักทั่วไปเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ เนื่องจากนายถนอม แสงชมภู นายอำเภอในขณะนั้น ได้นำผ้าไหมบ้านเขว้าส่งศูนย์ศิลปาชีพ สวนจิตรลดา ทำให้ผ้าไหมบ้านเขว้า ได้รับความนิยมนิยมน มีผู้สั่งทอเป็นจำนวนมาก เพราะเห็นถึงคุณภาพของผ้าไหม ลวดลายที่แปลกใหม่ และฝีมือที่ประณีต

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ เรือตรีสุนัย ณ อุบล ผู้ว่าราชการจังหวัดชัยภูมิในขณะนั้น ได้ส่งเสริมการผลิตและส่งผ้าไหมบ้านเขว้าเข้าประกวดที่โครงการศิลปาชีพ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร ในครั้งนั้นได้รับรางวัลชนะเลิศ หลังจากนั้นผ้าไหมบ้านเขว้าได้รับการคัดเลือกส่งเข้าประกวด และได้รับรางวัลชนะเลิศเกือบทุกปี

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ผ้าไหมบ้านเขว้าเป็นสินค้าระดับ ๕ ดาว ของจังหวัดชัยภูมิ ในโครงการ “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” และในการประกวดสินค้า OTOP ของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ผ้าไหมบ้านเขว้าได้รับรางวัลชนะเลิศของประเทศ ทำให้ยอดจำหน่ายเพิ่มสูงขึ้นมาก

อีกทั้งในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิได้รับเกียรติอย่างสูงยิ่ง คือ เป็นผู้ทอผ้าไหม “ไม้แรกของประเทศ” ในการทอผ้าตามโครงการ “ถักร้อยดวงใจ มหกรรมผ้าไทย เทิดไท้องค์ราชินี” ซึ่งจังหวัดต่าง ๆ จะทอผ้าแล้วนำมาต่อกันเป็นผืนเดียวที่มีความยาวหลายร้อยเมตร เพื่อนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในโอกาสทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา^๕

กรรมวิธีการผลิตผ้าไหมบ้านเขว้า

กรรมวิธีการผลิตผ้าไหมบ้านเขว้ามีขั้นตอนการผลิตหลัก ๆ ที่คล้ายคลึงกับการผลิตผ้าไหมของแหล่งผลิตอื่น ๆ แต่อาจมีรายละเอียดเฉพาะบางประการที่แตกต่างออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้ผลิตผ้าไหมแต่ละคนที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่แตกต่างกัน รวมทั้งประสบการณ์และความชำนาญของผู้ผลิตผ้าไหมแต่ละคนด้วย ขั้นตอนหลัก ๆ ของการผลิตผ้าไหมบ้านเขว้า มีดังนี้

^๔ กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย, *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชัยภูมิ*, ๒๕๔ - ๒๕๖.

^๕ สมสนุก คณายอด, "แบบบันทึกข้อมูล รากวัฒนธรรม" ของดีบ้านฉัน : การแต่งกาย, " ใน *รายงานตัวชี้วัดและค่าเป้าหมาย ระดับบุคคลของวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ ระดับความสำเร็จของการจัดเก็บข้อมูลสองคึกฤทธาวัฒนธรรมเพื่อใช้ประเมินผลการปฏิบัติราชการในรอบการประเมิน ครั้งที่ ๑ (๑ ตุลาคม ๒๕๕๗ - ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๘)* (ชัยภูมิ : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ, ๒๕๕๘), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

^๖ องค์การบริหารส่วนจังหวัดชัยภูมิ, *สินค้าและอาชีพ - ผ้าไหมบ้านเขว้า*, เข้าถึงเมื่อ ๔ กันยายน ๒๕๖๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.chpao.org/travel/product-work/detail/72>

๑. การปลูกหม่อน

ใบหม่อนเป็นอาหารของตัวไหม ดังนั้นการผลิตเส้นใยไหมต้องเริ่มจากการปลูกต้นหม่อนเพื่อนำใบมาใช้เป็นอาหารของตัวไหม อีกทั้งตัวไหมจะไม่กินอาหารชนิดอื่นนอกจากใบหม่อน ทำให้ผู้ที่เลี้ยงตัวไหม ต้องเตรียมปลูกต้นหม่อนให้เพียงพอต่อการเลี้ยงไหมในแต่ละครั้ง ไม่เช่นนั้นแล้วจะลำบากในการหาใบหม่อนเพิ่ม เนื่องจากตัวไหมในระยะที่โตเต็มที่ก่อนการชักใยจะกินอาหารทั้งกลางวันและกลางคืน โดยทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนิยมปลูกต้นหม่อน ๓ พันธุ์ คือ ต้นหม่อนน้อย หม่อนสร้อย และหม่อนไผ่ การปลูกต้นหม่อนนี้นิยมปลูกในช่วงต้นฤดูฝน โดยปลูกไว้ใกล้กับตัวบ้าน ได้แก่ สวนครัวท้ายบ้าน ใช้เวลาในการปลูกประมาณ ๔ - ๕ เดือน จึงนำใบหม่อนไปใช้เลี้ยงไหมได้ โดยการหักปลายกิ่งที่มีใบอ่อน ๓ - ๔ ชั้นใบ สับเป็นฝอยให้ตัวไหมกิน^๗ นอกจากนี้คุณสุรรัตน์ ป้องขันธุ์ ผู้มีอาชีพทอผ้าไหม ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าการปลูกต้นหม่อนต้องปลูกให้ไกลจากสารเคมี เนื่องจากต้นหม่อนอาจตายได้หากได้รับสารเคมี^๘

๒. การเลี้ยงตัวไหม

การเลี้ยงตัวไหมนี้ต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ ไม่ให้ตัวไหมถูกแสงสว่างหรือความร้อนมากเกินไปเช่นนั้นแล้วตัวไหมจะตาย^๙ ไหมที่ชาวอีสานเลี้ยงแต่เดิมเป็นไหมพื้นเมืองซึ่งเก็บมาจากในป่าแล้วนำมาเพาะเลี้ยง ไหมพื้นเมืองมีข้อดีคือ มีความต้านทานโรคสูง แต่มีข้อเสียคือรังไหมเหลือเส้นใยไม่มากนัก ในปัจจุบันจึงมีการนำสายพันธุ์ไหมไทยผสมกับสายพันธุ์ไหมต่างประเทศ ซึ่งทำให้ได้เส้นใยเพิ่มมากขึ้น^{๑๐} อีกทั้งมีธุรกิจการผลิตเส้นไหมในประเทศไทย ทำให้ผู้มีอาชีพทอผ้าไหม สามารถเลือกซื้อเส้นไหมจากผู้ผลิตรายใหญ่ได้ โดยแต่เดิมอาจจะเลี้ยงเองหรือซื้อจากชาวบ้านที่เลี้ยงไหม ทำให้ในอดีตมีเส้นไหมไม่เพียงพอต่อความต้องการในบางช่วงเวลา^{๑๑}

๓. การสาวไหม

การสาวไหม คือการดึงเส้นใยออกจากรังไหม เริ่มจากการนำรังไหมที่ฝั่งแดดแล้วใส่หม้อต้ม ต้มในน้ำร้อน อุปกรณ์ที่ใช้ได้แก่ไม้ทาบ ซึ่งเป็นไม้ที่มีขนาดยาวประมาณ ๗๐ - ๘๐ เซนติเมตร มีปลายด้านหนึ่งเป็นง่าม เชี่ยวรังไหมให้จมน้ำบางส่วนแล้วดึงเส้นไหมออกจากรังไหมให้เส้นไหมผ่านง่ามไม้ทาบ ขึ้นไปร้อยกับรอกแขวนหรือ “พวงสาว” ที่ยึดอยู่กับปากหม้อ แล้วดึงเส้นไหมผ่านรอกลงในกระบุงหรือตะกร้า ทั้งนี้ต้องคอยเติมรังไหมลงในหม้อ เส้นไหมที่สาวออกมาได้จะมีคุณภาพต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับวิธีการ ได้แก่

^๗พนมบุตร จันทรโชติ, "ผ้าอีสานกับขั้นตอนการผลิต," ใน *ผ้าไหมพื้นบ้าน*, สิริ ผาสุก, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), ๒๘๘.

^๘สัมภาษณ์ สุรรัตน์ ป้องขันธุ์, อาชีพทอผ้าไหม, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^๙วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย, *ผ้าอีสาน* (ขอนแก่น : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๑๖), ๒๔.

^{๑๐}พนมบุตร จันทรโชติ, "ผ้าอีสานกับขั้นตอนการผลิต," ใน *ผ้าไหมพื้นบ้าน*, สิริ ผาสุก, บรรณาธิการ, ๒๘๘.

^{๑๑}สัมภาษณ์ สุรรัตน์ ป้องขันธุ์, อาชีพทอผ้าไหม, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

- ไหมล่องหรือไหมเลย เป็นการสาวครั้งเดียวจนโยไหมหมดจากรังไหม เส้นโยที่ได้มีขนาดค่อนข้างใหญ่ คุณภาพปานกลาง
- ไหมลืบ คือเส้นไหมเปลือกนอก การสาวไหมจะสาวเอาเฉพาะเปลือกนอกแล้วจกรังไหมออกมาพักไว้ไหมที่ได้มีลักษณะแข็ง มีความมันวาวน้อย คุณภาพน้อยกว่าไหมล่อง
- ไหมน้อย (ไหมลวดหรือไหมละเอียด) เกิดจากการนำรังไหมที่พักไว้จากการสาวไหมลืบมาสาวอีกครั้ง ถือเป็นไหมชั้นดี เนื่องจากมีเส้นเล็ก และมีความมันวาวมากกว่าไหมชนิดอื่นๆ
- ไหมขี้กระเปาะ เป็นไหมชั้นในสุดรวมทั้งเปลือกที่หุ้มตัวดักแต่ไว้ เส้นไหมที่ได้จึงเต็มไปด้วยเปลือกดักแต่ ลักษณะเป็นปมปมจำนวนมาก เรียกว่า ขี้ไหม ไหมชนิดนี้จึงไม่นิยมสาวกันมากนัก เพราะทำยาก และไหมที่ได้ไม่สวยงาม^{๑๒}

๔. การเตรียมเส้นไหมและการย้อมสี

เส้นไหมที่สาวออกมาได้ต้องนำไปทำเป็นใจไหมโดยใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า “กง” และ “อ๊ก” นอกจากนี้ไหมที่ได้จากขั้นตอนการสาวไหม จะมีลักษณะแข็งกระด้าง ต้องนำไปพอกด้วยน้ำด่างเพื่อให้เส้นโยนิ่ม น้ำด่างนี้ได้จากธรรมชาติ เช่น ต้นกล้วย เปลือกนุ่น ก้านตาล ผักโขมหนาม^{๑๓} ผักหรือเปลือกเพกา ฯลฯ โดยเลือกเอาชนิดใดชนิดหนึ่ง แล้วนำมาสับเป็นท่อนๆ ตากให้แห้ง เมาจนได้ขี้เถ้านำขี้เถ้าไปแช่น้ำ ทิ้งไว้ให้นอนกัน รินน้ำออกมาเป็นน้ำด่าง นำไหมที่จะพอกลงแช่ในน้ำด่าง โดยทุบเส้นไหมให้อ่อนตัวเพื่อให้น้ำด่างจะได้ซึมเข้าได้ง่าย แช่นจนนิ่มและขาว จึงนำไปตากแดดให้แห้ง หากไหมยังไม่สะอาดก็นำไปแช่น้ำด่างตามวิธีการเดิมอีกครั้งหนึ่ง แล้วนำเส้นไหมไปตีเกลียวเพื่อควบเส้นไหมให้เป็น ๒ หรือ ๔ เส้น บางครั้งนำมาย้อมสีแรกก่อน จึงนำไปปั่นใส่หลักหมี่ เพื่อเตรียมมัดต่อไป หลังจากนั้นกรอเส้นไหมเข้าหลอดเพื่อทำเส้นยืน คือ เส้นไหมที่ซึ่งอยู่ในที่จะควบ ๖, ๑๒ และการเข้ากรักทำเส้นพุ่ง คือ เส้นไหมที่อยู่ในกระสวย ใช้เวลาในการกรอเส้นไหม ๒ วัน โดยทำด้วยมือไม่ใช้เครื่อง ขั้นตอนต่อไปคือ การคันเส้นยืนในฝื่อ โดยกำหนดว่าจะเอาเส้นไหมความยาวเท่าใดตามความต้องการ ส่วนการคันเส้นพุ่งนำเส้นไหมมาคันใส่แม่สะดึงยาวตามความกว้างของหน้าฟืม^{๑๔} อีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญคือ การย้อมเส้นไหมทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง โดยเส้นยืน คือ เส้นที่เป็นโครงสร้างของผืนผ้าไหมตามยาวของผืนผ้าทั้งหมด ส่วนมากจะย้อมสีพื้นเป็นสีต่าง ๆ ตามความต้องการ ส่วนเส้นพุ่งหรือเส้นขัดจะมีสีต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก หากต้องการสีและลวดลายพิเศษจะต้องย้อมเส้นไหมเอง โดยการย้อมไหมเพื่อใช้ทอให้เป็นลวดลายจะนำเส้นไหมที่ผ่านการปรับเส้นแล้วมาทำการมัดให้แน่นด้วยเชือกฟาง (เชือกพลาสติก) เป็นเปลาะ ๆ ตามแบบลวดลายและสีที่กำหนด ซึ่งเรียกว่า “มัดหมี่” แล้วนำไปย้อมสีที่ละสี

^{๑๒}พนมบุตร จันทรโชติ, "ผ้าอีสานกับขั้นตอนการผลิต," ใน *ผ้าไหมพื้นบ้าน*, สิริ ผาสุก, บรรณาธิการ, ๒๕๕๙.

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๑๔}กระบวนการเตรียมเส้นไหม, เข้าถึงเมื่อ ๔ กันยายน ๒๕๖๒, เข้าถึงได้จาก http://nomkaw.blogspot.com/p/blog-page_04.html

ตากให้แห้ง เมื่อเส้นไหมแห้งดีแล้วก็นำมากรอด้วยไนส์หลอดเพื่อนำไปใส่ในร่องกระสวย สำหรับนำไปทอเป็นเส้นขัดต่อไป^{๑๔}

การย้อมสีเส้นไหมนี้ทั้งการย้อมสีธรรมชาติ และการย้อมสีเคมี ซึ่งการย้อมสีเคมีนั้นทำได้ง่าย และสะดวก สามารถนำสีเหล่านั้นมาผสมให้ได้สีตามที่ต้องการ และปรับระดับความเข้มของสีได้ สีสังเคราะห์ที่นำมาย้อมมีหลายประเภท แต่ละประเภทจะมีคุณสมบัติของสีย้อม กรรมวิธีการย้อม คุณภาพสีย้อมที่แตกต่างกัน สำหรับการย้อมสีธรรมชาติ โดยส่วนใหญ่ได้มาจากส่วนต่าง ๆ ของพืช เช่น เปลือกไม้ ใบไม้ ผล ลำต้น แก่น ต้นไม้และรากไม้ ซึ่งจะมีกรรมวิธีในการเตรียมน้ำย้อมสีและวิธีการย้อมสีที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับชนิดของพืชและส่วนที่นำมาใช้ในการย้อมสี^{๑๕} จากการสัมภาษณ์ คุณสุรรัตน์ ป้องขันธุ์ ผู้มีอาชีพทอผ้าไหม ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการย้อมสีธรรมชาติเพิ่มเติม คือ แก่นขนุน จะให้สีเหลือง เปลือกมะพร้าว น้ำหอมให้สีเทา ครั่งให้สีแดง และสีชมพูอ่อน (สีชมพูอ่อนใช้น้อย) ใบหูกวางให้สีเขียวพล เป็นต้น ต้องย้อมสี ๓ - ๔ ครั้งจึงได้สีตามต้องการ และแก้ไขสีไม่ได้ ต่างจากสีเคมีที่มีน้ำยาฟอกสีออกได้ นอกจากนี้ยังมีการอบผ้าด้วยสมุนไพร คือ อบด้วยดอกสีลาวดี สีจะเข้มข้น และโดดเด่นกว่าเดิม มีการล้างผ้า แล้วแช่น้ำยาปรับผ้านุ่ม หรือครีมนวดผมให้สีไม่ตก^{๑๖}

เส้นไหมที่ย้อมด้วยใบหูกวาง

เส้นไหมที่ย้อมด้วยแก่นขนุน

เส้นไหมที่ย้อมด้วยเปลือกมะพร้าว น้ำหอม

เส้นไหมที่ย้อมด้วยครั่ง

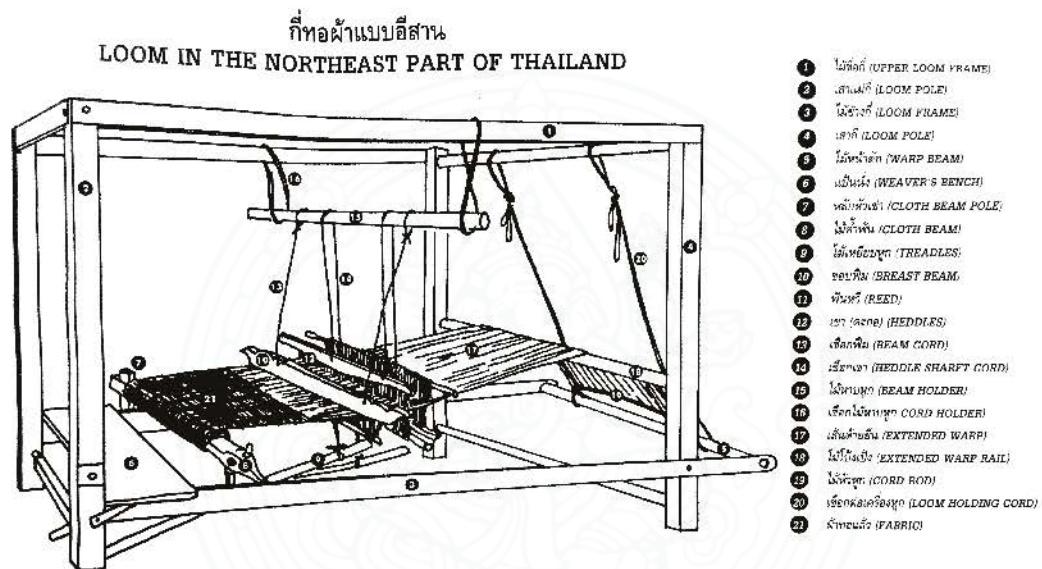
^{๑๔} กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชัยภูมิ**, ๑๓๕ - ๑๓๖.

^{๑๕} ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ร้อยเอ็ด, **การย้อมสีเส้นไหม**, เข้าถึงเมื่อ ๔ กันยายน ๒๕๖๒, เข้าถึงได้จาก https://www.qsds.go.th/qssc_ret/inside_page.php?pageid=25

^{๑๖} สัมภาษณ์ สุรรัตน์ ป้องขันธุ์, อาชีพทอผ้าไหม, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

๕. การทอผ้าไหม

การทอผ้าไหมต้องอาศัยฝีมือและความรู้ความชำนาญของผู้ทอเป็นอย่างมาก แต่ละคนจะมีขั้นตอนการทำที่แตกต่างกัน เส้นไหมที่สาวได้แต่ละช่วงเวลาหรือแต่ละระยะของฝักไหมให้ความหนาของเส้นไม่เท่ากัน สีไม่เหมือนกัน นอกจากนั้นแล้วความสามารถในการทอ การสอกระสวย ความแรงในการตีกระทบหรือการฟัดทำให้ได้สีเข้มอ่อนต่างกัน การเรียงเส้นไหมให้ตรงลายจะแสดงถึงความชำนาญของผู้ทอแต่ละคน ผ้าทอแต่ละผืนที่ได้จึงมีเอกลักษณ์เฉพาะของผ้าผืนนั้น ๆ^{๑๘} อุปกรณ์ที่สำคัญที่ใช้ในการทอผ้า คือ กี่ทอผ้าแบบอีสาน

กี่ทอผ้าแบบอีสาน

ที่มาภาพ : พนมบุตร จันทรโชติ, “ผ้าอีสานกับขั้นตอนการผลิต,” ใน *ผ้าไหมพื้นบ้าน*,
ศิริ ผาสุก, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), ๓๐๙.

ลวดลายของผ้าไหมบ้านเขว้า

ลวดลายที่พบบนผ้าไหมบ้านเขว้า เกิดจากความคิดและการสร้างสรรค์ลวดลายโดยบางส่วนเป็นลายที่สืบทอดมาจากในอดีต และบางส่วนเป็นลวดลายที่คิดประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ ซึ่งอาจมีพื้นฐานมาจากลายดั้งเดิม ลวดลายที่มีชื่อเสียงของจังหวัดชัยภูมิและของอำเภอบ้านเขว้า คือ ผ้าไหมลายหมี่คั่นขอนารี เป็นลายผ้ามัดหมี่เอกลักษณ์ของจังหวัดชัยภูมิ เกิดจากการนำลายหมี่คั่น (ลายพื้นฐาน)

^{๑๘} ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ร้อยเอ็ด, *การทอผ้า*, เข้าถึงเมื่อ ๔ กันยายน ๒๕๖๒, เข้าถึงได้จาก http://www.qsds.go.th/qssc_ret/inside_page.php?pageid=34

มารวมกับลายมัดหมี่ขอนารี ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ได้มีพระราชดำริให้อนุรักษ์ไว้ โดยในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัดชัยภูมิได้นำ ผ้าไหมมัดหมี่จากบ้านต้อน (หมู่บ้านหนึ่งในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ) ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ผ้าไหมมัดหมี่นี้เป็นผ้าไหมมัดหมี่ลายขอนารี (ชื่อเดิมคือ ลายขอกระหรี) เมื่อทอดพระเนตรเห็นจึงได้มีพระราชดำริให้อนุรักษ์ลายดังกล่าวไว้ ผ้าไหมมัดหมี่ลายขอนารีเป็นลายที่มีการประยุกต์มาจากลายขอ ซึ่งเป็นลายดั้งเดิม แต่มีผู้สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดหลังผ้าลายหมี่คั่น ซึ่งเป็นลายพื้นฐาน^{๑๙}

นอกจากนี้ลวดลายของผ้าไหมบ้านเขว้ายังมีลวดลายอื่น ๆ อีกมากมาย เนื่องจากการคิดสร้างสรรค์ลวดลายอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงขอยกตัวอย่างลวดลายเพียงบางส่วนเท่านั้น ซึ่งลวดลายเหล่านี้เกิดจากสิ่งที่มีรูปแบบลวดลายพบเห็นทั้งในธรรมชาติ และสิ่งต่าง ๆ รอบตัว หากจะแบ่งกลุ่มของลวดลาย อาจแบ่งได้เป็น ๔ กลุ่ม^{๒๐} คือ

๑. กลุ่มลวดลายจากสัตว์ เป็นกลุ่มของลวดลายที่พบมากที่สุดในบรรดาลวดลายผ้าทอในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เช่น ลายช้าง ลายม้า ลายแมงกอด และลายปลาหมึก^{๒๑} เป็นต้น

๒. กลุ่มลวดลายจากพืชพรรณธรรมชาติ ดอกไม้ เป็นกลุ่มลวดลายที่สร้างสรรค์ขึ้นตามสิ่งทีพบเห็นในธรรมชาติรอบตัว เช่น ลายกาบบัวใหญ่ และลายกาบบัวน้อย^{๒๒} เป็นต้น

๓. กลุ่มลวดลายวัตถุสิ่งของ เป็นกลุ่มลวดลายที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน และในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น ลายกรงนก ลายโทรศัพท์ ลายโคมไฟ ลายรถแม็คโคร ลายบายศรี ลายฉัตร ลายหน้าต่าง^{๒๓} และลายไหลเรือไฟ จากการสัมภาษณ์คุณสุรรัตน์ ป้องจันทร์ อาชีพทอผ้าไหม ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับลายไหลเรือไฟว่า เป็นลวดลายที่เกิดจากประเพณีไหลเรือไฟ ซึ่งผ้าลายนี้พบเห็นได้ในแหล่งผลิตผ้าไหมแห่งอื่นด้วย^{๒๔}

^{๑๙} สมสนุกคนยออด, "แบบบันทึกข้อมูล รากวัฒนธรรม "ของดีบ้านฉันท : การแต่งกาย", " ใน รายงานตัวชี้วัดและค่าเป้าหมายระดับบุคคลของวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ ระดับความสำเร็จของการจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมเพื่อใช้ประเมินผลการปฏิบัติงานในรอบการประเมิน ครั้งที่ ๑ (๑ ตุลาคม ๒๕๕๗ - ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๘) (ชัยภูมิ : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ, ๒๕๕๘), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

^{๒๐} การแบ่งกลุ่มลวดลายนี้จัดกลุ่มตามบทความเรื่อง "คติความเชื่อและอัตลักษณ์ลวดลายผ้าทอพื้นเมืองอีสาน - ลาว" ของธีระยุทธ เฟื่องชัย (ธีระยุทธ เฟื่องชัย, "ความเชื่อและอัตลักษณ์ลวดลายผ้าทอพื้นเมืองอีสาน - ลาว," ใน เจียรไนเพชร : รวมรายงานผลการวิจัย เล่มที่ ๒, วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๒), ๑๓.)

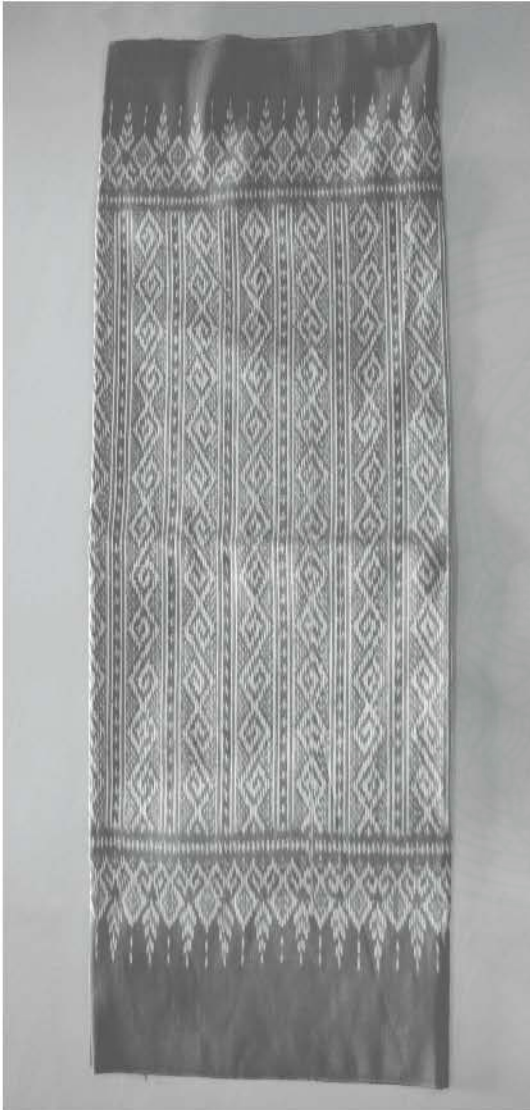
^{๒๑} วมลพรรณ ปิตธวัชชัย, ผ้าอีสาน (ขอนแก่น : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๖๖), ๔๕.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๒๔} สัมภาษณ์ สุรรัตน์ ป้องจันทร์, อาชีพทอผ้าไหม, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

๔. กลุ่มลวดลายประดับหรือลวดลายเบ็ดเตล็ด คือ กลุ่มของลวดลายที่เป็นลวดลายประดับเพิ่มเติมจากลวดลายประธาน เช่น ลายขอ ลายสร้อยสา และลายขนมเปียกปูน^{๒๔} จากการสังเกตพบว่าลวดลายประดับหรือลวดลายเบ็ดเตล็ดนี้มีส่วนได้รับแรงบันดาลใจจากธรรมชาติ และวัตถุสิ่งของที่ใช้ในชีวิตประจำวัน

ผ้าไหมลายหมี่คั่นซอนารี

^{๒๔}ธีระยุทธ เฟื่องชัย, "ความเชื่อและอัตลักษณ์ลวดลายผ้าทอพื้นเมืองอีสาน - ลาว," ใน เจียรไนเพชร : รวมรายงานผลการวิจัย เล่มที่ ๒, วิจัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๒), ๑๓.

ผ้าไหมลายไหลเรือไฟ

ลายหมี่คั่น
ลายมัดหมี่ขอนแก่น

ผ้าไหมบ้านเขว้ากับวิถีชีวิต

วัฒนธรรมการทอผ้าเป็นสิ่งที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวอีสาน การทอผ้าเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของเด็กผู้หญิงทุกครัวเรือน เนื่องจากการผลิตเครื่องนุ่งห่มเป็นหนึ่งในปัจจัย ๔ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งการทอผ้าสำหรับเป็นเครื่องแต่งกายประจำวันและการทอผ้าสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ผ้าทอจึงมีบทบาทต่อผู้คนตั้งแต่เกิดจนตาย^{๒๖} ผ้าไหมบ้านเขว้าก็เช่นเดียวกันมีการใช้งานสืบเนื่องมาตั้งแต่ในอดีต ทั้งใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้ในงานพิธีกรรมทางศาสนา ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์คุณสุรรัตน์ ป้องพันธ์ ผู้มีอาชีพทอผ้าไหม ได้เล่าว่าผ้าไหมบ้านเขว้านิยมใส่ในงานประเพณีต่าง ๆ นิยมใส่เสื้อลูกไม้ กับผ้านุ่งที่เป็นผ้าไหม เช่น งานเทศกาลบุญเดือน ๖ อีกทั้งคุณสุรรัตน์ ป้องพันธ์ ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทอผ้าไหมบ้านเขว้าว่าเป็นการถ่ายทอดความรู้กันในครอบครัว จากรุ่นหนึ่ง

^{๒๖} ธีระยุทธ์ เฟื่องชัย, "ความเชื่อและอัตลักษณ์ลวดลายผ้าทอพื้นเมืองอีสาน - ลาว," ใน **เจียรไนเพชร : รวบรวมงานผลการวิจัย เล่มที่ ๒**, วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๒), ๔ - ๕.

สู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งคุณสุรรัตน์เป็นรุ่นที่ ๓ ในปัจจุบันนี้คุณสุรรัตน์ก็ได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าไหมให้กับลูกชายคนโต โดยฝึกฝนการทอผ้าในช่วงวันหยุด เพื่อนำเงินที่ได้จากการทอผ้าไปใช้ที่โรงเรียน อีกทั้งได้ทุนบ้านของคุณสุรรัตน์ก็ยังมีการทอผ้าไว้สำหรับการทอผ้าไหม^{๒๗} แสดงถึงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับการทอผ้า นอกจากนี้ยังมีการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ จากผ้าไหมบ้านเขว้า ได้แก่ ผ้าพันคอไหมแฟนทลาย เสื้อผ้าสำเร็จรูป กระเป๋าผ้าไหม หมวกผ้าไหม เป็นต้น^{๒๘}

บทสรุป

ผ้าไหมบ้านเขว้าคงอยู่ได้จนถึงปัจจุบันนี้ เพราะผ้าไหมบ้านเขว้ามีจุดเด่นสำคัญหลายประการ ได้แก่ คุณภาพของผ้าไหมบ้านเขว้าที่เนื้อผ้าเป็นไหมแท้ 100% ทนทาน สีสันไม่ตก ลวดลายสวยงาม ดูแลกรักษาง่าย^{๒๙} อีกทั้งลวดลายของผ้าไหมบ้านเขว้าล้วนสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ประเพณี และภูมิปัญญาของชาวชัยภูมิที่สืบทอดต่อกันมา และมีการพัฒนาลวดลายที่ต่างออกไป ทำให้ตอบสนองต่อความต้องการของผู้ซื้อ กระบวนการผลิตผ้าไหมบ้านเขว้าก็มีการพัฒนา ได้แก่ เทคนิคการย้อมเงิน หยดทองลงบนผ้าไหม ซึ่งได้รับความนิยมในปัจจุบัน ก่อนหน้านี้ก็มีการใช้สีเคมีมาเพ้นท์ผ้าไหม ทำให้ได้สีที่หลากหลาย^{๓๐} ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การทำการตลาดให้เข้าถึงผู้ซื้อ ซึ่งมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการขายผ้าแบบออนไลน์ ทำให้ผู้ซื้อเข้าถึงสินค้าได้ง่าย และได้รับสินค้าจากการจัดส่งทางไปรษณีย์ ไม่ต้องเสียเวลาเดินทาง นอกจากนี้การถ่ายทอดภูมิปัญญาเรื่องการทอผ้าไหมก็มีการเปลี่ยนแปลงไป จะเห็นได้จากในอดีตที่มักถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าไหมให้กับเด็กผู้หญิง แต่ในปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าไหมไม่จำกัดอยู่เฉพาะเด็กผู้หญิง แต่เกิดการถ่ายทอดความรู้ให้กับเด็กผู้ชายด้วย อาจเนื่องมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งผู้เขียนคิดว่าเป็นสิ่งที่ดีที่จะทำให้ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมบ้านเขว้ายังคงอยู่ต่อไป

^{๒๗}สัมภาษณ์ สุรรัตน์ ป้องจันทร์, อาชีพทอผ้าไหม, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๒๘}องค์การบริหารส่วนจังหวัดชัยภูมิ, **สินค้าพื้นเมือง - ร้านผ้า เครื่องแต่งกาย ชัยภูมิ**, เข้าถึงเมื่อ ๓ กันยายน ๒๕๖๒, เข้าถึงได้จาก <http://www.chpao.org/travel/product/cloth/detail/5>

^{๒๙}สมสนุก คณายอด, "แบบบันทึกข้อมูล รากวัฒนธรรม" ของดีบ้านอัน : การแต่งกาย", ใน **รายงานตัวชี้วัดและค่าเป้าหมาย ระดับบุคคลของวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ ระดับความสำเร็จของการจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้รากวัฒนธรรมเพื่อใช้ประเมินผลการปฏิบัติราชการในรอบการประเมิน ครั้งที่ ๑ (๑ ตุลาคม ๒๕๕๗ - ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๘)** (ชัยภูมิ : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ, ๒๕๕๘), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

^{๓๐}สัมภาษณ์ สุรรัตน์ ป้องจันทร์, อาชีพทอผ้าไหม, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ร้านขายผ้าไหมบ้านเขว้า

ศิลปะการตัดไม้ : ไม้ตัดที่บ้านแซ่*

ไม้ตัด เป็นการนำพันธุ์ไม้ยืนต้นบางชนิดที่มีขนาดใหญ่ ขนาดกลาง อายุยืนนาน มีลักษณะเนื้อไม้เหนียว ทนทาน ไม่หักง่าย มีใบเล็ก และแตกกิ่งก้านงอกงามดี เช่น ตะโก ข่อย โมก และชา เป็นต้น โดยชุดเอาไม้ที่มีอยู่แล้ว มีขนาดโตพอสมควรมาปลูกในกระถางให้มีชีวิตรอด และตัดแปลงตัดตกแต่งกิ่งที่แตกออกใหม่ ตัดกิ่งก้านให้เปลี่ยนสภาพรูปทรงไปจากธรรมชาติเดิม เพื่อให้มีรูปร่างลักษณะต่าง ๆ ตามแบบที่กำหนดหรือตามแบบที่ต้องการ^๑ ซึ่งเป็นการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ต้องมีจินตนาการด้านศิลปะในการตัดไม้ อีกทั้งต้องมีความพยายาม อดทน และอดสาหัสในการตัดแต่งไม้ตัด เพื่อให้มีรูปร่าง ลักษณะถูกต้องตามรูปแบบที่ต้องการซึ่งต้องใช้ระยะเวลาพอสมควร สำหรับไม้ตัดที่เป็นผลงานจากภูมิปัญญาชาวบ้าน และมีชื่อเสียงของจังหวัดชัยภูมิ อยู่ที่บ้านแซ่ ตำบลผักปัง อำเภอภูเขียว นิยมทำต้นตะโกตัด เพราะต้นตะโกเป็นพันธุ์ไม้ยืนต้นขนาดกลาง พบง่ายมีอยู่ตามธรรมชาติทั่วไป เป็นไม้เนื้อแข็ง มีความเหนียว เปลือกสีดำ และมีรอยแตก ๆ ทำให้ดูสวยงามยิ่งขึ้น นอกจากนั้นต้นตะโกมีอายุยืนยาว นำมาปลูกเลี้ยงง่ายต่อการเจริญเติบโต แต่มีความทนทานต่อสภาพแวดล้อมได้ดี

การเล่นไม้ตัดเป็นงานอดิเรกของคนไทยมานานแล้ว เพราะเบื้องหลังของไม้ตัดที่สวยงามแต่ละต้นสะท้อนให้เห็นถึงความละเอียดอ่อน ความอดสาหัสพากเพียรพยายาม จินตนาการแนวคิดด้านศิลปะในการตัดไม้ และการมีฝีมือของผู้เล่น เพราะกว่าจะได้ไม้ตัดตามแบบที่ต้องการนั้น ต้องใช้ระยะเวลาอันกว่าจะเป็นผลสำเร็จ การเล่นไม้ตัดของไทยเริ่มมาตั้งแต่เมื่อไหร่ ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าน่าจะมีการเล่นไม้ตัดกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่แพร่หลายมากนักมักนิยมเล่นกันในกลุ่มเจ้าขุนมูลนายเท่านั้น อาจได้รับอิทธิพลมาจากชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยากันมาก ในช่วงสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ จนถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งพวกญี่ปุ่นนี้มีการเล่นไม้ตัดกันมานานหลายร้อยปีแล้ว และมีชื่อไม้ญี่ปุ่นปรากฏในตำราไม้ตัดของไทยด้วย^๒ จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีหลักฐานการเล่นไม้ตัด ในโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ มีการนำไม้ตัดมาประดับตกแต่งอุทยานสวนขวา สวนซ้ายในพระบรมมหาราชวัง และประดับตกแต่งโดยรอบพระที่นั่งองค์ต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง^๓ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยการเล่นไม้ตัดเป็นที่นิยมมาก หลักฐานปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน มีการนำกระถางไม้ตัดมาประดับตกแต่งภายในบริเวณพระบรมมหาราชวัง และ

* นางสาวกมลพรรณ บุญสุทธิ์ นักอักษรศาสตร์ กลุ่มจารีตประเพณี สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ ค้นคว้าเรียบเรียง

^๑ ปิฎฐะ บุนนาค, ไม้ดอกไม้ประดับ (พระนคร : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, ๒๕๒๑), ๑๔๓.

^๒ ชินดา สีหามาศย์ (ผู้เรียบเรียง), โคลงตำราไม้ตัด และทวารวดีบท ของหลวงมงคลรัตน์ (ช่วง ไกรฤกษ์) (กรุงเทพฯ : ศิริชัยการพิมพ์, ๒๕๖๑), ๑๖.

^๓ ชินดา สีหามาศย์ (ผู้เรียบเรียง), เรื่องเดียวกัน, ๑๗ - ๑๘.

โรงหุ่นหลวงแล้ว ตามวัด พระอาราม บ้านขุนนาง คหบดีก็นิยมปลูก ไม้ดัดในกระถางกระเบื้องเคลือบ
ลายคราม กระถางรูปทรงแปลตั้งไว้ประดับตกแต่งสวน หรือตั้งวางนอกชานเรือนไว้ชื่นชม^๔ การเล่น
ไม้ดัดในราชสำนักที่นิยมนำกระถางไม้ดัดมาประดับตกแต่งในพระบรมมหาราชวัง ยังปรากฏสืบเนื่อง
มาทั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หลักฐานปรากฏในโคลงตำราไม้ดัด ของหลวง
มงคลรัตน์ (ช่วง ไกรฤกษ์)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังนิยมนำกระถางไม้ดัดมาประดับตกแต่ง
โดยรอบพระที่นั่งบางองค์^๕ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเล่นไม้ดัดเป็นที่นิยม
แพร่หลายมากขึ้นทั้งในราชสำนัก บ้านเรือนขุนนาง คหบดี และวัดวาอารามต่าง ๆ มีการแต่งตำราต้นไม้ดัด
เกิดขึ้น คือเรื่องโคลงตำราไม้ดัด โดยหลวงมงคลรัตน์ (ช่วง ไกรฤกษ์) ประพันธ์เป็นโคลงสี่สุภาพ
จำนวน ๒๒ บท อธิบายลักษณะไม้ดัดชนิดต่าง ๆ และวาดภาพไม้ดัดประกอบเรื่องด้วย ซึ่งสมัยอดีต
ไม้ดัดไม่มีรูปแบบตายตัว เพียงเห็นว่าสวยงามก็นำไปใส่ในกระถางแล้วนำไปประดับตกแต่ง จนมีการ
จัดประกวดไม้ดัดในงานพระราชพิธีด้วย ปรากฏหลักฐานในเรื่องปกิณณกะในรัชกาลที่ ๕ ของนวรรตน์
ไกรฤกษ์^๖ ต่อมาการเล่นไม้ดัดก็ลดความนิยมลงเหลือเพียงบ้านที่เคยเล่นกันมา ในพระบรมมหาราชวัง
และวัดยังคงมีไม้ดัดที่รักษารูปทรงตามแบบแผนโบราณประดับตกแต่งอยู่ นอกจากนี้มีการนำไม้ดัดมา
ประดับตกแต่งรอบพระเมรุมาศ พระเมรุในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพด้วย

การเล่นไม้ดัดไทยโบราณนับว่าเป็นศิลปะการตัดไม้ที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยโดยเฉพาะ และ
เป็นงานอดิเรกประเภทหนึ่งของคนไทยด้วย แม้ว่าในอดีตจะนิยมเล่นในวงจำกัด มีรูปแบบการตัดไม้
แบบอิสระ จนกระทั่งมีรูปแบบการตัดไม้ตามตำรา ปัจจุบันการเล่นไม้ดัดของไทยไม่ได้มีข้อจำกัด
ดังที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อสภาพสังคม และเศรษฐกิจไทยเปลี่ยนแปลงไป ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของ
ผู้คนก็ปรับเปลี่ยนตามไปด้วย ไม้ดัดกลายเป็นสินค้าสำหรับประดับตกแต่งบ้านเรือน อาคาร สถานที่
สวน สนามกอล์ฟ ฯลฯ แหล่งผลิตไม้ดัดมีอยู่หลายแห่ง แต่การทำไม้ดัดที่บ้านแซ อำเภอกุยเชียง
จังหวัดชัยภูมิ มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างดี เพราะใช้ภูมิปัญญาด้านศิลปะการตัดไม้ของชาวบ้าน
ที่เกิดจากการสังเกตธรรมชาติ และลงมือปฏิบัติจริง ลองผิดลองถูกจนค้นพบแนวทางที่สำเร็จ ไม้ดัด
ที่มีชื่อเสียงที่สุดของที่นี่คือ การทำตะโกดัด นับเป็นกิจกรรมยามว่างจากการทำนาแต่กลับสร้างรายได้
ให้ผลตอบแทนที่น่าพึงพอใจ ทำให้ชาวบ้านแซ่บางครอบครัวประกอบเป็นอาชีพหลัก ต้นกำเนิดของ
การทำตะโกดัดที่บ้านแซ มีหลายเรื่องเล่า^๗ คือ เริ่มต้นมาจากนายสมศักดิ์ สิทธิสนาน หรือที่ชาวบ้าน
เรียกว่า เซียนเป่า ไปเห็นแบบอย่างการทำตะโกดัดที่วัดพระแก้วจึงเกิดความสนใจ จึงไปขุดต้นตะโก
ที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมากนำมาดัด ตัดแต่งกิ่งตามแบบอย่างที่เขาเห็นมาแล้วนำไปวางตั้งไว้ตามริมทาง
ก็มีคนมาขอซื้อต้นตะโกดัดดังกล่าว ชาวบ้านคนอื่นจึงลองทำดูบ้าง ในที่สุดการทำตะโกดัดก็สามารถ

^๔ ชนิดา สิทามาตย์ (ผู้เรียบเรียง), **เรื่องเดียวกัน**, ๑๘ - ๑๙.

^๕ **เรื่องเดียวกัน**, ๒๓ - ๒๔.

^๖ **เรื่องเดียวกัน**, ๒๔ - ๒๘.

^๗ สัมภาษณ์ บุญมี ทูลแก้ว และสุระ ทูลแก้ว, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ประกอบเป็นอาชีพได้ และอีกเรื่องเล่ากล่าวว่าประมาณพ.ศ. ๒๕๓๑ นายกัญ มงคล เดิมมีอาชีพขับรถสามล้อรับจ้างทั่วไปในอำเภอภูเขียว เป็นผู้ที่ริเริ่มทำตะโกตัด นายกัญมีโอกาสเข้าร่วมเป็นผู้ช่วยทำตะโกตัดกับเซียนเป่า ได้รับการถ่ายทอดวิธีชุด ตัดต้นตะโกจนเกิดความชำนาญ ต่อมาได้เชิญชวนชาวบ้านอีก ๔ คนมาร่วมกันทำตะโกตัด เพื่อนำไปขายจนกลายเป็นอาชีพจนถึงปัจจุบัน เดิมการทำไม้ตัดที่บ้านเริ่มจากต้นตะโก ต้นข่อย ต้นจำปา และต้นพะยุง เป็นต้น ปัจจุบันนิยมต้นตะโกมากที่สุด และส่วนใหญ่ผู้สูงอายุจะเป็นผู้ทำไม้ตัด ส่วนคนหนุ่มสาวจะทำด้านการตลาด

เหล่าตะโกตัดที่ตัดเสร็จแล้ว และอยู่ในขั้นตอนการบำรุงรักษา

ต้นตะโกเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมีอยู่ในป่าทั่วไป ตามป่าละเมาะที่มีแสงแดดส่องถึง ตะโกชอบอยู่กลางแจ้งขึ้นอยู่ทั่ว ๆ ไป ตามเนินดินในป่าโปร่ง ตามจอมปลวก บริเวณไร่นามีลักษณะเหมือนต้นไม้ใหญ่ เนื้อแข็ง เหนียว ลำต้นยังแก่งังาม เปลือกสีดำ มีรอยแตก ๆ มีปุ่มมีตาสวยงาม ใบมีสีเขียวเป็นมันแตกกิ่งก้านง่ายมีอายุยืนยาวทนทานต่อธรรมชาติ ปลูกง่าย ตายยาก พบมากตามหัวไร่ปลายนาซึ่งเจ้าของที่นาต้องไถถากชุดทิ้งอยู่แล้ว ชาวบ้านแซ่จะตระเวนขุดต้นตะโกมาทำไม้ตัด เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับวัตถุดิบจากธรรมชาติ เดิมชาวบ้านออกไปขุดต้นตะโกตามไร่นาภายในหมู่บ้าน แต่เมื่อขุดกันมากขึ้น ทำให้ต้องขยายพื้นที่ออกไปขุดไกลกว่าเดิมถึงตัวอำเภอต่างอำเภอ ต่างจังหวัดจนทั่วภาคอีสาน^๕

^๕สัมภาษณ์ บุญมี พูลแก้ว และสุระ พูลแก้ว, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ต้นตะโกตัดมีรูปแบบการตัด ๖ แบบ^๔ ดังนี้

๑. ไม้ตัดจุก เป็นต้นตะโกที่มีทรงต้นสวยงามตามธรรมชาติเดิมอยู่แล้ว ไม่ต้องนำมาตัดกิ่ง เพียงแค่ตัดตกแต่งกิ่งที่ไม่ต้องการออก ตัดปลายและยอดกิ่งเพื่อให้แตกยอดออกใบใหม่ แล้วนำมาทำพุ่มใบ

๒. ไม้บวช เป็นตะโกที่มีทรงต้นสวยงาม แต่กิ่งก้านไม่สวย จึงตัดกิ่งก้านออกให้หมด แล้วนำไปฝังดินเพื่อให้กิ่งก้านงอกงามขึ้นมาใหม่ แล้วตัดกิ่งทำซ่อ ต้องใช้ระยะเวลานานพอควรต้นจึงจะสวยงาม

๓. ไม้ธรรมชาติ เป็นตะโกที่ขุดขึ้นมาแล้วมีคุณสมบัติพร้อมจัดจำหน่ายได้เลย คือ มีพุ่มเล็ก แคระ ใบเล็กสวยงามตามธรรมชาติ

๔. ไม้ตัดสานกิ่งให้เป็นพุ่ม เป็นตะโกที่มีกิ่งก้านมาก ไม่สวยงามตามธรรมชาติ ต้องนำกิ่งเล็กกิ่งน้อยมาสานให้เป็นพุ่ม แล้วใช้เชือกมัดตึงให้ไปอยู่ตำแหน่งที่ต้องการ

๕. ไม้แคระหรือบอนไซ เป็นตะโกที่มีทรงต้นขนาดเล็กสวยงาม นำมาเลี้ยงกิ่งแล้วใช้ลวดตัดกิ่งให้เหมือนเป็นธรรมชาติ แต่ไม่ทำเป็นซ่อ

๖. ไม้ตัดเป็นรูปสัตว์ เป็นตะโกที่ไม่มีความสวยงาม มีกิ่งก้านมาก เมื่อขุดขึ้นมาแล้วเด็ดใบออกให้หมด จากนั้นนำกิ่งมาสานให้เป็นรูปสัตว์ตามที่ต้องการ

การขุดต้นตะโก

สมัยก่อนชาวบ้านจะเลือกขุดในฤดูแล้งระหว่างเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน เพราะเป็นช่วงต้นตะโกทั้งใบ แตกใบใหม่ ปัจจุบันชาวบ้านไม่มีข้อจำกัดเรื่องฤดูกาลสำหรับการขุด ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม คุณสมบัติของดินที่ตะโกต้นนั้น ๆ ขึ้นอยู่ ชาวบ้านจะหาต้นตะโกที่มีกิ่งแขนงแตกออกมามาก มีไหลต่อใหญ่ ลำต้นเตี้ย เพราะจะทำให้ตัดไม้ได้หลายซ่อ (พุ่ม) จะสวยงาม ถ้าหากมีกิ่งน้อยจะนำมาตัดเป็นซ่อก็จำนวนน้อยลงตามไปด้วย และจะตัดไม้ได้ประมาณ ๗ - ๘ ซ่อ แต่ถ้ามีกิ่งแขนงน้อยจะตัดไม้ได้ประมาณ ๕ ซ่อ ส่วนใหญ่จะตัดเป็นซ่อจำนวนเลขคู่ เพราะเปรียบเสมือนจักรเพื่อความเป็นสิริมงคล^๕ อุปกรณ์ที่ใช้ในการขุด คือ รถเข็น จอบ เสียมหรือชะแลงเหล็ก เชือกฟาง กรรไกรตัดกิ่ง เลื่อย มีด ฝ่าพลาสติกหรือกระสอบป่านเป็นต้น เมื่อพบต้นตะโกที่ต้องการแล้ว ตัดกิ่งที่ไม่ต้องการออก ปลิดใบออกให้หมด เพื่อให้สะดวกต่อการขุดอีกทั้งลดการคายน้ำด้วย หากเด็ดใบออกไม่หมด ต้นไม้อาจจะเหี่ยวหรือตายได้ แต่สำหรับกิ่งไม้ที่ใช้ควรรักษากิ่งไม้ไว้ไม่ให้หัก ต่อมนำเชือกฟางมามัดกิ่งตะโกให้รวมกันเพื่อสะดวกต่อการขุด และการขนส่ง จากนั้นใช้จอบหรือเสียมค่อย ๆ ขุดล้อมรอบ ๆ ข้างต้นไม้หรือโคนต้นก่อนเพื่อให้เป็นรูปเบ้า ขุดให้ห่างจากลำต้นพอประมาณ

^๔กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดชัยภูมิ** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒), ๑๗๑ - ๑๗๒.

^๕สัมภาษณ์ บุญมี พูลแก้ว และสุระ พูลแก้ว, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

เพื่อให้มีรากฝอยติดมากับโคนต้นมาก ๆ ขนาดของเบ้ามีสัดส่วนโดยประมาณความกว้างที่ขุดออกจากต้นไม้ประมาณ ๑๕ เซนติเมตร ความลึกประมาณ ๔๐ เซนติเมตร ทั้งนี้สัดส่วนต้องขึ้นอยู่กับรากของต้นไม้ และขนาดกระถางด้วย^{๑๑} การขุดตะโกขึ้นมาทันทีทันทีนั้นจะทำให้ตายได้ง่าย จึงต้องขุดล้อมแล้วทิ้งไว้สักพัก โดยเอาจอมมาขุดอีกครั้งจะได้ทำให้ดินมีรูปทรงที่สวยงาม ขุดดินออกให้หมดแล้วจึงตัดรากโดยใช้เลื่อยตัดรากแก้วหรือรากแขนงที่มีขนาดใหญ่เกินไปออกให้หมด แล้วจึงนำขึ้นมาจากหลุม จากนั้นนำมิดมาเฉาะ ๆ ดินให้เป็นรูปทรงที่สวยงาม หลังจากนั้นนำพลาสติกหรือกระสอบป่านมาห่อพันดินรอบ ๆ ให้แน่น โดยการพับปากถุง แล้วนำต้นตะโกมาวางไว้ แล้วนำเชือกฟางมามัดให้แน่นป้องกันไม่ให้ดินถูกกระแทกกระเทือนจนเสียหาย เมื่อเสร็จแล้วจึงยกขึ้นรถเข็นเพื่อนำไปตกแต่งตามรูปแบบที่ต้องการ ในขณะที่เคลื่อนย้ายควรระมัดระวังไม่ให้กระแทกกระเทือน จากนั้นนำมาปลูกลงในภาชนะกระถาง หรือถ้าจะปลูกลงดินต้องรอสักระยะให้ตั้งตัวได้ก่อน

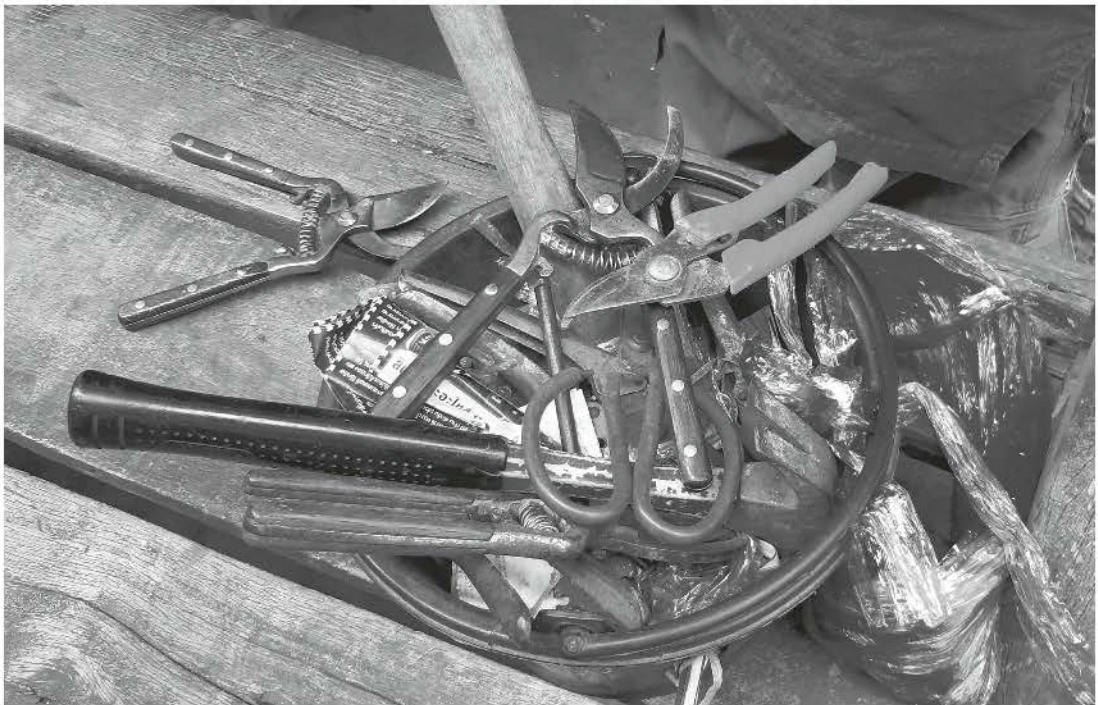
อุปกรณ์ในการขุด

การตัดต้นตะโก

ต้นไม้ที่ขุดขึ้นมาควรนำมาปลูกลงในภาชนะไว้ก่อน จะใช้หลักปักยึดไว้ให้แน่นเพื่อป้องกันไม่ให้ต้นเอียงล้มตายไปเสียก่อน ก่อนที่จะปลูกลงในกระถางตัดใบที่ไม่ใช่ออก สำหรับกิ่งที่ยอดสูงจนเกินไปก็ตัดออกด้วย เพื่อให้ได้รูปทรงสัดส่วนที่พอเหมาะกับกิ่งก้านใบที่มีอยู่ เลี้ยงไว้สักกระยะหนึ่งรอจนต้นไม้ฟื้นตัวเริ่มแตกกิ่งก้านใหม่ แตกกิ่งใหม่แล้วจึงตัดตกแต่งตามต้องการไม้ตัดจะมีความงามเพียงใดนั้น การทำ

^{๑๑} สัมภาษณ์ บุญมี พูลแก้ว และสุระ พูลแก้ว, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ข้อใบ (พุ่มใบ) เป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่ง โดยก่อนที่จะตัดต้นตะโกทำเป็นข้อหรือพุ่มใบ ต้องตัดยอดกิ่งไม้ที่ไม่ใช่ออกไป เพื่อให้กิ่งนั้นแตกยอดออกเป็นใหม่ ร่องจนกระทั่งยอดนั้นมีทั้งกิ่งอ่อนและกิ่งแก่ จากนั้นตัดยอดที่แตกออกมาใหม่นี้อีกครั้ง ทำลักษณะนี้สักระยะจนกระทั่งกิ่งนั้นแตกยอดออกเป็นข้อที่พุ่มใบก็ได้ขึ้นอยู่กับรูปแบบที่ต้องการ และขนาดรูปทรงของต้น แต่ไม่ควรมีมากเกินไปจนแต่ละข้อมาเบียดกันทำให้ขาดความงาม ในกิ่งเดียวกันควรแยกข้อออกไปให้อยู่คนละทิศทาง แต่ละกิ่งควรมีจำนวนข้อที่ได้สัดส่วนสัมพันธ์กับจำนวนข้อของกิ่งอื่น ๆ ในต้นเดียวกันอีกด้วย^๒ การวางกิ่งข้ออาจจะแบ่งให้มีประมาณ ๕ ข้อ ๗ ข้อ ๙ ข้อ ซึ่งทั้งหมดเป็นเลขคี่ ทั้งนี้การจัดข้อหรือพุ่มใบต้องมีระยะห่างได้จังหวะช่องไฟ ให้มีสัดส่วนที่เหมาะสมสัมพันธ์กับข้ออื่น ๆ เช่น ต้องการจะวางให้มี ๙ ข้อ ควรจัดวาง ๒ ชั้น และมีชั้นละ ๔ ข้อ ส่วนชั้นบนสุดมีอีก ๑ ข้อ รวมทั้งหมดเป็น ๙ ข้อ^๓ วิธีการตัดเริ่มตัดจากข้อบนสุดเพื่อความสะดวกต่อการตัดข้อต่อไป เมื่อปลิดใบออกหมดแล้ว นำกิ่งไม้มาฉนวน โด้งรวบจับทำให้เป็นวงกลมแล้วมัดด้วยเชือกฟาง ควรพยายามทำอย่างประณีต ระวังไม่ให้กิ่งไม้หักก่อนที่จะได้รูปทรง

อุปกรณ์ในการตัด

^๒ ปิฎฐะ บุนนาค, เรื่องเดียวกัน, ๑๖๕.

^๓ สัมภาษณ์ บุญมี ทูลแก้ว และสุระ ทูลแก้ว, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ลุงบุญมีสาธิตการทำซ้อ

ตะโกตัดที่ทำซ่อมเสร็จแล้ว และรอการทาสี

การทำสีต้นตะโก

ธรรมชาติของต้นตะโกมีเปลือกสีดำ มีรอยแตกสวยงามอยู่แล้ว มะเกลือเป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งมีแก่นดำ ผลดิบสามารถนำไปย้อมผ้าให้เป็นสีดำหรือใช้ทำยาได้^{๑๔} แต่เพื่อเพิ่มความเงางามให้ตะโกตัดมากขึ้น ป้องกันเชื้อรา และแมลง จึงนำมะเกลือมาทาที่ลำต้นเพื่อให้เปลือกต้นตะโกมีสีดำเงางาม โดยนำผลมะเกลือมาตำให้ละเอียด หลังจากนั้นผสมด้วยปูนขาว น้ำเปล่า ปัจจุบันใช้สีย้อมผ้าเป็นส่วนผสมด้วย แล้วคนส่วนผสมทั้งหมดให้เข้ากัน แต่ไม่มีสัดส่วนที่แน่นอนใช้ความชำนาญในการผสม เพียงต้องการผสมให้เป็นสีดำและขึ้น^{๑๕} โดยต้องรดน้ำที่ต้นตะโกตัดเสียก่อน จากนั้นนำแปรงไปทาเฉพาะที่ลำต้นตะโกตัด ทาไปเรื่อย ๆ ทั่วทั้งลำต้น เสร็จแล้วปล่อยให้แห้ง หมั่นคอยดูแลรักษาให้แตกยอดเต็มที่แล้วจึงตัดแต่งพุ่มใบ

^{๑๔}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ (กรุงเทพฯ : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๕๖), ๘๙๑.

^{๑๕}สัมภาษณ์ บุญมี พูลแก้ว และสุระ พูลแก้ว, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ผลมะเกลือ

น้ำมะเกลือและอุปกรณ์สำหรับทาสี

ป้าสุระสาธิตการทาสีต้นตะโก

การตัดแต่งรักษารูปทรงช่อหรือพุ่มใบ

การตัดตกแต่งช่อหรือพุ่มใบควรหมั่นทำเสมอ เพราะไม่ว่าจะขุดได้ต้นตอดีตามธรรมชาติเพียงใดก็ตาม รูปทรงมักไม่งามตามรูปแบบที่ต้องการ ยังคงต้องเล็ม และบังคับให้แตกกิ่งก้านพุ่มใบเป็นไปตามแบบที่ตัดเอาไว้ โดยจะใช้กรรไกรตัดกิ่งหรือกรรไกรตัดหญ้าก็ได้ ตัดตกแต่งพุ่มใบที่ยื่นออกมาให้เป็นรูปทรงกลม แต่ถ้าจะให้สวยควรตัดให้เป็นทรงกลมแบบลูกจันทร์เป็น^{๑๖} จากนั้นตกแต่งโดยการดึงให้ช่อชูตั้งขึ้น เพราะบางช่อจะเอียงลง

^{๑๖} ปิฎฐะ บุนนาค, เรื่องเดียวกัน, ๑๖๕.

การบำรุงรักษา

เมื่อปลูกตะโกัดลงในกระถางหรือลงดินเรียบร้อยแล้ว ในระยะแรกควรรดน้ำทุกวัน ประมาณ ๑๐ วันเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นเลี้ยงให้แตกยอดอ่อน แต่อย่ารดน้ำมากเกินไปจนแฉะเพราะอาจทำให้รากเน่าจนตายได้ ถ้าหากต้องการให้ต้นเจริญเติบโตแตกพุ่มใบเร็วก็ใส่ปุ๋ยคอกเพื่อให้ต้นไม่แตกใบอ่อน ใบจะสวย พอมิใบอ่อนแตกออกมากก็ลดน้ำลง เริ่มตัดแต่งกิ่ง ทำช่อให้เป็นพุ่มใบสวยงามตามรูปแบบที่ต้องการ หมั่นคอยแต่งกิ่งเป็นเวลาอย่างน้อย ๒ ปีขึ้นไปจึงจะได้รูปแบบสมบูรณ์ แต่ถ้าพุ่มใบที่ถูกตัดแต่งเป็นเวลานานจะมีขนาดแคระแกรน ใบแก่สีเขียวไม่สวย มีวิธีแก้ปัญหาคือใช้มีอรรูตเอาใบพุ่มต่าง ๆ ออกให้หมด เพื่อให้ใบใหม่แตกออกมา มีสีเขียวสวยกว่าเดิม แต่วิธีนี้ต้องทำในช่วงฤดูฝนหรือก่อนฤดูฝนเล็กน้อยจะทำให้ใบใหม่แตกออกมาได้ดี ปัจจุบันตะโกัดที่บ้านแซ่ ยังเลี้ยงไม่ถึง ๒ ปีก็มีผู้มาติดต่อซื้อขายแล้ว เพราะคนที่ทำอาชีพนี้หายากสวนทางกับตลาดที่ต้องการสินค้าประเภทนี้มากทำให้ผลิตไม่ทันเวลา แม้จะเป็นผู้ที่มีความชำนาญในการทำตะโกัดเช่นนายบุญมี ยังผลิตได้แค่วันละ ๔ - ๕ ต้น ทั้ง ๆ ที่นั่งทำทั้งวัน^{๑๗}

ช่อตะโกัดเริ่มแตกใบอ่อน

^{๑๗} สัมภาษณ์ บุญมี ทูลแก้ว และสุระ ทูลแก้ว, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ราคาซื้อขายตะโกดัด^{๑๘}

ราคาซื้อขายตะโกดัด ผู้ผลิตขายต้นละ ๒๐๐ บาท พ่อค้าคนกลางนำไปขายต้นละ ๕๐๐ บาท ทั้งนี้ราคาขึ้นอยู่กับฝีมือความประณีต ขนาดของต้นไม้ และช่อใบ ถ้าทำฝีมือละเอียดมีช่อมาก ราคา ก็จะสูงตามไปด้วย

ปัญหาของการทำตะโกดัด^{๑๙}

๑. ปัญหาด้านการตลาด ชาวบ้านไม่มีการประสานงานด้านการตลาด แม้จะมีการรวมกลุ่มกันเป็นศูนย์รวมไม้ดัดก็ตาม แต่ยังพบปัญหาที่ต่างคนต่างทำ และยังต่างขายสินค้า ทำให้เป็นช่องทางถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายหน้าคนกลาง เช่น มีการสั่งซื้อต้นตะโกดัดประมาณ ๒๐๐ - ๑,๐๐๐ ต้น เพื่อนำไปประดับตกแต่งสนามกอล์ฟ นายหน้าคนกลางจะมาติดต่อผู้ผลิตในหลาย ๆ บ้าน ทำให้ผู้ผลิตแข่งขันขายตัดราคากันเอง ประกอบกับระดับฝีมือการทำที่ต่างกัน ทำให้ไม่สามารถกำหนดราคาที่แน่นอนได้

๒. ต้นไม้ที่ใช้ทำซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญที่สุด ทุกวันนี้กลับหายากขึ้นทุกที ชาวบ้านต้องไปเสาะแสวงหาไกลจากพื้นที่เดิมทำให้มีต้นทุนในการเดินทาง เมื่อชาวบ้านไปซุดกันมาก ทำให้พบต่อไม้ได้ยากขึ้น จากเดิมเวลาไปซุดจะได้ต่อไม้กลับมาประมาณ ๑๐ ตอ ปัจจุบันเหลือเพียง ๕ - ๖ ตอเท่านั้นเอง นอกจากนี้เจ้าของที่นาเมื่อทราบว่ามีมูลค่าจึงไม่อนุญาตให้ซุดได้ เพราะจะซุดเอาไปขายเอง ปัจจุบันมีผู้ทำไม้ดัดมากขึ้นจึงมีอาชีพรับจ้างซุดต่อไม้ขาย ราคาซื้อขายต่อไม้ ตอละประมาณ ๑๐๐ บาท ถ้าชาวบ้านคนใดไม่สะดวกออกไปซุดหาเอง จึงต้องซื้อ ทำให้มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น

๓. ผู้สืบทอดภูมิปัญญาการทำไม้ดัดลดน้อยลง เพราะคนรุ่นใหม่ไม่มีความอดทนเพียงพอที่จะทำงานประเภทนี้ เพราะเห็นว่าไม่คุ้มค่า ได้ค่าตอบแทนน้อย และขาดจินตนาการในถ่ายทอดงานศิลปะสู่การดัดไม้ ทำให้ได้รูปแบบที่ผู้บริโภคต้องการ

คุณอำนวยกำลังให้ข้อมูลเพิ่มเติมเรื่องไม้ดัดที่บ้านแซ่

^{๑๘}สัมภาษณ์ บุญมี ทูลแก้ว และสุระ ทูลแก้ว, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๑๙}สัมภาษณ์ อำนวย พุ่งราช, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ที่บ้านเช่นนอกจากทำต้นตะโกตัดแล้ว ยังมีต้นไม้อีกหลายชนิดที่มีอยู่ตามธรรมชาติ นำมาทำไม้ตัด เช่น ต้นข่อย เป็นพันธุ์ไม้ที่นิยมนำมาทำไม้ตัดตรงจากตะโก ต้นข่อยเป็นพันธุ์ไม้ที่หาง่ายพบได้ทั่วไป มีขนาดย่อมและขนาดกลางมักขึ้นตามป่า และริมแม่น้ำ ลำคลอง โตเร็วมีการแตกกิ่งอยู่ตลอด มีขนาดเล็ก สากคาย โดยนิยมนำมาตัดจุก และเลี้ยงข้อหรือพุ่มใบจนสวยงาม มีราคาแพงกว่าต้นตะโกเพราะพื้นตัวช้า เมื่อขุดขึ้นมาจากพื้นดินแล้วต้องใช้ระยะเวลาเลี้ยงนานกว่าจะเต็มข้อ โตช้า บางครั้งก็ตายได้ง่าย ๆ เรียกว่า ทิ้งกิ่ง อีกทั้งมีลำต้นเรียบ สีขาว ทำให้ไม่สวยเท่าตะโกที่มีสีดำ ขรุขระ มีปุ่มมีตา ขึ้นตอนการตัดก็ยากกว่าเพราะข่อยมีกิ่งแข็งต้องใช้สวดตัดเท่านั้น ต้องดูแลบำรุงรักษา มากกว่าต้นตะโก^{๒๐}

ต้นชาฮกเกี้ยน เป็นพันธุ์ไม้ที่มีกิ่งแตกออกมาก มีใบเล็กสีเขียวเป็นมัน มีข้อใบแน่น เติบโตเร็วทำให้หลังจากตัดแล้วต้องคอยตกแต่งเสมอ ส่วนใหญ่นิยมนำมาตัดเป็นรูปคนส่วนมากจะทำเป็นหน้าคน หรือตัวการ์ตูน รูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง ยีราฟ กวาง มากกว่าที่นำมาตัดเป็นข้อใบแบบตะโกตัด^{๒๑} การทำไม้ตัดรูปสัตว์จากต้นชาฮกเกี้ยนมีอุปกรณ์น้อยอย่าง เช่น ต้นชาฮกเกี้ยน สวดโครงเหล็ก ที่กันสนิม กรรไกรตัดสวด แต่สิ่งสำคัญที่สุดคือจินตนาการของผู้ทำที่ต้องมีศิลปะในการออกแบบในการขึ้นโครงสวดเหล็ก เพราะถ้าเริ่มต้นผิดก็จะแก้ไขยาก เมื่อขึ้นโครงสวดเป็นรูปตามแบบที่ต้องการเสร็จ นำเอาต้นชาฮกเกี้ยนที่อยู่ในกระถางไปตั้งไว้ในโครงสวดดังกล่าว และต้องดูว่าถ้าจะทำรูปสัตว์อะไรต้องใช้กี่ต้น เช่น เป็นสัตว์มี ๔ ขา ก็ใช้ต้นชาฮกเกี้ยนขาละ ๒ ต้น (ขาหน้าซ้าย ๒ ต้น ขาหลังซ้าย ๒ ต้น ขาหน้าขวา ๒ ต้น ขาหลังขวา ๒ ต้น) รวมทั้งหมดใช้ ๘ ต้น เลี้ยงไว้ให้แตกยอดเติบโตออกมาอยู่ภายในโครงสวด สำหรับต้นชาฮกเกี้ยนราคาซื้อขาย ต้นละ ๓ บาท ถ้าซื้อจำนวนมาก ขายต้นละ ๑ บาท จะซื้อต้นเล็ก ๆ แล้วนำมาเลี้ยงไว้ก่อนสักระยะจึงนำไปใส่โครงสวด^{๒๒} พอตัดแต่งแล้วมันจะแตกยอดจาก ๓ กิ่ง เป็น ๕ กิ่ง แล้วจึงเลี้ยงให้เลื้อยพันคลุมโครงสวดที่ขึ้นโครงรูปไว้ ราคาซื้อขายสำหรับไม้ตัดรูปสัตว์ขายต้นละ ๓๕๐ บาท การดูแลรักษาเพียงตั้งไว้กลางแจ้งเพราะเป็นไม้ชอบแดด รดน้ำใส่ปุ๋ย ส่วนใหญ่ใบยังไม่แตกคลุมทั้งหมดก็มีคนมารับซื้อแล้ว ถ้าซื้อจำนวนมากนำไปประดับสนามกอล์ฟ ร้านอาหาร บริษัทรับตกแต่งสวน ผู้ผลิตจะให้มารับเป็นงวด ๆ ละ ๓๐ - ๔๐ ต้น เพราะผลัดไม่ทันและผู้ซื้อจะมาขนส่งเอง^{๒๓}

^{๒๐} สัมภาษณ์ อำนวย พุ่มราช, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๒๑} สัมภาษณ์ อำนวย พุ่มราช, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๒๒} สัมภาษณ์ อำนวย พุ่มราช, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

^{๒๓} สัมภาษณ์ อำนวย พุ่มราช, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ไม้ตัดเป็นศิลปะการตัดไม้ของผู้ตัดที่ถ่ายทอดแนวคิด จินตนาการ ฝีมือลงไปในผลงานกว่าจะเป็นไม้ตัดได้แต่ละต้นต้องผ่านความอดทน อุตสาหะพากเพียร ความพยายามจนเป็นผลสำเร็จ แต่สิ่งที่น่าสนใจสำหรับการทำไม้ตัดที่บ้านแซ่ ผู้ตัดส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุในหมู่บ้านที่ไม่ได้เรียนวิชาด้านศิลปะกันมา แต่กลับสามารถสร้างผลงานศิลปะผ่านไม้ตัดได้อย่างน่าทึ่ง อีกทั้งสามารถนำไปต่อยอดสร้างรายได้แก่ครอบครัวอีกด้วยจึงเชื่อว่าทุกคนล้วนมีเลือดศิลปินอยู่ในตัวเอง เพียงแต่นำออกมาใช้เมื่อไหร่เท่านั้น และใช้เวลาไหน ในโอกาสอะไรขึ้นอยู่กับความเหมาะสม

ไม้ตัดรูปสัตว์ที่เลี้ยงไว้ให้เลี้ยงคลุมโครงลวดเหล็ก

“หม่ำ” สุดยอดภูมิปัญญาไทย ของดี OTOP จากชัยภูมิ*

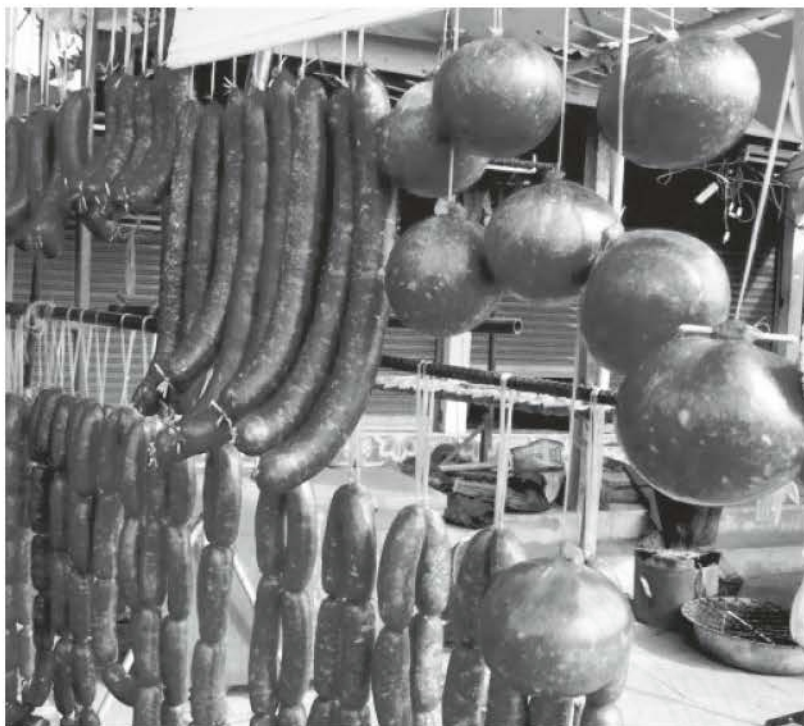

หม่ำ หรือ หม่ำ เป็นคำถิ่นในภาคอีสาน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า ชื่ออาหารชนิดหนึ่ง ใช้ตับวัวหรือควายสับให้ละเอียด คลุกข้าวสุก เกลือ และเครื่องปรุง ขยำให้เข้ากัน แล้วยัดในไส้หมู น้ำตับ ก็เรียก* นับเป็นเมนูยอดนิยมของชาวภาคอีสาน โดยเฉพาะจังหวัดชัยภูมิ และเป็นอาหารพื้นเมืองเก่าแก่ ดังปรากฏเรื่องเล่าถึงที่มาของหม่ำ หรือที่เรียกว่า “หม่ำตำนานแห่งรัก” ว่า ในอดีตกาล สังคมเป็นแบบบุรพกาล ผู้คนต่างพึ่งพาตนเอง ส่วนการดำรงชีวิตประจำวัน ผู้หญิงอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ถักทอเสื้อผ้า หาพืช ตำข้าว ส่วนผู้ชายออกป่าล่าสัตว์ มีพรานป่าผู้รักครอบครัวคนหนึ่ง ออกล่าสัตว์เป็นประจำ บางคราวเขาจากบ้านไปไกล ด้วยเหตุนี้เมื่อได้เนื้อสัตว์จากการล่า จึงทำให้เกิดการเน่าเสีย นายพรานผู้นั้นจึงอยากให้คนในครอบครัวอันเป็นที่รักได้กินของดี ๆ ที่ตนเองล่าได้ ดังนั้นเมื่อได้เนื้อสัตว์เครื่องในก็จัดแจงสับผสมกับเกลือ กระเทียม และเครื่องเทศอื่นที่พอหาได้ แล้วจึงยัดเข้าไปในไส้หรือกระเพาะสัตว์ ครั้นกลับถึงบ้านจึงนำสิ่งที่ตนเองทำไว้ออกมาให้คนในครอบครัวกินกัน ปรากฏว่ามีรสชาติอร่อย จึงกลายเป็นอาหารที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและเป็นอาหารพื้นบ้านที่นิยมรับประทานสืบมา

เมื่อพิจารณารูปลักษณะของหม่ำ ผู้พบเห็นมักจะบอกว่าหม่ำมีลักษณะหน้าตาคล้ายกับไส้กรอก หากแต่ต่างกันที่ส่วนผสมและรสชาติ ทั้งนี้เพราะหม่ำ คือ ไส้กรอกที่ทำจากเนื้อสัตว์และเครื่องใน ได้แก่ ตับ ม้าม สับรวมกันกับกระเทียม ข้าวเหนียว และเกลือ หมักในไส้หรือถุงน้ำดีจนมีรสเปรี้ยว ดังนั้น บางครั้งชาวบ้านจึงเรียกหม่ำอีกชื่อหนึ่งว่า “ตับม้าม” และเพราะหม่ำเป็นอาหารที่มีรสเปรี้ยวอมมัน จึงมีการเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “จ่อม” ซึ่งมีความหมายว่า เปรี้ยว ด้วย การทำหม่ำเกิดขึ้นจากการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการแปรรูปอาหาร และที่สำคัญยังเป็นการถนอมอาหารอันล้ำเลิศอีกวิธีหนึ่ง ส่วนสาเหตุอันเป็นที่มาของการคิดถนอมอาหารนั้น พอจะสันนิษฐานได้ ๔ ประการคือ

*นางสาวอิสริย์ อีรเดช นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ กลุ่มจารีตประเพณี สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
ค้นคว้าเรียบเรียง

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพฯ : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), ๑๓๐๔.

หม่ำเนื้อ แบบที่เรียกว่า หม่ำสายและหม่ำพก

หม่ำสาย ด้านซ้ายคือหม่ำสายที่ทำจากเนื้อ
ตรงกลางคือหม่ำสายที่ทำจากหมู ส่วนด้านขวาคือไส้กรอกอีสาน

๑. ในสมัยโบราณ การดำเนินชีวิตของชาวบ้านส่วนใหญ่จะอาศัยการเกษตรเป็นหลัก ประกอบกับสมัยนั้นป่าไม้ยังอุดมสมบูรณ์และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า หลังจากฤดูกาลเพาะปลูก ชาวบ้านจะเข้าป่าหาเก็บของป่า บ้างก็ชักชวนกันเข้าป่าล่าสัตว์ซึ่งต้องใช้เวลาเดินทางหลายวัน เมื่อล่าสัตว์ได้แล้วจึงแล่นเนื้อเอาไปทำอาหาร ส่วนเนื้อที่เหลือจากการทำอาหารแล้วก่อนนำกลับบ้านจึงต้องมีการถนอมอาหาร เช่น การย่างไฟ การตากแห้ง เป็นต้น ด้วยเกรงว่าจะเน่าเสียกลางทางเนื่องจากระยะทางจากป่าไปบ้านนั้นยาวไกล นอกจากการตากแห้งและย่างแล้ว ยังมีการเอาเนื้อหมักเกลือเป็นเนื้อเค็มและใช้ใบตองห่อเพื่อกันแมลงวัน ครั้นเมื่อกลับถึงบ้านจึงนำเนื้อที่หมักเกลือห่อใบตองนั้นไปประกอบอาหารและปรากฏว่าเนื้อนั้นมีรสเปรี้ยว ซึ่งภาษาอีสานเรียกว่า “ส้ม” จึงเป็นที่มาของส้มวัว ส้มหมู ต่อมาเกิดการพัฒนาจากเดิมโดยนำชิ้นส่วนที่สับละเอียดหมักเกลือแล้วนำไปยัดในไส้ของสัตว์ที่หามาได้ นำไปฝังแดด ทำให้เก็บรักษาได้ง่ายขึ้น เก็บได้นานขึ้นและมีรสชาติที่ดี อันเป็นที่มาของการทำหม่ำ

๒. เนื่องจากการคมนาคมในสมัยโบราณไม่สะดวกเหมือนกับปัจจุบัน การเดินทางไปมาค้าขายต้องใช้การเดินเท้าหรือใช้ล้อลาก ใช้วัวหรือกระบือเทียม สำหรับในภาคอีสานนั้น นิยมต้อนวัวต้อนกระบือไปขายทางภาคกลางหรือเมืองล่าง ซึ่งต้องใช้เวลาเป็นแรมเดือนกว่าจะถึงตลาดที่อยู่แถวเมืองโคราช เมืองสระบุรี ดังนั้นก่อนออกจากบ้าน แม่บ้านจึงต้องเตรียมข้าวสาร อาหารแห้ง พริก เกลือ ปลาร้า หอมกระเทียม เพื่อใช้เป็นเสบียงตลอดการเดินทาง และในระหว่างที่นอนพักค้างคืนก็จะมีกรออกล่าสัตว์ เมื่อได้เนื้อสัตว์มาจำนวนมาก จึงคิดวิธีการถนอมอาหารเพื่อเก็บไว้รับประทานได้นาน ๆ โดยการนำมาย่างไฟ ตากแห้ง ทำส้มเนื้อ และนำเนื้อมาทำหม่ำโดยยัดในไส้ของสัตว์

๓. ในสมัยที่บ้านเมืองยังไม่พัฒนา ข้าวยากหามาแพง เงินทองมีค่ามากกว่าในปัจจุบัน นอกจากนี้ผู้คนยังนิยมเลี้ยงวัวและกระบือเป็นฝูงเพื่อใช้เป็นแรงงานในการทำไร่ทำนา อีกทั้งโจรผู้ร้ายก็ชุกชุม ประกอบกับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองก็ยังเข้าถึงพื้นที่ได้ล่าช้าไม่สะดวกดังเช่นทุกวันนี้ ดังนั้นจึงเกิดคติการลักขโมยวัวกระบือของชาวบ้านเป็นประจำ เมื่อโจรได้วัวกระบือไปแล้ว บ้างก็นำเนื้อมากิน เมื่อกินไม่หมดกลัวคนมาพบและจะถูกจับกุม จึงนำเนื้อไปซ่อน เช่น นำไปหมักเกลือห่อด้วยใบตอง หรือยัดใส่ไห หรือนำไปฝังดิน หรือซ่อนตามยุ้งข้าว บ้างก็นำไปยัดในไส้ของวัวกระบือที่ถูกฆ่า จึงเป็นที่มาของการทำหม่ำ^๒

๔. เนื่องจากดินแดนภาคอีสานโดยส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารประเภทสัตว์น้ำจะมีเฉพาะในบางฤดูกาล ส่วนอาหารที่หาโปรตีน ได้แก่ เนื้อวัว เนื้อกระบือ เนื้อหมู จะได้มาจากสัตว์ใหญ่ เมื่อมีการล้มน้ำส้มกระบือในแต่ละครั้งแล้วกินไม่หมด จึงมีการหาวิธีถนอมอาหารโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อเก็บไว้บริโภคให้นานขึ้นในอดีตเมื่อครั้งที่ยังมีสัตว์ป่าจำนวนมาก จึงมีการทำหม่ำจากเนื้อสัตว์ป่าจำพวกเก้ง กวาง ด้วย

^๒ วัณณ บานน, แบบบันทึกข้อมูลรากวัฒนธรรม "ของดีบ้านฉัน : อาหาร." ใน รายงานโครงการรากวัฒนธรรมของดีบ้านฉัน พื้นที่อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ, ไม่ระบุเลขหน้า (จำนวน ๖ หน้า) (ชัยภูมิ : สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอแก้งคร้อ, ๒๕๕๗). (เอกสารอัดสำเนา).

ชาวอีสานเชื่อกันว่า การทำหม่ำมีมานานก่อนการทำไส้กรอกหมู เนื่องจากวิถีชีวิตของคนไทยในอดีตเป็นเกษตรกรทำนาปลูกข้าวซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับสัตว์ประเภทวัวควายเป็นสำคัญ ฉะนั้นหม่ำของชาวอีสานแต่เดิมส่วนใหญ่จะทำจากเนื้อวัว เนื้อกระบือ สำหรับกรรมวิธีในการทำหม่ำเนื้อ จะใช้เนื้อแดงส่วนที่เป็นเนื้อสันและเนื้อสะโพกบด ตับวัวบด ม้ามวัวบด ซึ่งมีสัดส่วนขึ้นอยู่กับแต่ละสูตร เช่น ถ้าใช้เนื้อแดง ๑๒ กิโลกรัม จะต้องผสมตับม้ามประมาณ ๑.๔๐ กิโลกรัม นอกจากนี้ยังมีส่วนผสมอื่นได้แก่ เกลือ กระเทียม ข้าวคั่ว และบางสูตรอาจใส่พริกไทย ทั้งนี้คนสมัยก่อนผลิตหม่ำโดยไม่เคยใช้การชั่งตวงวัด แต่ใช้การคาดคะเนจากความชำนาญและประสบการณ์ ถือเป็นการแปรรูปอาหารจากภูมิปัญญาที่เก็บได้นานถึง ๓ เดือน

สูตรการทำหม่ำแบบพื้นฐาน

เครื่องปรุง ตับ ๑ ถ้วย

 ม้าม ๒ ๑/๒ ช้อนแกง

 เนื้อแดง ๓ ๑/๒ ถ้วย

 เกลือ ๑ ๑/๒ ช้อนแกง

 กระเทียม ๑๐ หัว

 ข้าวเหนียวคั่วโขลกละเอียด ๑ ๑/๒ ช้อนแกง

 ไส้วัว หรือถุนน้ำดี สำหรับบรรจุ

 (ส่วนนี้สำหรับทำรับประทานในครัวเรือน)

เครื่องปรุง สำหรับทำขาย ส่วนนี้ผลิตหม่ำได้ประมาณ ๔ กิโลกรัม

 เนื้อหมูอย่างดี ๒ กิโลกรัม

 เครื่องในหมู (ตับและม้าม) ๒ กิโลกรัม

 เกลือป่น ๒ ชีด

 กระเทียม ๓ ชีด

 ข้าวคั่ว ๓ ชีด

ขั้นตอนการปรุง

นำตับ ม้าม หมูเนื้อแดงที่เตรียมไว้มาบดให้ละเอียด ผสมด้วยข้าวคั่ว เกลือ กระเทียม คลุกเคล้าจนเป็นเนื้อเดียวกัน นำมาบรรจุใส่ลงในถุนน้ำดีหรือไส้ที่ล้างจนสะอาดแล้ว ถ้าใช้ถุนน้ำดีก็จะได้หม่ำลูกกลม ใช้ด้ามมัดปากถุนให้แน่น แต่ถ้าบรรจุในไส้ จะได้หม่ำแบบแท่งยาว ใช้ด้ามมัดให้เป็นท่อน ๆ จากนั้นจึงนำหม่ำไปผึ่งลมในที่ร่มหรือตากแดดจนแห้ง แล้วนำมาห่อด้วยกระดาษขับมัน หม่ำที่ทำเสร็จใหม่ ๆ จะมีรสเค็ม เมื่อทิ้งไว้ในตู้เย็นจะเก็บได้นานวันและรสชาติจะออกเปรี้ยว สามารถนำมาปรุงอาหารได้ทั้งทอด อบ ย่าง นึ่ง

วิธีการล้างไส้

ให้กรอกน้ำลงไปที่ปลายข้างหนึ่งของไส้ แล้วจับรูดัดให้สิ่งสกปรกออกทางปลายอีกข้างหนึ่ง ทำซ้ำหลายครั้ง จากนั้นจึงกลับด้านเอาภายในออกแล้วใส่เกลือขาวจนหมดเมือก ล้างน้ำอีก ๒ - ๓ ครั้ง จนหมดกลิ่น ถ้ายังไม่นำมาบรรจุให้แช่น้ำทิ้งไว้ก่อน แต่ถ้าใช้ไม่หมด ให้ผูกปลายข้างหนึ่งให้แน่น แล้วเป่าลมตากแดดไว้ เวลาจะนำมาใช้ให้เอาไปแช่น้ำเกลือ แล้วล้างให้หมดเค็มก่อนนำมาใช้

ประโยชน์ของหม่ำ

ผลจากงานวิจัยของภาควิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร คณะอุตสาหกรรมเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ระบุว่า กระเทียมที่เป็นส่วนผสมปริมาณสูงในหม่ำ ทำให้มีฤทธิ์ในการยับยั้ง การเจริญเติบโตของจุลินทรีย์และเชื้อราอีกหลายชนิด ส่วนแบคทีเรียแลคติกที่มีอยู่ในหม่ำ ช่วยยับยั้ง จุลินทรีย์ที่ก่อโรคร้ายด้วยการผลิตกรดแลคติก ทำให้ค่าพีเอชของอาหารลดลง

สมัยก่อนชาวอีสานนิยมทำหม่ำเนื้อเมื่อมีการจัดงานบุญ มีการลั้มวัวลั้มกระบือ เช่นในงานแต่งงานบวช โดยจะเก็บส่วนที่เป็นเนื้อสันในสันนอกเพื่อมาทำหม่ำ ด้วยถือว่าเป็นอาหารชั้นดีเก็บไว้บริโภคได้นาน สำหรับการทำหม่ำสูตรโบราณดั้งเดิมนั้น เน้นหรือให้ความสำคัญที่กระเทียมเป็นเครื่องปรุงหลัก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการถนอมอาหารเพื่อให้เก็บได้นาน ต่อมาได้มีการพัฒนาเป็นหม่ำหมู เพราะคนบริโภคเนื้อวัวน้อยลง ปัจจุบันนี้มีผู้ผลิตหม่ำออกจำหน่ายแก่ผู้บริโภคเป็นจำนวนมาก และจะแบ่งหม่ำ ออกเป็นประเภทได้ตามชนิดของเนื้อสัตว์ที่บรรจุอยู่ภายใน เช่น หม่ำหมู หม่ำวัว หม่ำตับ หม่ำไขปลา โดยผู้ประกอบการแต่ละรายต่างมีสูตรเฉพาะของตนเองที่เป็นความลับ จึงทำให้หม่ำมีรสชาติแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย อาทิ บางเจ้าเน้นรสชาติที่โดดเด่นในส่วนของรสและกลิ่นกระเทียมเป็นหลัก ตามด้วยรสเปรี้ยวและเค็ม นอกจากนี้หม่ำยังมีทั้งแบบท่อนยาวซึ่งหมักในลำไส้สัตว์ ที่เรียกกันว่า “หม่ำสาย” และแบบกลมที่หมักในถุงน้ำดีสัตว์ ที่เรียกกันว่า “หม่ำพุง” ส่วนสาเหตุที่หม่ำมีสีแดงไล่ไปจนถึงดำนั้น ขึ้นอยู่กับเครื่องปรุงในแต่ละสูตร ถ้าหากต้องการลิ้มรสหม่ำแบบดั้งเดิม ชาวอีสานจะแนะนำให้เลือกแบบที่เป็นลูกกลมเพราะให้รสสัมผัสที่เหนียวนุ่มมากกว่าแบบที่มีลักษณะเป็นท่อนคล้ายไส้กรอก

นางสาวเบมิกา วิเศษแก้ว เจ้าของร้านหม่ำแม่คำ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดชัยภูมิ ผู้สืบทอดกิจการทำหม่ำจากผู้เป็นยาย ให้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับการผลิตหม่ำซึ่งมีทั้งหม่ำหมูและหม่ำเนื้อ แต่ผลิตหม่ำเนื้อในปริมาณที่มากกว่าหม่ำหมู เนื่องจากเป็นที่นิยมของผู้บริโภค โดยปกติจะผลิตหม่ำครั้งละ ๔๐ กิโลกรัม และเป็นการผลิตวันเว้นวัน เมื่อผลิตเสร็จ จะนำเข้าช่องแช่แข็งไว้ก่อน แล้วจึงนำออกผึ่งแดด ส่วนสาเหตุที่ต้องผสมดับอย่างมามัวยานั้นเพื่อให้ได้รสชาติที่นุ่ม สูตรการทำหม่ำของร้านแม่คำมีเครื่องปรุงสำหรับสูตรหม่ำ ๑๐ กิโลกรัม ดังนี้

เนื้อหมูล้วนบด หรือ เนื้อวัวล้วนบด
 ตับและมัน
 ข้าวเหนียวนึ่ง
 กระเทียมบด
 เกลือ
 ผงชูรส

๙ กิโลกรัม
 ๑.๒ กิโลกรัม
 ๑ กิโลกรัม
 ๑.๘ กิโลกรัม
 ๒๐๐ กรัม
 ๑๐๐ กรัม

ภาพแสดงขั้นตอนกรรมวิธีทำหม่ำหมูของร้านหม่ำแม่คำ

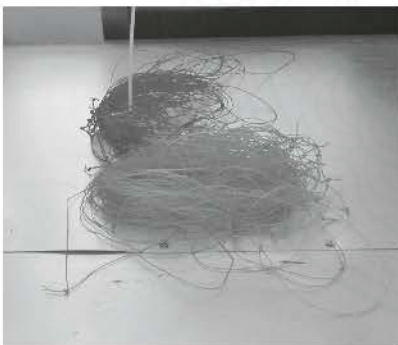
ขั้นตอนการกรอกหม่ำใส่ในไส้หมู

การใช้ไม้กลัดและเชือกมัดที่ส่วนปลายของหม่ำ

การชั่งน้ำหนักเพื่อให้หม่ำได้ขนาดเท่ากันและการมัดส่วนหัวด้วยเชือกด้ายสีส้มอันเป็นสัญลักษณ์ของหม่ำหมู

เชือกด้ายที่ใช้ผูกส่วนหัวของหม่ำ
เชือกสีส้มใช้เป็นสัญลักษณ์ของหม่ำหมู
ส่วนเชือกสีแดงเป็นสัญลักษณ์ของหม่ำเนื้อ

การบรรจุห่อสุญญากาศ
เพื่อจำหน่ายแก่ลูกค้า

ถุงใส่ผลิตภัณฑ์ของร้านหม่ำแม่คิง

นำเนื้อหมูบด หรือเนื้อวัวบด ผสมกับตับม้ามอย่างพอสะดุ้งที่บดแล้ว ใช้มือคลุกเคล้านวดให้เข้ากัน แล้วพักไว้อย่างน้อย ๓๐ นาที นำกระเทียมที่ปอกเปลือกออกเพียงบาง ๆ มาบดให้ละเอียด ส่วนสาเหตุที่ต้องใช้กระเทียมแบบยังติดเปลือกเพราะต้องการให้หม่ำมีกลิ่นหอม เสร็จแล้วนำลงไปใส่ในส่วนผสมของเนื้อหมูกับตับม้าม ตามด้วยข้าวเหนียวหนึ่ง เกลือ ผงชูรส คลุกเคล้าส่วนผสมทั้งหมดจนเป็นเนื้อเดียวกัน

จากนั้นนำไส้ เบอร์ ๓๘ หรือถุงน้ำดีที่ที่ย่ำเกลือทำความสะอาดทั้งด้านนอกด้านในและล้างให้สะอาดจนหมดเมือก ซึ่งหล่อหน้าไว้ไม่ให้แห้ง มาซึ่งไส้ที่ท่อของเครื่องบรรจุไส้กรอก แล้วนำส่วนผสมของหม่ำที่เสร็จแล้วมาเทใส่เครื่อง ค่อย ๆ กรอกอย่างเบามือเพื่อมิให้ไส้แตก เนื่องจากไส้/ถุงน้ำดี มีความบาง ในกรณีที่กรอกหม่ำใส่ในไส้ เมื่อได้ปริมาณที่เหมาะสมแล้วจึงนำมาวางที่โต๊ะใช้ไม้กลัดและเชือกมัดที่ส่วนปลายของท่อนหม่ำ แล้วมัดหัวด้วยเชือกด้ายให้เป็นท่อนยาวเหมือนไส้กรอก เรียกว่า หม่ำสาย ถ้าผูกด้วยเชือกด้ายสีส้มจะเป็นสัญลักษณ์ของหม่ำหมู ส่วนเชือกด้ายสีแดงเป็นสัญลักษณ์ของหม่ำเนื้อ ราคาขายของหม่ำสายอยู่ที่ราคาท่อนละ ๑๐๐ บาท และ หม่ำพกราคาลูกละ ๑๐๐ บาท เช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี จากยอดจำหน่ายหม่ำของร้านแม่คำ ผู้บริโภคจะนิยมซื้อหม่ำสายมากกว่า ส่วนหม่ำพกมักเป็นที่นิยมในหมู่ของผู้สูงอายุ นอกจากหม่ำแล้ว ร้านหม่ำแม่คำยังมีสินค้าอื่น ๆ อีก ได้แก่ ไส้กรอกอีสาน ปลาข้าว ส้มไข่ปลา ปลาต้ม แหนม และยังมีผลิตภัณฑ์หม่ำคิโต ไส้กรอกอีสานคิโต เพื่อเป็นทางเลือกให้แก่กลุ่มคนที่ต้องการลดความอ้วน "

อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาไม่นานนี้ เมื่อก้าวเข้าสู่ฤดูหนาวในหลายพื้นที่ของจังหวัดชัยภูมิ อาหารประเภทปิ้งย่าง ทอด ร้อน ๆ เริ่มกลับมาได้รับความนิยมมากขึ้น กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าอาหารประเภทหม่ำพื้นบ้านอันเป็นสินค้าขึ้นชื่อของจังหวัดชัยภูมิมายาวนาน ตลอดจนชาวบ้านได้เริ่มหันมารวมกลุ่มกันผลิตหม่ำเพื่อจำหน่ายอย่างคึกคัก โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอแก้งคร้อ ที่มีการผลิตและจำหน่ายหม่ำที่ขึ้นชื่ออีกอำเภอหนึ่งของจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งร้านหม่ำแม่บัว ร้านขายหม่ำชื่อดังของอำเภอแก้งคร้อได้เปิดเผยสูตรการทำหม่ำให้อร่อย ซึ่งต้องมีการผสมผสานเนื้อและตับกับน้ำมันคลุกเคล้าเข้ากันและปรุงรสตามความต้องการ โดยมีองค์ประกอบของเครื่องปรุงดังนี้ เนื้อวัวหรือเนื้อหมูส่วนที่เป็นเนื้อแดงบด ๑๐ กิโลกรัม ผสมกับตับและน้ำมัน ๑ กิโลกรัม ตับและน้ำมันจะต้องนำมาย่างเพื่อทำให้หม่ำมีรสชาติหอม แล้วนำกระเทียมบดจำนวน ๗๐๐ กรัม ข้าวเหนียวสุก ๑๐๐ กรัม คลุกกับเนื้อและตับพร้อมน้ำมันบด ที่เตรียมไว้ คลุกให้เข้ากันปรุงรสด้วยเกลือ ๒๐๐ กรัม น้ำตาลทราย ๒๐๐ กรัม เสร็จแล้วนำมาอัดใส่ไส้ที่เตรียมไว้ เมื่ออัดเนื้อหม่ำเข้าไปเป็นท่อน หรือลูกกลม เสร็จแล้วนำมามัดเป็นท่อน ๆ ซึ่งน้ำหนักให้ได้เส้นหรือลูกละ ๑ กิโลกรัม นำไปตากแดดผึ่งลมให้แห้ง ใช้เวลาประมาณ ๒ - ๓ วัน^๔ ถ้าอยากรับประทานหม่ำที่อร่อยมีรสเปรี้ยวให้นำหม่ำผึ่งลมผึ่งแดดทิ้งไว้ ๒ วันจะได้หม่ำ ที่มีรสเปรี้ยวพอดี แต่ถ้าต้องการหม่ำที่มีรสชาติพอดีไม่เปรี้ยว ก็ให้ทำเข้ารับประทานตอนเย็น

^๓สัมภาษณ์ เปมิกา วิเศษแก้ว, ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๒.

^๔วชิรญญา บานน, "แบบบันทึกข้อมูลรากวัฒนธรรม "ของดีบ้านฉัน : อาหาร" ใน รายงานโครงการรากวัฒนธรรมของดีบ้านฉัน พื้นที่อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ.

นอกจากนี้ยังมีสูตรการทำหม้า ๑๐ กิโลกรัม จากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตหม้าบ้านช่อระกา^๔ ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่รวมตัวกันผลิตหม้าออกจำหน่าย รายละเอียดดังนี้ เนื้อวัวหรือเนื้อหมูที่เป็นเนื้อแดงอย่างดีส่วนขา ๙ กิโลกรัม ตับ ๑/๒ กิโลกรัม ม้าม ๑/๒ กิโลกรัม เกลือ ๓ ซีด ข้าวเหนียว ๓ กิโลกรัม ๒ ซีด กระเทียม ๑ กิโลกรัม วิธีทำเริ่มจากสับเนื้อหมูหรือเนื้อวัว ตับและม้ามให้ละเอียด คลุกเคล้ากับกระเทียมบดละเอียด เกลือ ข้าวเหนียว ให้เข้ากันดี แล้วจึงยัดใส่ในไส้จริงหรือไส้เทียม ขนาด ๑ ซีด จากนั้นนำออกแขวนผึ่งไว้ สำหรับคนที่ไม่ชอบทานเปรี้ยว ทิ้งไว้เพียง ๑ วันก็รับประทานได้แล้ว แต่หากชอบรสเปรี้ยวให้ทิ้งไว้ราว ๑ - ๒ วันนำมารับประทานแบบดิบหรือทำให้สุกโดยการทอด ย่าง หรืออบ เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของเครื่องปรุง แต่ละสูตรที่นำเสนอมานี้ พบว่าทุกสูตรมีส่วนประกอบหลักที่เหมือนกันคือ เนื้อวัวหรือเนื้อหมู ตับและม้าม กระเทียม เกลือ แต่จะต่างกันในส่วนเครื่องปรุงรสเพิ่มเติม ได้แก่ ผงชูรส พริกไทย น้ำตาลทราย

ร้านขายหม้าบริเวณแยกช่อระกา

^๔บุญมา ภูผาหมอก, ชัยภูมิ เมืองหม้า ที่บ้านช่อระกา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนทำได้... ข่ายดี, เข้าถึงเมื่อ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๒, เข้าถึงได้จาก https://www.technologychaoban.com/news-slide/article_83886

ในบรรดาอาหารขึ้นชื่อของชัยภูมิที่เกิดขึ้นจากการถนอมอาหาร นอกจากหม่ำหมูหม่ำเนื้อวัวแล้ว ยังมีการทำส้มวัว^๖ ใส่กรอกอีสาน หน่อไม้ดอง และหม่ำไส้ปลาซึ่งเป็นอาหารจานอร่อยอีกอย่างหนึ่งของบ้านดอนละนาม ตำบลละหาน อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ โดยที่มาของวัตถุดิบหลักมาจากบึงละหาน บึงน้ำขนาดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชนและชาวจังหวัดชัยภูมิ เนื่องจากอาชีพหลักของชาวบ้านดอนละนาม คือการทำการเกษตรและประมงพื้นบ้าน ปลาที่จับได้ในบึงละหานมีหลายชนิด เช่น ปลาตะเพียน ปลาดอง ปลาสลิด ฯลฯ วิธีการทำหม่ำไส้ปลามีดังนี้ นำเนื้อปลาที่หามาได้สับรวมกับเครื่องในปลา พร้อมกับนำกระเทียม ข้าวคั่ว ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว มาคลุกเคล้าให้เข้ากัน แล้วโรยเกลือเล็กน้อย จากนั้นตั้งกระทะไฟอ่อน ๆ นำส่วนผสมที่คลุกเคล้าจนได้ที่ลงไปผัดใส่ใบมะกรูด ตะไคร้ หอมแดงตามลงไป ผัดต่อจนหอม ตักใส่จานพร้อมรับประทาน ทั้งนี้หม่ำของชัยภูมินับเป็นเมนูอาหารจานเด่นที่มีชื่อเสียงมานานจนเป็นที่รู้จักกันดีและได้รับรางวัลชนะเลิศ

หม่ำไส้ปลา

^๖เป็นการถนอมอาหารประเภทเนื้ออีกอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะเนื้อวัว การทำส้มวัวมีทั้งที่เป็นส้มฝัก คือ สับเนื้อให้ละเอียดและสั้มนั่น คือ หั่นเนื้อเป็นชิ้น ๆ เมื่อจะรับประทานให้นำไปปรุงด้วยการ ย่าง นึ่ง หรือทอด ให้สุก หรือรับประทานได้เลย

ในการประกวดเสมอมา นับเป็นสินค้าแปรรูปที่ขึ้นชื่อของจังหวัดและนิยมซื้อเป็นของฝากจนกลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญและเป็นสินค้า OTOP ของจังหวัดชัยภูมิ โดยมีแหล่งผลิตใหญ่ที่อำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอกะเปอร์ อำเภอกำแพงแสน และอำเภอเมืองชัยภูมิ เป็นหลัก และเมื่อเดินทางไปยังจังหวัดชัยภูมิ เราจะพบว่าร้านขายหม่ำตั้งอยู่เป็นจำนวนมากเรียงรายทั้งสองฟากถนนในหลากหลายเส้นทาง นับตั้งแต่ช่วงถนนสาย ๒๐๑ สีคิ้ว - ชัยภูมิ มาจนถึงตัวเมืองชัยภูมิ สองฟากถนนบริเวณห้าแยกโนนไฮ เชื่อมต่อไปถึงช่วงถนนสายชัยภูมิ - แก้งคร้อ ถึงแยกช่องสามหมอที่จะผ่านไปยังจังหวัดขอนแก่น นับรวมตลอดแนวนอนมิตรภาพ ช่วงโคราช - ขอนแก่น และช่วงที่จะไปยังอำเภอพล อำเภอบ้านไผ่ ใครก็ตามที่แวะเวียนมาจังหวัดชัยภูมิแล้ว จะต้องซื้อเป็นของติดมือกลับบ้าน จนกระทั่งมีคำพูดที่ว่า “หากใครมาชัยภูมิแล้วไม่ได้ซื้อหรือชิมหม่ำ ก็เหมือนมาไม่ถึงชัยภูมิ”

ร้านขายหม่ำบริเวณแยกช่องสามหมอ

พิธีกรรมศิลปากร, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), ๑๘๖ - ๑๘๗.

แม้ว่าหม่ำจะเป็นอาหารที่โอชารสและให้สารอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย เนื่องจากส่วนประกอบหลักอย่างหนึ่งของหม่ำคือ เครื่องในสัตว์ ซึ่งอุดมด้วยวิตามินเอ ดี บี12 ธาตุเหล็ก ไนอะซิน^๙ โปตีน สังกะสี ซึ่งช่วยบำรุงเลือด บำรุงสายตา บำรุงไต แต่ในขณะเดียวกันก็มีข้อควรระวังในการบริโภคเครื่องในสัตว์ เพราะมีคอเลสเตอรอล กรดยูริก และพิวรีน^๙ ในปริมาณมาก ซึ่งอาจส่งผลเสียต่อร่างกายเช่นกัน ส่วนการรับประทานหม่ำให้อร่อยนั้น วิธีการคือ ให้ใช้ส้อมจิ้มแล้วนำไปย่างไฟจนสุกหอม รับประทานคู่กับกระเทียม พริกสด ข้าวเหนียวร้อน ๆ ทั้งหม่ำเนื้อวัวและหม่ำเนื้อหมูยังสามารถนำมารับประทานได้อีกหลายวิธีไม่ว่าจะนำมาเข้าเตาไมโครเวฟ นำไปทอด หรือจะตั้งเฉพาะเนื้อออกมาปรุงและประยุกต์เป็นอาหารได้หลายชนิดทั้งต้มยำ แกง ใส่ในไข่เจียว และทำผัดกะเพรา เป็นต้น โดยทั่วไปหม่ำมักจะขายดีในช่วงเทศกาลต่าง ๆ โดยเฉพาะช่วงเทศกาลปีใหม่ นอกจากนี้ยังส่งขายประเทศเพื่อนบ้านอีกหลายประเทศ สร้างมูลค่าำนำเงินเข้าสู่ประเทศจำนวนไม่น้อยในแต่ละปี

หม่ำเนื้อและหม่ำหมูบหรือย่างที่พร้อมรับประทาน

^๙หรือวิตามินบี 3 ช่วยลดไขมัน คอเลสเตอรอล และไตรกลีเซอไรด์ในเลือด

^๙เป็นสารประกอบอินทรีย์ที่ก่อให้เกิดระดับกรดยูริกในเลือดสูง

ใบเสมาสมัยทวารวดีที่ชัยภูมิ*

จังหวัดชัยภูมิ เป็นจังหวัดหนึ่งในเขตพื้นที่ภาคอีสานของไทย ที่พบหลักฐานทางโบราณคดี มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สืบต่อเนื่องกันมาจนถึงยุคสมัยปัจจุบัน โดยเฉพาะในสมัยทวารวดี ได้พบหลักฐานโบราณวัตถุจำนวนมาก อันแสดงถึงการสร้างบ้านแปงเมือง เกิดเป็นชุมชนโบราณ หลายแห่ง และสิ่งหนึ่งที่เป็นหลักฐานของสมัยทวารวดี ได้แก่ “ใบเสมาหิน” ที่พบกระจายอยู่ตาม เขตอำเภอต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษาทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ศิลปะ เป็นอย่างยิ่ง

ข้อมูลเบื้องต้นใบเสมาสมัยทวารวดี

“ใบเสมา” ในความหมายนี้ใช้เรียกแทน แผ่นหิน - แท่งหิน หรือ หลักหิน ศิลปกรรมสมัย ทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖ ที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ใบเสมา ดังกล่าวมักพบตั้งปักอยู่ที่เพิงหิน หรือเนินดินโบราณสถานในเขตเมืองโบราณสมัยทวารวดี โดยมีทั้งการ ตั้งปักในลักษณะเป็นเอกเทศ หรือล้อมรอบเพื่อแสดงหลักเขต หรือเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสามารถ นำไปเทียบเคียงกับใบเสมาที่ล้อมรอบอุโบสถในสมัยหลังได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ยังไม่แน่ชัดว่า ใบเสมาเหล่านี้จะหมายถึง “*พัทธสีมา*” ตามพระวินัยของพุทธศาสนาได้ทั้งหมดทุกแห่งหรือไม่แต่อย่างน้อย ก็น่าจะมีส่วนหนึ่งที่สะท้อนถึงคติความเชื่อในพุทธศาสนาในสมัยทวารวดีอย่างชัดเจน โดยเฉพาะ ใบเสมาที่มีการสลักภาพเล่าเรื่องจากชาดกหรือพุทธประวัติ ซึ่งนิยมกันในแถบลุ่มน้ำชีตอนบน เช่น ในแถบจังหวัดชัยภูมิ ขอนแก่น และกาฬสินธุ์

ใบเสมาเหล่านี้ อาจมีต้นเค้าส่วนหนึ่งที่มาจากคติหินตั้งในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ อันเป็นคติ ตั้งเดิมเกี่ยวกับการนับถือผีบรรพบุรุษ และคงมีการผสมผสานกับความเชื่อของพุทธศาสนาในระยะ ถัดมา นอกจากนี้ใบเสมาจำนวนหนึ่งพบว่า มีการจารึกอักษรโบราณ ที่กล่าวถึงการสร้างบุญกุศล (หรือการประกาศเรื่องราวของผู้สร้าง) ดังนั้นหน้าที่หนึ่งของใบเสมาดังกล่าว จึงย่อมอยู่ในฐานะของ “*ศิลาจารึก*” อีกด้วย

รูปลักษณะของใบเสมาสมัยทวารวดีมีหลายรูปแบบ ทั้งแบบแผ่นหินธรรมชาติ แบบสลัก เป็นแผ่นหินเรียบรูปทรงต่าง ๆ รวมถึงแบบแท่งหินทรงสี่เหลี่ยม หกเหลี่ยม แปดเหลี่ยม นอกจากนี้ บางแผ่นยังมีการสลักลวดลายมงคลต่าง ๆ เช่น ลายกลีบบัว ธรรมจักร สลุปตรงส่วนแกนกลางของใบ ตลอดจนการสลักเป็นภาพเล่าเรื่องของชาดกและพุทธประวัติ

* นายอรุณศักดิ์ กิ่งมณี รองอธิบดีกรมศิลปากร ค้นคว้าเรียบเรียง

แหล่งที่พบใบเสมาทวารวดีที่ชัยภูมิ

ใบเสมาสมัยทวารวดีที่พบในเขตจังหวัดชัยภูมินั้น ส่วนใหญ่พบอยู่ในบริเวณที่ตั้งของเมืองโบราณสมัยทวารวดี หรือบางแห่งก็เป็นเนินดินโบราณสถานที่มีความสัมพันธ์กับเมืองโบราณที่อยู่ใกล้เคียงกัน ใบเสมาสมัยทวารวดีเหล่านี้จัดแบ่งตามกลุ่มสถานที่พบหลัก ๆ เท่าที่ได้มีการสำรวจแล้ว ดังนี้

๑. กลุ่มใบเสมาในเขตบ้านเมืองเก่า อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ บริเวณที่พบเป็นเนินดินสูง ใกล้ลำน้ำเสียว เสมาที่พบเป็นแบบแผ่นหินธรรมชาติ ปักเป็นกลุ่มไม่กำหนดทิศทางแน่ชัด บางแห่งที่บริเวณวัดกลาง ปักเป็นรูปวงรี บางจุดปักใบเสมาแบบคู่

กลุ่มใบเสมาบ้านกุดโง้ง ตำบลบุ่งคล้า อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ บริเวณที่พบมีทั้งเนินดิน ที่ตั้งหมู่บ้านและพื้นที่โดยรอบ ใบเสมากลุ่มนี้ พบมากกว่า ๕๐ ใบ มีทั้งแบบแผ่นเรียบ และส่วนหนึ่งมีการสลักภาพเล่าเรื่องอย่างงดงาม และบางแผ่นมีการจารึกอักษรโบราณไว้ด้วย ปัจจุบันส่วนหนึ่งได้นำมาจัดแสดงไว้ในอาคารที่วัดศรีบุญคงคาราม

๒. กลุ่มใบเสมาในเขตอำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ จากการสำรวจพบใบเสมาในเขตบ้านหัวขัว ตำบลหนองข่า ซึ่งพบทั้งภายในหมู่บ้านและบริเวณโนนภูนอกหมู่บ้าน ใบเสมาที่นี้พบทั้งแบบแผ่นหินธรรมชาติและแบบที่สลักยอดโค้งมนคล้ายกลีบบัว และบางแผ่นพบจารึกอักษรโบราณอยู่ด้วย ดังตัวอย่างเช่น จารึกบ้านหัวขัว - ชย.๔ ซึ่งปัจจุบันจัดเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย จังหวัดนครราชสีมา

นอกจากนี้ ยังพบใบเสมาที่บ้านโนนฆ้อง และบ้านพันลำ ตำบลสระโพนทอง รวมถึงหนองหินตั้งตำบลบ้านยาง โดยใบเสมาจากทั้ง ๓ แห่งนี้ เป็นแบบแผ่นหิน ปักกระจายไม่มีทิศทางแน่ชัด แต่ส่วนใหญ่มีการเคลื่อนย้ายจากตำแหน่งเดิมแล้ว

๓. กลุ่มใบเสมาที่โนนหินหัก ตำบลบ้านแก้ว อำเภอภูเขียว เป็นเสมาแบบแผ่นหิน ปักไว้โดยไม่มีทิศทางที่ชัดเจน บางจุดปักแบบเสมาคู่ (มีข้อมูลว่าใบเสมาที่พบบริเวณนี้ ใบหนึ่งถูกขุดนำไปเป็นหลักเมืองภูเขียว)

ส่วนใบเสมาที่แหล่งโบราณคดีโนนบ้านเก่า เขตบ้านธาตุหนองสามหมื่น อำเภอภูเขียว พบใบเสมาหลายรูปแบบ บางส่วนถูกย้ายไปไว้ที่วัดพระธาตุหนองสามหมื่น

๔. กลุ่มใบเสมาเมืองโบราณคอนสวรรค์ อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ บริเวณที่พบทั้งในหมู่บ้านและเนินดินนอกคูเมือง (โนนภู) รวมถึงบริเวณที่นาด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือนอกหมู่บ้าน ปัจจุบัน มีการสร้างอาคารจัดแสดงรวบรวมใบเสมาไว้ที่วัดคอนสวรรค์ (วัดประจำหมู่บ้าน) ใบเสมาที่พบมีทั้งแบบแผ่นหินเรียบ มีส่วนบนสลักคล้ายกลีบบัว หลายแผ่นมีลายสลักเป็นภาพเล่าเรื่องชาดกและพุทธประวัติ และบางแผ่นมีการจารึกอักษรโบราณไว้ด้วย

๕. กลุ่มใบเสมาบ้านคูเมือง ตำบลคูเมือง อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ บริเวณนี้เป็นเมืองโบราณรูปสี่เหลี่ยม มีคูน้ำคันดินล้อมรอบชั้นเดียว จุดที่พบใบเสมา เรียกกันว่า “ดอนใบเสมา”

มีลักษณะเป็นบ่อน้ำตรงกลาง และมีใบเสมาหินทรงสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ปักไว้โดยรอบ ต่อมาได้มีการย้ายใบเสมามามากไว้ทั้ง ๘ ทิศ รอบศาลาเอนกประสงค์ของวัดป่าใบเสมาราม

๖. กลุ่มใบเสมาก้อนสัมป่อย อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ บริเวณที่พบคือใกล้หนองน้ำหมู่บ้าน (ชาวบ้านเรียกคุ่มหนองหินตั้ง) ใบเสมาเป็นแบบแผ่นหินธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ และบริเวณในเขตบ้านเรือนราษฎร มีการขุดพบใบเสมาหลายแผ่นที่มีขนาดใหญ่ บางแผ่นสลักเป็นลวดลายพรรณพฤกษา และบางแผ่น มีการสลักภาพเล่าเรื่องขนาดเล็กไว้ที่โคนแผ่น ซึ่งปัจจุบันราษฎรที่พบได้สร้างศาลาขนาดเล็กประดิษฐานใบเสมาเอาไว้แล้ว

[โปรดดูข้อมูลเพิ่มเติม ในหนังสือ “องค์ความรู้ใบเสมาอีสาน เล่ม ๒” จัดทำโดยสำนักศิลปากรที่ ๙ - ๑๒ เอกสารพิมพ์คอมพิวเตอร์ พ.ศ. ๒๕๕๒ หน้า บ - พ และ ๓๔๙ - ๓๖๓ และมีเผยแพร่เป็น E - Book ในเว็บไซต์ของสำนักศิลปากรที่ ๘ (Finearts.go.th/fad9 หัวข้อคลังวิชาการ)]

ใบเสมาสลักภาพเล่าเรื่องชิ้นสำคัญ (บางแผ่น) ของชัยภูมิ

๑. ใบเสมาสลักภาพเล่าเรื่อง “ภูริทัตชาดก”

สถานที่พบ : บริเวณบ้านกุดโง้ง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

ปัจจุบันอยู่ที่ : อาคารจัดแสดงภายในวัดศรีชุมคางคาราม

รูปลักษณะ : เป็นแผ่นหินแบน ด้านบนสลักเป็นทรงโค้งมน ด้านหน้าสลักเป็นภาพบุคคลอยู่ด้านล่าง กำลังลากจูงใหญ่ (นาค) ที่พันอยู่รอบลายผักกูด บริเวณด้านล่างของหัวนาค และด้านหลังของแผ่นเสมามีจารึกอักษรโบราณ

ขนาด กว้าง ๕๙ เซนติเมตร สูง ๑๔๗ เซนติเมตรหนา ๑๕ เซนติเมตร

การแปลความภาพเล่าเรื่อง : สันนิษฐานว่าเป็นการนำเนื้อหาจากชาดกสำคัญ เรื่อง “ภูริทัต” (เป็น ๑ ใน ๑๐ พระชาติสำคัญที่เรียกว่า “ทศชาติ”) มาสลักเป็นภาพเล่าเรื่อง โดยเป็นเหตุการณ์ครั้งพราหมณ์ชั้ว กำลังอุทลากพระภูริทัต (พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยานาค) ที่จำศีลอยู่ที่จอมปลวก เพื่อนำไปแสดงให้ประชาชนดู

อายุสมัย ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕

๒. ใบเสมาสลักภาพเล่าเรื่อง “มหานารทกัศสปชาดก”

สถานที่พบ : บริเวณบ้านกุดโง้ง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

ปัจจุบันอยู่ที่ : อาคารจัดแสดงภายในวัดศรีชุมคางคาราม

รูปลักษณะ : เป็นแผ่นหิน ปลายบนโค้งแหลมคล้ายกลีบบัว ตรงกลางด้านหน้าสลักเป็นภาพบุรุษยืน มีทรงผมเป็นทรงชฎามกุฏ มือขวายกเสมอหน้าอก แสดงวัตรระกะมุทรา (แสดงธรรม) ส่วนมือซ้ายทอดแนบลำตัว บริเวณไหล่ขวามีไม้คานพาด ในลักษณะของการหาบสิ่งของ ด้านปลายของ

ไม้คานมีสายคล้องคนโทหรือหม้อน้ำห้อยอยู่ทั้งสองข้าง ฉากหลังสลักเป็นลวดลายคล้ายเมฆ นอกจากนี้ที่ด้านใต้หม้อน้ำด้านขวาในภาพ มีการจารึกอักษรโบราณอยู่ด้วย

ขนาด กว้าง ๘๐ เซนติเมตร สูง ๑๔๖ เซนติเมตร หนา ๒๒ เซนติเมตร

การแปลความภาพเล่าเรื่อง : สันนิษฐานว่า เป็นการนำเนื้อหาจากชาดก เรื่อง มหานารทกัศสป (หรือพรหมนารทชาดก) มาสลักเป็นภาพเล่าเรื่อง โดยเป็นเหตุการณ์ ครั้งที่มหาพรหมนารทจำแลงกายเป็นฤาษี เหาะลงมาจากสวรรค์ เพื่อมาเทศนาสั่งสอนพระเจ้าอังคิตราช ที่ไปหลงเชื่อชีเปลือย (คุณชาชีวกกัศสปโคตร) จนหลงไปในทางที่ผิด โดยลายด้านหลังพรหมนารท น่าจะหมายถึงก้อนเมฆ แสดงถึงการที่ท่านเหาะผ่านมาจากสวรรค์เบื้องบน

อายุสมัย : ศิลปะทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕

๓. ใบเสมาสลักภาพเล่าเรื่อง “เตมียชาดก”

สถานที่พบ : บริเวณเมืองโบราณบ้านคอนสวรรค์ (นครกาหลง) อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

ปัจจุบันอยู่ที่ : อาคารภายในวัดคอนสวรรค์

รูปลักษณะ : เป็นแผ่นหินปลายบนโค้งมน ตรงส่วนกลางมีการสลักรูปบุคคลยืนและมีบุคคลอีก ๑ คน ทำท่าคุกเข่า ในมือถือวัตถุคล้ายเสียมปลายแบน แต่เป็นที่น่าสนใจที่ภาพสลักส่วนศีรษะของบุคคลทั้งสอง มีการกะเทาะสูญหายไปแล้ว ด้านหลังของแผ่นเป็นแผ่นเรียบ ที่ด้านล่างของแผ่นสลักเป็นลายกลีบบัวหงาย เรียงเป็นแถวรองรับรูปบุคคลที่อยู่ข้างบน

ขนาด กว้าง ๘๐ เซนติเมตร สูง ๒๔๖ เซนติเมตร หนา ๒๕ เซนติเมตร

การแปลความภาพเล่าเรื่อง : สันนิษฐานว่า เป็นการนำเนื้อหาจากชาดกเรื่อง “เตมียราช” มาสลักเป็นภาพเล่าเรื่องโดยเป็นเหตุการณ์ครั้งที่พระโอรสเตมียบุตรถูกปรีกปรัว่าเป็นตัวกาลกิณี และพระราชบิดาให้นำไปฝังดินนอกเมือง เมื่อถึงกลางป่า สุนัขนทสารถึงจึงลงมือขุดหลุมเพื่อจะฝังพระเตมียบุตร พระองค์จึงทรงลุกขึ้นและไปเทศนาโปรดสุนัขนทสาร

อายุสมัย : ศิลปะทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕

๔. ใบเสมาสลักภาพ “เวสสันดรชาดก”

สถานที่พบ : บริเวณเมืองโบราณคอนสวรรค์ อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

ปัจจุบันอยู่ที่ : อาคารจัดแสดงภายในวัดคอนสวรรค์

รูปลักษณะ : เป็นแผ่นหินปลายโค้งมน ด้านล่างสลักเป็นลายกลีบบัวหงาย ๆ ตรงกลางสลักเป็นรูปบุคคลแต่งกายแบบนักบวช กำลังทำท่าเทน้ำจากคนโทใส่มือของบุคคลร่างอ้วนเตี้ยพุงป่อง ด้านซ้ายมีรูปเด็ก ๒ คน ทำท่าคล้ายจะหลบหนี แต่ถูกบุคคลประธนาใช้มือจับยึดเด็กทั้งสองเอาไว้

ขนาด กว้าง ๘๐ เซนติเมตร สูง ๒๒๕ เซนติเมตร หนา ๒๖ เซนติเมตร

การแปลความภาพเล่าเรื่อง : สันนิษฐานว่า เป็นการนำภาพจากชาตก เรื่อง เวสสันดร มาสลักเป็นภาพเล่าเรื่อง โดยเป็นเหตุการณ์ที่พระเวสสันดรกำลังหลั่งน้ำจากคนโทสู่มือของชูชก (เป็นสัญลักษณ์ของการประทานโอรสและธิดาให้กับชูชก) ส่วนภาพเด็กทั้งสอง หมายถึง กัณหาและ ชาลี ผู้เป็นโอรสของพระเวสสันดร ที่ไม่ยอมไปกับชูชก

อายุสมัย : ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕

๕. ใบเสมาสลักภาพ “มาตุโปสกชาตก”

สถานที่พบ : ข้อมูลจากทะเบียนโบราณวัตถุ ว่ามาจากบริเวณหน้าที่ว่าการอำเภอ เกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ

ปัจจุบันอยู่ที่ : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย จังหวัดนครราชสีมา

รูปลักษณะ : เป็นแท่งหิน ปลายบนโค้งมน ตรงด้านล่างสลักเป็นรูปกليبัวทงาย เหนือขึ้นไป สลักเป็นรูปช้าง ๒ เชือก ช้างเชือกบนเองวงโอบกอดช้างเชือกล่างที่ทำท่าหมอบอยู่ ด้านบน เหนือภาพช้างสลักเป็นลายผักกูดอยู่บนเส้นกรอบล้อมรอบด้านบน ถัดจากภาพสลักมีจารึกอักษร ขอมโบราณ ภาษาสันสกฤต อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ (กำหนดชื่อเป็นจารึกเกษตรสมบูรณ์ = ชย.๕) มีเนื้อความกล่าวถึง อมรสิงหภิกษุ พร้อมคณะได้ก่อสร้างศาสนสถาน ซึ่งอาจเป็นพุทธวิหาร โดยงานบุญดังกล่าวสำเร็จลงใน (มหาศักราช) ๙๑๓

ขนาด กว้าง ๘๗ เซนติเมตร สูง ๑๙๓ เซนติเมตร หนา ๕๕ เซนติเมตร

การแปลความภาพเล่าเรื่อง : สันนิษฐานว่า เป็นการนำเรื่องจากมาตุโปสกชาตก มาสลักเป็นภาพเล่าเรื่อง โดยชาตกเรื่องนี้เล่าถึงความกตัญญูของพญาช้างเผือกที่มีต่อมารดาช้างที่ตาบอด โดยสลักเหตุการณ์ครั้งที่พญาช้างเผือกถูกพระราชาแห่งเมืองพาราณสีจับตัวไป ก็มีความเป็นห่วง มารดาของตนที่อยู่ตามลำพังจึงขอกลับไปหามารดา และพบว่ามารดาอยู่ในสภาพที่หิวโหยและ หมดแรง พญาช้างเผือกจึงใช้วงงดูตน้ำและฟันไถจนมารดาฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง

ภาพสลักเหตุการณ์รูปแบบนี้ได้พบในใบเสมาจากแหล่งโบราณคดีเมืองคอนสวรรค์ด้วยเช่นกัน

อายุสมัย : ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖

๖. ใบเสมาสลักภาพ “สสปัญชิตชาตก”

สถานที่พบ บริเวณที่ดินของนายจัน ภิรมย์จิต บ้านส้มป่อย อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ
ปัจจุบันอยู่ที่ อาคารศาลเจ้าพ่อขุนศรี ใกล้กับสถานที่ที่พบ

รูปลักษณะ เป็นใบเสมาแบบแผ่นแบน ยอดบนเป็นทรงโค้งมน มีการสลักภาพทั้ง ๒ ด้าน ด้านหนึ่งเป็นภาพสัตว์ (ครุฑ ?) ทำท่ายืน เต็มแผ่น ส่วนอีกด้านสลักส่วนล่างเป็นรูปบุคคลขนาดเล็ก นั่งชันเข่า และอีกด้านสลักเป็นภาพสัตว์ ๔ ขา (สันนิษฐานว่าเป็น กระต่าย) ตรงกลางระหว่างบุคคล และสัตว์ สลักเป็นลวดลายกระหนกผักกูดพุ่งออกมาเป็นสาย แล้ววนจนเต็มทั้งพื้นที่ของแผ่นใบเสมา

ขนาด : กว้าง ๗๐ เซนติเมตร สูง ๑๗๐ เซนติเมตร หนา ๓๐ เซนติเมตร

การแปลความภาพเล่าเรื่อง : สันนิษฐานว่า เป็นภาพจากชาดกเรื่อง “*สสปัญจัตถ*” โดยในเนื้อเรื่องกล่าวถึง สัตว์ ๔ ชนิดที่เป็นเพื่อนกัน ได้แก่ กระต่าย ลิง สุนัขจิ้งจอก และนก ทั้งสี่ตั้งใจรักษาศีลในวันอุโบสถและตั้งปณิธานที่จะทำทานด้วยการจะหาอาหารให้กับผู้ที่มาขอ พระอินทร์จึงแปลงกายมาเป็นพราหมณ์แก่หิวโหยมาขออาหาร สัตว์ทั้งสามก็นำอาหารที่ตนเองหาได้มาให้พราหมณ์แปลง ส่วนกระต่ายไม่มีสิ่งใด จึงตัดสินใจกระโดดเข้ากองไฟเพื่ออุทิศร่างกายเป็นอาหารให้กับพราหมณ์แปลง พระอินทร์จึงกลับสู่ร่างเดิม และชื่นชมกระต่ายว่าเป็นผู้มีคุณความดี พร้อมทั้งให้เขียนรูปกระต่ายไว้ในดวงจันทร์ เพื่อเป็นการประกาศความดีแก่การเสวยสละครั้งนี้ ภาพจากใบเสมาแผ่นนี้จึงน่าจะหมายถึงเหตุการณ์ครั้งที่พราหมณ์แก่มาขออาหาร และกระต่ายเตรียมกระโดดเข้าสู่กองไฟ ซึ่งทำเป็นลวดลายผักกูดเหมือนเปลวและควันไฟ

อายุสมัย : ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕

ท้ายบท

การศึกษาเรื่องราวของใบเสมาสมัยทวารวดีที่จังหวัดชัยภูมินั้นยังมีน้อยมาก และคาดว่าจะมีแหล่งใบเสมาที่ยังรอการสำรวจอยู่อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งหวังว่าในอนาคตหากมีการสำรวจและศึกษาอย่างกว้างขวางแล้ว น่าจะมีองค์ความรู้เพิ่มเติม ทำให้เราสามารถศึกษาแปลความเรื่องราวในอดีตสมัยทวารวดี ผ่านใบเสมาได้อีกมาก ซึ่งหากท่านมีข้อมูลหรือค้นพบใบเสมา (หรือโบราณวัตถุสถานอื่น ๆ) ในเขตจังหวัดชัยภูมิ โปรดแจ้งการค้นพบไปยังสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา โทรศัพท์หมายเลข ๐ ๔๔๔๗ ๑๕๑๘, ๐ ๔๔๔๘ ๑๐๒๔ โทรสาร ๐ ๔๔๔๗ ๑๕๑๘

เอกสารแนะนำอ่านเพิ่มเติม

๑. สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙ นครราชสีมา. แหล่งอารยธรรมขัยภูมิ. เอกสารอัดสำเนา. ๒๕๔๑.

๒. สำนักศิลปากรที่ ๙ - ๑๒. องค์ความรู้เรื่องใบเสมาอีสาน เล่มที่ ๑ - ๒. เอกสารอัดสำเนา. ๒๕๕๒.

๓. กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา. รายงานผลการตรวจสอบใบเสมาบ้านส้มป่อย ตำบลส้มป่อย อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ. เอกสารอัดสำเนา. ๒๕๔๓.

๔. สุรัสวดี อธิรัตน์. ประติมากรรมใบเสมาที่บ้านกุดโง้ง จังหวัดชัยภูมิ. สารนิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี). มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๒๑.

๕. ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ศิลปะทวารวดี วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ. ๒๕๖๒.

๖. อันเตอร์ เอียน วัดสัน. การศึกษารูปคำภาษามอญโบราณจากจารึกที่พบในประเทศไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๗. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๕๖.

๗. พระครูปลัดพระพันธ์ ธรรมวุฒโฒ. การศึกษาวัฒนธรรมสัมพันธ์ระหว่างใบเสมาหิน กับวิถีชีวิตชุมชนชาวพุทธในจังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๖๑.

๘. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. หลักหิน - ใบเสมา ในวัฒนธรรมทวารวดี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มิตร ๔๑, ๒๕๖๑.

๙. Stephen A. Murphy. "The Buddhist Boundary Markers of Northeast Thailand and Central Laos , 7 - 12 Centuries CE" [Thesis Submitted to the school of Orient and African studies , University of London , 2010]

อาคารคลุมใบเสมาที่วัดศรีปฐมคงคาราม บ้านกุดโง้ง อำเภอมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

ใบเสมาปักซ้อนกัน ๓ ใบ สำนวณพบในเขตบ้านกุดโง้ง อำเภอมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

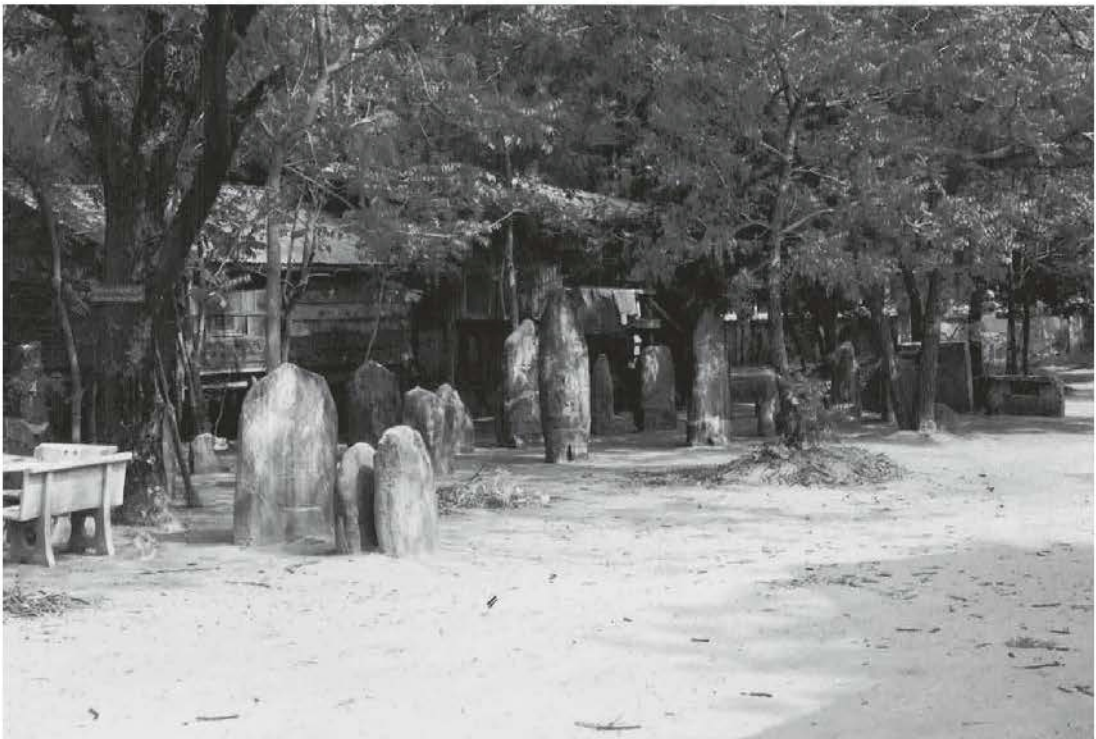
ใบเสมาที่บริเวณวัดเทวฤทธิ์สุวิมลมงคลาราม บ้านพันลำ อำเภอกะสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ

ใบเสมาบางแผ่นที่วัดเทวฤทธิ์สุวิมลมงคลาราม
มีลักษณะตกแต่งสวยงามแปลกตา
โดยสลักเป็นลายกليبัวซ้อนเรียงกัน

กลุ่มใบเสมาที่บริเวณวัดพระธาตุหนองสามหมื่น อำเภองูเขียว จังหวัดชัยภูมิ

กลุ่มใบเสมาที่มีการเคลื่อนย้ายไว้ที่วัดคอนสวรรค์ อำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

ใบเสมาลวดลายสวยงามเป็นลายกระหนกผักกูดเต็มแผ่น
พบที่บ้านส้มป่อย อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ

ใบเสมาสลักภาพ “ภูริทัตชาดก” ที่บ้านกุดโง้ง
อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

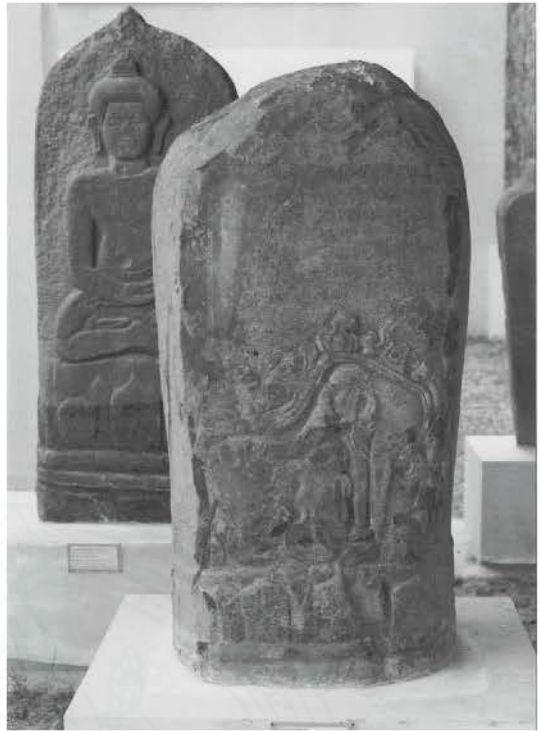
ใบเสมาสลักภาพ “มหานารทกัถสยชาดก” ที่บ้านกุดโง้ง
อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

ใบเสมาสลักภาพ “เตมียชาดก” ที่บ้านคอนสวรรค์
อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

ใบเสมาสลักรูปภาพ “เวสสันดรชาดก” ที่บ้านคอนสวรรค์
อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ

ใบเสมาสลักรูปภาพ “มาตุโปสกชาดก”
จากอำเภอเกษตรสมบูรณ์
ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย
จังหวัดนครราชสีมา

ใบเสมาสลักรูปภาพ “สลบัตติตชาดก”
จากบ้านส้มป่อย อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ

โบราณสถานสำคัญในจังหวัดชัยภูมิ*

ชัยภูมิเป็นเมืองเก่าที่มีความเป็นมายาวนาน มีความสำคัญอีกเมืองหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบบ่งชี้ว่าเมืองชัยภูมิได้เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในอดีต มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีอายุไม่ต่ำกว่า ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว มีการอยู่อาศัยของมนุษย์กลุ่มแรก ๆ บนภูเขาสูง ที่มีเพิงผาและถ้ำ ต่อเนื่องมาจนกระทั่งมีการตั้งถิ่นฐานชุมชนในพื้นที่ราบกระจายอยู่ทั่วไปในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ประมาณ ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว มีการค้นพบหลักฐานภาชนะดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องมือที่ทำจากเหล็ก เครื่องประดับที่ทำจากสำริดและหลักฐานอื่น ๆ จนเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ ได้มีการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ เป็นชุมชนที่มีคูน้ำ - คันดิน ล้อมรอบและรับเอาความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้ามาในชุมชน ต่อมาเมื่อวัฒนธรรมขอมหรือเขมรโบราณได้แผ่อิทธิพลเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ชัยภูมิก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่พบหลักฐานของสถาปัตยกรรมที่เรียกว่าปราสาทหินและร่องรอยชุมชนในวัฒนธรรมขอม ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ จากนั้นเมื่อเข้าสู่สมัยวัฒนธรรมไท - ลาว พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๓ ก็ยังปรากฏร่องรอยของวัฒนธรรมให้เห็นในรูปของสถาปัตยกรรมที่เรียกว่าธาตุหรือพระธาตุ และร่องรอยของชุมชนในวัฒนธรรมไท - ลาว กระจายตัวอยู่ทั่วทั้งจังหวัด ครั้นเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองชัยภูมิก็พัฒนาการขึ้นเป็นเมือง มีเจ้าเมืองปกครองและเจริญรุ่งเรืองสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

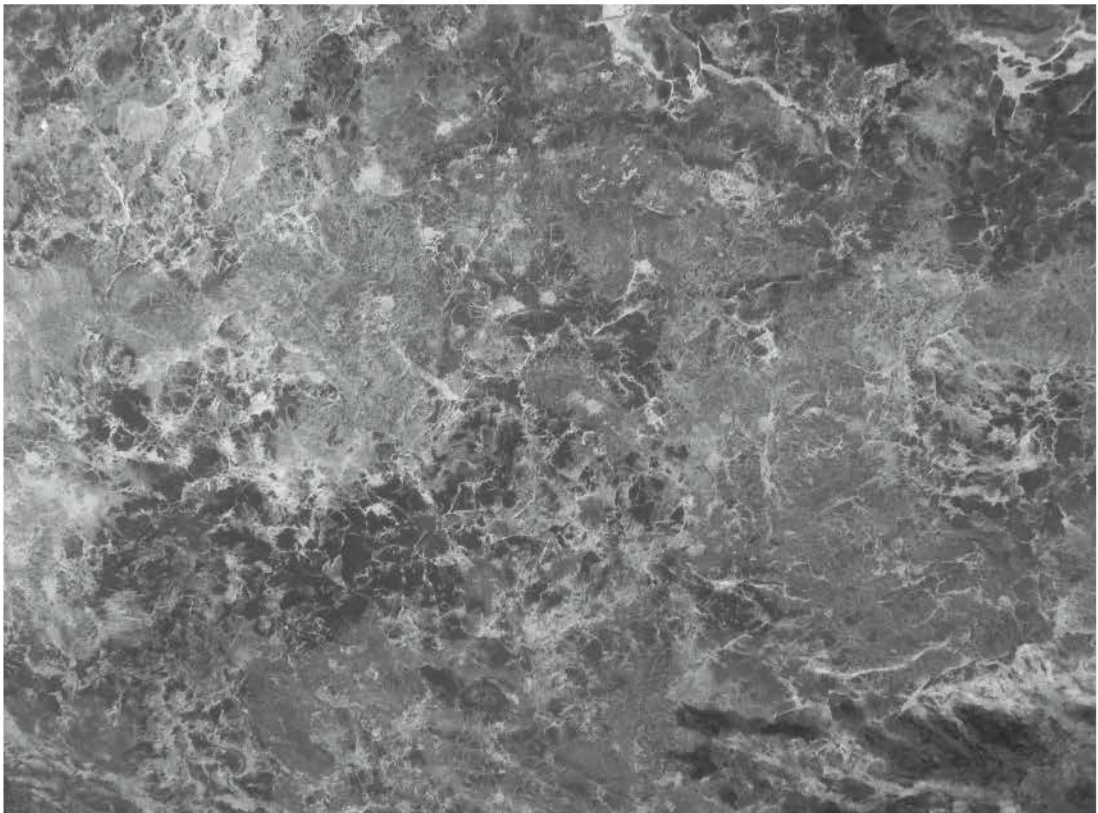
จังหวัดชัยภูมิในปัจจุบันนี้ พบแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน จำนวนหลายแห่งด้วยกัน มีทั้งแหล่งโบราณคดีที่ได้รับการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการแล้ว และอีกหลายแหล่งที่อยู่ระหว่างการศึกษาหรือบางแหล่งมีการค้นพบหลักฐานโดยบังเอิญของประชาชน ซึ่งได้มีการรวบรวมข้อมูลและเก็บหลักฐานไว้เพื่อทำการศึกษาต่อไป โบราณสถานก็เช่นเดียวกัน หลายแห่งได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดชัยภูมิ แต่ยังมีโบราณสถานอีกจำนวนมากที่ปัจจุบันมีทั้งที่อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม หรือบางแห่งได้รับการช่วยดูแลจากท้องถิ่นและประชาชนทำให้ยังคงสภาพอยู่ค่อนข้างดี ทั้งแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานเหล่านี้ล้วนมีความหมายที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของบ้านเมืองและความเจริญรุ่งเรืองของจังหวัดชัยภูมิมาตั้งแต่ในอดีต จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์รักษาไว้ให้คงอยู่สืบไป ภายใต้ความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในท้องถิ่นจังหวัดชัยภูมิ

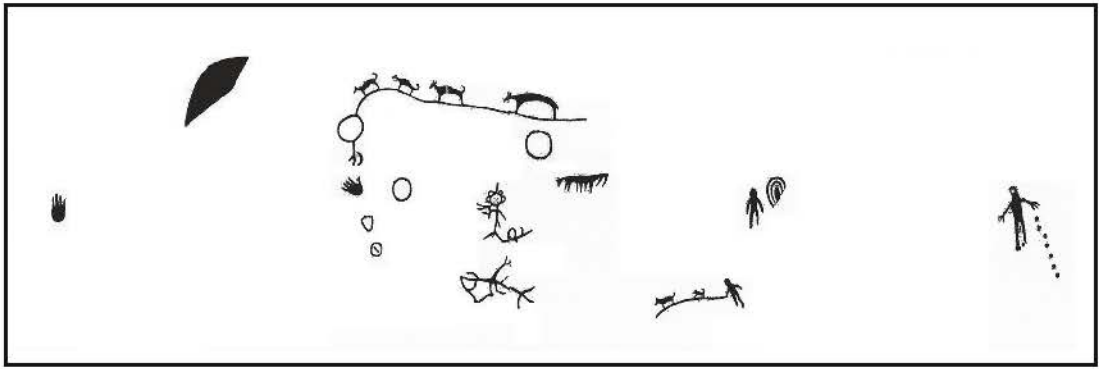
* นายนภสินธุ์ บุญล้อม นักโบราณคดีปฏิบัติการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ค้นคว้าเรียบเรียง

แหล่งโบราณคดีที่สำคัญในจังหวัดชัยภูมิ

๑. แหล่งโบราณคดีภาพเขียนสีถ้ำขาม

ตั้งอยู่ที่บ้านวังน้ำอุ่น หมู่ ๘ ตำบลทุ่งนาเลา อำเภอคอนสาร ตำแหน่งของภาพเขียนสีถ้ำขาม พบอยู่บริเวณหุบเขากับถ้ำด้านทิศใต้ของภูผากันาม ช่วงที่พบภาพเขียนสีเป็นเพิงผา มีพื้นที่ในการเขียนภาพกว้างประมาณ ๒ เมตร ยาวประมาณ ๔ เมตร สูงจากพื้นดินตั้งแต่ ๑ - ๓ เมตร ภาพเขียนสีที่พบเขียนด้วยสีแดง ปูน้ำตาลบนพื้นหินสีเทาเข้มถึงดำ แสดงภาพเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนและสัตว์ รวมทั้งภาพสัญลักษณ์ต่าง ๆ ภาพเขียนสีที่ปรากฏอยู่นั้น ภาพแรกอยู่ทางด้านซ้ายมือ เป็นภาพมือแต่เห็นนิ้วเพียง ๔ นิ้ว ภาพถัดมาติดกับเพิงผาริมนอกเป็นภาพหมูป่า ถัดมาทางด้านขวาเป็นภาพกลุ่มใหญ่ มีองค์ประกอบร่วมกันคือ เขียนเป็นเส้นโค้งที่ปลายเส้นโค้งด้านซ้ายมีรูปร่างกลม ต่อจากรูปร่างกลมเขียนเป็นเส้นรั้ว ๓ เส้น ต่อลงไปเป็นภาพมือเด็กข้างซ้ายและต่ำจากภาพมือลงไปเป็นภาพวงกลมอีก ๓ วง บนเส้นโค้งมีภาพสุนัข ๔ ตัว ยืนหันหน้าไปทิศทางเดียวกันคือหันไปทางด้านซ้าย ต่ำลงมาจากภาพสุนัขตัวที่ ๔ เป็นภาพวงกลม ใต้วงกลมด้านขวา มีภาพเส้นที่รูปร่างไม่ชัดเจน ใต้วงกลมด้านซ้ายมีภาพลายเส้นสองภาพ รูปร่างไม่ชัดเจน ถัดไปด้านล่างทางขวามือมีภาพเด็กยืนกางแขนที่มือข้างขวามีเส้นยาวออกไป บนเส้นมีภาพสัตว์คล้ายสุนัขยืนอยู่ ๒ ตัว ยืนหันหน้าไปทิศทางเดียวกัน

ภาพเขียนสีถ้ำขาม

คือหันไปทางด้านซ้าย เห็นภาพเด็กขึ้นไปทางขวามีภาพคนยืน ทั้งแขนขนานลำตัว ไกล่แขนข้างซ้าย มีภาพลายเส้นเป็นวงโค้งซ้อนกัน ๓ วง ท่างออกไปทางด้านขวาของภาพนี้เป็นภาพคนขนาดใหญ่ ยืนตัวตรง กางแขน กางขา ตรงระหว่างขามีจุดวงกลมที่บอจหมายถึงอวัยวะเพศชาย และระหว่างปลายเท้าสองข้างมีจุดวงกลมที่บ่งเช่นกัน ได้มือข้างซ้ายมีภาพวงกลมที่บ ๗ วง เรียงกันอยู่ในแนวตั้ง กำหนดอายุสมัยของภาพเขียนสีนี้อยู่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยชุมชนล่าสัตว์ - หาของป่า ประมาณ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว

๒. แหล่งโบราณคดีชุมชนโบราณบ้านคอนสวรรค์

ตั้งอยู่ที่บ้านบ้านคอนสวรรค์ หมู่ที่ ๘ ๙ และ ๑๑ ตำบลคอนสวรรค์ อำเภอคอนสวรรค์ เป็นเนินดินรูปรางค่อนข้างกลม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๘๐๐ เมตร ด้านนอกของเนินดิน มีคูน้ำ - คันดินล้อมรอบสองชั้น พื้นที่รอบนอกถัดออกไปจากคูน้ำ - คันดิน เป็นที่ราบลุ่มใช้ประกอบการเกษตร สภาพปัจจุบันคูน้ำชั้นนอกนั้นมิสภาพต้นเขินและถูกปรับเปลี่ยนสภาพไปหมดแล้ว ส่วนคูน้ำชั้นในนั้น ด้านทิศเหนือและด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีสภาพต้นเขินและถูกปรับเปลี่ยนสภาพไปหมดแล้ว ส่วนด้านอื่น ๆ ได้รับการพัฒนาและขุดลอกเป็นคูน้ำที่เก็บกักน้ำไว้ใช้ในชุมชน ภายในแหล่งโบราณคดีชุมชนโบราณบ้านคอนสวรรค์พบหลักฐานและร่องรอยการอยู่อาศัยของคนในอดีตตั้งแต่ สมัยทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๖ หลังจากนั้นปรากฏพบหลักฐานร่องรอยวัฒนธรรมขอมโบราณ ภายในชุมชนเพียงเล็กน้อย และอาจทิ้งร้างไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งในสมัยวัฒนธรรมไท - ลาว เมื่อประมาณ ๑๐๐ - ๒๐๐ ปีมาแล้ว มีคนกลุ่มใหม่เข้ามาอยู่อาศัยภายในชุมชน ดังปรากฏหลักฐาน โบราณสถานอุโบสถ (สิม) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ตั้งอยู่ในวัดบ้านคอนสวรรค์ หลักฐานโบราณวัตถุสำคัญที่พบ ได้แก่

๑) พระพุทธรูปหินทราย พระพุทธรูปองค์นี้มีลักษณะเป็นหินทรายที่โกนขึ้นรูปแล้ว แต่ยังสลักลวดลายไม่เสร็จสมบูรณ์ เป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระพักตร์รูปไข่ พระขนงต่อกันเป็น รูปปีกกา พระเนตรเหลือบต่ำ พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์หนา พระกรณยาว พระหัตถ์ขวาแสดง ปางวิตรรกะหรือปางแสดงธรรม พระหัตถ์ซ้ายแนบพระองค์ ครองจีวรห่มคลุม

พระพุทธรูปหินทรายสมัยทวารวดี

๒) ใบเสมาที่ทำจากหินทรายจำนวนมาก บริเวณที่พบนั้นเป็นเนินดินที่อยู่นอกเมือง เรียกว่า โนนกู่ ใบเสมาเหล่านี้นำไปเก็บไว้ที่วัดต่าง ๆ รอบหมู่บ้าน จนกระทั่งปัจจุบันได้นำมารวบรวมเก็บรักษาไว้ที่วัดบ้านคอนสวรรค์ ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นแผ่นหิน และพบการสลักลวดลายประดับเป็นภาพบุคคลตามเรื่องราวชาดกตอนต่าง ๆ ในพุทธศาสนา ได้แก่ เวสสันดรชาดก สุวรรณสามชาดก ภูริทัตตชาดก เตมียชาดก มโหสถชาดก เทวธรรมชาดกหรือสรีรราชชาดก มาตุโปสกชาดก

ใบเสมาบ้านคอนสวรรค์ภายในอาคารจัดแสดง

๓. แหล่งโบราณคดีชุมชนโบราณเมืองหามหมอก

ตั้งอยู่ที่บ้านไร่ หมู่ ๖ ตำบลลุ่มลำชี อำเภอบ้านเขว้า เป็นเนินดินรูปร่างค่อนข้างกลม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑ กิโลเมตร สูงจากระดับพื้นที่โดยรอบประมาณ ๓ เมตร ด้านนอกของเนินดินมีคูน้ำ - คันดินล้อมรอบหนึ่งชั้น เป็นแนวคูน้ำ - คันดินชั้นใน พื้นที่ถัดออกไปจากคูน้ำ - คันดินชั้นใน เป็นพื้นที่ราบลุ่มสภาพค่อนข้างโล่ง และมีคูน้ำ - คันดิน ล้อมรอบอีกหนึ่งชั้น เป็นแนวคูน้ำ - คันดินชั้นนอก พื้นที่รอบนอกถัดออกไปจากแนวคูน้ำ - คันดินชั้นนอกทางด้านทิศใต้ทางออกไปประมาณ ๕ กิโลเมตร มีแม่น้ำชีไหลผ่าน และยังมีลำน้ำสายเล็กที่ไหลแยกออกจากลำน้ำสายหลักไหลผ่านใกล้ตัวชุมชนด้วย เช่น ห้วยโป่ง หนองอ้อ คลองไผ่งาม ห้วยยางชุม สภาพปัจจุบันแนวคูน้ำ - คันดินชั้นนอกของชุมชนโบราณเมืองหามหมอก ยังคงเห็นสภาพเป็นแนวติดต่อกันโดยรอบ มีต้นไม้และวัชพืชขึ้นปกคลุมคันดินอยู่อย่างหนาแน่น คันดินที่ยังคงสภาพอยู่นั้นมีความกว้างประมาณ ๑๐ เมตร สูงประมาณ ๖ - ๗ เมตร สภาพโดยรวมมีความสูงไม่สม่ำเสมอ กัน ส่วนคูน้ำนั้นอยู่ทางด้านด้านนอกของคันดิน มีความกว้างประมาณ ๑๐ เมตร แนวคูน้ำ - คันดินชั้นในของชุมชนโบราณเมืองหามหมอก สภาพไม่ค่อยชัดเจนเหมือนชั้นนอก แต่ยังพอสังเกตเห็นได้ โดยเฉพาะคูน้ำ - คันดินชั้นในที่อยู่ทางด้านทิศใต้ คูน้ำมีความกว้างประมาณ ๑๐ เมตร คันดินกว้างประมาณ ๖ เมตร ส่วนความสูงของคันดินนั้นมีความสูงน้อยมาก มองเห็นได้ว่ามีความสูงอยู่ในระดับเดียวกันกับพื้นที่ที่อยู่โดยรอบ

การสำรวจและการขุดตรวจทางโบราณคดีเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ พบหลักฐานโบราณวัตถุที่แสดงถึงกิจกรรมการอยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในเมืองของคนในอดีตที่เมืองหามหมอก ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ สมัยทวารวดี ต่อเนื่องถึงสมัยวัฒนธรรมขอมโบราณ พุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ และสมัยวัฒนธรรมไท - ลาว พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๓ สรุปข้อมูลได้ดังนี้

ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ ๑ ตรงกับสมัยทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ พบหลักฐานสำคัญ ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาจำนวนมาก เช่น เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินธรรมดา ตกแต่งผิวด้วยลายเชือกทาบ เศษภาชนะดินเผาที่เคลือบผิวด้านนอกสีแดง และเศษภาชนะดินเผาขัดมันสีดำ ลูกกระสุนดินเผา พวยกาดินเผา แวดินเผา เศษดินเผาไฟ เศษเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากเหล็ก ซึ่งสภาพชำรุดแตกหัก ลักษณะรูปร่างของเครื่องมือเหล็กที่พบมีรูปร่างยาวส่วนปลายแหลม มีชิ้นหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายกับใบมีด

ชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ ๒ พบหลักฐานสำคัญ ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อดินธรรมดาที่มีปริมาณไม่มาก มีทั้งตกแต่งผิวด้วยลายเชือกทาบและไม่ตกแต่งผิว เศษดินเผาไฟ ฐานรองประติมากรรมรูปเคารพทำจากหินทราย เศษภาชนะดินเผาแบบเนื้อแกร่ง ส่วนมากมีการเคลือบผิวด้านนอกด้วยสีน้ำตาลแกมเขียว เคลือบสีเขียว และเคลือบสีขาว ซึ่งพบว่ามีการผลิตและใช้ประโยชน์กันมากในสมัยวัฒนธรรมขอมโบราณ พุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ แห่งหินทรายซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นใบเสมาหินทรายในสมัยทวารวดี ตรงกับชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ ๑ พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ เป็นไปได้ว่าอาจจะมีการทำขึ้นในสมัยวัฒนธรรมไท - ลาว เช่นเดียวกันกับที่เคยพบว่ามีซากโบราณสถานที่ยกสร้างด้วยอิฐ ปัจจุบันเห็นเพียงเศษอิฐเท่านั้น เป็นไปได้ว่าอาจจะเป็นศาสนสถานหรือสิ่งก่อสร้าง

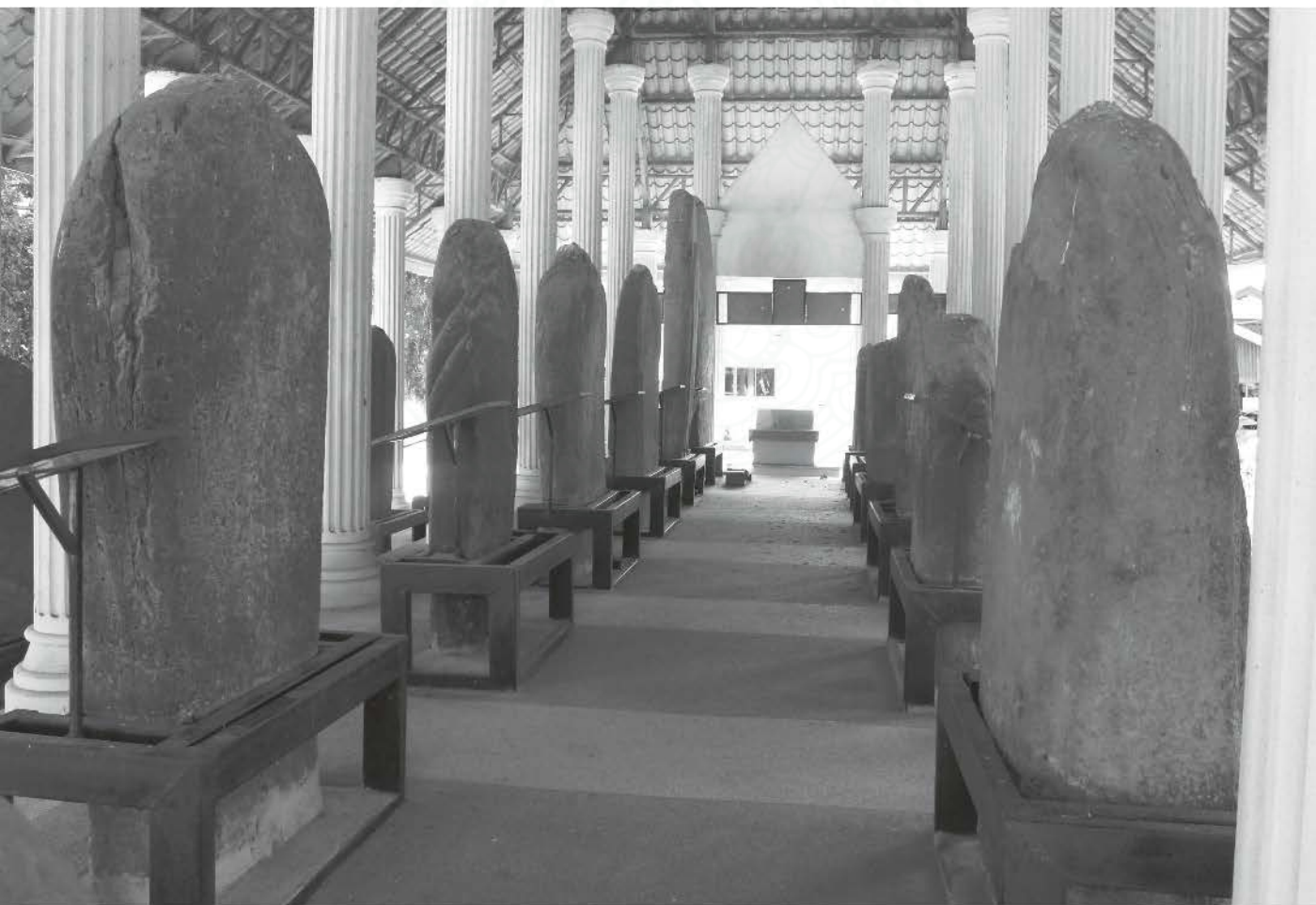
ที่สร้างขึ้นในสมัยวัฒนธรรมไท - ลาว พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๓ จากหลักฐานและร่องรอยกิจกรรมของคนในอดีตที่พบกระจายอยู่บนพื้นดินภายในเมืองทำให้สามารถวิเคราะห์และสันนิษฐานอายุสมัยในชั้นวัฒนธรรมสมัยที่ ๒ ของเมืองหามฮอกเพิ่มเติมได้ว่าน่าจะมีกิจกรรมการอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์ในพื้นที่เมืองหามฮอกของคนในอดีตในสมัยวัฒนธรรมขอมโบราณ พุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ ต่อเนื่องถึงในสมัยวัฒนธรรมไท - ลาว พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๓

ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. ๒๔๙๘
แสดงตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณเมืองหามฮอก

๔. แหล่งโบราณคดีบ้านกุดโง้ง

ตั้งอยู่ที่บ้านกุดโง้ง หมู่ที่ ๔ ตำบลบึงคล้า อำเภอเมืองชัยภูมิ เป็นชุมชนขนาดเล็ก ที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้บริเวณลำน้ำ บนพื้นที่ที่เป็นเนินดินซึ่งมีความสูงจากพื้นที่โดยรอบประมาณ ๑ เมตร บริเวณรอบเนินดินที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่มใกล้ลำน้ำสายเล็ก ๆ และลำน้ำสาขาจำนวนมากหลายสายที่ไหลอ้อมหมู่บ้าน เช่น ลำชีลอง ห้วยกอก ร่องหนองเบน ร่องธาตุ และกุดโง้ง บ้านกุดโง้งปรากฏหลักฐานและร่องรอยการอยู่อาศัยของคนในอดีต และที่สำคัญคือพบว่าชุมชนแห่งนี้มีการสร้างและติดตั้งใบเสมาในพื้นที่ชุมชนเพื่อแสดงขอบเขตของศาสนสถานตามคติพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยทวารวดีพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖ หรืออาจจะหมายถึงมีการใช้ใบเสมาติดตั้งเป็นเครื่องหมายแสดงถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มากกว่าที่จะใช้เป็นเสมาขอบอุโบสถ และช่วงเวลาต่อมาอาจใช้ใบเสมาเป็นสิ่งเคารพนับถือภายในหมู่บ้านด้วย เพราะใบเสมาที่สลักภาพพระพุทธรูปที่พบนั้น ได้พบร่องรอยของการปิดทองที่แสดงให้เห็นว่ามีการประกอบพิธีกราบไหว้บูชาเช่นเดียวกับพระพุทธรูป

ใบเสมาบ้านกุดโง้งภายในอาคารจัดแสดง

ใบเสมาบ้านกุดไทรง
สลักภาพพระพุทธเจ้าหรือพระศรีศากยมุนี

ใบเสมาที่พบที่บ้านกุดไทรง มีทั้งใบเสมาที่สลักลวดลายที่ไม่ใช่ภาพเล่าเรื่อง เช่น ลายรูปสลูป ใบเสมาที่สลักลวดลายเป็นภาพเล่าเรื่องในชาดกทางพุทธศาสนา และใบเสมาที่ไม่มีการสลักลวดลายใด ๆ จากการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบทางศิลปกรรมกับกลุ่มใบเสมาที่เมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ทำให้สามารถกำหนดอายุใบเสมาบ้านกุดไทรง ว่ามีอายุอยู่ในสมัยทวารวดี

พุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖ ปัจจุบันนอกจากโบสถ์ที่เก็บรักษาไว้ในอาคารจัดแสดงแล้ว ยังพบโบสถ์ที่ปักอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านอีกหลายจุด ซึ่งชาวบ้านในพื้นที่ยังดูแลรักษาไว้เป็นแหล่งศึกษาและแหล่งท่องเที่ยว โบสถ์ที่พบทั้งหมดนี้ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในท้องถิ่นในอดีตเมื่อ ๑,๐๐๐ กว่าปีก่อน และยังบ่งบอกถึงความเชื่อของคนในอดีตที่เกี่ยวกับพระชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าโดยแสดงออกมาเป็นภาพเล่าเรื่องในชาดกตอนต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องราวที่มีคติธรรมสำคัญให้คนนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โบสถ์ที่สำคัญที่บ้านกุดโง้งซึ่งอยู่ในกลุ่มของโบสถ์ที่มีการสลักลวดลายประดับเป็นภาพพระพุทธเจ้า ได้แก่ ภาพพระพุทธเจ้าหรือพระศรีศากยมุนี ภาพพระศรีอริยเมตไตรย และภาพเล่าเรื่องราวชาดกตอนต่าง ๆ ในพุทธศาสนา ได้แก่ พรหมนารทชาดก เถมียชาดก ภูริทัตชาดก มโหสถชาดก อัมพชาดก ปัญจาวุธชาดก วิชฌัยชาดก

โบราณสถานที่สำคัญในจังหวัดชัยภูมิ

๑. กู่แดง (กู่บ้านกุดยาง)

ตั้งอยู่ที่บ้านกุดยาง หมู่ ๓ ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า เป็นโบราณสถานที่สร้างขึ้นตามรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยวัฒนธรรมขอมโบราณ ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ รูปแบบศิลปะในสมัยบาปวน ต่อเนื่องถึงรูปแบบศิลปะในสมัยนครวัด แผนผังของกู่แดง เป็นปราสาทหลังเดียว หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

รูปด้านทิศเหนือกู่แดง

ขนาด ๑๓ × ๑๓ เมตร สูงจากพื้นดินประมาณ ๒.๓๐ เมตร ที่กึ่งกลางฐานก่อเรียงศิลาแลงเป็นบันไดทางขึ้น ๓ ด้าน ยกเว้นทางด้านทิศตะวันออก เนื่องจากส่วนฐานขึ้นไปเป็นชั้นเรือนธาตุ ที่มีส่วนฐานล่างก่อสร้างด้วยหินทรายสีแดง (ชมพู) ส่วนตัวผนังนั้นก่อสร้างด้วยอิฐ และมีส่วนกรอบประตูเสาประดับกรอบประตูและทับหลังที่ทำจากหินทราย ชั้นเรือนธาตุนี้ มีห้องครรภคฤหะอยู่ตรงกลาง เป็นห้องแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๓ × ๓ เมตร มีห้องมุขยื่นออกไปทั้ง ๔ ด้าน สภาพปัจจุบันหลักฐานส่วนผนังของปราสาทอยู่ในสภาพพังทลาย ผนังมีความสูงประมาณ ๐.๘๐ - ๑.๖๐ เมตร แต่ยังคงเหลือหลักฐานกรอบประตูครบทุกด้าน เหนือขึ้นไปจากชั้นเรือนธาตุเป็นชั้นส่วนยอดของปราสาทซึ่งพังทลายลงมาทั้งหมด นอกจากนี้ห่างออกไปจากปราสาททางด้านทิศตะวันออก ระยะประมาณ ๑๒ เมตร พบร่องรอยของกลุ่มหลุมเสาฐานกลมบนลานหินทราย จำนวน ๒๙ หลุม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางของหลุมประมาณ ๔๔ - ๕๕ เซนติเมตร มีขนาดความลึกแตกต่างกัน ตั้งแต่ ๑๐ - ๕๐ เซนติเมตร

หลักฐานสำคัญที่พบที่กุ้แดง ได้แก่ ทับหลังหินทรายที่สลักภาพประดับตกแต่ง จำนวน ๕ ชิ้น ได้แก่

๑. ทับหลังเหนือกรอบประตูห้องมุข ด้านทิศตะวันออก สลักภาพพระรามยกทัพหรือพระรามเสด็จกลับอโยธยา รูปแบบศิลปะในสมัยนครวัด (อายุประมาณ พ.ศ. ๑๖๕๐ - ๑๗๒๐) ภาพสลักค่อนข้างชำรุดลบเลือน ไม่ชัดเจนว่าจะเป็นภาพในเหตุการณ์ตอนใด ระหว่างตอน **พระรามยกทัพ** เป็นภาพเหตุการณ์ในรามายณะ ตอนพระรามยกทัพมุ่งสู่กรุงลงกาเพื่อชิงนางสีดาคืนจากทศกัณฐ์ โดยแสดงภาพพระรามกับพระลักษมณ์ถือศรยืนอยู่คู่กันบนราชยาน แวดล้อมด้วยไพร่พลวานรซึ่งอยู่ในอาการเหาะรีบรุดไปข้างหน้า หรืออาจจะเป็นตอน **พระรามเสด็จกลับอโยธยา** ภาพเหตุการณ์ในรามายณะ หลังจากพระรามรบชนะทศกัณฐ์แห่งกรุงลงกาแล้ว ได้เสด็จกลับกรุงอโยธยาพร้อมพระลักษมณ์และนางสีดา ด้วยราชยานบุษบกที่มีรูปร่าง “**ประหนึ่งยอดเขาพระสุเมรุ**” ตกแต่งด้วยอัญมณี ด้านล่างคือบรรดาไพร่พลวานรของพระองค์

๒. ทับหลังเหนือกรอบประตูห้องครรภคฤหะ ด้านทิศตะวันออก สลักภาพพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ รูปแบบศิลปะในสมัยนครวัด (อายุประมาณ พ.ศ. ๑๖๕๐ - ๑๗๒๐) “**นารายณ์บรรทมสินธุ์**” หรือ “**วิษณุอนันตศायินปัทมนาภิน**” แสดงภาพพระนารายณ์ เกี่ยวกับการกำเนิดของโลกและจักรวาล พระนารายณ์บรรทมประทับอยู่เหนือพญานันตนาคราชในเกษียรสมุทร (ทะเลน้ำนม) หลังจากในโลกถูกทำลายลงเมื่อสิ้นกัลป์ พระลักษมีพระชายาประทับอยู่ที่เบื้องพระบาท ระหว่างนั้นพระพรหมได้กำเนิดจากดอกบัวที่ผุดขึ้นมาจากพระนาภี (สะดือ) ของพระนารายณ์เพื่อสร้างโลกและสรรพสิ่งทั้งปวง

๓. ทับหลังเหนือกรอบประตูห้องมุข ด้านทิศใต้ สลักภาพพระกฤษณะประลองกำลัง รูปแบบศิลปะในสมัยบาปวน (อายุประมาณ พ.ศ. ๑๕๖๐ - ๑๖๗๐) ภาพเหตุการณ์ตอนพระกฤษณะจับสัตว์ไว้ด้วยพระหัตถ์ข้างละตัว ข้างหนึ่งเป็นรูปช้างหมายถึงช้างกัวลียปิละ อีกข้างหนึ่งเป็นรูปสิงห์หมายถึงอสูรวัตสะ ซึ่งแปลงเป็นวัวเพื่อหาโอกาสทำร้ายพระกฤษณะ

ทับหลังเหนือกรอบประตูห้องมุข ด้านทิศใต้ สลักภาพพระกฤษณะประลองกำลัง

๔. ทับหลังเหนือกรอบประตูห้องครรภคฤหะ ด้านทิศใต้ สลักภาพกูรมาวตารหรือการกวนเกษียรสมุทร รูปแบบศิลปะในสมัยนครวัด (อายุประมาณ พ.ศ. ๑๖๕๐ - ๑๗๒๐) ภาพเหตุการณ์การกวนเกษียรสมุทร เป็นการอวตารของพระนารายณ์เป็นเต่า เรียกว่า กูรมาวตาร การกวนเกษียรสมุทร โดยใช้เช้ามันทรเป็นเสา ใช้พญานาคवासกรีเป็นเชือกพันเสาหมุนปั่นกวน พระนารายณ์อวตารเป็นเต่ารองรับเสาไว้ด้านล่างเพื่อกันการสั่นสะเทือนในขณะที่กวน ภาพบุคคลสองข้างของภาพคือพวกอสูรจับอยู่ทางหัวนาค และพวกเทวดาจับอยู่ทางหางนาค

๕. ทับหลังเหนือกรอบประตูห้องมุข ด้านทิศตะวันตก สลักภาพพระกฤษณะปราบสิ่ง รูปแบบศิลปะในสมัยบาปวน (อายุประมาณ พ.ศ. ๑๕๖๐ - ๑๖๗๐) ภาพเหตุการณ์ตอนพระกฤษณะต่อสู้กับสิ่ง ซึ่งหมายถึงอสูรวิตตะ โดยอสูรวิตตะได้แปลงกายเป็นลูกวัวอยู่ในฝูงวัว เพื่อหาโอกาสทำร้ายพระกฤษณะ เมื่อพระกฤษณะทราบจึงจับขาวัวที่แปลงมานั้น กัดแกว่งไปมาแล้วโยนขึ้นบนต้นมะขวิด (กบิตตะ) จนลูกวัวตกลงมาตายแล้วกลับสู่ร่างเดิม

๒. ปรากฏ

ตั้งอยู่ที่บ้านหนองบัว เทศบาลเมืองชัยภูมิ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ เป็นโบราณสถานที่สร้างขึ้นตามรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยวัฒนธรรมขอมโบราณ พุทธศตวรรษที่ ๑๘ รูปแบบศิลปะในสมัยบาปวน ตรงกับรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรขอม (พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๑) เป็น

อโรคยศาลหรือศาสนสถานประจำสถานพยาบาลอีกหลังหนึ่ง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับอโรคยศาล
หลังอื่น ๆ ที่พบกระจายอยู่ทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือในประเทศไทยปัจจุบัน ข้อมูลจากศิลาจารึก
ที่ปราสาทตาพรหมในประเทศกัมพูชา กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งโปรด
ให้สร้างอโรคยศาลขึ้นทั้งหมด ๑๐๒ แห่ง ทั่วราชอาณาจักร เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชน
สิ่งก่อสร้างนี้ตั้งอยู่ภายใต้พระบารมีของพระพุทธเจ้าผู้ทรงคุณด้านการแพทย์ตามคติความเชื่อของ
พุทธศาสนาเถรวาทนิกายมหายาน คือ พระโพธิสัตว์วิเศษชัยคุรุไวฑูรยประภา ให้ประชาชนได้เคารพบูชาเพื่อ
ให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ นอกจากนี้การค้นพบศิลาจารึกประจำอโรคยศาลอีกจำนวนหลายหลัก จารึก
ข้อความทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งมีข้อความเหมือนกันทุกหลัก คือ อักษรขอม เป็นภาษาสันสกฤต มีรายละเอียด
โดยสรุปกล่าวถึงการแสดงความนอบน้อมแก่พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์วิเศษชัยคุรุไวฑูรยประภา
รวมทั้งกล่าวถึงเจ้าหน้าที่ประจำสถานพยาบาลในแผนกต่าง ๆ

แผนผังของโบราณสถานปราสาทคู เป็นศาสนสถานที่ก่อสร้างด้วยศิลาแลงและหินทราย
มีปราสาทประธานอยู่ตรงกลาง หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก วิหารหรือบรรณาลัยอยู่มุมทิศ
ตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันตก โคปุระหรือซุ้มประตูทางเข้า
อยู่ตรงกลางทางทิศตะวันออกของปราสาทประธาน มีแนวกำแพงสร้างต่อออกจากสองข้างของโคปุระ
ล้อมรอบปราสาทประธานและบรรณาลัย ระหว่างด้านทิศตะวันออกของปราสาทประธานมีอาคาร
พลับพลาหรือแนวทางเดินเชื่อมระหว่างปราสาทประธานกับโคปุระ ห่างจากมุมกำแพงทิศตะวันออก
เฉียงเหนือเล็กน้อยเป็นที่ตั้งของสระน้ำรูปสี่เหลี่ยม

ปราสาทคู รูปด้านทิศตะวันออก

ปรากฏการณ์รูปด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

การประดับตกแต่งด้วยการสลักลวดลายลงบนหินที่ก่อสร้างโบราณสถานปรากฏการณ์เป็นลักษณะอันโดดเด่นทางด้านศิลปกรรม พบหลักฐานการสลักภาพที่สำคัญ ได้แก่

ทับหลังด้านทิศเหนือของปราสาทประธาน สลักภาพหน้ากาลเอามือยึดขาลึงที่ยืนเอียงตัวหันหน้าออก มือถือท่อนพวงมาลัยห้อยตกลงมา เหนือหน้ากาลสลักภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งสมาธิภายในซุ้มเรือนแก้ว ที่เสี้ยวของทับหลังมีพวงอุบะแบ่งเสี้ยว เสี้ยวเหนือพวงอุบะประดิษฐานภาพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ๔ กร ประทับยืนอยู่ในซุ้มท่ามกลางลายใบไม้ม้วนตั้งขึ้น ทับหลังด้านทิศตะวันออกเหนือประตูทางเข้าปราสาทประธาน สลักภาพใบไม้ม้วนรูปทรงสามเหลี่ยมตั้งขึ้นโดยม้วนจากด้านล่างหันปลายเข้าสู่ส่วนกลาง กึ่งกลางทับหลังสลักเป็นภาพหน้ากาล เหนือหน้ากาลเป็นรูปพระพุทธเจ้า ทับหลังเหนือประตูห้องมุขปราสาทประธาน สลักเป็นภาพใบไม้ม้วนตั้งขึ้น ๓ ใบ มีหน้ากาลที่กึ่งกลางภาพ เหนือหน้ากาลสลักเป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งสมาธิภายในซุ้ม เหนือขึ้นไปเป็นหน้าบัน สลักภาพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ๔ กร ประทับยืน มีสาวกนั่งพนมมืออยู่ด้านล่าง นอกจากนี้ที่อาคารวิหารหรือบรรณาลัย ทับหลังเหนือกรอบประตูทางเข้าสลักภาพตอนกวนเกษียรสมุทร เหนือขึ้นไปเป็นหน้าบันสลักภาพเรื่องเสด็จมหาวิเนชกรรมหรือตอนพระพุทธเจ้าเสด็จออกผนวช

ทับหลังและหน้าบันเหนือประตูทางเข้าอาคารวิหารหรือบรรณาลัย

๓. ปรากฏ์บ้านหนองแฝก

ตั้งอยู่ที่บ้านหนองแฝก หมู่ ๖ ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแพน จังหวัดชัยภูมิ เป็นโบราณสถาน ที่สร้างขึ้นตามรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยวัฒนธรรมขอมโบราณ พุทธศตวรรษที่ ๑๘ รูปแบบศิลปะ สมัยบายน ตรงกับรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรขอม (พ.ศ. ๑๓๒๔ - ๑๓๖๑) เป็น อโรคยศาลหรือศาสนสถานประจำสถานพยาบาลอีกหลังหนึ่ง เช่นเดียวกับปรากฏ์ อำเภอเมือง ชัยภูมิ แผนผังของโบราณสถานปรากฏ์บ้านหนองแฝก เป็นศาสนสถานที่ก่อสร้างด้วยศิลาแลง และหินทราย มีปราสาทประธานอยู่ตรงกลาง หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก วิหารหรือบรรณาลัย อยู่มุมทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันตก โคปุระหรือซุ้มประตู ทางเข้าอยู่ตรงกลางทางทิศตะวันออกของปราสาทประธาน มีแนวกำแพงสร้างต่อออกจากสองข้างของ โคปุระ ล้อมรอบปราสาทประธานและบรรณาลัย ห่างจากมุมกำแพงทิศตะวันออกเฉียงเหนือเล็กน้อย เป็นที่ตั้งของสระน้ำรูปสี่เหลี่ยม

ปรากฏ์บ้านหนองแฝก รูปด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

หลักฐานโบราณวัตถุสำคัญที่พบที่ปรากฏ์บ้านหนองแฝก ซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ ประติมากรรมหินทรายรูปเคารพ พระโพธิสัตว์จำนวน ๔ องค์ นอกจากหลักฐานโบราณวัตถุประเภทประติมากรรมหินทรายแล้ว ยังพบ หลักฐานโบราณวัตถุในสมัยวัฒนธรรมไท - ลาว พุทธศตวรรษที่ ๒๓ ได้แก่ พระพุทธรูปเงิน จำนวน

ทั้งหมด ๔๙ องค์ บรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา จำนวน ๒ ใบ พระพุทธรูปมีรูปแบบการสร้างโดยแกนในเป็นผงวานผสมยางไม้ ภายนอกด้วยเงิน ทั้งหมดแสดงปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิราบบนฐานที่ยกสูง มีทั้งที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์และสภาพชำรุด ขนาดความสูงตั้งแต่ ๗ - ๑๖ เซนติเมตร จากจำนวนทั้งหมดที่พบ มีจำนวน ๕ องค์ ที่ปรากฏจารึกบริเวณตอนล่างของขอบฐานจากการศึกษาอ่านแปล พบว่าเป็นอักษรไทยน้อย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔ กล่าวนามบุคคลผู้สร้างพระพุทธรูปเงินถวายเป็นพุทธบูชา

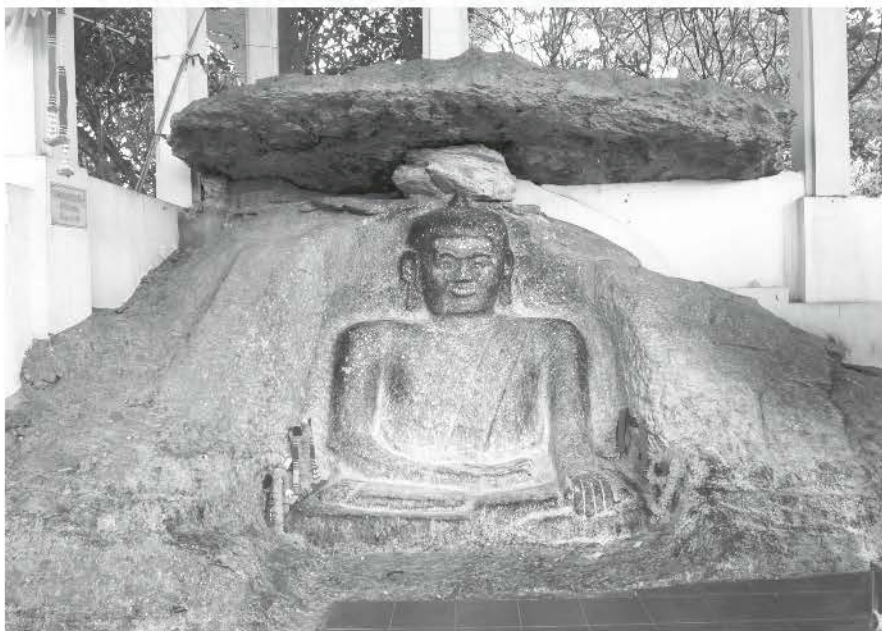
๔. ฎพระ

ตั้งอยู่ที่วัดศิลาอาสน์ บ้านนาไค้เซา หมู่ ๖ ตำบลนาเสียว อำเภอเมืองชัยภูมิ เป็นเพิงผาขนาดเล็กตั้งอยู่ติดกัน ๒ เพิง สลักภาพพระพุทธรูปนูนสูงจำนวน ๔ องค์ กำหนดอายุภาพสลักพระพุทธรูปที่ถ้าพระ อยู่ในสมัยวัฒนธรรมขอมโบราณ ระหว่างต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘

เพิงผาที่ ๑ ทิศหน้าไปทางด้านทิศเหนือ สลักเป็นพระพุทธรูปนูนสูง ๒ องค์ คือ

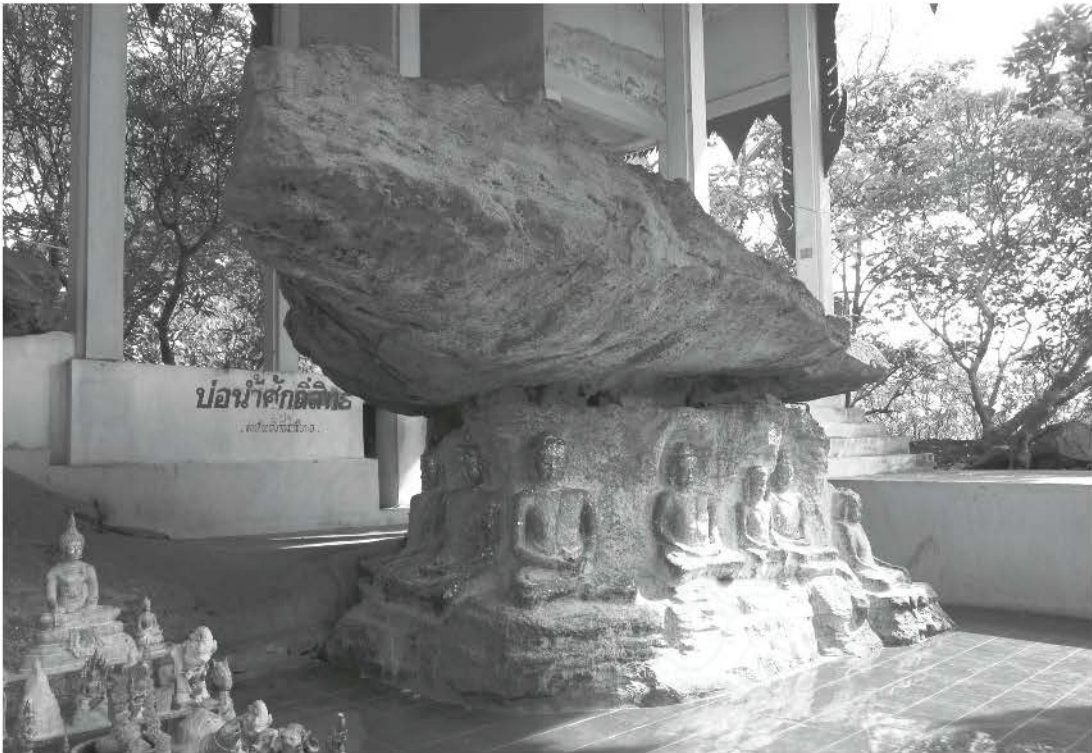
- องค์ที่ ๑ พระพุทธรูปปางมารวิชัย หรือที่เรียกว่า “**พระเจ้าตื้อ**” กรอบพระพักตร์เป็นรูปสี่เหลี่ยม พระนาสิกบาน พระโอษฐ์หนา เส้นพระเกศาสลักเรียงต่อกันเป็นแนวคล้ายผมเกล้า พระเกตุมาลาคล้ายรูปกรวยคว่ำ ครองจีวรห่มคลุม ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร แสดงปางมารวิชัยลักษณะพิเศษที่แสดงปางกลับข้าง คือ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระเพลาหงายขึ้นด้านบน ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางอยู่เหนือพระขงฆ์ พระตรชนนีสั่งลงทางด้านล่าง

- องค์ที่ ๒ พระพุทธรูปปางสมาธิขนาดเล็ก ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร เทนิฐานบัวหงายขึ้นเดียว พระพักตร์ค่อนข้างกลม รายละเอียดอื่นๆ ค่อนข้างลบเลือน ครองจีวรห่มเฉียง

ภาพสลักเพิงผาที่ ๑ สลักเป็นพระพุทธรูปนูนสูง ๒ องค์

เพิงผาที่ ๒ ห่างจากเพิงผาแรกไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๓ เมตร สลักภาพพระพุทธรูปรวม ๗ องค์ เรียงจากทิศตะวันออกไปทางทิศเหนือตามความยาวของเพิงผา พระพุทธรูปมีทั้งแสดงปางสมาธิและปางมารวิชัย

ภาพสลักเพิงผาที่ ๒ ภาพพระพุทธรูปรวม ๗ องค์

- องค์ที่ ๑ พระพุทธรูปปางสมาธิ พระพักตร์ค่อนข้างยาว พระเนตรเรียว พระนาสิกแหลม พระโอษฐ์หนา ศิราภรณ์ลักษณะคล้ายกระบังหน้า ยอดเป็นรูปกรวยคว่ำ ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ครองจีวรห่มคลุม

- องค์ที่ ๒ พระพุทธรูปปางสมาธิ พระพักตร์ค่อนข้างยาว พระเนตรเรียว พระนาสิกแหลม พระโอษฐ์หนา ศิราภรณ์ลักษณะคล้ายกระบังหน้า ยอดเป็นรูปกรวยคว่ำ ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ครองจีวรห่มคลุม

- องค์ที่ ๓ พระพุทธรูปปางสมาธิ พระพักตร์ค่อนข้างยาว พระเนตรเรียวเหลือบลงต่ำ พระนาสิกค่อนข้างแบน พระโอษฐ์หนา เส้นพระเกศาสลักเรียงต่อกันเป็นแนวคล้ายผมเกล้า พระเกตุมาลาคล้ายรูปกรวยคว่ำ ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ครองจีวรห่มคลุม

- องค์ที่ ๔ พระพุทธรูปปางสมาธิ พระพักตร์ค่อนข้างยาว พระเนตรเรียวเหลือบลงต่ำ พระนาสิกป้าน พระโอษฐ์หนา ไม่ปรากฏเส้นพระเกศา พระเกตุมาลาคล้ายรูปกรวยคว่ำ ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ครองจีวรห่มคลุม

- องค์ที่ ๕ พระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัย สลักขึ้นอย่างคร่าว ๆ กรอบพระพักตร์ค่อนข้างเป็นรูปสี่เหลี่ยม พระเนตรเรียว พระนาสิกเล็ก พระโอษฐ์หนา ศิราภรณ์ลักษณะคล้ายกระบังหน้าไม่มียอด ประทับนั่งขัดสมาธิราบ ครองจีวรห่มคลุม พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัยลักษณะพิเศษที่แสดงปางกลับข้าง

- องค์ที่ ๖ พระพุทธรูปปางสมาธิ สลักขึ้นอย่างคร่าว ๆ กรอบพระพักตร์ค่อนข้างเป็นรูปสี่เหลี่ยม พระเนตรเรียวเหลือบลงต่ำ พระนาสิกแบน พระโอษฐ์หนา มุ่นพระเกศาลักษณะคล้ายชฎาหรือหมวกทรงกระบอก ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ครองจีวรห่มคลุม

- องค์ที่ ๗ พระพุทธรูป พระพักตร์ค่อนข้างยาว พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระนาสิกเล็ก พระโอษฐ์หนา ไม่สลักแนวเส้นพระเกศา พระเกตุมาลาเป็นรูปกรวยคว่ำ ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ครองจีวรห่มคลุม พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัยลักษณะพิเศษที่แสดงปางกลับข้าง

๕. พระธาตุหนองสามหมื่น

ตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุหนองสามหมื่น บ้านแก้ง หมู่ที่ ๑ ตำบลบ้านแก้ง อำเภอภูเขียว เป็นเจดีย์หรือธาตุทรงปราสาทยอดบัวเหลี่ยม ยอดมุมไม้สิบสอง ก่อสร้างด้วยอิฐเป็นวัสดุหลัก จากการศึกษาหลักฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม พบว่าพระธาตุหนองสามหมื่น มีรูปแบบที่ผสมผสานกันระหว่างศิลปะล้านนา ล้านช้าง และอยุธยา กำนันอายุว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยวัฒนธรรมไท - ลาว พุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ ในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. ๒๐๘๓ - ๒๑๑๕) แห่งราชอาณาจักรลาว

พระธาตุหนองสามหมื่น

ในอดีต พระธาตุองค์นี้ตั้งอยู่บนฐานชั้นล่างสุดที่เป็นฐานประทักษิณรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีบันไดทางขึ้น ๔ ด้าน ปัจจุบันเหลือทางขึ้นลงเพียง ๓ ด้าน เหนือขึ้นจากฐานล่างสุดเป็นฐานเขียงย่อมุมไม้สิบสอง ๒ ชั้น ต่อเนื่องขึ้นไปด้วยฐานบัวคว่ำบัวหงายย่อมุมขึ้นรับเรือนธาตุที่ประดับด้วยซุ้มจระนำ ๔ ทิศ ภายในซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืน ซุ้มจระนำด้านทิศเหนือและด้านทิศตะวันตกเป็นพระพุทธรูปปางรำพึง ส่วนด้านทิศใต้และด้านทิศตะวันออกเป็นพระพุทธรูปปางลีลา ถัดขึ้นไปเป็นส่วนยอดธาตุทรงบัวเหลี่ยมมีซุ้มยอดจตุรทิศทั้ง ๔ ด้าน

๖. พระธาตุกุดจอก

ตั้งอยู่ที่ตั้งวัดพระธาตุกุดจอก บ้านยางน้อย หมู่ที่ ๒ ตำบลบ้านยาง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ ภายในพื้นที่บริเวณพระธาตุกุดจอกปรากฏโบราณสถาน ๓ หลัง แต่ละหลังมีฐานเชื่อมต่อกัน โดยมีวิหารนาคนครหันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก มีพระธาตุทรงดอกบัวเหลี่ยมอยู่ด้านหลังเยื้องไปทางทิศเหนือ และมีพระธาตุขนาดเล็กอยู่ด้านหลังวิหารนาคนครก ทั้งหมดก่อสร้างด้วยอิฐเป็นวัสดุหลัก มีปูนฉาบและปูนปั้นประดับตกแต่ง กำหนดอายุอยู่ในสมัยวัฒนธรรมไท - ลาว พุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕

รูปด้านทิศตะวันออก พระธาตุกุดจอก

วิหารนาคนครก มีส่วนฐานแตกต่างจากฐานบัวที่พบทั่วไป เพราะเป็นฐานที่เกิดจากการก่อสร้างเป็นลำตัวพญานาคขมวดซ้อนกัน ๒ ชั้น ขนดนาคนแต่ละชั้นมีปูนฉาบเป็นเกล็ดตลอดลำตัว ซึ่งด้านหลังวิหารยังคงมีร่องรอยของทางและลำตัวบางส่วนที่มีเกล็ดติดอยู่ ด้านบนสุดของวิหารเป็นนาคน ๗ เศียร กำลังแผ่พังพานคลุมวิหารอยู่ ภายในช่องคูหาแคบ ๆ ของวิหาร มีพระพุทธรูปประทับยืนแสดงปางถวายเนตร ศิลปะล้านช้าง จากสภาพลายประดับวิหารและพระพุทธรูปสันนิษฐานว่า วิหารนาคนครก น่าจะมีอายุอยู่ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓

พระธาตุทรงดอกบัวเหลี่ยม เป็นพระธาตุแบบศิลปะล้านช้าง พบแพร่หลายในระยะหลังลงมา พระธาตุมีรูปทรงเรียวสูง ส่วนฐานเป็นฐานเขียงต่อด้วยฐานบัวลูกแก้วอกไก่ต่อด้วยเส้นบัวลูกแก้วอกไก่ ขนาดใหญ่ ๒ ชั้น จากนั้นเป็นแถวกลีบบัวซ้อนกันขึ้นไปสองชั้นรอบองค์ระฆัง ส่วนองค์ระฆังอยู่ในสภาพพังทลาย ส่วนยอดสุดของพระธาตุนั้นพังทลายลงมาหมดแล้ว สันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕

พระธาตุขนาดเล็กด้านหลังวิหารนาคปรก ประกอบด้วยส่วนฐานเขียงที่ก่อย่อเข้ามาต่อเนื่องกับส่วนฐานของวิหารนาคปรก เหนือขึ้นไปเป็นหน้ากระดานบัวคว่ำ ท้องไม้และหน้ากระดานบนเป็นชุดฐานขนาดเล็ก ไม่มีลักษณะของฐานบัวเต็มชุดที่พบทั่วไป จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระธาตุขนาดเล็ก และมีอายุสมัยรุ่นเดียวกันกับวิหารนาคปรกนี้

๗. พระธาตุพิพวย

ตั้งอยู่ที่บ้านโนนทัน หมู่ ๑๑ ตำบลสระโพนทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ ก่อสร้างด้วยอิฐขนาดใหญ่ มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ส่วนฐานล่างสุดเป็นฐานเขียงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส แต่ละด้านมีแนวอิฐก่อเป็นแท่นอยู่กึ่งกลางด้าน ถัดขึ้นไปเป็นชุดฐานเขียง ๒ ชั้น ผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีซุ้มพระทางด้านทิศเหนือเพียงด้านเดียว ต่อขึ้นไปด้วยฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ส่วนองค์ระฆังมีรูปทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนยอดต่อจากองค์ระฆังขึ้นมาเป็นแถวกลีบบัวด้านละสามกลีบ ที่มุมแต่ละมุมมีกลีบบัวแคบ ๆ แทรกอยู่ทั้ง ๔ มุม ถัดขึ้นไปทำคล้ายดอกบัวตูมขึ้นไปจนถึงยอดสุดซึ่งแตกหักหายไปแล้ว พื้นที่บริเวณด้านหน้าด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระธาตุพิพวย ยังพบร่องรอยของอาคารอุโบสถเดิมที่ก่อสร้างด้วยอิฐอีก ๑ หลัง จากการศึกษาหลักฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม กำหนดอายุอยู่ในสมัยวัฒนธรรมไท - ลาว พุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕

พระธาตุพิพวย

ภาพรวมภารกิจของกรมศิลปากร ในจังหวัดชัยภูมิที่ผ่านมา*

กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่มีภารกิจหลักในดูแลรักษามรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ ได้รับการสถาปนาจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยเมื่อแรกตั้งแยกงานช่างประณีตศิลป์ เช่น การซ่อมพระอาราม และหล่อพระพุทธรูป ออกจากกระทรวงโยธาธิการ กับงานด้านพิพิธภัณฑ์ กระทรวงธรรมการ มาจัดตั้งเป็นกรมศิลปากร ทั้งนี้กรมศิลปากรได้มีการเปลี่ยนแปลงส่วนราชการภายในหลายครั้ง กล่าวคือ ใน พ.ศ. ๒๕๔๕ มีการปฏิรูประบบราชการของประเทศครั้งใหญ่ กรมศิลปากรได้ย้ายสังกัดจากกระทรวงศึกษาธิการไปสังกัดกระทรวงวัฒนธรรมซึ่งตั้งขึ้นใหม่ นับจากอดีตถึงปัจจุบันกรมศิลปากรยังคงดำเนินงานโดยมีภารกิจหน้าที่ในการธำรงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมของชาติ ผ่านการอนุรักษ์ ส่งเสริม ทำนุบำรุง เผยแพร่วิทยาการและองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม รวมถึงการต่อยอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรมสู่องค์ความรู้อื่น ๆ อย่างมีคุณค่าและสร้างสรรค์

ปัจจุบัน จังหวัดชัยภูมิพบแหล่งโบราณคดีและโบราณสถาน ทั้งที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนและยังไม่ประกาศขึ้นทะเบียน จำนวน ๑๑๕ แห่ง มีโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนแล้วกว่า ๖๑ รายการ สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นความสำคัญของจังหวัดชัยภูมิที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ต้องได้รับการปกป้อง คุ้มครอง อนุรักษ์ ฟื้นฟู ในฐานะมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ ให้คงรักษาสภาพไว้สืบไป โดยภาพรวมภารกิจการดำเนินงานของกรมศิลปากรในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีรายละเอียดแต่ละช่วงเวลา ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๗๙ กรมศิลปากรเริ่มดำเนินการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกหลายจังหวัด โดยจังหวัดชัยภูมิมีโบราณสถานที่ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนจำนวน ๓๒ แห่ง ในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๕๓ ตอน ๙๐๒ - ๙๐๓ หน้า ๒๔ ลงวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙ ได้แก่

๑. ปราสาทภู ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ
๒. หินรูปใบเสมา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ
๓. ภูพระ ตำบลนาเลี้ยว อำเภอเมืองชัยภูมิ
๔. ภูสีมุ่ม ตำบลบ้านตาล อำเภอจัตุรัส
๕. สบน้ำมัน ตำบลบ้านตาล อำเภอจัตุรัส
๖. หินตั้ง ตำบลบ้านตาล อำเภอจัตุรัส

* นายวรรณพงษ์ ปาละกะวงษ์ ณ อุตยา นักโบราณคดีปฏิบัติการ กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ค้นคว้าเรียบเรียง

๗. บ้านประโค ตำบลบ้านชวน อำเภोजัตร์รัส
๘. วัดร้างบ้านชวน ตำบลบ้านชวน อำเภोजัตร์รัส
๙. โบสถ์ร้างบ้านกำปิง ตำบลบ้านเพ็ด อำเภोजัตร์รัส
๑๐. กุ๋บ้านหัวสระ ตำบลบ้านตาล อำเภोजัตร์รัส
๑๑. บ้านสระพระ ตำบลบ้านตาล อำเภोजัตร์รัส
๑๒. ปรางค์บ้านตาล ตำบลบ้านตาล อำเภोजัตร์รัส
๑๓. โบสถ์ร้างบ้านกระทุ่มพระ ตำบลบ้านตาล อำเภोजัตร์รัส
๑๔. ดอนข้างบ้านหนองฉิม ตำบลสะพาน อำเภोजัตร์รัส
๑๕. หินตั้ง ตำบลสะพาน อำเภोजัตร์รัส
๑๖. ดอนเมืองพรหม ตำบลสะพาน อำเภोजัตร์รัส
๑๗. หนองหินตั้ง ตำบลสะพาน อำเภोजัตร์รัส
๑๘. ดอนหัวน่านาปรอท ตำบลสะพาน อำเภोजัตร์รัส
๑๙. ภูพระ ตำบลผักปัง อำเภอฟักปัง
๒๐. ชาติเตอะเลอะ ตำบลผักปัง อำเภอฟักปัง
๒๑. ชาติบ้านผักปัง ตำบลผักปัง อำเภอฟักปัง
๒๒. ชาติบ้านแก้ง ตำบลบ้านแก้ง อำเภอฟักปัง
๒๓. ชาติทุ่งชวง ตำบลบ้านยาง อำเภอฟักปัง
๒๔. ภูกุ่มข้าว ตำบลบ้านยาง อำเภอฟักปัง
๒๕. พระเจ้าหมูป ตำบลบ้านยาง อำเภอฟักปัง
๒๖. พระพุทธรูป ตำบลบ้านแก้ง อำเภอฟักปัง
๒๗. ปรางค์ภู ตำบลบ้านเต่า อำเภอฟักปัง
๒๘. ชาติตุกุดจอก ตำบลบ้านยาง อำเภอฟักปัง
๒๙. พระพุทธรูป (๑) ตำบลโนนกกอก อำเภอฟักปัง
๓๐. พระพุทธรูป (๒) ตำบลโนนกกอก อำเภอฟักปัง
๓๑. ชาติ ตำบลโนนกกอก อำเภอฟักปัง
๓๒. พระพุทธรูป ตำบลคอนสาร อำเภอฟักปัง

พ.ศ. ๒๕๔๗ กรมศิลปากรจัดตั้งส่วนราชการในภูมิภาคเป็นครั้งแรก โดยมี “หน่วยศิลปากรที่ ๖ อำเภอฟิมาย จังหวัดนครราชสีมา” ทำหน้าที่อนุรักษ์โบราณวัตถุสถานในเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดอื่น ๆ ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างด้วย

พ.ศ. ๒๕๒๕ กรมศิลปากรประกาศกำหนดขอบเขตที่ดินโบราณสถาน **พระธาตุบ้านแก้งหรือพระธาตุสามหมื่น** ตำบลบ้านแก้ง อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๙๙ ตอนที่ ๑๓๐ หน้า ๓๖๘๙ ลงวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๒๕ พื้นที่ประมาณ ๕ ไร่ ๓ งาน ๗๙ ตารางวา ประกาศกำหนดขอบเขตที่ดินโบราณสถาน **ปราสาทภู** ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๙๙ ตอนที่ ๑๕๕ หน้า ๒๔ ลงวันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๕ พื้นที่ประมาณ ๓ งาน ๑๕ ตารางวา และประกาศกำหนดขอบเขตที่ดินโบราณสถาน **ภูบ้านกุดยางหรือภูยาง** ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๙๙ ตอนที่ ๑๓๒ หน้า ๒๐ ลงวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๕ พื้นที่ประมาณ ๑ ไร่ ๓ งาน ๔๒ ตารางวา

พ.ศ. ๒๕๒๖ กรมศิลปากรประกาศกำหนดขอบเขตที่ดินโบราณสถาน **บ้านปะโค** ตำบลบ้านขวน อำเภอบำเหน็จณรงค์ จังหวัดชัยภูมิ ในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๑๐๐ ตอนที่ ๘๘ หน้า ๑๗๔๖ ลงวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๒๖ พื้นที่ประมาณ ๒ งาน ๖๑ ตารางวา

พ.ศ. ๒๕๓๐ กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ในพื้นที่อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ อาทิ พระพุทธรูปปางสมาธิ และแผ่นหินสลักรูปไบเสมา ศิลปะทวารวดี จำนวน ๑๒ รายการ ในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๑๑๔ ตอนที่ ๑๒๑ หน้า ๕๐ - ๕๒ ลงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๓๐

พ.ศ. ๒๕๓๑ ขุดแต่งโบราณสถานพระธาตุบ้านแก้งหรือพระธาตุสามหมื่น ตำบลบ้านแก้ง อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ

พ.ศ. ๒๕๓๒ กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ในพื้นที่อำเภอเมืองชัยภูมิ คอนสวรรค์ บ้านแท่น บ้านเขว้า และจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ แผ่นหินสลักรูปไบเสมา ศิลปะทวารวดี ทับหลัง ศิลปะลพบุรี (ศิลปะเขมรในประเทศไทย) และพระพุทธรูปปางสมาธิ ศิลปะอยุธยา จำนวน ๒๙ รายการ ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๖ ตอนที่ ๑๖ หน้า ๗๒๒ - ๗๒๕ ลงวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๓๒

พ.ศ. ๒๕๓๘ หน่วยศิลปากรที่ ๖ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ได้รับการยกฐานะและเปลี่ยนชื่อเป็น “สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙ นครราชสีมา” โดยจังหวัดชัยภูมิ อยู่ในความรับผิดชอบของ “สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙ นครราชสีมา” ซึ่งประกอบไปด้วยพื้นที่รับผิดชอบ ๕ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ

พ.ศ. ๒๕๔๐ ขุดแต่งศึกษาโบราณสถานปราสาทภู ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

พ.ศ. ๒๕๔๑ กรมศิลปากรประกาศกำหนดขอบเขตที่ดินโบราณสถาน **ปราสาทดอนกู่** ตำบลหนองไผ่ อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๕ ตอนที่ ๘๓ ง หน้า ๔ ลงวันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๔๑ พื้นที่ประมาณ ๕ ไร่ ๗๕ ตารางวา

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
เสด็จไปเยี่ยมชมกลุ่มแผ่นสลักหินรูปใบเสมา วัดคอนสวรรค์ ตำบลคอนสวรรค์ อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ
เมื่อเดือนมกราคม ๒๕๔๑

พ.ศ. ๒๕๔๔ กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดขอบเขตโบราณสถาน บ้านโนนฆ้อง ตำบลสระโพนทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ พื้นที่ประมาณ ๒ งาน ๗๕ ตารางวา และประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดขอบเขตโบราณสถาน ธาตุตาผ้าขาว ตำบลสระโพนทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ พื้นที่ประมาณ ๑ ไร่ ๔๐ ตารางวา ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๘ ตอนพิเศษ ๓๓ ง หน้า ๓ ลงวันที่ ๙ เมษายน ๒๕๔๔

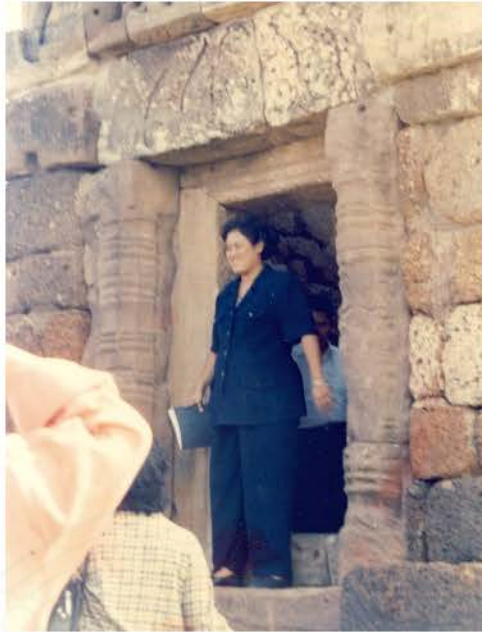

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรโบราณสถานกูพระ ตำบลนาเลี้ยว อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
เมื่อวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๕

พ.ศ. ๒๕๕๕ กรมศิลปากรปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหาร แยกส่วนสำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นสำนักงานศิลปากรที่ ๑ - ๑๕ ให้ครอบคลุมการทำงานทั่วทั้งประเทศ โดยจังหวัดชัยภูมิ อยู่ในความรับผิดชอบของ “สำนักงานศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา” ซึ่งประกอบไปด้วยพื้นที่รับผิดชอบ ๔ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ หรือเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “**กลุ่มจังหวัดนครชัยบุรินทร์**”

- กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดขอบเขตโบราณสถาน **พระธาตุแก้งกอย** ตำบลโนนคูณ อำเภอกอนสาร จังหวัดชัยภูมิ ในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๑๑๙ ตอน ๑๑๗ ง หน้า ๙ ลงวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ พื้นที่ประมาณ ๘ ไร่ ๓ งาน ๗๙ ตารางวา และกำหนดขอบเขตโบราณสถาน **พระธาตุกุดจอก** ตำบลบ้านยาง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม ๑๑๙ ตอน ๑๑๙ ง หน้า ๘ ลงวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๕๕ พื้นที่ประมาณ ๒๑ ไร่ ๑ งาน ๗๑ ตารางวา

- ขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานพระธาตุพิพวย อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ
- ขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานพระธาตุแก้งกอย ตำบลโนนคูณ อำเภอกอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรโบราณสถานปราสาทภู ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
เมื่อวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๔

พ.ศ. ๒๕๕๖ ขุดแต่งโบราณสถานพระธาตุกุดจอก ตำบลบ้านยาง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ

พ.ศ. ๒๕๕๙ ขุดแต่งโบราณสถานปราสาทภูบ้านหนองแฝก โดยองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเต่าเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณ ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ

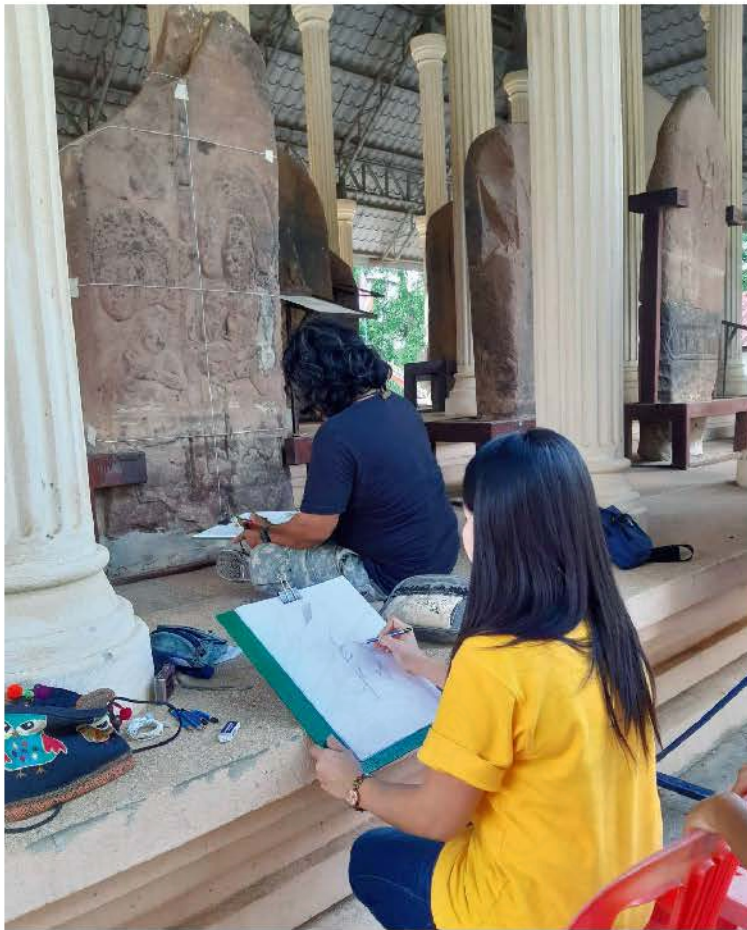
พ.ศ. ๒๕๕๐ สำนักงานศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา ได้รับการยกฐานะเป็น “สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา” เป็นหน่วยงานภูมิภาคขึ้นตรงต่อกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

พ.ศ. ๒๕๕๑ - ๒๕๕๒ ดำเนินโครงการสำรวจแหล่งโบราณคดีบนพื้นที่สูง พื้นที่จังหวัดชัยภูมิ

พ.ศ. ๒๕๕๗ กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ในพื้นที่อำเภอเกษตรสมบูรณ์และภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ได้แก่ แผ่นหินสลักรูปไบเซมา ศิลปะทวารวดี จำนวน ๒๐ รายการ ดังความในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๑ ตอนพิเศษ ๒๑๕ ง หน้า ๒๒ - ๒๔ ลงวันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๗

พ.ศ. ๒๕๖๑ สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา เปลี่ยนชื่อเป็น “สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา” และเพิ่มเติมพื้นที่รับผิดชอบ ๒ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดศรีสะเกษ และมหาสารคาม รวมพื้นที่ดูแลรับผิดชอบทั้งหมดเป็น ๖ จังหวัด

พ.ศ. ๒๕๖๒ สำรวจประติมากรรมภาพสลักไบเซมาบ้านกุดโง้ง ตำบลบึงคล้า อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ และบูรณะอุโบสถหลังเก่า วัดโพธิ์ศรี ตำบลกุดน้ำใส อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ

นายช่างศิลปกรรม สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา
ขณะปฏิบัติงานสำรวจประติมากรรมภาพสลักใบเสมาบ้านกุดโง้ง ตำบลปรางค์ อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
ปีงบประมาณ ๒๕๖๒

นอกจากดำเนินการขุดค้น ขุดแต่งทางโบราณคดี อนุรักษ์ ปกป้องโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีที่ทำอย่างต่อเนื่องเสมอมาแล้ว สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา ยังสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาสังคม ตลอดจนพระภิกษุสงฆ์ เพื่อสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิควบคู่ไปพร้อมกันด้วยผ่านการดำเนินการโครงการต่าง ๆ โดยกลุ่มโบราณคดี และกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน เป็นผู้จัดโครงการ อาทิ

๑. โครงการจัดตั้งอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อสม.ศ.) ในเขตพื้นที่ ๖ จังหวัด ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ภาคประชาสังคมที่อยู่อาศัยใกล้กับโบราณสถานและแหล่งโบราณคดี ร่วมกันรักษา สอดส่องดูแลโบราณวัตถุสถานในพื้นที่ที่ตนอยู่อาศัยในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่สืบไป

๒. โครงการบริหารจัดการมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อส่งเสริมองค์ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานของชาติให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปวางแผน ตั้งค่าของประมาณ เพื่อให้มีความพร้อมในการดูแลรักษาโบราณวัตถุสถานที่ได้รับการถ่ายโอนภารกิจ และอยู่ในระหว่างถ่ายโอนภารกิจ ต่อไปในอนาคต

๓. โครงการประชุมสัมมนาถวายเป็นความรู้แด่พระสังฆาธิการและฆราวาสผู้สนับสนุนวัด จัดการบรรยายให้ความรู้เรื่องการดูแลโบราณวัตถุสถานภายในเขตวัด เพื่อสร้างเสริมความรู้ ความเข้าใจแก่พระสังฆาธิการและฆราวาสผู้สนับสนุนวัด ในการดูแลรักษาโบราณวัตถุสถานภายในเขตวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ

งานด้านพิพิธภัณฑ์สถาน โดยพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย ได้ดำเนินการสร้างเครือข่ายพิทักษ์วัตถุทางวัฒนธรรม ตลอดจนสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ รักษา จัดทำทะเบียนโบราณวัตถุในพื้นที่วัดและเอกชน ผ่านการดำเนินการโครงการต่าง ๆ อาทิ

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย
จัดโครงการเครือข่ายพิทักษ์วัตถุทางวัฒนธรรม ระหว่างวันที่ ๒๗ - ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒
ณ ห้องประชุมพระราชกาวนาราจารย์ อาคารพระยาภักดีชุมพล
วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ ตำบลนาฝาย อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

๑. โครงการเครือข่ายพิทักษ์วัตถุทางวัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ และเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ความรู้ความเข้าใจในบทบาทและภาพลักษณ์ที่ดีต่อการทำหน้าที่ดูแลรักษาโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุของหน่วยงานกรมศิลปากร รวมทั้งเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ตลอดจนการดูแลรักษา การอนุรักษ์และการบริหารจัดการทางวัฒนธรรมที่ถูกต้องให้แก่ประชาชนและหน่วยงานราชการ

๒. โครงการสำรวจและขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในความครอบครองของวัดและเอกชน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสำรวจ รวบรวม จัดทำทะเบียนบัญชีโบราณวัตถุศิลปวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของวัด หน่วยงาน และองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนที่อยู่ในครอบครองของบุคคล

งานด้านภาษาและเอกสารโบราณ โดยหอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ ได้เริ่มต้นการศึกษาเก็บข้อมูลภาษาและเอกสารโบราณ สร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ และจัดทำทะเบียนเอกสารโบราณในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๖๑ ผ่านการดำเนินการโครงการต่าง ๆ อาทิ

๑. โครงการเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์เอกสารโบราณเบื้องต้นในพื้นที่อีสานตอนล่าง มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้คัมภีร์ใบลานท้องถิ่นเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีในชุมชน ตลอดจนการถวายเป็นพุทธบูชาให้กับวัดที่มีการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ

๒. โครงการอนุรักษ์และจัดทำทะเบียนเอกสารโบราณ ภายใต้โครงการเครือข่ายเพื่อการอนุรักษ์เบื้องต้นและเพิ่มพูนบัญชีเอกสารโบราณในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา ร่วมกับกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ ดำเนินโครงการสำรวจและจัดทำทะเบียนเอกสารโบราณ ณ วัดธาตุ ตำบลบ้านเป้า อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ระหว่างวันที่ ๒๘ เมษายน - ๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒

ตลอดระยะเวลากว่า ๘๓ ปี ที่กรมศิลปากรเข้ามามีบทบาทสำคัญในการปกป้อง คุ้มครอง อนุรักษ์ ฟื้นฟู โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ตลอดจนเอกสารโบราณในฐานะมรดกศิลปวัฒนธรรม ของชาติอย่างต่อเนื่องในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อธำรงไว้ซึ่งมรดกศิลปวัฒนธรรม ของชาวจังหวัดชัยภูมิและประชาชนชาวไทยทุกคนให้คงอยู่คู่ชาติไทยสืบไป

นายช่างศิลปกรรม สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา
ควบคุมงานการบูรณะพระอุโบสถหลังเก่า วัดโพธิ์ศรี ตำบลภูค้ำน้ำใส อำเภोजัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ ปีงบประมาณ ๒๕๖๒

สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา
ลงพื้นที่สำรวจโบราณสถานในเขตวัดธาตุทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ

ทำเนียบโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติในจังหวัดชัยภูมิ

ลำดับ	รายชื่อแหล่ง	ประกาศ ราชกิจจานุเบกษา	ตำแหน่งที่ตั้ง		หมายเหตุ
			ตำบล	อำเภอ	
๑.	ปราสาทคู	เล่ม ๕๓ ตอนที่ ๒๔ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	ในเมือง	เมืองชัยภูมิ	
	ปราสาทคู	เล่ม ๙๙ หน้า ๒๔ ตอนที่ ๑๕๕ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๕	ในเมือง	เมืองชัยภูมิ	ประกาศกำหนด เขตที่ดินโบราณสถาน ๓ งาน ๑๕ ตร.ว.
๒.	ปราสาทดอนคู	เล่ม ๑๑๕ หน้า ๔ ตอนพิเศษ ๘๓ง ๒๑ กันยายน ๒๕๔๑	หนองไผ่	เมืองชัยภูมิ	ประกาศกำหนด เขตที่ดินโบราณสถาน ๕ ไร่ ๗๕ ตร.ว.
๓.	ภูพระ	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	นาเสียว	เมืองชัยภูมิ	
๔.	หินรูปใบเสมา	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	ในเมือง	เมืองชัยภูมิ	
๕.	ธาตุบ้านแก้ง (พระธาตุสามหมื่น)	เล่ม ๕๓ ตอนที่ ๒๔ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านแก้ง	ภูเขียว	
	ธาตุบ้านแก้ง (พระธาตุสามหมื่น)	เล่ม ๙๙ หน้า ๓๖๙๘ ตอนที่ ๑๓๐ ๑๔ กันยายน ๒๕๒๕	บ้านแก้ง	ภูเขียว	ประกาศกำหนด เขตที่ดินโบราณสถาน ๕ ไร่ ๓ งาน ๗๙ ตร.ว.
๖.	ธาตุเตี๊ยะเลอะ	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	ผักปัง	ภูเขียว	
๗.	ธาตุบ้านผักปัง	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	ผักปัง	ภูเขียว	
๘.	ภูพระ	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	ผักปัง	ภูเขียว	
๙.	พระพุทธรูป	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านแก้ง	ภูเขียว	

ลำดับ	รายชื่อแหล่ง	ประกาศ ราชกิจจานุเบกษา	ตำแหน่งที่ตั้ง		หมายเหตุ
			ตำบล	อำเภอ	
๑๐.	กุฎีสี่มุม	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านตาล	บำเหน็จณรงค์	
๑๑.	กุ๋บ้านหัวสระ	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านตาล	บำเหน็จณรงค์	
๑๒.	บ้านปะโค (วัดปะโค)	เล่ม ๕๓ ตอนที่ ๒๔ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	ชวน	บำเหน็จณรงค์	
	บ้านปะโค (วัดปะโค)	เล่ม ๑๐๐ หน้า ๑๗๔๖ ตอนที่ ๘๘ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๒๖	ชวน	บำเหน็จณรงค์	ประกาศกำหนด เขตที่ดินโบราณสถาน ๒ งาน ๖๑ ตร.ว.
๑๓.	โบสถ์ร้าง บ้านกะทุมพระ	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านตาล	บำเหน็จณรงค์	
๑๔.	โบสถ์ร้างบ้านกำปิง	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านเพชร	บำเหน็จณรงค์	
๑๕.	ปรางค์บ้านตาล	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านตาล	บำเหน็จณรงค์	
๑๖.	วัดร้างบ้านชวน	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านชวน	บำเหน็จณรงค์	
๑๗.	สบน้ำมัน	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านตาล	บำเหน็จณรงค์	
๑๘.	สระพระ	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านตาล	บำเหน็จณรงค์	
๑๙.	หินตั้ง	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านชวน	บำเหน็จณรงค์	
๒๐.	หินตั้ง	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านตาล	จัตุรัส	

ลำดับ	รายชื่อแหล่ง	ประกาศ ราชกิจจานุเบกษา	ตำแหน่งที่ตั้ง		หมายเหตุ
			ตำบล	อำเภอ	
๒๑.	ดอนหัวน่านาปรอท	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๕๓๙	ละหาน	จัตุรัส	
๒๒.	หินตั้ง	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๕๓๙	ละหาน	จัตุรัส	
๒๓.	พระพุทธรูป (วัดเจติยหรือ วัดธาตุปัจจุบัน)	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๕๓๙	คอนสาร	จัตุรัส	
๒๔.	พระธาตุแก้งกอย	เล่ม ๑๑๙ หน้า ๙ ตอนพิเศษ ๑๑๗ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๕	โนนคูณ	คอนสาร	ประกาศกำหนด เขตที่ดินโบราณสถาน ๘ ไร่ ๓ งาน ๗๙ ตร.ว.
๒๕.	ธาตุขวง	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๕๓๙	บ้านยาง	เกษตรสมบูรณ์	
๒๖.	ธาตุโนนกอก	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๕๓๙	โนนกอก	เกษตรสมบูรณ์	
๒๗.	ธาตุกุดจอก	เล่ม ๕๓ ตอนที่ ๒๔ ๒ สิงหาคม ๒๕๓๙	บ้านยาง	เกษตรสมบูรณ์	
	ธาตุกุดจอก	เล่ม ๑๑๙ หน้า ๘ ตอนพิเศษ ๑๑๙ ๔ ธันวาคม ๒๕๕๕	บ้านยาง	เกษตรสมบูรณ์	ประกาศกำหนด เขตที่ดินโบราณสถาน ๒๑ ไร่ ๑ งาน ๗๑ ตร.ว.
๒๘.	ธาตุตาผ้าขาว	เล่ม ๑๑๘ หน้า ๓ ตอนพิเศษ ๓๓๙ ๙ เมษายน ๒๕๕๔	สระโพนทอง	เกษตรสมบูรณ์	ประกาศกำหนด เขตที่ดินโบราณสถาน ๑ ไร่ ๔๐ ตร.ว.
๒๙.	พระพุทธรูป	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๕๓๙	โนนกอก	เกษตรสมบูรณ์	
๓๐.	พระพุทธรูป	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๕๓๙	โนนกอก	เกษตรสมบูรณ์	

ลำดับ	รายชื่อแหล่ง	ประกาศ ราชกิจจานุเบกษา	ตำแหน่งที่ตั้ง		หมายเหตุ
			ตำบล	อำเภอ	
๓๑.	พระพุทธรูป พระเจ้าหมูป	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านยาง	เกษตรสมบูรณ์	
๓๒.	บ้านโนนฆ้อง (ใบเสมา บ้านโนนฆ้อง)	เล่ม ๑๑๘ หน้า ๓ ตอนพิเศษ ๓๓ง ๙ เมษายน ๒๕๔๔	สระโพนทอง	เกษตรสมบูรณ์	ประกาศกำหนด เขตที่ดินโบราณสถาน ๒ ไร่ ๗๕ ตร.ว.
๓๓.	ภูคุ้มข้าว	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านยาง	เกษตรสมบูรณ์	
๓๔.	หินตั้ง	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านยาง	เกษตรสมบูรณ์	
๓๕.	ปรางค์กู่ (ปรางค์กู่บ้าน หนองแฝก)	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๓ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	บ้านเต่า	บ้านแท่น	
๓๖.	คูบ้านกุดยาง (กู่แดง)	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	ตลาดแร้ง	บ้านเขว้า	
	คูบ้านกุดยาง (กู่แดง)	เล่ม ๙๙ ฉบับพิเศษ ตอนที่ ๑๗๒ หน้า ๒๐ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๕	ตลาดแร้ง	บ้านเขว้า	ประกาศกำหนด เขตที่ดินโบราณสถาน ๑ ไร่ ๓ งาน ๔๒ ตร.ว.
๓๗.	ดอนเมืองพรหม	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	หนองฉิม	เนินสง่า	
๓๘.	หนองหินตั้ง	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	หนองฉิม	เนินสง่า	
๓๙.	ดอนช้างบ้าน	เล่ม ๕๓ หน้า ๙๐๒ ๒ สิงหาคม ๒๔๗๙	หนองฉิม	เนินสง่า	

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

กรมศิลปากร. **แผ่นดินไทยในอดีต (๒)**. นครปฐม : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๖๑.

_____. **รายงานการบูรณะพระธาตุหนองสามหมื่น ตำบลบ้านแก้ง อำเภอกุฉิเยว จังหวัดชัยภูมิ ๒๕๕๘**.

_____. **กองโบราณคดี. แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม ๕**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๓๓.

_____. **กองโบราณคดี ฝ่ายควบคุมดูแลรักษาโบราณสถาน หน่วยศิลปากรที่ ๖. รายงานการขุดตรวจทางวิชาการแหล่งโบราณคดีเมืองหามหมอก ตำบลลุ่มลำชี อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ, ๒๕๓๑. (เอกสารอัดสำเนา)**

_____. **สรุปรายงานผลการขุดแต่งพระธาตุสามหมื่น ตำบลบ้านแก้ง อำเภอกุฉิเยว จังหวัดชัยภูมิ ๒๕๓๑. (เอกสารอัดสำเนา)**

กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดชัยภูมิ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔. (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒).

กฤษ สมบัติศิริ. **เรื่องของไม้ตัด**. ม.ป.ท. ม.ป.ป.

คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. **ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๗.

จันทบูรณ์ สุทธิ และ สมเกียรติ จำลอง. “ลัวะ และวัน เดือน ปี.” ใน **วันเดือนปีชาวเขา เล่มที่ ๑ กระเหรี่ยง โปว์ ขมุ ข่า เย้า ลัวะ และอีเก้อ**. เชียงใหม่ : หจก. นันทกานต์ กราฟฟิคการพิมพ์ เชียงใหม่, ๒๕๓๒.

“แจ้งความกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ยกวัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง.” **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๑๐๐ ตอนที่ ๗ (๑๘ มกราคม ๒๕๒๖) : ๒๖๗.

ชนิดา สีหามาศย์ (ผู้เรียบเรียง). **โคลงดำนไม้ตัด และทวารกาภิบาล ของหลวงมงคลรัตน์ (ช่วง ไกรฤกษ์)**. กรุงเทพฯ : ศิริชัยการพิมพ์, ๒๕๖๑.

เต็ม วิชาคย์พจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

ธงชัย วินิจจะกุล. “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม จากยุคอาณาจักรอมรปุระ สู่อำนาจชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของระบอบไทยในปัจจุบัน.” **ศิลปวัฒนธรรม** ๒๓, ๑ (พฤศจิกายน ๒๕๕๔) : ๕๖ - ๖๕.

_____. “ผู้ร้ายในประวัติศาสตร์ไทย กรณีพระมหาธรรมราชา : ผู้ร้ายกลับใจหรือถูกใส่ความโดย plot ของนักประวัติศาสตร์.” ใน **ไทยคดีศึกษา : รวมบทความทางวิชาการเพื่อแสดงมุขิตาจิตอาจารย์ พันเอกหญิง คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา**, ๑๓๓ - ๑๔๖. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดงานแสดงมุขิตาจิต ครบรอบ ๖๐ ปี อาจารย์พันเอกหญิง คุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ๒๕๓๓.

ธิดา สารยา. (ศรี) **ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๓๘.
ธีระยุทธ เฟื่องชัย. “ความเชื่อและอัตลักษณ์สวดลายผ้าทอพื้นเมืองอีสาน - ลาว.” ใน **เจียรไนเพชร : รวมรายงานผลการวิจัย เล่มที่ ๒**, ๔ - ๕, ๑๓. วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๒.

นภวรรณ มีลักษณะ. “ทวารวดีในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **กรุงแตก พระเจ้าตาก และประวัติศาสตร์ไทย : ว่าด้วยประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์**. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๘.

“บอกแก้.” **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๓๔ (๑๗ มิถุนายน ๒๔๖๐) : ๘๕๘.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. “ละว้า.” ใน **ชาวเขาในไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : พิมพ์ศรีพรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๕.

บุษดี เวทยากร. “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความสำคัญของเมืองชัยภูมิ สมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๔).” สารนิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๔๙.

“ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง พระราชทานสัญญาบัตรตั้งสมณศักดิ์.” **ราชกิจจานุเบกษา** ฉบับพิเศษ เล่ม ๑๐๓ ตอนที่ ๒๑๑ (๑ ธันวาคม ๒๕๒๙) : ๖.

ปิฎก บุนนาค. **ไม้ดอกไม้ประดับ**. พระนคร : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, ๒๕๒๑.

ผะอบ โปะชะกฤษณะ และสมน อมรวิวัฒน์. “การละเล่นของไทย.” **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ๓ (๒๕๓๒) : ๑๖๑ - ๒๐๑.

พนมบุตร จันทรโชติ. “ผ้าอีสานกับขั้นตอนการผลิต.” ใน **ผ้าไหมพื้นบ้าน**, ๒๘๘ - ๒๘๙, ๓๐๙. ศิริ ผาสก, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

“พระราชกฤษฎีกา เปลี่ยนนามอำเภอ กิ่งอำเภอ และตำบลบางแห่ง พุทธศักราช ๒๔๘๒.” **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๓๔ (๒๙ เมษายน ๒๔๖๐) : ๔๐ - ๖๘.

“พระราชกฤษฎีกา เปลี่ยนนามอำเภอ กิ่งอำเภอ และตำบลบางแห่ง พุทธศักราช ๒๔๘๒.” **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๕๖ (๑๗ เมษายน ๒๔๘๒) : ๓๕๔ - ๓๖๓.

“พระราชกฤษฎีกา เปลี่ยนนามอำเภอ กิ่งอำเภอ และตำบลบางแห่ง พุทธศักราช ๒๔๘๒.”

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๖ (๒๕ กันยายน ๒๔๘๒) : ๘๗๗ - ๘๘๒.

“พระราชกฤษฎีกา เปลี่ยนนามอำเภอ กิ่งอำเภอ และตำบลบางแห่ง พุทธศักราช ๒๔๘๓.”

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๗ (๓๐ กรกฎาคม ๒๔๘๓) : ๒๖๓ - ๒๖๗.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี.

พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๕๗.

พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ และคณะ. **ประวัติศาสตร์ของบ้านไร่ ชาวญัฮกุรแห่งอำเภอเทพสถิต.** (ม.ป.ท.), ๒๕๕๖.

“แผนกรมสังฆการี เรื่อง ถวายหนังสือพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ไว้สำหรับวัดทรงศิลา จังหวัดชัยภูมิ.”

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๕ (๑๕ กันยายน ๑๓๑) : ๑๓๗๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔.** กรุงเทพฯ : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๕๖. (เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔).

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. **ทวารวดีในอีสาน.** กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๘.

“เรื่องเปลี่ยนชื่ออำเภอ.” **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๓๐ (๑๒ ตุลาคม ๒๔๕๖) : ๑๕๓๖ - ๑๕๓๗.

วรัญญู บานน. “แบบบันทึกข้อมูลรากวัฒนธรรม “ของดีบ้านฉัน : อาหาร.” ใน **รายงานโครงการรากวัฒนธรรมของดีบ้านฉัน พื้นที่อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ.** ไม่ระบุเลขหน้า (จำนวน ๖ หน้า). ชัยภูมิ : สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอแก้งคร้อ, ๒๕๕๗. (เอกสารอัดสำเนา).

วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย. **ผ้าอีสาน.** ขอนแก่น : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๑๖.

ศรีศักร วัลลิโภดม. **กรุงศรีอยุธยาของเรา.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๘.

สมสนุก คณายอด. “แบบบันทึกข้อมูล รากวัฒนธรรม “ของดีบ้านฉัน : การแต่งกาย.” ใน **รายงานตัวชี้วัดและค่าเป้าหมายระดับบุคคลของวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ ระดับความสำเร็จของการจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้รากวัฒนธรรม เพื่อใช้ประเมินผลการปฏิบัติราชการในรอบการประเมิน ครั้งที่ ๑ (๑ ตุลาคม ๒๕๕๗ - ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๘),** ไม่ปรากฏเลขหน้า. ชัยภูมิ : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ, ๒๕๕๘.

สายพิน แก้วงามประเสริฐ. “ภาพลักษณ์ท้าวสุรนารีในประวัติศาสตร์ไทย.” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,** ๒๕๓๗.

สายไหม จบกมลศึก. “การละเล่นพื้นเมือง.” **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๒๓ (๒๕๔๑) :** ๗๐ - ๙๑.

สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ. **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดชัยภูมิ.** กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดมิตรเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๖.

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. **ศิลปะถ้ำสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๐.

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. **นำชมโบราณสถานกู่พระ ใบเสมา บ้านกุดโง้งและปราสาทค์ จังหวัดชัยภูมิ.** (เอกสารอัดสำเนา)

_____. **โบราณสถานในเขตจังหวัดชัยภูมิ.** (เอกสารอัดสำเนา)

_____. **รายงานการขุดแต่งศึกษาโบราณสถานปราสาทค์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ปีงบประมาณ ๒๕๔๐.**

_____. **รายงานการบูรณะโบราณสถานปราสาทค์ (ส่วนโคปุระ) ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ปีงบประมาณ ๒๕๔๑.**

_____. **รายงานการบูรณะโบราณสถานปราสาทค์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ปีงบประมาณ ๒๕๔๒.**

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙ นครราชสีมา กรมศิลปากร. **แหล่งอารยธรรม จังหวัดชัยภูมิ ๒๕๔๑.** (เอกสารอัดสำเนา)

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. **คู่มือระบบเขียนภาษาอักษรไทย ฉบับราชบัณฑิตยสภา.** กรุงเทพฯ : สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ๒๕๕๙.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ. **ปุมประวัติเมืองชัยภูมิ.** กรุงเทพฯ : บริษัท เอกพิมพ์ไทย จำกัด, ๒๕๕๘.

สำนักงานศิลปากรที่ ๑๒ นครราชสีมา. **รายงานการขุดค้น - ขุดแต่งศึกษาและบูรณะเสริมความมั่นคงโบราณสถานพระธาตุกุดจอก ตำบลบ้านยาง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ปีงบประมาณ ๒๕๔๖.**

_____. **รายงานการขุดค้น - ขุดแต่งศึกษาและบูรณะเสริมความมั่นคงโบราณสถานพระธาตุพิมาย ตำบลสระโพนทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิปีงบประมาณ ๒๕๔๖.**

_____. **รายงานการขุดแต่งโบราณสถานปราสาทค์บ้านหนองแฝก ตำบลบ้านเต่า อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ ปีงบประมาณ ๒๕๔๙.**

_____. **รายงานการขุดแต่งศึกษาโบราณสถานกู่บ้านกุดยาง (กู่แดง) ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ปีงบประมาณ ๒๕๕๐.**

_____. **รายงานการบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์โบราณสถานกู่ บ้านกุดยาง (กู่แดง) ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ปีงบประมาณ ๒๕๕๒.**

สุรศักดิ์ บุญคง. “ชาวบน : พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบศตวรรษ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

สุริยา สุระเสียง และสิริกัร กำพลังฤทธิ์. **ปุมประวัติศาสตร์เมืองชัยภูมิ.** กรุงเทพฯ : สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ, ๒๕๕๘.

อภิราตี จันทรแสง (บรรณาธิการ). **ประวัติศาสตร์นอกขอบ.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อินทนิล, ๒๕๕๕.

อำนวย พุ่งราช. “แบบบันทึกข้อมูลรากวัฒนธรรม “ของดีบ้านฉัน: ศิลปะการแสดง”.” ใน **รายงานโครงการรากวัฒนธรรม ของดีบ้านฉัน พื้นที่อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ**. ไม่ระบุเลขหน้า (จำนวน ๘ หน้า). ชัยภูมิ : สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอคอนสาร, ๒๕๕๘. (เอกสารอัดสำเนา).
อุดมพร ชีระวิริยะกุล. “จาก ‘ประวัติศาสตร์ชาติ’ สู่ ‘ประวัติศาสตร์ประชาคมอาเซียน’: ศึกษากรณีประวัติศาสตร์ไทยในมิติที่มีต่อความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน.” **วารสารมนุษยศาสตร์ฉบับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง** ๔, ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๘) : ๖๘ - ๘๕.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

กระบวนการเตรียมเส้นไหม. เข้าถึงเมื่อ ๔ กันยายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก http://nornkaw.blogspot.com/p/blog-page_04.html

กาญจนา พิพัฒ. บุญเดือนสี่ประเพณีไทยคอนสาร. เข้าถึงเมื่อ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก https://www.tessabankhonsan.go.th/news_detail.php?id=10631

การทำหม่าหมู ว่าด้วยสูตรของทางเรา จะเอามานำเสนอ เป็นสูตรจากชัยภูมิ อร่อยไม่ใช่. เข้าถึงเมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <https://www.esanthaifood.com/>

การแปรรูปหม่าเนื้อ สูดยอดอาหารอีสาน. เข้าถึงเมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <https://www.rakbankerd.com/agriculture/page.php?id=6039&=tblanimal>

ของแซ่บแดนอีสาน! เผยสูตรเด็ด “หม่าย่างทอด” สร้างรายได้งามหลักพันต่อวัน. เข้าถึงเมื่อ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <https://www.77jowo.com/contents/110114>

คนชัยภูมิ. หม่ามันหวาน เลิศรสแบบปลอดสารพิษ. เข้าถึงเมื่อ ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <http://www.posttoday.com/travel/421038>

จิณนา เพื่อกนาง และคนอื่น ๆ. การปรับตัวของชุมชนไทยคอนสารในที่ราบเชิงเขาหินปูนและความหลากหลายของพืชพรรณ. เข้าถึงเมื่อ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก http://www.dnp.go.th/dnpresearch1/Website-Knowledge/Media&Publications/Book/Book-Thaisan/20151026_001.pdf

ตามอำเภอจาน ขวชน ลมเย็น หม่าไส้ปลา จังหวัดชัยภูมิ. เข้าถึงเมื่อ ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <http://www.amarintv.com/tv-program/edutainment/tam-amphoe-chan/chaiyapom-menu...>

ทะนุพงศ์ กุสุมา ณ อยุธยา. “ร้านหม่าแม่ฉัน” สูตรโบราณดั้งเดิม ตันตำรับหม่าแซ่บ บ้านบัว ชัยภูมิ. เข้าถึงเมื่อ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก https://www.technologychaoban.com/thai-local-wisdom/article_32258

เทศบาลตำบลคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ. รูปภาพอัลบั้ม บุญเดือนสี่ ประเพณีไทยคอนสาร ๓ - ๗ เมษายน ๒๕๖๒. เข้าถึงเมื่อ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <https://www.facebook.com/profile.php?id=100023552860380&lst=100003364056389%3A100023552860380%3A1568152211&sk=photos>

บุญมา ภูผาหมอก. **ชัยภูมิ เมืองหม่า ที่บ้านช่อระกา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนทำได้... ขายดี.** เข้าถึงเมื่อ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก https://www.technologychaoban.com/news-slide/article_83886

พฤกษ์ (นามแฝง). **งานบุญเดือนสี่ ประเพณีไทคอนสาร ประจำปี ๒๕๕๖.** เข้าถึงเมื่อ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <http://www.chpao.org/news/26>

มาหม่า ๆ “หม่าหมู หม่าวัว หม่าตับ” แสนอร่อยกันเถอะ. เข้าถึงเมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <https://www.e-toyotaclub.net/site/life-style>

ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ร้อยเอ็ด. **การทอผ้า.** เข้าถึงเมื่อ ๔ กันยายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก http://www.qsds.go.th/qssc_ret/inside_page.php?pageid=34

_____. **การย้อมสีเส้นไหม.** เข้าถึงเมื่อ ๔ กันยายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก https://www.qsds.go.th/qssc_ret/inside_page.php?pageid=25

หม่า ของดีเมืองชัยภูมิ. เข้าถึงเมื่อ ๘ กรกฎาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก http://sup-pae-he-ra.blogspot.com/2013/10/blog-post_8.html

หม่าชัยภูมิสุดยอดของตึกภูมิปัญญาไทย ต่อยอดของแฮบอัสานโกอินเตอร์ไกล. เข้าถึงเมื่อ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <https://www.77kaoded.com/content/13998>

“หม่าบ้านบัว” แบนด์เลื่องชื่อเมืองชัยภูมิ. เข้าถึงเมื่อ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <https://www.thairath.co.th/content/782542>

“หม่า” โอท็อปขึ้นชื่อเมืองชัยภูมิ อร่อยดีชวนหม่า. เข้าถึงเมื่อ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <https://mgronline.com/travel/detail/959000005593>

หม่า...หม่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวอีสาน. เข้าถึงเมื่อ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก https://www.khaosod.co.th/view_newsonline.php?newsid=1468912206

องค์การบริหารส่วนจังหวัดชัยภูมิ. **สินค้าพื้นเมือง - ร้านผ้า เครื่องแต่งกาย ชัยภูมิ.** เข้าถึงเมื่อ ๓ กันยายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <http://www.chpao.org/travel/product/cloth/detail/5>

_____. **สินค้าและอาชีพ - ผ้าไหมบ้านเขว้า.** เข้าถึงเมื่อ ๔ กันยายน ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <http://www.chpao.org/travel/product-work/detail/72>

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแท่น อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ. **สภาพทั่วไป.** เข้าถึงเมื่อ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <https://www.banthaen-sao.go.th/condition.php>

องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านบัว ตำบลบ้านบัว อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ. **ผลิตภัณฑ์หมู่บ้าน : หม่า OTOP.** เข้าถึงเมื่อ ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <http://www.banbuasdt.go.th/index.Php?menu=showpicture4&column=%E0%B8%AB%E...>

องค์การบริหารส่วนตำบลสามสวน อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ. ประวัติและข้อมูลสภาพทั่วไป. เข้าถึงเมื่อ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <http://samsuan.go.th/public/texteditor/data/index/menu/237>

องค์ บรรณ. สcribe: เกมกีฬาของมอญ เขมร และอื่นๆ. เข้าถึงเมื่อ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_10854

อาหารอีสาน. เข้าถึงเมื่อ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <http://sites.google.com/site/Northeasternfood/hmaa-xisan>

อีสานเดลี ออนไลน์. ร.ร.บ้านนาเกาะจัดแข่งขันโยนส่บ้า เพื่อสืบสานอนุรักษ์การเล่นพื้นบ้าน. เข้าถึงเมื่อ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๒. เข้าถึงได้จาก <http://www.esandailyonline.com/2099?F-BCLID=IWAR1OYJ1IF38G2Y7SN9P1ZYMJSB0NJGW-2CL38MXGM6PG8MMV-JQSCZ7YBEM>

สัมภาษณ์

จุฬา กุลด้วง. ข้าราชการครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านนาเกาะ. สัมภาษณ์, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.
ทิพย์ภาภรณ์ สิมวิเศษณ์. นักวิชาการศึกษานาญการ หัวหน้ากองการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม
สำนักงานเทศบาลตำบลคอนสาร. สัมภาษณ์, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ธนวัฒน์ แสงสุข. ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอกอนสาร. สัมภาษณ์, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

บุญปิ่น วงษ์ศรี. ชาวญ้อกรหมู่บ้านบ้านไร่. สัมภาษณ์, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

บุญมี พูลแก้ว. สัมภาษณ์, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

บุบผา ชำนาญพล. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแท่น อำเภอบ้านแท่น จังหวัดชัยภูมิ. สัมภาษณ์,
๒๙ กันยายน ๒๕๖๒.

เปมิกา วิเศษแก้ว. เจ้าของร้านหม่ำแม่คำ. สัมภาษณ์, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

เปลี่ยน เย็นจัตรัส. เกษตรกรชาวญ้อกรหมู่บ้านบ้านไร่. สัมภาษณ์, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

พงศ์เกษม สนธิไทย. อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
กรุงเทพฯ คณะอนุกรรมการพิจารณาจารึกที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยในคณะกรรมการ
ชำระประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. สัมภาษณ์, ๕ กันยายน ๒๕๖๒.

พนม จิตรจำนงค์. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑ ตำบลบ้านไร่ ปราชญ์ชาวบ้าน. สัมภาษณ์, ๒๕ กรกฎาคม
๒๕๖๒.

มิตร วงศ์ศรี. ชาวญ้อกรหมู่บ้านบ้านไร่. สัมภาษณ์, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

สุระ พูลแก้ว. สัมภาษณ์, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

สุริรัตน์ ป้องขันธ. อาชีพทอผ้าไหม. สัมภาษณ์, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

หย่ง สุขสำราญ. ชาวญ้อกรหมู่บ้านบ้านไร่. สัมภาษณ์, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

อำนวย พุ่ราช. สัมภาษณ์, ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๒.

ภาคผนวก

อานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก*

คัมภีร์ใบลาน เรื่อง อานิสงส์การสร้างพระไตรปิฎก เลขที่ ๑๕๕๖๕/๖/๑

พระไตรปิฎก คือ หมวดหมู่ของคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงโอวาทไว้ตั้งแต่เดิม เมื่อระยะเวลาผ่านไปบรรดาสาวกเหล่านั้นได้พิจารณาแล้วว่า หากไม่มีการบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นลายลักษณ์อักษร อาจทำให้คำสอนของพระพุทธเจ้าคลาดเคลื่อนไป จึงมีการทำสังคายนาตรวจสอบคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้บทสรุปแล้วบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้ง ๓ หมวด คือ

พระวินัยปิฎก	มีจำนวน	๒๑,๐๐๐	พระธรรมชั้น
พระสุตตันตปิฎก	มีจำนวน	๒๑,๐๐๐	พระธรรมชั้น
พระอภิธรรมปิฎก	มีจำนวน	๔๒,๐๐๐	พระธรรมชั้น

ไตรปิฎก “ปิฎกสาม” ; ปิฎกแปลตามศัพท์อย่างพื้น ๆ ว่า กระดาษหรือตะกร้า อันเป็นภาชนะสำหรับใส่รวมของต่าง ๆ เข้าไว้ นำมาใช้ในความหมายว่า เป็นที่รวบรวมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่จัดเป็นหมวดหมู่แล้ว โดยนัยนี้ ไตรปิฎกจึงแปลว่าคัมภีร์ที่บรรจุพุทธพจน์ (และเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา) ๓ ชุด หรือ ประมวลแห่งคัมภีร์ที่รวบรวมพระธรรมวินัย ๓ หมวด กล่าวคือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก

พระไตรปิฎก จัดแบ่งหมวดหมู่โดยย่อ ดังนี้

๑. พระวินัยปิฎก ประมวลพุทธพจน์หมวดพระวินัย คือพุทธบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ แบ่งเป็น ๕ คัมภีร์ (เรียกโดยย่อ หรือ หัวใจว่า **อา ปา ม จู ป**) คือ

*นางสาวพร เถลิ้มศรี นักภาษาโบราณชำนาญการพิเศษ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ ค้นคว้าเรียบเรียง

- ๑) **อาทิกัมมิกะหรือปาราชิก** ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติหนักของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ตั้งแต่ปาราชิกถึงอนิยต
- ๒) **ปาจิตติย** ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติเบา ตั้งแต่นิสสัคคียปาจิตติยถึงเสขิยะ รวมตลอดทั้งภิกขุณีวิวัฏฐ์ทั้งหมด
- ๓) **มหาวรรค** ว่าด้วยสิกขาบทนอกพระปาติโมกข์ตอนต้น ๑๐ ชั้นธกะ หรือ ๑๐ ตอน
- ๔) **จุลวรรค** ว่าด้วยสิกขาบทนอกพระปาติโมกข์ตอนปลาย ๑๒ ชั้นธกะ
- ๕) **ปริวาร** คัมภีร์ประกอบหรือคู่มือ บรรจุคำถามคำตอบสำหรับข้อความรู้พระวินัย

พระวินัยปิฎกนี้ แบ่งอีกแบบหนึ่งเป็น ๕ คัมภีร์เหมือนกัน (จัด ๒ ข้อในแบบต้นนั้นใหม่) คือ

- ๑) **มหาวิภังค์** หรือภิกขุวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์ (ศีล ๒๒๗ ข้อ) ฝ่ายภิกษุสงฆ์
- ๒) **ภิกขุณีวิภังค์** ว่าด้วยสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์ (ศีล ๓๑๑ ข้อ) ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์
- ๓) **มหาวรรค**
- ๔) **จุลวรรค**
- ๕) **ปริวาร**

บางตำราจัดให้ย่นย่อเข้าอีก แบ่งพระวินัยปิฎกเป็น ๓ หมวด คือ

- ๑) **วิภังค์** ว่าด้วยสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์ทั้งฝ่ายภิกษุสงฆ์และฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ (คือรวมข้อ ๑ และ ๒ ข้างต้นทั้งสองแบบเข้าด้วยกัน)
- ๒) **ชั้นธกะ** ว่าด้วยสิกขาบทนอกพระปาฏิโมกข์ ทั้ง ๒๒ ชั้นธกะ หรือ ๒๒ บทตอน (คือรวมข้อ ๓ และ ๔ เข้าด้วยกัน)
- ๓) **ปริวาร** เป็นคัมภีร์ประกอบ (คือข้อ ๕ ข้างต้น)

๒. พระสูตรตันตปิฎก ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรมต่าง ๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะแก่บุคคลและโอกาสตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๕ นิกาย (เรียกรย่อว่า **ที ม ลี อ ชุ**) คือ

- ๑) **ทีฆนิกาย** ชุมนุมพระสูตรที่มีขนาดยาว ๓๔ สูตร
- ๒) **มัชฌิมนิกาย** ชุมนุมพระสูตรที่มีความยาวปานกลาง ๑๕๒ สูตร
- ๓) **สังยุตตนิกาย** ชุมนุมพระสูตรที่จัดรวมเข้าเป็นกลุ่ม ๆ เรียกว่าสังยุตต์หนึ่ง ๆ ตามเรื่องที่เนื่องกัน หรือตามหัวข้อหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องรวม ๕๖ สังยุตต์ มี ๗,๗๖๒ สูตร
- ๔) **อังกุตตรนิกาย** ชุมนุมพระสูตรที่จัดรวมเข้าเป็นหมวด ๆ เรียกว่า นิบาตหนึ่ง ๆ ตามลำดับหัวข้อธรรม รวม ๑๑ นิบาตหรือ ๑๑ หมวดธรรม มี ๙,๕๕๗ สูตร

๕) ขุททกนิกาย ชุมนุมพระสูตรคาถาภาซิต คำอธิบายและเรื่องราวเบ็ดเตล็ดที่จัด
เข้าใน ๔ นิกายแรกไม่ได้ มี ๑๕ คัมภีร์

๓. พระอภิธรรมปิฎก ประมวลพุทธพจน์หมวดพระอภิธรรม คือหลักธรรมและคำอธิบาย
ที่เป็นหลักวิชาล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคลหรือเหตุการณ์ แบ่งเป็น ๗ คัมภีร์ (เรียกว่า ห้าหัวใจ
สี่ วิ ธา ปุ ก ย ป) คือ

๑) สังคณีหรือธัมมสังคณี รวมข้อธรรมเข้าเป็นหมวดหมู่แล้วอธิบายทีละประเภท ๆ

๒) วิภังค์ ยกหมวดธรรมสำคัญ ๆ ขึ้นตั้งเป็นหัวเรื่องแล้วแยกแยะออกอธิบายชี้แจง
วินิจฉัยโดยละเอียด

๓) ธาตุกถา สงเคราะห์ข้อธรรมต่าง ๆ เข้าในชั้นธัมมอายตนะ ธาตุ

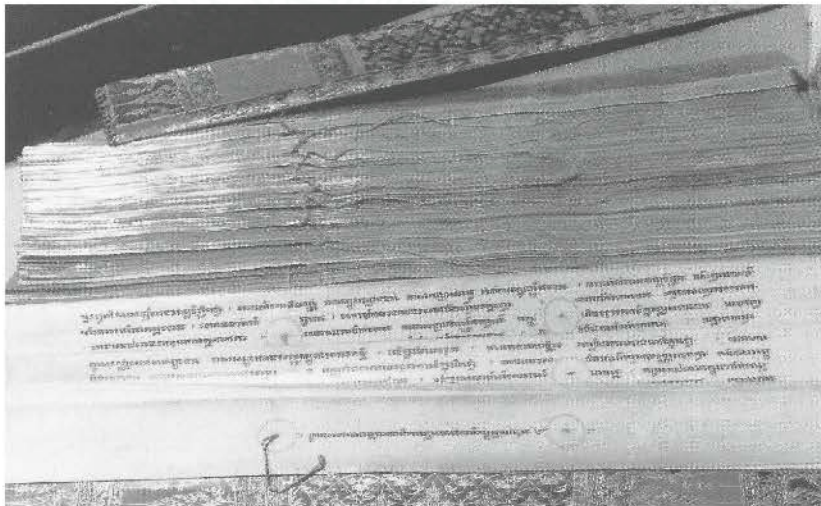
๔) บุคคลบัญญัติ บัญญัติความหมายของบุคคลประเภทต่าง ๆ ตามคุณธรรมที่มีอยู่ใน
บุคคลนั้น ๆ

๕) กถาวัตถุ แลงและวินิจฉัยทัศนะของนิกายต่าง ๆ สมัยสังคายนาครั้งที่ ๓

๖) ยมก ยกหัวข้อธรรมขึ้นวินิจฉัยด้วยวิธีถามตอบ โดยตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ ๆ

๗) ปฎิฐาน หรือมหาปกรณ์ อธิบายปัจจัย ๒๔ แสดงความสัมพันธ์เรื่องอาศัยกัน
แห่งธรรมทั้งหลายโดยพิสดาร

ตามหลักฐานที่ได้จากการศึกษาพบว่า การสร้างพระไตรปิฎกในที่นี้ไม่จำเป็นต้องสร้างให้ครบ
ปิฎกทั้งสาม เพียงแต่สร้างบางส่วนของปิฎกทั้งสามก็สามารถเรียกว่า เป็นการสร้างพระไตรปิฎกแล้ว
เช่นเดียวกัน

คัมภีร์นิสสัคคิยาจิตติยวณนา (ทุติย)

สมณฑปาสาทิกาวินยฎฐกถา ฉบับทองชุบ ไม่ปะกับลายกัมมะลอ

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

อานิสงส์ คือ ผลของการกระทำที่เป็นกุศล ดังเช่น อานิสงส์การสร้างพระไตรปิฎก ซึ่งตามคติเชื่อว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าคือตัวแทนของพระพุทธองค์ การสร้างอักขระที่บันทึกพระธรรมหรือคำสอนของพระพุทธองค์ เทียบกับการสร้างหรือรักษาพระพุทธรูปให้คงไว้ด้วยความเชื่อที่ว่า การสร้างอักขระเพียงหนึ่งตัวก็มีอานิสงส์เท่ากับการสร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์ จะเห็นได้ว่าอานิสงส์มีความหมายที่ใช้ในทางบวกและจะใช้ประกอบกับคำที่มีความหมายเป็นมงคล แม้จะไม่เห็นเป็นรูปธรรม หากแต่มีคุณค่าทางด้านจิตใจอย่างประมาณค่ามิได้ โดยคติความเชื่อของพุทธศาสนิกชนเชื่อว่าทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง ผู้ใดทำกรรมใดไว้ต้องได้ผลเช่นนั้นเสมอ ดังพุทธภาษิตที่ว่า หว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น อันเป็นเครื่องยืนยันว่าเมื่อทำสิ่งใดย่อมได้รับผลตามการกระทำของตนเสมอ อานิสงส์นั้นใช้กับผลที่เป็นไปในทางที่ดีเท่านั้น เช่น อานิสงส์การสร้างพระไตรปิฎกซึ่งเป็นเรื่องที่เหมาะสมแก่การเผยแพร่เพื่อประดับสติปัญญาของผู้ที่มีส่วนยึดอายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวอันเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททั้ง ๔ สำหรับเรื่องราวเหตุที่มาของอานิสงส์การสร้างพระไตรปิฎกนั้นมีเรื่องราวดังปรากฏในคัมภีร์ไบลานของหอสุมตแห่งชาติ ดังนี้^๑

เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่บุพพาราม เมืองสาวัตถิมิหานคร ซึ่งเป็นอารามที่นางวิสาขา สละทุนทรัพย์ ๒๗ โกฏิ สร้างถวายแต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อยู่มาวันหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้เสด็จมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมเหล่าอำมาตย์ข้าราชการ เพื่อนมัสการซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วจึงทูลถามเพื่อคลายความสงสัยทั้งของพระองค์เองและข้าราชการที่ตามเสด็จ โดยพระองค์ได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐในภพทั้งสามว่าบุคคลผู้ใดมีปณานการเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา กอปรด้วยอุตสาหะมาสร้างพระไตรปิฎกไว้ในพระพุทธศาสนามีผลานิสงส์นั้นประการใด ซึ่งครั้งนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงแก้ข้อสงสัยของพระเจ้าปเสนทิโกศลโดยละเอียดดังนี้

อันว่าบุคคลผู้ใดมีศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาและมาสร้างพระไตรปิฎกเขียนเองก็ดี ยังให้ผู้อื่นเขียนก็ดี สร้างไว้ในพระพุทธศาสนามีผลานิสงส์นั้นมากยิ่งนักหนา โดยวาระพระบาลีว่าฯ อกขรเอกเมวณจ พุทธรูป สมผล อักขระแต่ละตัว นั้นมีผลานิสงส์มากเสมอกับสร้างพระพุทธรูปพระองค์หนึ่งเหมือนกันนี้ แลบุคคลผู้มีศรัทธาสร้างซึ่งพระไตรปิฎกไว้ในพระบวรพุทธศาสนา นี้จึงมีผลานิสงส์มากถึงเพียงนี้ เพราะเหตุว่าพระไตรปิฎกนั้นเป็นที่ตั้งแห่งพระพุทธรศาสนา เป็นอายุแห่งพระศาสนา พระไตรปิฎกนี้ยังตั้งอยู่ตราบใด พระศาสนาก็ยังตั้งอยู่ตราบนั้น ศรัทธาแล ทาพระไตรมิได้แล้ว พระพุทธรศาสนา ก็จะเสื่อมสูลิ้นไป จะได้ตั้งมั่นยืนอยู่นั้น ก็หามิได้ เหตุดังนี้แล

^๑ คัมภีร์ไบลานเรื่องอานิสงส์การสร้างพระไตรปิฎกที่นำมาปริวรรตนี้ เป็นเอกสารโบราณประเภทคัมภีร์ไบลาน อักษรขอมไทย ภาษาไทย-บาลี จำนวน ๑ ผูก มี ๒๓ หน้าลาน หน้าลานละ ๕ บรรทัด เล่มจาร ฉบับสองขาด เลขที่ ๑๔๕๔๔/๑ คัมภีร์ไบลานผูกนี้ที่ปกลานปรากฏชื่อผู้สร้างไว้ว่าแม่เพียนเป็นผู้สร้างคัมภีร์ เนื้อหาของคัมภีร์แต่งเป็นหนังสือเทศน์ กล่าวถึงเรื่องราวเหตุที่มาของการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกไว้ในพระพุทธศาสนาว่า เมื่อสร้างพระไตรปิฎกแล้วจะมีอานิสงส์ผลบุญอย่างไร โดยยกเรื่องในอดีตชาติของพระสารีบุตร ซึ่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา ของพระพุทธเจ้ามาเป็นตัวอย่างว่าทำมามีปัญหาเลืยบาลจนได้เป็นอดีตคณโนสมัยพุทธกาลนั้นสืบเนื่องมาจากอานิสงส์ที่ท่านได้สร้างพระไตรปิฎกถวายแก่พระพุทธศาสนาเมื่อชาติก่อน

บุคคลที่มีศรัทธามาสรางพระไตรปิฎกอันเป็นพุทธวจนะไว้ในพระพุทธานุภาพหวังจะให้
กุลบุตรเล่าเรียนสืบพระศาสนาให้ถ้วนถ้วนพระวัสสานี้ จึงมีผลานิสงส์นั้นมาก ก็ได้ชื่อว่าช่วยยกย่อง
พระพุทธานุภาพของพระศาสดาให้รุ่งเรืองสืบไป กว่าที่จะถ้วนถ้วนพระวัสสา เหตุฉะนั้นแล บุคคลสร้าง
พระไตรปิฎกไว้ในพระศาสนาจึงมีผลานิสงส์นั้นมากล้ำเลิศ ประเสริฐยิ่งนักหนา ถ้าจะไปบังเกิดในภพ
เบื้องหน้า จะมีปัญญาอันล้ำเลิศเป็นที่สุด ดุจหนึ่งปัญญาพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระเจ้าอันมีปัญญา
แลบุคคลในโลกนี้ที่จะมีปัญญาเหมือนหนึ่งปัญญาพระสารีบุตรเจ้านั้น ก็หาไม่ได้ อันปัญญาพระธรรม
เสนาบดีสารีบุตรเจ้านั้น ล้ำเลิศประเสริฐยิ่งกว่าปัญญามหาชนคนทั้งปวงในโลกนี้ ถ้าเว้นไว้แต่ปัญญา
สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณเจ้าพระองค์เดียว อันปัญญาบุคคลในโลกนี้ ถ้าจะเอามาเปรียบเข้ากับปัญญา
พระสารีบุตรเจ้านั้น จะได้เสียหนึ่งปัญญาพระสารีบุตร ก็ไม่ได้ เหตุไฉนพระสารีบุตรเจ้านี้ถึงปัญญานั้น
มากกว่าโลกทั้งปวงนี้ เหตุว่าพระสารีบุตรเจ้านั้นได้กระทำซึ่งกองการกุศล คือได้สร้างซึ่งพระไตรปิฎก
ไว้ในพระบวรพุทธานุภาพ แต่บุพพชาติปางก่อนนั้น พระมหาเถระเจ้าจึงมีปัญญาอันล้ำเลิศประเสริฐดังนี้

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ยกอดีตนิทานพระสารีบุตรในชาติปางก่อนว่าเคยกระทำให้
ไว้จึงได้เป็นผู้มีปัญญามากถึงเพียงนั้น ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงบุพพชาติของพระสารีบุตรตั้งแต่ภัทร
กัปป์อันนี้ถอยหลังไปได้เก้าสิบสองกัปป์ ในสมัยของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งทรง
พระนามชื่อว่า พระปุสสะ พระองค์ได้ตรัสรู้ในโลกนี้ ครั้นนั้น พระสารีบุตรเถระเจ้านั้นบังเกิดในตระกูล
อันเชื่องใจ มีนามปรากฏชื่อว่าเจ้าสุชาตมานพ ภรรยาอันมีนามปรากฏชื่อว่านางสุนันทา บุตรนั้นชื่อว่า
เจ้าคันทกุมาร คนทั้งสามคนบังเกิดในพระพุทธานุภาพสมเด็จพระมหากรุณา อันทรงพระนามชื่อว่า
พระปุสสะ สาสน เมื่อศาสนาเสื่อมสุดลง ยังแต่องค์พระอริยสาวกทั้งปวง ช่วยกันรักษาพระพุทธานุภาพ
สมเด็จพระมหากรุณาอันทรงพระนามชื่อว่าพระปุสสะเจ้าไว้ ในพระพุทธานุภาพ ให้รุ่งเรืองด้วยการ
เล่าเรียนซึ่งพระไตรปิฎก

ในกาลครั้งนั้นเจ้าสุชาตมานพผู้เป็นคนเชื่องใจนั้น เมื่อกุศลจะบังเกิด ให้มาคิดขึ้นได้
ในครั้งนั้นว่า ตั้งแต่บังเกิดมามีแต่ความเชื่องใจ หาความสุขสบายนั้นมิได้ มาเป็นเช่นนี้ด้วยโทษอันใด
ต้องโทษที่ชาติก่อนมิได้ให้ทาน รักษาศีล จำริฎเมตตภาวนา สดับฟังพระสัทธรรมเทศนาไว้ในบุพพชาติ
ก่อนเป็นอันเที่ยงแท้แล้ว จึงมาบังเกิดในตระกูลอันเชื่องใจเช่นนี้ ในชาตินี้ถ้ามิได้กระทำซึ่งการกุศล
สิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ เมื่อจะไปบังเกิดในภพเบื้องหน้า จะยากไร้เชื่องใจได้ร้อยเท่าพันทวี อายกระนั้นเลย
จะอุตสาหะสร้างกุศลเพื่อให้เป็นที่พักพิงของตนเองในภพเบื้องหน้า เจ้าสุชาตมานพมานั่งดำริดังนี้แล้ว
สุชาตมานพจึงคมนาคมการไปสู่พระวิหารแล้วจึงถวายใบลานแก่พระสงฆ์มหาเถระ แล้วจึงอาราธนา
พระมหาเถระเจ้าให้จารซึ่งพระพุทธานุภาพอันเป็นพระไตรปิฎกในศาสนา ในกาลครั้งนั้น ครั้นพระมหาเถระ
ผู้เป็นเจ้าจารซึ่งพระไตรปิฎกนั้นเสร็จแล้ว จึงตกแต่งคัมภีร์ใบลานที่จารแล้วด้วยการลงรักปิดทอง
ล่องชาด จึงมาถวายผ้าห่อพระคัมภีร์ แลหุร้อย แลสายรัด แล้วมาสร้างตู้สำหรับใส่พระสัทธรรมด้วย
กำลังศรัทธา แลมาอุตสาหะสร้างซึ่งมณฑปสำหรับที่จะใส่พระสัทธรรมนั้นแล้ว จึงถวายซึ่งทากรรมกร
ไว้ ๔ คน สำหรับที่จะรักษาพระสัทธรรมนั้นเสร็จสำเร็จแล้ว เมื่อจะกระทำปณิธานความปรารถนาว่า
อันว่าการกุศลที่ข้าพพระพุทธเจ้าได้กระทำไว้ในครั้งนี้ ล้ำเลิศประเสริฐยิ่งนักหนา แม้นมาตรว่าข้าพพระพุทธเจ้า

ไปบังเกิดในภพใด ๆ ขออย่าได้บังเกิดในตระกูลอันเชื่องช้า ขอให้บังเกิดในตระกูลอันมั่งคั่ง กอปรด้วย โภโคยโอสถียรมบัติเป็นอันมาก ขึ้นชื่อว่าความเชื่องช้าไร้ยากดังนี้ ขออย่าได้บังเกิดมีแก่ข้าพหุธิเจ้าเลย ด้วยเดชเดชะผลานิสงส์แห่งการกุศลอันข้าพหุธิเจ้ากระทำไว้ในครั้งนี้ ขอให้ข้าพหุธิเจ้ากอปรด้วยปัญญา อันแก่กล้า ขอให้มิตถิธฤทธาศักดาเดชาภาพอันล้ำเลิศประเสริฐกว่าชนทั้งปวงในโลกนี้

เจ้าสุชาตมาณพนั้น ครั้นมาตั้งปณิธานความปรารถนาไว้จะนี้ ก็มาระลึกถึงการกุศลอันตน กระทำไว้นั้นเนื่อง ๆ トラบเท่าสิ้นชีวิต อันว่าคนทั้งสองผิวเมื่อนั้น จุตจากโลกมนุษย์แล้วก็ได้ไปบังเกิดในดุสิต พิกพประดิษฐานอยู่ในวิมานทอง อันสูงได้ ๕๐๐ โยชน์ บริบูรณ์ไปด้วยนางอัปสรราชกัญญา ๑,๐๐๐ คน เป็นบริวารกอปรด้วยสวนแก้วอุทยาน แลไม้กลัปพฤกษ์อันจะได้สำเร็จซึ่งมโนรถความปรารถนาสิ้น ทุกประการ แวดล้อมด้วยกำแพงแก้วมณีนีรัศมีอันวิจิตรรจนา พื้นพสุธาตอล้นต้ำเตี้ยรายเรียงไปด้วยทอง รัศมีนั้นส่องจับกับรัศมีแก้ววามพรายแพรวดั่งจะบาดตา มีทั้งธงทองประดับไปด้วยแก้วต่าง ๆ ยกขึ้นโดย อยู่เป็นนิกาล มิได้ขาดด้วยเดชเดชะอำนาจการกุศล มีทั้งฝนดอกอุบลกลลงรายรอบปราสาท สูงโดยประมาณเพียงเขา มีกลิ่นอันหอมรื่นเป็นที่ชื่นบานเทิ่งใจ เมื่อเทวบุตรเสวยซึ่งทิพยสมบัติ เป็นบรมสุขอยู่ในดุสิตพิกพกับภรรยา สิ้นกาลช้านาน มีประมาณได้ ๔,๐๐๐ ปี ถ้าจะนับปีในมนุษย์โลกนี้ ได้ซึ่ง ๕๗ โกฎิ ๖ ล้านปี

ครั้นจุตจากดุสิตพิกพนั้นแล้วก็ไปบังเกิดในชั้นวิมานนิมมานรดีทิพยสมบัติ ได้เสวยทิพยสมบัติ อยู่ในชั้นนิมมานรดีนั้นได้ ๘,๐๐๐ ปี ถ้าจะคณานับเป็นปีในมนุษย์นี้ได้ ๒๓๐ โกฎิ ๔ ล้านปี ครั้นจุต จากนิมมานรดีนั้นแล้วก็ได้ไปบังเกิดในชั้นปรนิมมิตวสวัตตีอายุยืนได้ ๑๖,๐๐๐ ปี ถ้าจะคณานับเป็นปี ในมนุษย์โลกนี้ได้ร้อยยี่สิบเจ็ดโกฎิหกล้านปี ครั้นจุตจากชั้นปรนิมมิตวสวัตตีนั่นแล้วก็ลงมาบังเกิดในชั้น จาตุมาหาวิกา แต่เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์อยู่ในฉกามาพจรสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้นนั้น เป็นอนโลมปฏิโลม ไป ๆ มา ๆ อยู่ในฉกามาพจรสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้นนั้นได้ถึง ๓ ครั้ง トラบเท่าจนภักทกับปีอันนี้

เมื่อพระพุทธานุสสสัมมาสัมพุทธเจ้าพระพุทธรองค์ได้มาตรัสรู้ในโลกนี้ สมเด็จพระชินสีห์เจ้า เสด็จเข้าสู่พระปรินิพานแล้ว เทพบุตรนั้นก็จุตจากสวรรค์เทวโลกนี้ มาบังเกิดในครุฑพระอัคกรมเหสี สมเด็จพระพรหมทัต อันได้เสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสีซึ่งเป็นราชธานีเมืองหลวง อันกอปรด้วย โภโคยโอสถียรมบัติทั้งปวงนักหนา ส่วนภรรยานั้นครั้นจุตจากสวรรค์แล้วก็ลงมาบังเกิดในตระกูล มัลลราชเป็นเชื้อชาติกษัตริย์อันประเสริฐ เทวบุตรที่ลงมาบังเกิดนั้นครั้นประสูติจากครุฑพระชนนี มารดาแล้ว ก็ค่อยวัฒนาการจำเริญมาควรจะราชาภิเษกได้ พอพระราชบิดานั้นประจวบโรคาใช้ถึงทิวคต พระราชโอรสนั้นก็ถึงซึ่งอภิเษกด้วยราชสมบัติมีนามบัญญัติชื่อว่า พระยาพรหมทัตต์ พระองค์กอปรด้วย มิตถิธฤทธิศักดาเดชาภาพอันใหญ่หลวงเป็นที่พึงพิงแก่ประชาชนคนทั้งปวง ในกรุงแก้วพาราณสี

ส่วนภรรยาที่ลงมาบังเกิดในตระกูลแห่งพระยามัทธราช ครั้นประสูติจากครุฑพระราชมเหสี พระชนนีแล้วก็ค่อยวัฒนาการจำเริญขึ้นมาตั้งอยู่ในปฐมวัย ปาสาทิกา อาจจะทำมาซึ่งความเลื่อมใส จึงปรากฏระบือลือไปถึงกรุงพาราณสี สมเด็จพระบรมโทธิบดีพรหมทัตผู้ทรงธรรม ครั้นได้ฟังประพจน์เหตุ มีพระทัยเจตนา ต้องประสงค์ด้วยพระราชธิดา จึงให้ตกแต่งซึ่งเครื่องบรรณาการไปสู่ขอตามประเพณี แล้วก็รีบมาสู่กรุงพาราณสี จึงตั้งไว้ในที่อัคกรมเหสี เหตุดังนี้ก็อาศัยด้วยผลผลานิสงส์ที่พระองค์ได้ถวาย

โบราณนิมิตพระมหาเถระเจ้าให้จารซึ่งพระไตรปิฎกไว้ให้เป็นอายุพระศาสนา ไซ้แต่เท่านั้น แก้ว ๗ ประการก็บังเกิดแก่พระองค์ ทั้งนี้ก็เพราะผลานิสงส์ที่พระองค์ลงรักปิดทองล่องชาดให้สำเร็จเป็นอันดีด้วยทั้งผ้าห่อคัมภีร์ แลหนังสือสายรัด พระคัมภีร์ แลทั้งผลานิสงส์ที่พระองค์ได้สร้างตู้แลสร้างซึ่งมณฑปสำหรับที่ใส่ไว้ซึ่งพระธรรมผลานิสงส์ที่พระองค์ได้ถวายทาสกรรมกรอุทิศไว้ ๔ คน สำหรับที่จะรักษาพระสัทธรรมมิได้ให้เป็นอันตรายได้แต่ในบุพพชาติ

ก่อนนั้นจึงมีคำอาจารย์โงทย์เข้ามาว่า อันว่าแก้ว ๗ ประการนั้นคือสิ่งใดบ้าง ๆ จึงมีคำอาจารย์ วิสขนาว่า แก้ว ๗ ประการนั้น **จกกรตน์** คือ จักรแก้วอันลอยมาแต่มหาสมุทรนั้นประการหนึ่ง **หตถิรตน์** คือ ช้างแก้วอันเหาะมาแต่ตระกูลแห่งช้างชาติฉัททันต์นั้นประการหนึ่ง **อสสรตน์** คือ ม้าแก้วอันมาแต่ตระกูลแห่งม้าพลาหกนั้นประการหนึ่ง **มณิรตน์** คือ แก้วมณีโชติอันจะให้สำเร็จซึ่งมโนรมย์ ความปรารถนาลอยมาแต่เขาวิมลบรรพตนั้นประการหนึ่ง **อิติรตน์** คือ นางแก้วอันเกิดมาแต่เมือง อุตรกุทวีปนั้นประการหนึ่ง **คหปติรตน์** คือ คหบดีแก้วอันมาแต่ชมพูทวีปนั้นประการหนึ่ง **ปรินายกรตน์** คือ ปรินายกแก้วอันมาแต่บุพพิเททวีปนั้นประการหนึ่ง

เป็นแก้ว ๗ ประการด้วยกันดังนี้ สมเด็จพระบรมจักรพรรดิราชพระองค์จะได้ทุกข์โถมันส์ ด้วยร้อนแลहनาวนั้นหามิได้ สบายเป็นบรมสุขปราศจากทุกข์โศกโรคร้ายอันตรายทุกประการ พระองค์มีอินทรีย์จะได้พิการสักอันนั้นหามิได้ พระกายของพระองค์นั้นไม่สูงต่ำผอมพีพองามต่อที่เป็นปริมณฑลจะได้สูงต่ำผอมพีพองามเหมือนชนทั้งปวงนั้นหามิได้ พระองค์ก่อปรด้วยปัญญาอ่อนไวเฉลียวฉลาดรู้การ ศิลปศาสตร์ทั้งปวง พระองค์รู้ซึ่งวาระแห่งจิตเทพามนุษย์ทั้งปวงอันคิดไปต่างๆ ตามปรารถนา ด้วยกำลัง ปัญญาของพระองค์นั้น สมเด็จพระบรมจักรพรรดิราชทรงพระปัญญอันล้ำเลิศประเสริฐยิ่งกว่าเทพามนุษย์ทั้งปวงจะนี้

ด้วยเหตุที่พระองค์ได้สร้างซึ่งพระไตรปิฎกไว้ในพระพุทธานุภาพเหมือนสำแดงมาแต่หนหลังนั้น สมเด็จพระบรมจักรพรรดิราชอันประเสริฐ พระองค์บังเกิดมีพระรัศมีอันออกมาจากพระสิริกายส่องออกไปในที่ประมาณได้ ๑๒ คอก ศรัทธาแล ว่าพระองค์มีพระทัยปรารถนาแผ่ไปทั่วพระนคร พระรัศมีของพระองค์ก็ส่องไปทั่วพระนคร ดุจหนึ่งว่าพระจันทร์แลพระอาทิตย์อันขึ้นมาได้ ๑,๐๐๐ ดวง ดุจนี้งามนักงามหนา สมเด็จพระบรมจักรมีพระรัศมีอันสว่างรุ่งโรจน์โชตินาการจะนี้ ด้วยผลานิสงส์ที่พระองค์ได้ลงรักล่องชาดพระไตรปิฎกนั้น พระองค์จึงมีรัศมีนั้นงามนักเห็นปานจะนี้ สีกายแห่งพระองค์นั้นรุ่งเรืองอยู่เป็นนิกาลมิได้ขาดดุจว่าสีทอง เมื่อพระองค์เสด็จนั่งอยู่ในท่ามกลางแห่งเสนาบดี รุ่งเรืองประดุจดั่งพระปฐมากรณ์อันบุคคลเอาไปไหว้ เหตุจะนี้ก็อาศัยด้วยผลานิสงส์ที่พระองค์ปิดทองพระไตรปิฎกแต่บุพพชาติก่อนนั้น

พระองค์มีคลังได้ถึง ๘๔,๐๐๐ คลัง สตรีในพระนครนั้น จะทอผ้าด้วยด้ายนั้นหามิได้ ผ้าทั้งปวงนั้นแล้วล้วนผ้าโกเสยยพัสตร์ แลอุทุมพรพัสตร์มีค่าจะนับมิได้แล ผ้าทั้งปวงอันบังเกิดแต่สมเด็จพระบรมจักรพรรดิราชเป็นอันมากจะนี้ ด้วยผลานิสงส์ที่พระองค์ได้ถวายผ้าห่อคัมภีร์แต่บุพพชาติก่อนนั้นแล ผลานิสงส์ของบรมจักรพรรดินั้นมั่งคั่งนักหนา จะได้วิบัติฉิบหายด้วยน้ำแลไฟนั้นหามิได้ ถ้าแลพระองค์มีได้อนุญาตให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่งแล้ว บุคคลทั้งปวงมีอาจที่จะช่วงชิงฉกฉลักเอาไปได้ หมูปัจจามิตร

ข้าศึกทั้งปวงมีอาจจะหลงเข้ามากระทำร้ายแต่พระองค์ได้ด้วยเดชเดชะผลานิสงส์ที่พระองค์ได้ถวาย หุ่ร้อยแลสายรัดพระคัมภีร์นั้น ปรากฏปราสาท ๘๔,๐๐๐ ก็บังเกิดมีแต่สมเด็จพระบรมจักรพรรดิราช ปรากฏปราสาทอันแล้วไปด้วยแก้วอินทนิล ปราสาทอันแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการ ยังมีพระมณเฑียร อันหนึ่งตั้งอยู่ท่ามกลางดูงามกระจ่างแจ้งไปด้วยรัตมิแก้วนั้นต่าง ๆ กัน เสมือนเวษยันต์ ปรากฏปราสาท แห่งสมเด็จพระนรินทราธิราชก็เหมือนกัน ปรากฏปราสาทตั้งอยู่ท่ามกลางนั้น มีปรากฏปราสาททั้งปวง แวดล้อมดูงามนั้กงามหนา ดุจท้าวดารารามาแวดล้อมพระจันทร์ในเวลา ด้วยผลานิสงส์ที่พระองค์ได้ สร้างตู่ใส่พระสัทธรรมไว้แต่ในบุพพชาติก่อนนั้น สมเด็จพระบรมจักรพรรดิราช พระองค์มีมหิทธิฤทธิ์ศักดิ์ดา เดชเป็นใหญ่ในทวีปทั้ง ๔ มีทวีปน้อย ๒,๐๐๐ ทวีปเป็นบริวาร ด้วยอำนาจการกุศลที่พระองค์ได้สร้าง มณฑปไว้ใส่พระสัทธรรมนั้น พระองค์มีบริวารแวดล้อมออกไปในที่ใดประมาณ ๓๖ โยชน์ เทวดาแล มนุษย์ทั้งปวงนำเอาเครื่องบรรณาการมากระทำสักการะบูชาวันละแสนละแสนเป็นนิจมิได้ขาด ด้วยเดช เดชะอำนาจผลานิสงส์ที่พระองค์ได้ถวายทาสมรรคมกรไว้สำหรับรักษาพระสัทธรรมนั้น สมเด็จพระ บรมจักรพรรดิราชนั้นพระองค์เสวยสมบัติเป็นบรมสุข ปราศจากทุกข์ภัยสิ้นทุกประการ จะได้มีความ เตื่อร้อนรำคาญนั้นหาไม่ได้ อยู่มาในภาคเบื้องหน้า พระองค์มากระทำกาลกิริยา สวรรคตแล้วก็ขึ้นไป บังเกิดปรากฏอยู่ในดาวตึงสาสวรรค์สักกเทวโลกนั้น เป็นสมเด็จพระนรินทราธิราชมีมหิทธิฤทธิ์ศักดิ์ดาเดช อันล้ำเลิศ เป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งปวงในชั้นดาวตึงนั้นสิ้นกาลช้านานได้ประมาณ ๕๐,๐๐๐ ปี ครั้นจุติ จากดาวตึงสวรรค์แล้วก็บังเกิดอยู่ในอภามาพจรสวรรค์ทั้งหกชั้นนั้นเป็นอนุโลมปฏิโลมกลับไป กลับมาอยู่ในอภามาพจรสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้นนั้น สิ้นวาระถึง ๓ ครั้ง จนตราบเท่าพระบรมโพธิสัตว์เจ้าของ เรานี้ พระองค์เสด็จลงมาจากดุสิตาสวรรค์เข้าสู่ครุฑพระมารดาอันทรงพระนามชื่อว่าพระสิริมหายา ราชเทวี อันเป็นอัครมเหสีแห่งสมเด็จพระเจ้ากรุงสุโธทมนมหาราชบรมกษัตริย์ ครั้นนางทรงพระครรภ์ ถ้วนทศมาส ๑๐ เดือนแล้ว พระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็ประสูติออกจากครุฑพระมารดา

ส่วนเทวบุตรนั้นก็เคลื่อนคลาออกจากสวรรค์ลงมาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ผู้หนึ่ง เมื่อวัน พระบรมโพธิสัตว์เจ้าพระองค์เสด็จออกบรรพชาขึ้น ฝ่ายเทวบุตรที่ลงมาถือเอาซึ่งปฏิสนธิในครุฑ พระมารดานั้น ครั้นถ้วนทศมาส ๑๐ เดือนแล้วก็ประสูติจากครุฑพระมารดาพร้อมกันวันเดียวกับ พระบรมโพธิสัตว์ออกไปสู่พระมหาภิเนษกรรม ฝ่ายว่ากุมารนั้นค่อยจำเริญวิวัฒนาการขึ้นมา บิดา มารดาก็จึงได้ให้นามบัญญัติชื่อว่า อุปติสกุमार ประกอบไปด้วยปัญญาอันเฉลียวฉลาดเล่าเรียน ศิลปศาสตร์ทางไตรเภทจบสิ้นทั้งนั้น อยู่จำเริญรภาคในเบื้องหน้าจึงออกบรรพชาบวชในพระบวร พุทธศาสนา สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณเจ้าของเรานี้ มีนามปรากฏชื่อว่าพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร เป็นอัครสาวกเบื้องขวาของสมเด็จพระมหากรุณาธิคุณเจ้าของเรานี้ พระผู้เป็นเจ้าประกอบด้วยปัญญา พาที่อันล้ำเลิศประเสริฐยิ่งกว่าปัญญาเทพามนุษย์ทั้งปวงใน ๓ ภพนี้ อันว่าบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งจะมีปัญญา เสมอด้วยปัญญาพระสารีบุตรเจ้านั้นหาไม่ได้ อันพระสารีบุตรเจ้านี้มีสติปัญญานั้นลึกล้ำค่าภีรภาพ ซึ่งมาตราว่าฝนตกลงในจักรวาลให้เต็มบริบูรณ์ทั่วกันสิ้นจักรวาลอันนี้ สิ้นประมาณ ๓ ปีเป็นนิจกาล มิได้ขาดแต่สักวันหนึ่ง พระผู้เป็นเจ้าก็อาจสามารถที่จะนับเม็ดฝนนั้นนับได้สิ้นทุกเม็ดได้เหลือเป็นเศษ ออกไปนั้นหาไม่ได้

พระผู้เป็นเจ้ามีปัญญอันล้ำเลิศประเสริฐฉะนี้ สมเด็จพระชินสีห์เจ้าจึงตั้งพระสารีบุตรเจ้านั้นไว้เป็นที่เฝ้าทักคคะ จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงว่า ดูก่อนสงฆ์ทั้งปวง พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรนี้มีปัญญอันล้ำเลิศประเสริฐยิ่งกว่าโลกทั้งปวง บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งจะมีปัญญาเสมอด้วยปัญญาพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรนี้หาไม่ได้ ถ้าเว้นแต่พระตถาคตพระองค์เดียว สมเด็จพระมหากรุณาธิคุณมีพระพุทธฎีกาสรรเสริญซึ่งปัญญาพระสารีบุตรเจ้าฉะนี้แล้วจึงมีพระพุทธฎีกาตรัสข้าวาระพระบาลีลงไว้ว่า โยโกจิ ปุคฺคโล อิตถิ วา ปุริโส วา ขตฺติโย วา พุราหฺมณो วา เวสา วา สทฺธโร วา สทฺธาย สมฺปนฺโน วา โยโกจิ ปุคฺคโล ฯ บุคคลที่เป็นสัปบุรุษนั้น หญิงก็ดี ปุริโส วา ชายก็ดี ถ้าแลมีปณนการเลื่อมใส ศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนา แลมาอุตสาหะสร้างซึ่งพระไตรปิฎก แลมาถวายผ้าห่อคัมภีร์ แลหนุนหนังสือสายรัดพระคัมภีร์ แลมาสร้างตู้สร้างห่อไตรใส่พระสัทธรรมไว้ มีให้เฝ้าหมองด้วยละอองผงเฝ้าเฝ้าธูลิทั้งปวงแล มาถวายคนของตนไว้สำหรับเพื่อจะให้รักษาซึ่งพระสัทธรรมมิให้เป็นอันตรายได้ ถึงจะบังเกิดไปในชาติใด ๆ ในภพเบื้องหน้าด้วยเดชผลานิสงส์อันนี้ จะให้ได้ไอศุริยสมบัตินั้นเป็นอันมาก ก็จะต้องตามไปอุปถัมภ์ค้ำชูเกื้อหนุนให้ได้ร้อยชาติแสนชาติตราบเท่า กว่าที่จะสำเร็จพระนิพพาน เห็นปานดังพระธรรมเสนาบดีพระสารีบุตรเจ้า

เอว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. สำนักหอสมุดแห่งชาติ. **คัมภีร์ใบลานฉบับหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ดอกเบี๋ย, ๒๕๔๖.
- _____. **แบบเรียนหนังสือภาษาโบราณ**. กรุงเทพฯ : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๔๓.
- _____. **แบบอักษรโบราณ**. กรุงเทพฯ : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๔๗.
- _____. **สารนิเทศจากคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา**. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไอเดียสแควร์, ๒๕๔๕.
- คณะสงฆ์วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร. **ทำวัตรสวดมนต์ แปล**. กรุงเทพฯ : กองทุนพุทธานุภาพ, ๒๕๕๐.
- จำเนียร ทรงฤกษ์. **ชีวประวัติพุทธสาวก เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.
- บรรจบ บรรณรุจิ. **อสีติมหาสาวก**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.
- “อานิสสรสร้างพระไตรปิฎก.” หนังสือใบลาน ๑ ผูก. อักษรขอม. ภาษาบาลี - ไทย. เส้นจาร. มปป. ฉบับล่องชาด. เลขที่ ๑๑๕๖๕/ง/๑. หอสมุดแห่งชาติ.
- เอนก ขำทอง. **พุทธวงศ์ ประวัติพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑.

รายชื่อพระอารามหลวง ที่กรมศิลปากรนำผ้าพระกฐินพระราชทานไปถวาย พ.ศ. ๒๕๓๗ - ๒๕๖๒

ลำดับ	พ.ศ.	รายนามวัด	จังหวัด	หมายเหตุ
๑	๒๕๓๗	วัดเขมาภิรตารามราชวรวิหาร	จังหวัดนนทบุรี	
๒	๒๕๓๘	วัดพนัญเชิง	จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	
๓	๒๕๓๙	วัดมหาพฤฒารามวรวิหาร	จังหวัดพระนคร	
๔	๒๕๔๐	วัดอินทารามวรวิหาร	จังหวัดชลบุรี	
๕	๒๕๔๑	วัดศุภหิต	จังหวัดชลบุรี	
๖	๒๕๔๒	วัดสังฆะวิศยารามวรวิหาร	จังหวัดพระนคร	
๗	๒๕๔๓	วัดบุปผารามวรวิหาร	จังหวัดชลบุรี	
๘	๒๕๔๔	วัดกนิษฐาณารามวรวิหาร	จังหวัดชลบุรี	
๙	๒๕๔๕	-	-	ไม่พบหลักฐาน
๑๐	๒๕๔๖	-	-	ไม่พบหลักฐาน
๑๑	๒๕๔๗	-	-	ไม่พบหลักฐาน
๑๒	๒๕๔๘	-	-	ไม่พบหลักฐาน
๑๓	๒๕๔๙	-	-	ไม่พบหลักฐาน
๑๔	๒๕๕๐	วัดโมลีโลกยารามราชวรวิหาร	จังหวัดชลบุรี	
๑๕	๒๕๕๑	วัดยานนาวา	จังหวัดพระนคร	
๑๖	๒๕๕๒	วัดราชนันทารามวรวิหาร	จังหวัดพระนคร	
๑๗	๒๕๕๓	วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร	จังหวัดชลบุรี	
๑๘	๒๕๕๔	วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร	จังหวัดสุราษฎร์ธานี	
๑๙	๒๕๕๕	-	-	งด
๒๐	๒๕๕๖	-	-	งด
๒๑	๒๕๕๗	-	-	งด
๒๒	๒๕๕๘	-	-	งด
๒๓	๒๕๕๙	-	-	งด
๒๔	๒๕๖๐	-	-	งด

ลำดับ	พ.ศ.	รายนามวัด	จังหวัด	หมายเหตุ
๒๕	๒๕๐๑	วัดกาญจนสิงหาสน์วรวิหาร	จังหวัดธนบุรี	
๒๖	๒๕๐๒	วัดดุสิตารามวรวิหาร	จังหวัดธนบุรี	
๒๗	๒๕๐๓	วัดพระยาทำวรวิหาร	จังหวัดธนบุรี	
๒๘	๒๕๐๔	วัดกาญจนสิงหาสน์วรวิหาร	จังหวัดธนบุรี	
๒๙	๒๕๐๕	วัดอัปสรสวรรค์วรวิหาร	จังหวัดธนบุรี	
๓๐	๒๕๐๖	วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร	จังหวัดพระนคร	
๓๑	๒๕๐๗	วัดเทพธิดารามวรวิหาร	จังหวัดพระนคร	
๓๒	๒๕๐๘	วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร	จังหวัดธนบุรี	
๓๓	๒๕๐๙	วัดราชสิทธิารามราชวรวิหาร	จังหวัดธนบุรี	
๓๔	๒๕๑๐	วัดสังข์กระจายวรวิหาร	จังหวัดธนบุรี	
๓๕	๒๕๑๑	วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร	จังหวัดพระนคร	
๓๖	๒๕๑๒	วัดใหญ่สุวรรณารามราชวรวิหาร	จังหวัดเพชรบุรี	
๓๗	๒๕๑๓	วัดเสาชิงช้า	จังหวัดลพบุรี	
๓๘	๒๕๑๔	วัดเขายางทราย	จังหวัดชลบุรี	
๓๙	๒๕๑๕	วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร	จังหวัดเชียงใหม่	
๔๐	๒๕๑๖	วัดพนัญเชิง	จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	
๔๑	๒๕๑๗	วัดช้างค้ำวรวิหาร	จังหวัดน่าน	
๔๒	๒๕๑๘	วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร	จังหวัดนครพนม	
๔๓	๒๕๑๙	วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	จังหวัดนครศรีธรรมราช	
๔๔	๒๕๒๐	วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร	จังหวัดสุราษฎร์ธานี	
๔๕	๒๕๒๑	วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร	จังหวัดนนทบุรี	
๔๖	๒๕๒๒	วัดสุทธจินดาวรวิหาร	จังหวัดนครราชสีมา	
๔๗	๒๕๒๓	วัดชุมพลนิกายารามราชวรวิหาร	จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	
๔๘	๒๕๒๔	-	-	งด
๔๙	๒๕๒๕	วัดพระศรีรัตนมหาธาตุราชวรวิหาร	จังหวัดสุโขทัย	
๕๐	๒๕๒๖	วัดสุทธायาราม	จังหวัดราชบุรี	
๕๑	๒๕๒๗	วัดธาตุ	จังหวัดขอนแก่น	

ลำดับ	พ.ศ.	ชื่อยานามวัด	จังหวัด	หมายเหตุ
๕๒	๒๕๒๘	วัดสิริจันทรมิตรวรวิหาร	จังหวัดลพบุรี	
๕๓	๒๕๒๙	วัดมัสยิมาวาส	จังหวัดสงขลา	
๕๔	๒๕๓๐	วัดใหญ่สุวรรณารามวรวิหาร	จังหวัดเพชรบุรี	
๕๕	๒๕๓๑	วัดกลางมิ่งเมือง	จังหวัดร้อยเอ็ด	
๕๖	๒๕๓๒	วัดพระพุทธบาทตากผ้า	จังหวัดลำพูน	
๕๗	๒๕๓๓	วัดเขมาภิรตารามราชวรวิหาร	จังหวัดนนทบุรี	
๕๘	๒๕๓๔	วัดป่าโมกวรวิหาร	จังหวัดอ่างทอง	
๕๙	๒๕๓๕	วัดจองคำ	จังหวัดแม่ฮ่องสอน	
๖๐	๒๕๓๖	วัดท่าโพธิ์	จังหวัดนครศรีธรรมราช	
๖๑	๒๕๓๗	วัดพระนอนจักรสีห์วรวิหาร	จังหวัดสิงห์บุรี	
๖๒	๒๕๓๘	วัดขันเงิน	จังหวัดชุมพร	
๖๓	๒๕๓๙	วัดธรรมการามวรวิหาร	จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	
๖๔	๒๕๔๐	วัดกลาง	จังหวัดกาฬสินธุ์	
๖๕	๒๕๔๑	วัดมหาธาตุ	จังหวัดเพชรบูรณ์	
๖๖	๒๕๔๒	วัดพระศรีรัตนมหาธาตุราชวรวิหาร	จังหวัดสุโขทัย	
๖๗	๒๕๔๓	วัดศรีมงคลใต้	จังหวัดมุกดาหาร	
๖๘	๒๕๔๔	วัดพระแก้ว	จังหวัดเชียงราย	
๖๙	๒๕๔๕	วัดพระบรมธาตุวรวิหาร	จังหวัดชัยนาท	
๗๐	๒๕๔๖	วัดจุฬาทิศธรรมสภารามวรวิหาร	จังหวัดชลบุรี	
๗๑	๒๕๔๗	วัดเกาะหลัก	จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	
๗๒	๒๕๔๘	วัดศรีอุบลรัตนาราม	จังหวัดอุบลราชธานี	
๗๓	๒๕๔๙	วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม	จังหวัดลำปาง	
๗๔	๒๕๕๐	วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร	จังหวัดนนทบุรี	
๗๕	๒๕๕๑	วัดป่าประดู่	จังหวัดระยอง	
๗๖	๒๕๕๒	วัดพระประโทนเจดีย์วรวิหาร	จังหวัดนครปฐม	
๗๗	๒๕๕๓	วัดชนาธิปเฉลิม	จังหวัดสตูล	
๗๘	๒๕๕๔	วัดพระแท่นศิลาอาสน์	จังหวัดอุดรธานี	

ลำดับ	พ.ศ.	รายนามวัด	จังหวัด	หมายเหตุ
๗๙	๒๕๕๕	วัดมหาธาตุ	จังหวัดยโสธร	
๘๐	๒๕๕๖	วัดโยธานิมิต	จังหวัดตราด	
๘๑	๒๕๕๗	วัดไชยชุมพลชนะสงคราม	จังหวัดกาญจนบุรี	
๘๒	๒๕๕๘	วัดพระนารายณ์มหาราชวรวิหาร	จังหวัดนครราชสีมา	
๘๓	๒๕๕๙	วัดแจ้งวรวิหาร	จังหวัดนครศรีธรรมราช	
๘๔	๒๕๖๐	วัดเจ็ดยอด	จังหวัดเชียงใหม่	
๘๕	๒๕๖๑	วัดมณีชลขันธ์	จังหวัดลพบุรี	
๘๖	๒๕๖๒	วัดทรงศิลา	จังหวัดชัยภูมิ	

ประกาศกรมศิลปากร

เรื่อง กำหนดการถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของกรมศิลปากร ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒

ด้วยพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมศิลปากรรับผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒ นำไปถวาย ณ วัดทรงศิลา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ในวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๒ เวลา ๑๐.๐๐ น.

กรมศิลปากร จึงขอเชิญชวนผู้บริหารทั้งส่วนกลางและภูมิภาค ข้าราชการ พนักงานเจ้าหน้าที่ในสังกัดกรมศิลปากร ส่วนราชการทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน และผู้มีจิตศรัทธาไปร่วมอนุโมทนากุศลบุญในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทานกรมศิลปากร ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒ ตามกำหนดวัน เวลา และสถานที่ดังกล่าว หากท่านใดมีจิตศรัทธาร่วมบริจาคทรัพย์ หรือสิ่งของ โดยเสด็จพระราชกุศลครั้งนี้ โปรดแสดงความจำนง และบริจาค ได้ที่กลุ่มคลังและพัสดุ สำนักบริหารกลาง กรมศิลปากร ในกรณีส่งเงินเป็นธนาณัติ หรือ ตัวแลกเงินไปรษณีย์ โปรดส่งจ่ายในนามผู้อำนวยการกลุ่มคลังและพัสดุ กรมศิลปากร ณ ที่ทำการไปรษณีย์หน้าพระลาน กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ หรือโอนเงินเข้าบัญชีธนาคารออมสิน สาขาหน้าพระลาน บัญชีเลขที่ 0 5 0 5 7 0 3 4 5 5 9 0 ชื่อบัญชี การกุศลกรมศิลปากร ประเภทเงินฝากออมทรัพย์ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จนถึงวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๒ ทั้งนี้ กรมศิลปากรจะได้นำรวบรวมนำเข้าสู่สมทบถวาย บำรุงพระอารามหลวงวัดทรงศิลา และขอรับใบอนุโมทนาบัตรเพื่อนำไปหักลดหย่อนค่าภาษีเงินได้ประจำปี ต่อไป

ประกาศ ณ วันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๒

(นายอนันต์ ชูโชติ)
อธิบดีกรมศิลปากร

คำสั่งกรมศิลปากร
ที่ ๒๕๕/๒๕๖๒

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทานกรมศิลปากร
ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒

ในเทศกาลกฐินประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒ กรมศิลปากรจะนำผ้าพระกฐินพระราชทานไปถวาย ณ วัดทรงศิลา ตำบลในเมือง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทานกรมศิลปากร ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒ โดยมีองค์ประกอบดังนี้

คณะกรรมการอำนวยการ

๑. อธิบดีกรมศิลปากร	ประธานกรรมการ
๒. รองอธิบดีกรมศิลปากร ๓ ท่าน	รองประธานกรรมการ
๓. นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ
นักอักษรศาสตร์ทรงคุณวุฒิ	กรรมการ
๔. นายชวลิต สุนทรานนท์
นักวิชาการละครและดนตรีทรงคุณวุฒิ	กรรมการ
๕. นายอำพล สัมมาวุฒธิ
นักวิชาการช่างศิลป์เชี่ยวชาญ	กรรมการ
๖. นางสาวพัชรินทร์ สุขประมุข
ภัณฑารักษ์เชี่ยวชาญ	กรรมการ
๗. นางสาวภคพดี อยู่คงดี
นักโบราณคดีเชี่ยวชาญ	กรรมการ
๘. นางสาวชนินทรวิทย์ ชมภูหิพย์
ดุริยางคศิลป์บัณฑิตพิเศษ	กรรมการ
๙. นายสุรัตน์ เอี่ยมสะอาด
นาฏศิลป์บัณฑิตพิเศษ	กรรมการ
๑๐. นางวิจิตร ไชยวิชิต
นักวิชาการช่างศิลป์เชี่ยวชาญ	กรรมการ
๑๑. นายมนเชียร ชูเสื่อหิง
จิตรกรเชี่ยวชาญ	กรรมการ
๑๒. นางสาวเอมอร เขาวนีสวน
นักภาษาโบราณเชี่ยวชาญ	กรรมการ
๑๓. นายลลิต อิศรางกูร ณ อยุธยา
นักวิชาการละครและดนตรีเชี่ยวชาญ	กรรมการ

๑๔. นายวสุ...

๑๔. นายวสุ โปษะนันท์ สถาปนิกเชี่ยวชาญ	กรรมการ
๑๕. นางสาวเด่นดาว ศิลปานนท์ ภัณฑารักษ์เชี่ยวชาญ	กรรมการ
๑๖. นายฤทธิเดช ทองจันทร์ นักวิชาการช่างศิลป์เชี่ยวชาญ	กรรมการ
๑๗. นางสาวอรรณพ ทริพย์พลอย นักอักษรศาสตร์เชี่ยวชาญ	กรรมการ
๑๘. ผู้อำนวยการกองโบราณคดี	กรรมการ
๑๙. ผู้อำนวยการสำนักการสังคีต	กรรมการ
๒๐. ผู้อำนวยการสำนักช่างสิบหมู่	กรรมการ
๒๑. ผู้อำนวยการสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	กรรมการ
๒๒. ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์	กรรมการ
๒๓. ผู้อำนวยการสำนักสถาปัตยกรรม	กรรมการ
๒๔. ผู้อำนวยการสำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ	กรรมการ
๒๕. ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ	กรรมการ
๒๖. ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๑ - ๑๒	กรรมการ
๒๗. ผู้อำนวยการกองโบราณคดีใต้น้ำ	กรรมการ
๒๘. ผู้อำนวยการศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศมรดกศิลปวัฒนธรรม	กรรมการ
๒๙. ผู้อำนวยการกลุ่มตรวจสอบภายใน	กรรมการ
๓๐. ผู้อำนวยการกลุ่มพัฒนาระบบบริหาร	กรรมการ
๓๑. ผู้อำนวยการกลุ่มบริหารทรัพยากรบุคคล	กรรมการ
๓๒. ผู้อำนวยการกลุ่มแผนงานโครงการและวิเทศสัมพันธ์	กรรมการ
๓๓. ผู้อำนวยการกลุ่มคลังและพัสดุ	กรรมการ
๓๔. ผู้อำนวยการกลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๓๕. ผู้อำนวยการกลุ่มนิติการ	กรรมการ
๓๖. ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง	กรรมการและเลขานุการ
๓๗. หัวหน้ากลุ่มผู้อำนวยการและประสานราชการ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๘. หัวหน้าฝ่ายบริหารงานทั่วไปส่วนกลาง/กอง/สำนัก ๑ - ๑๒	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๙. นายอาทิตย์ วัฒนจันทร์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๔๐. นางสาวฐิติพรรณ ถนัดกิจ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการอำนาจการ มีหน้าที่ในการกำหนดแนวทาง อำนาจการ สนับสนุนและ
แก้ไขปัญหาการจัดงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

คณะกรรมการ...

คณะกรรมการฝ่ายพิธีการ

๑. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นางประนอม คลังทอง)	ประธานกรรมการ
๒. ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ	รองประธานกรรมการ
๓. ผู้อำนวยการสำนักช่างสิบหมู่	กรรมการ
๔. ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา	กรรมการ
๕. หัวหน้ากลุ่มฝ่าย/ในสังกัดสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา	กรรมการ
๖. นางสาววาสนา งามดวงใจ	กรรมการ
๗. นางสุภาณี สุขอับใจ	กรรมการ
๘. นางสาวเนาวรัตน์ ปัญญางาม	กรรมการ
๙. นายทีปวัฒน์ วัชรศิริอมร	กรรมการ
๑๐. นางบังอร เกษมพงษ์	กรรมการ
๑๑. นายจุ่ง ตีบประโคน	กรรมการ
๑๒. นายสมชัย พิภสุวรรณ	กรรมการ
๑๓. นายวินัย เกาเสน	กรรมการ
๑๔. นายกัมพล จันทรงษ์	กรรมการ
๑๕. นายเกียรติศักดิ์ สุวรรณพงศ์	กรรมการ
๑๖. นางอัจฉรา จารุวรรณ	กรรมการ
๑๗. นายสินธุ์ชัย ถลอมเมือง	กรรมการ
๑๘. นางสาวกัญญา ทองบ้านเกาะ	กรรมการ
๑๙. นางสาวฐิติมา คำคุณ	กรรมการ
๒๐. นายสันติ วงศ์จรูญลักษณ์	กรรมการ
๒๑. นายจามีกร ชูทรัพย์	กรรมการ
๒๒. นางสาวหทัยรัตน์ บุญกอง	กรรมการ
๒๓. นายชรินทร์ ฉายอรุณ	กรรมการ
๒๔. นายเกียรติศักดิ์ ศิลป์ประดิษฐ์	กรรมการ
๒๕. นายมนตรี ชื่นช่วย	กรรมการ
๒๖. นายธรรมรัตน์ กังวาลก่อ	กรรมการ
๒๗. นายวิริยะ ขอบกตัญญู	กรรมการ
๒๘. นายธิตี หัตถกิจ	กรรมการ
๒๙. นายณัฐพงศ์ ขุนสนธิ	กรรมการ
๓๐. นายหนึ่ง ยิ่งยิ่งยง	กรรมการ
๓๑. นายพาสกรี นางาม	กรรมการ
๓๒. นางสาวอัญชลี จันทระเสนางค์	กรรมการ
๓๓. นางสาวเดือนเพ็ญ ทองพิลา	กรรมการ
๓๔. นางสาวสวาท ศรีบุตรตา	กรรมการ
๓๕. นางสาวสมพิศ จันทรสิงห์	กรรมการ
๓๖. นางปทุม ปฐมฐานะกุล	กรรมการ

๓๗. นางสาวกรสวรรณ...

๓๗. นางสาวกรสวรรค์ มณีवास	กรรมการ
๓๘. นางสาวเมวดี ฐานวิเศษ	กรรมการ
๓๙. นางสาวฐิติพรรณ ถนัดกิจ	กรรมการ
๔๐. นางสาวจำเนียร ศิริวัฒน์	กรรมการ
๔๑. นางปนัดดา พุฒสวัสดิ์	กรรมการ
๔๒. นางสาวอัญญรัตน์ ลัคนาวิทวัส	กรรมการ
๔๓. นางสาวจันทร์เพ็ญ ทองนพคุณ	กรรมการ
๔๔. นางรังสิมา พุ่มบางป่า	กรรมการ
๔๕. นางสาวพิไลพร ภู่อ้อม	กรรมการ
๔๖. นางสาวเพ็ญทิพา ปะวะภูทะ	กรรมการ
๔๗. นายวิเชียร เพ็ชรจำรัส	กรรมการ
๔๘. นางสาวณัฐกานต์ แก้วสุจริต	กรรมการ
๔๙. นางสาวภัทจิรา ลือสุวรรณ	กรรมการ
๕๐. นางสาวรชนี ภูระยา	กรรมการ
๕๑. นางสาวเขมภรณ์ มุกมีค่า	กรรมการ
๕๒. นางสาวรณันต์ วีระดิสุวรรณ	กรรมการ
๕๓. นางธนัฐพร นัคราเรือง	กรรมการ
๕๔. นางสาวอัจฉรา แจ่มนาม	กรรมการ
๕๕. นางนพภรณ์ แก้วฉิม	กรรมการ
๕๖. นายอนันต์ พุ่มแจ่ม	กรรมการ
๕๗. นายภาสณพงศ์ ยะนิล	กรรมการ
๕๘. ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง	กรรมการและเลขานุการ
๕๙. หัวหน้ากลุ่มอำนวยการและประสานราชการ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๖๐. นายวัฒนา พึ่งชื่น	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๖๑. นางสาววชรพร อังคุรชัยชัย	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๖๒. นายอาทิตย์ วัฒนจันทร์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๖๓. นางสาวฐิติพรรณ ถนัดกิจ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ ดังนี้

๑. ดำเนินการเกี่ยวกับพิธีทางศาสนา และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
๒. ดำเนินการออกแบบและจัดตกแต่งองค์กฐินให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย
๓. ติดต่อประสานงานกับทางวัด ในเรื่องการจัดงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน
กรมศิลปากร ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒
๔. ติดต่อประสานงานในหน่วยงานของกรมศิลปากร และหน่วยงานในพื้นที่รับผิดชอบ
สำรวจเส้นทาง และจัดเตรียมสถานที่สำหรับผู้ที่มาร่วมงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย
๕. ทำหน้าที่ต้อนรับคณะผู้มาร่วมงาน และดูแลความเรียบร้อยทั่วไป

คณะกรรมการ...

คณะกรรมการฝ่ายจัดการแสดง

๑. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นางประนอม คลังทอง)	ประธานกรรมการ
๒. ผู้อำนวยการสำนักการสังคีต	รองประธานกรรมการ
๓. นายลลิต อิศรางกูร ณ อยุธยา	กรรมการ
๔. นางสาวชนิทรวดี ชมภูทิพย์	กรรมการ
๕. นายสุรัตน์ เอี่ยมสอาด	กรรมการ
๖. จ.อ.สมเกียรติ ศรีคำ	กรรมการ
๗. นายสุริยะ ชิตท้วม	กรรมการ
๘. นายนิรันดร์ ใจชนะ	กรรมการ
๙. นางสาววรรณพิน สุขสม	กรรมการ
๑๐. นางบุญตา เขียนทองกุล	กรรมการ
๑๑. นางพัชรินทร์ เหลืองเอี่ยม	กรรมการและเลขานุการ
๑๒. นางสาววัชร โมกน้ำเที่ยง	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ดำเนินการจัดการแสดงในพิธีสมโภชองค์กฐิน พร้อมจัดสถานที่
สำหรับการแสดง

คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์

๑. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายอรุณศักดิ์ กิ่งมณี)	ประธานกรรมการ
๒. ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง	รองประธานกรรมการ
๓. ผู้อำนวยการศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศมรดกศิลปวัฒนธรรม	กรรมการ
๔. นางวิริยาร์ ชำนาญพล	กรรมการ
๕. นางสาวจริรา ไชยคำภา	กรรมการ
๖. นางรัชณี งามเจริญ	กรรมการ
๗. นายตุลย์พัฒน์ นุชเฟื่อง	กรรมการ
๘. นางสาวอัมพิกา ศรีโพธา	กรรมการ
๙. นายณัฐภัทร สุขวิสัย	กรรมการ
๑๐. นายภูมิรัตน์ จบกลศึก	กรรมการ
๑๑. นางกมลชนก พรภาสกร	กรรมการ
๑๒. นายสิทธิพร บุปผา	กรรมการ
๑๓. นายนาวิ พงษ์กาญจนะ	กรรมการ
๑๔. นางสาววันเพ็ญ พรเลิศวดี	กรรมการ
๑๕. นางสาวอรเพ็ญ เพ็ชรรัตน์	กรรมการ
๑๖. นายณรงค์ศักดิ์ สุทาวัน	กรรมการ
๑๗. นายเจริญชัย โพธิ์พิจารณ์	กรรมการ
๑๘. นายวีระพันธ์ สุขชุม	กรรมการ
๑๙. นายฤกษ์ชัย จินดารักษ์	กรรมการ

๒๐. นางสาวศิริพร...

๒๐. นางสาวศิริพร ตี้อยิ่ง	กรรมการ
๒๑. นางสาวดารภา ม่วงทวี	กรรมการ
๒๒. ผู้อำนวยการกลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์	กรรมการและเลขานุการ
๒๓. นางสาวสนันท์ สรรเสอาด	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๔. นางสาวตรีชฎา แสนศรีชัย	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๕. นางสาวสุภารัตน์ ประทุมมา	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ดำเนินการจัดทำสื่อเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ทางช่องทางสื่อต่าง ๆ รวมทั้งจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์การจัดงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทานกรมศิลปากรประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก

๑. นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวั่งเจริญ นักอักษรศาสตร์ทรงคุณวุฒิ	ที่ปรึกษา
๒. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายพนมบุตร จันทรโชติ)	ประธานกรรมการ
๓. ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์	รองประธานกรรมการ
๔. ผู้อำนวยการกลุ่มจารีตประเพณี	กรรมการ
๕. ผู้อำนวยการกลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๖. นายบัณฑิต ลิวชัยชาญ รักษาการผู้อำนวยการกลุ่มประวัติศาสตร์	กรรมการ
๗. นางสาวนิตราภรณ์ จินดาเดช	กรรมการ
๘. นายภูวนารถ สังข์เงิน	กรรมการ
๙. นายหัตถพล พูลสุวรรณ	กรรมการ
๑๐. นางสาวพลอยชมพู ยามะเพ้วน	กรรมการ
๑๑. นางสาวรุ่งนภา สงวนศักดิ์ศรี	กรรมการและเลขานุการ
๑๒. นางสาวกมลพรรณ บุญสุทธิ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ดำเนินการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานถวายผ้าพระกฐินพระราชทานกรมศิลปากร ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒

คณะกรรมการฝ่ายการเงิน

๑. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายอรุณศักดิ์ กิ่งมณี)	ประธานกรรมการ
๒. ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา	รองประธานกรรมการ
๓. ผู้อำนวยการสำนักบริหารกลาง	กรรมการ
๔. ผู้อำนวยการสำนักการสังคีต	กรรมการ
๕. ผู้อำนวยการกองโบราณคดี	กรรมการ
๖. ผู้อำนวยการสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	กรรมการ
๗. ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์	กรรมการ
๘. ผู้อำนวยการสำนักสถาปัตยกรรม	กรรมการ

๙. ผู้อำนวยการ...

๙. ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ	กรรมการ
๑๐. ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ	กรรมการ
๑๑. ผู้อำนวยการสำนักช่างสิบหมู่	กรรมการ
๑๒. ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๑ – ๙ และ ๑๑ - ๑๒	กรรมการ
๑๓. ผู้อำนวยการศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศมรดกศิลปวัฒนธรรม	กรรมการ
๑๔. ผู้อำนวยการกองโบราณคดีไดโนเสาร์	กรรมการ
๑๕. นางสาวชนิษฐา อ่วมอัมพิต	กรรมการ
๑๖. นางสาววรรณภา รัตนมณี	กรรมการ
๑๗. นางสาวฉันทนา ศิริรัตนเวทิน	กรรมการ
๑๘. นางศิริพร สามชูศรี	กรรมการ
๑๙. นางสาวกรรณิกา ศรีมุงคุณ	กรรมการ
๒๐. นางสาววีณา เวรุมธา	กรรมการ
๒๑. นายบุญส่ง กิ่งแก้ว	กรรมการ
๒๒. นายสามารถ จินสกุล	กรรมการ
๒๓. ผู้อำนวยการกลุ่มคลังและพัสดุ	กรรมการและเลขานุการ
๒๔. นางสาวนารีรัตน์ อำเจริญ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๕. นางสาวสุมาลี ไพบุญยวรรชาติ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ดำเนินการจัดหาและรับบริจาคทรัพย์สิน โดยแจ้งการรับบริจาคไปยังข้าราชการลูกจ้างในสำนัก สถาบัน บริษัท ห้างร้าน ตลอดจนบุคคลภายนอกเพื่อรวบรวมถวายงาน ถวายพระราชนิพนธ์ศิลปกรรม ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒

คณะกรรมการฝ่ายสถานที่และยานพาหนะ

๑. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายพนมบุตร จันทรโชติ)	ประธานกรรมการ
๒. ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา	รองประธานกรรมการ
๓. ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิมาย	กรรมการ
๔. ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา	กรรมการ
๕. หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง	กรรมการ
๖. หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุรินทร์	กรรมการ
๗. หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติมหาวิรุฬห์	กรรมการ
๘. ผู้อำนวยการกลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา	กรรมการ
๙. หัวหน้ากลุ่มโบราณคดีสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา	กรรมการ
๑๐. หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย	กรรมการ
๑๑. หัวหน้าโรงละครภาคตะวันออกเฉียงเหนือจังหวัดนครราชสีมา	กรรมการ
๑๒. ผู้อำนวยการกลุ่มคลังและพัสดุ	กรรมการ
๑๓. นางสาวชนิษฐา อ่วมอัมพิต	กรรมการ
๑๔. นางสาววรรณภา รัตนมณี	กรรมการ

๑๕. นางสาวมุกดา...

๑๕. นางสาวมุกดา ช้างเชื้อวงศ์	กรรมการ
๑๖. นางสาวอมรราตี พุทธศรี	กรรมการ
๑๗. นางสาวกมลชนก ลาดนาศรี	กรรมการ
๑๘. นายสมคิด สุนัยกลาง	กรรมการ
๑๙. นายชาติชาย จันทะ	กรรมการ
๒๐. นายสุรชาติ สุขอุบล	กรรมการ
๒๑. นายพลเทพ มือนันต์	กรรมการ
๒๒. นายเสกสรรค์ เชื้อรามัญ	กรรมการ
๒๓. นายปรีชา คำชู	กรรมการ
๒๔. นายไชยการ บำรุงเพชร	กรรมการ
๒๕. นายทวีพงษ์ ไชยเชษฐ์	กรรมการ
๒๖. นายสมารถ จินสกุล	กรรมการและเลขานุการ
๒๗. หัวหน้าฝ่ายบริหารงานทั่วไปสำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมากรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ	
๒๘. นางสาวพลอย เชื้ออนธนะ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

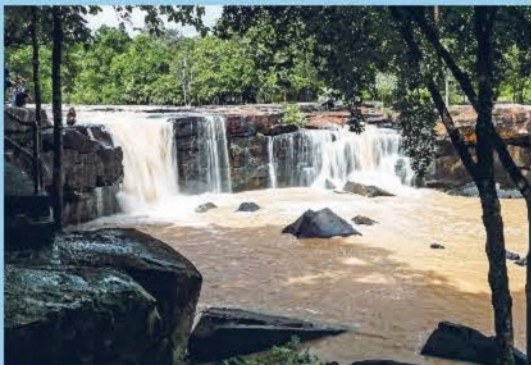
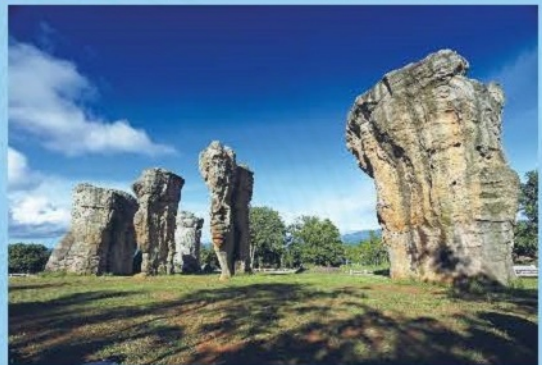
ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ควบคุมดูแลสถานที่ ประสานงานกับหน่วยงานในพื้นที่เพื่อจัดเตรียมพื้นที่และยานพาหนะ ใช้ในพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทานกรมศิลปากร ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๒

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๒

(นายอนันต์ ชูโชติ)
อธิบดีกรมศิลปากร

สำนักงานวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร
พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๖๒
<http://www.finearts.go.th>

